

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

**TÜRKİYE’DE WEB TABANLI TEKNOLOJİLERİN
SAĞIR BİREYLERE UYGUNLUĞU ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA**

Doktora Tezi

Nüket Aygen EREN

Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı

İZMİR

2024

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

**TÜRKİYE’DE WEB TABANLI TEKNOLOJİLERİN
SAĞIR BİREYLERE UYGUNLUĞU ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA**

Doktora Tezi

Nüket Aygen EREN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Özgür KÖSEOĞLU

Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı
Halkla İlişkiler ve Tanıtım Doktora Programı

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum “Türkiye’de Web Tabanlı Teknolojilerin Sağır Bireylere Uygunluğu Üzerine Bir Araştırma” adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Nüket Aygen EREN

ÖNSÖZ

Dijital platformlar günümüz dünyasının vazgeçilmez öğeleri arasında bulunmaktadır. Gelişen teknolojiyi yaşamın her noktasında kullanabilen engelsiz bireyler engellilerin gereksinimlerini bu alanda fark edememektedirler. Bu çalışma sağır bireylerin dijital platformları kullanırken karşılaştıkları zorluklara ışık tutmayı amaçlamaktadır. Sağır bireyler ve sağır yakınları olan (duyan) aile üyeleri ile nitel görüşmeler yapılmıştır. Her iki gruptan 15 kişi ile görüşülmüş olup sağır bireylerle yapılan tüm görüşmeler Türk İşaret Dili tercümanları Gülnaz Umsu ve Meryem Çınar eşliğinde gerçekleştirilmiştir.

Engel grupları içinde sağır bireylerin okuyup anlama becerilerinin duyan bireyler gibi olduğu varsayımı yaygındır. Sağır bireylerin duyan bireyler gibi dijital platformları kullanamadıkları gözlemlenmektedir. Sanal dünyanın dışında kalan sağır bireyler, teknolojinin içinde var olabilmek için çoğu kez yardım almak zorunda kalırlar. Duyan bireylerin günlük yaşamda dijital platformlarda kolaylıkla yapabildiği pek çok işlem (yemek siparişi vermek, alışveriş yapmak, fatura ödemek vb. ve tüm bu işlemlerin iptal ve iade süreçleri) sağır bireyler için oldukça zor ve karmaşık işlemlere dönüşmektedir. Tüm bu işlemleri yapmak için bir başkasına bağımlı hale gelen sağır bireyler kişisel verilerini de başkalarıyla paylaşmak zorunda kalırlar. Yaşanan bu durum sağır bireylerin dijital platformlarda farklı tehlikelerle karşılaşmalarına neden olurken devamlı olarak kişisel verilerini başkalarıyla paylaşmak, sağır bireylerin mahremiyetini de etkilemektedir. Bu bağlamda sağır bireylerin dijital teknolojileri duyan bireyler gibi kullanabilmeleri için bu bireylere uygun çözüm önerileri sunulmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

ÖZET

Sağır bireyler, gözle fark edilemeyen bedensel bir engele yaşamaktadırlar. Bu durum, bazen onların engelli kategorizasyonunda diğerlerine göre daha az dezavantajlı bir grup olarak algılanmalarına neden olabilmektedir. Bununla birlikte özellikle doğuştan sağır bireyler, duyuşsal engellerin öğrenme ve eğitim süreçlerine etkileri açısından çok çeşitli ve farklı düzeylerde güçlüklerle karşılaşmaktadır. Eğitimin sağır bireylerin gereksinimlerine göre tasarlanmadığı durumlarda bu sorun daha da gün yüzüne çıkmaktadır. İşitme kaybı, kavramsal ve soyut düşünme yetilerinin gelişiminde farklılıklar yaratabilir. Ancak bu durum, bireyden bireye değişebileceği gibi, doğru oluşturulmuş eğitim programları ile de azaltılabilir. Sorunun daha büyük bir kısmı belki de toplumun bu konuya ilişkin bilinçsizliğinden kaynaklanmaktadır. Bu durum, tezin kuramsal altyapısını oluşturan ‘Sosyal Model’ ile açıklanmaktadır.

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kapsamında fenomenoloji deseni ile 18 yaş üzeri, ilkokuldan liseye çeşitli seviyelerde 15 sağır katılımcı ve sağır yakınları bulunan (duyan) aile üyeleri ile derinlemesine yapılan görüşmeler yoluyla veriler toplanmıştır. Sağır bireylerle yapılan görüşmelerde tüm sorular katılımcılara Türk İşaret Dili tercümanı aracılığı ile sorulmuş ve kayda alınmıştır. Araştırmanın bulguları, mevcut teknolojinin sağır bireylerin önüne çıkardığı engelleri, sağır bireylerin beklentilerini ve duygularını yansıtırken aynı zamanda sağır yakınları bulunan (duyan) aile üyelerinin aktardıkları görüşleri de kapsamaktadır. Araştırmada, sağır yakınları bulunan (duyan) aile üyelerinin deneyimlerine yer verilmesi ise mevcut sorunlara başka bir boyuttan bakabilme imkanı sunmuştur. Sağır katılımcılarla yapılan görüşmelerden 5 tema elde edilmiş olup bu temalar; dijital teknolojinin sağır bireylere uygunluk sorunları, yetersizliğin ürettiği sonuçlar, yardım alma, duygular, sağır kültürü ve işaret dili, olarak belirlenmiştir. Sağır yakınları bulunan (duyan) aile üyeleri ile yapılan görüşmelerin sonucunda 5 tema elde edilmiştir. Aile üyelerinin temaları şu başlıklardan oluşmaktadır; dijital teknolojinin sağır bireylere uygunluk sorunları, sağır bireylerin yetersizliğinin ürettiği sonuçlar, yardım etme, duygular, sağır kültürü ve işaret dilidir. Bu gruba ait temalar arasında yer alan yardım teması, sağır bireylere yardım eden (duyan) aile bireylerinin deneyimlerinden oluştuğu için “yardım etme” teması olarak farklı çıkmıştır.

Bulgular, Türkiye'de dijital platformların sağır kullanıcılar için genellikle yetersiz erişilebilirlik ve kullanılabilirlik özellikleri sunduğunu göstermektedir. Ayrıca bulgular, birçok dijital platform uygulamasının sağır kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlanmadığını göstermektedir. Sağır bireylerin teknoloji kullanımında yaşadıkları yetersizliğin bu bireylerin kendilerini mutsuz, çaresiz, endişeli ve başarısız hissetmelerine neden olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda Türkiye'deki dijital platformların sağır bireyler için daha erişilebilir ve kullanılabilir hale getirilmesi için pratik öneriler sunulmaktadır. Bu öneriler arasında; işaret dili tanıma teknolojilerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, metin tabanlı içeriklerin işaret dilinde hazırlanmış görsel içeriklerle zenginleştirilmesi, işaret dili tercümanları ile desteklenen web tabanlı teknolojiler ve dijital platformların yaygınlaştırılması ve bu alanda sunulan hizmetlerin duyurulması yönündedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital platformlar, Deneyim, Uygunluk, Sağır Bireyler, Sağır Kültürü, İşaret dili.

ABSTRACT

Deaf individuals live with an invisible physical disability, which sometimes leads to their being perceived as less disadvantaged compared to other disabled groups. However, particularly for those born deaf, sensory disabilities present various and significant challenges in learning and educational processes. These issues become more pronounced when education is not tailored to meet the needs of deaf individuals. Hearing loss can affect the development of conceptual and abstract thinking skills, but this varies from person to person and can be mitigated with well-designed educational programs. A major part of the problem may stem from societal ignorance regarding this issue, a concept explained by the theoretical framework of the "Social Model" in this thesis.

This study employed a qualitative research methodology using a phenomenological design, collecting data through in-depth interviews with 15 deaf participants over the age of 18 who are literate, and their hearing family members. All questions during the interviews with deaf individuals were conveyed via a Turkish Sign Language interpreter and recorded. The findings reflect the barriers presented by current technology, the expectations and emotions of deaf individuals, and the perspectives of their hearing family members. Including the experiences of hearing family members of deaf individuals provided an additional dimension to understanding the issues.

Five themes emerged from the interviews with deaf participants: issues with the suitability of digital technology for deaf individuals, outcomes produced by disability, seeking help, emotions, and deaf culture and sign language. Similarly, five themes were identified from the interviews with hearing family members: issues with the suitability of digital technology for deaf individuals, outcomes produced by disability, providing help, emotions, and deaf culture and sign language. The "providing help" theme emerged distinctively, as it reflects the experiences of hearing family members who assist deaf individuals.

The findings indicate that digital platforms in Turkey generally offer inadequate accessibility and usability features for deaf users. Additionally, many digital platform applications are not designed to meet the needs of deaf users. The inadequacy experienced by deaf individuals in using technology contributes to feelings of unhappiness, helplessness, anxiety, and failure. Practical suggestions are offered to make digital

platforms in Turkey more accessible and usable for deaf individuals. These include developing and popularizing sign language recognition technologies, enriching text-based content with visual content prepared in sign language, expanding web-based technologies and digital platforms supported by sign language interpreters, and promoting the services offered in this area.

Keywords: Digital platforms, Experience, Suitability, Deaf Individuals, Deaf Culture, Sign Language.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
ENGELLİLİK KAVRAMI ve İŞİTME ENGELİNİN DOĞASI	3
1.1. Engellilik Kavramı ve Tanıma Yönelik Yaklaşımlar	3
1.2. Tarihsel Süreçte Engellilere Bakış.....	9
1.3. Engellilik Kavramına Uluslararası ve Yerel Yaklaşımlar	12
1.4. Hastalıkların ve Sağlıkla İlgili Sorunların Sınıflandırılması	13
1.5. Türkiye’de Engellilikle İlgili Kurumsal Çalışmalar ve Araştırmalar	17
1.5.1. Engellilikle İlgili Kurumsal Çalışmalar ve Araştırmalar	19
1.5.2. Engellilerle İlgili Küresel ve Yerel Eğitim Faaliyetleri.....	24
1.5.3. Salamanca Konferansı ve Herkes İçin Eğitim Hareketi.....	27
1.6. İşitmenin Oluşumu, İşitme Kaybı ve İşitme Engeli	28
1.6.1. İşitmenin Sınıflandırması	33
1.6.2. İşitme Kaybının Tanılanması.....	34
1.6.3. İşitme Taramalarında Tarihsel Gelişim.....	35
1.6.3.1. Türkiye’deki İşitme Sağlığı Tarama Programları ve Hedefleri	36
1.7. İşitme Kaybına Yönelik Küresel Göstergeler ve Öngörüler	39

1.7.1. İşitme Kaybının Küresel Seviyede Ekonomiye Etkileri	43
1.7.2. İşitme Kaybını Azaltmak İçin Kurum ve Kuruluşlardan Beklentiler	50
1.7.3. Engel Türleri ve Engelli Bireylerin Sorunlarının Tespitine Yönelik Türkiye’deki Çalışmalar	51
1.8. Engel ve Yoksulluk.....	62
İKİNCİ BÖLÜM	70
ENGELLİLİKLE İLGİLİ MODELLER, KAVRAMLAR ve TERİMLER	70
2.1. Geleneksel Model	70
2.2. Medikal Model.....	71
2.3. Sosyal Model	71
2.4. Kültür Kavramı ve Sağır Kültürü.....	76
2.4.1. Dil.....	80
2.4.2. Değerler.....	81
2.4.3. Eğitim	82
2.4.4. Grup Üyelikleri ve Sosyalleşme	83
2.4.5. Gelişmişlik Düzeyi.....	84
2.5. Kültür Kavramına Yaklaşımlar	85
2.5.1. Sağır Kültürü.....	87
2.5.2. Sosyal Roller	95
2.5.3 Kimlik Arayışı ve Sağır Kimlik	100
2.5.4. İşaret Dili	101
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	107
TÜRKİYE’DE WEB TABANLI TEKNOLOJİLERİN SAĞIR BİREYLERE UYGUNLUĞU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	107
3.1. Tezin Konusu ve Amacı	107

3.2. Yöntem	108
3.2.1.Nitel Araştırma.....	108
3.2.2.Desen: Fenomenoloji.....	109
3.2.3. Örneklem	109
3.2.4. Veri Toplama Araçları	110
3.2.5. Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması.....	110
3.2.6. Veri Toplama Süreci.....	112
3.2.7. Veri Analizi.....	113
3.3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI	113
3.3.1.Sağır Katılımcılardan Elde Edilen Temalar.....	116
3.3.1.1. Dijital Teknolojinin Sağır Bireylere Uygunluk Sorunları.....	116
3.3.1.2. Yardım Alma (Çevrimiçi/Çevrimdışı Alt Temaları)	121
3.3.1.3. Duygular	126
3.3.1.4. Yetersizliğin Ürettiği Sonuçlar.....	128
3.3.1.5. Sağır Kültürü ve İşaret Dili.....	135
3.3.2. Sağır Yakınları Bulunan (Duyan) Aile Üyelerinin Temaları.....	139
3.3.2.1. Dijital Teknolojinin Sağır Bireylere Uygunluk Sorunları.....	140
3.3.2.2. Yardım Etme (Çevrimiçi/Çevrimdışı Alt Temaları).....	144
3.3.2.3. Duygular	151
3.3.2.4 Sağır Bireylerin Yetersizliğinin Ürettiği Sonuçlar.....	157
3.3.2.5. Sağır Kültürü ve İşaret Dili.....	163
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	170
KAYNAKLAR DİZİNİ	179
EK-1: GÖRÜŞME SORULARI	199
EK 2: SAĞIR BİREYLERDEN ELDE EDİLEN TEMALARI	201

OLUŞTURAN KODLAR.....	201
EK 3: SAĞIR YAKINLARI OLAN (DUYAN) AİLE ÜYELERİNDEN ELDE EDİLEN TEMALARI OLUŞTURAN KODLAR.....	202
TEŞEKKÜR	203
ÖZGEÇMİŞ.....	204

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Engellilere Yönelik Uluslararası Diğer Çalışmalar	17
Tablo 2: Engelli Bireyler İçin Eğitim Çalışmaları	24
Tablo 3: İşitmenin Sınıflandırması.....	33
Tablo 4: Derecelerine Göre Dünya Geneline İşitme Kaybının Dağılımları	42
Tablo 5: Dünya Geneline Bölgelere Göre Orta ve Daha İleri Derecelerde İşitme Kaybının Dağılımları	45
Tablo 6: Amerika Birleşik Devletleri'nde Hafif Derecedeki İşitme Kaybına Yönelik 2020-2060 Yılları Arasında Yaş Bazında Öngörüler.....	47
Tablo 7: Amerika Birleşik Devletleri'nde Ağır Derecedeki İşitme Kaybına Yönelik 2020-2060 Yılları Arasında Yaş Bazında Öngörüler	47
Tablo 8: Engel Türleri ve Oranları (2011)	55
Tablo 9: Cinsiyetlere Göre Engellilik Oranları.....	56
Tablo 10: Cinsiyetlere Göre Engelli Sayısı.....	59
Tablo 11: Özel Eğitim Kurumlarında Örgün Eğitim Alan Engelli Öğrencilerin Yıllara Göre Dağılımı.....	64
Tablo 12: Kamu Kurumlarında ve Özel Sektörde Engelli Kotasından İşe Yerleştirilen İşçilerin Yıllara Göre Dağılımı	66
Tablo 13: Türkiye'deki Engelli Bireylerin 2002-2021 Yılları Arasında Kamu ve Özel Sektördeki İstihdam Durumları.....	68
Tablo 14: Medikal Model ve Sosyal Model Karşılaştırması	74
Tablo 15: İşitme Kaybına Yönelik Tanımlamalar	93
Tablo 16: İşitme Kaybı Sınıflandırması.....	95
Tablo 17: Engelli Birey Hakkında Bilgi Veren Kişilerin Engelli Birey ile İlişkisi	98
Tablo 18: Sağır Bireylerde Elde Edilen Temalar	116
Tablo 19: Sağır Yakınları Bulunan (Duyan) Aile Üyelerinden Elde Edilen Temalar ..	140

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: İşitmenin Oluşumu.....	30
Şekil 2: Dünya Geneline İşitme Cihazı Kullanımına Erişim	33
Şekil 3: Sağır Bireylerin Temalarını Oluşturan Kodlar	114
Şekil 4: Sağır Yakınları Olan Duyan Aile Bireylerinin Temalarını Oluşturan Kodlar	115

KISALTMALAR

AAP: Amerikan Pediatri Akademisi
ABR: İşitsel Beyin Sapı Cevapları /Auditory Brainstem Response
ABD: Amerika Birleşik Devletleri
ADA: Engelli Amerikalılar Yasası
ADNKS: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
ATs: Assistive Technologies
BAKKA: Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı
BM: Birleşmiş Milletler
CODA: Children of Deaf Adults / Sağır Ebeveynlerin İşiten Çocukları
CRPD: Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Sözleşme /
Convention on the Rights of Persons with Disabilities
CSS: Basamaklı Biçim Sayfaları / Cascading Style Sheets
db: Desibel
DSÖ: Dünya Sağlık Örgütü
EFA: Herkes için Eğitim / Education for All
EHDI-M: Mississippi Erken İşitme Tespit ve Müdahale Programı /
Early Hearing Detection and Intervention Program in Mississippi
EKHB: Engelli Kişilerin Hakları Bildirgesi
ESKHS: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi
FDA: U.S. Food and Drug Administration
GKD: Gelişimsel Kalça Displazisi
HTML: Zengin Metin İşaretleme Dili / Hyper Text Markup Language
Hz: Hertz
ICD: Hastalıkların ve Sağlıkla İlgili Sorunların Uluslararası İstatistiksel Sınıflaması /
The International Classification of Diseases
ICED: Uluslararası İşitme Engellilerin Eğitimi Kongresi
ICF: Uluslararası İşlevsellik, Engellilik ve Sağlık Sınıflandırması
ICIDH: Uluslararası Yeti Yitimi, Engellilik ve Özürlülük Sınıflandırması /
International Classification of Impairment, Disability and Handicap
ILO: Uluslararası Çalışma Örgütü
JCIH: Joint Committe on Infant Hearing
KHK: Kanun Hükmünde Kararname
MEB: Milli Eğitim Bakanlığı
MSHS: Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
NTP: Yenidoğan Metabolik ve Endokrin Hastalık Tarama Programı /
Neonatal Screening for Congenital Metabolic and Endocrine Disorders
OECD: İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı
ÖZİDA: Özürlüler İdaresi Başkanlığı
SGK: Sosyal Sigortalar Kurumu
SHÇEK: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü
SMA: Spinal Musküler Atrofi
SMD: Engelliliğin Sosyal Modeli / The Social Model of Disability
TDK: Türk Dil Kurumu
TEOAE: Geçici Uyarılmış Ototakustik Emisyon Testi /

Transient Evoked Otoacoustic Emissions

TİD: Türk İşaret Dili

T.C: Türkiye Cumhuriyeti

TÖNA: Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

UN: Birleşmiş Milletler / United Nations

UK: Birleşik Krallık

UNICEF: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu

UPIAS: Fiziksel Engellilerin Ayrımcılığa Karşı Birliği /
The Union of the Physically Impaired Against Segregation

WHO: Dünya Sağlık Örgütü / The World Health Organization

YDYBÜ: Yenidoğan Yoğun Bakım Ünitesi

GİRİŞ

Bu tezin başlığı ile içerik arasında kavramsal bakımdan bazı farklılıklar bulunmaktadır. Öncelikle, başlıkta yer alan web tabanlı teknolojilerden HTML ve CSS gibi işaretleme ve stil dilleri ile JavaScript gibi programlama dilleri değil bunlar kullanılarak oluşturulan web siteleri kastedilmek istenmiştir. Sağır bireyler ile yapılan görüşmelerden sonra bu bireylerin, web sitelerine ek olarak, mobil (gezgin) uygulamalar da kullandığı görülmüştür. O nedenle tez içeriğinde, web siteleri yerine, daha geniş bir kavram olan dijital platformlar ifadesi kullanılmıştır. Başlıkta geçen uygunluk terimi ise teknik bir uygunluk analizini içermemekte, bunun yerine sağır bireylerin, sosyal ve kültürel katılımlarına, iletişim pratiklerine uygunluğa odaklanmaktadır. Araştırma fenomenolojik bir desen kullanarak, sağırlıktan kaynaklanan sorunları azaltma potansiyeline sahip dijital platformların genel olarak erişilebilirlik ve kullanılabilirlik gereksinimlerini nasıl karşıladığına, bunun sağır bireylerce algılanma biçimine ve onlarda yol açtığı duygulara odaklanmaktadır. Böylelikle, çalışma sonucunda, sağırların toplumla bütünleşmesini kolaylaştırıcı bir aracı olarak dijital teknolojilerin nasıl bir işlev görebileceğine ilişkin öneriler sunmak amaçlanmıştır.

Sağır bireylerin sadece duyamadıkları ve bunun büyük bir engel olmadığına yönelik ön yargılar dikkat çekmekle birlikte sağır bireylerin duyan kişiler gibi gördüklerini tam olarak okuyup anlayabildikleri düşüncesi yaygındır. Çoğunlukla engelsiz bireylere göre tasarlanmış dijital platformların sağır bireylere uygun olup olmadığı sorusu, bu bireylerin “görebilen” bireyler olmaları sebebiyle dikkatlerden kaçan bir detay olmaktadır. Dijital platformları kullanırken zorlanan sağır bireyler okuyup anlama becerilerinin duyan bireylerin gerisinde kalması sebebiyle günümüzün teknoloji dünyasının dışında kalmaktadırlar. Duyan bireylerin web tabanlı teknolojileri veya dijital platformları kullanarak kolaylıkla gerçekleştirebildiği işlemler (sağlık hizmetleri uygulamaları, ulaşım için sunulan hizmetler, bankacılık uygulamaları, E-devlet işlemleri, yiyecek siparişi vermek, giyim alışverişi yapmak vb. tüm bu işlemlerin iptal ve iade süreçleri) sağır bireyler için olumsuz deneyimlere dönüşmektedir. Sağır bireyler dijital platformlarda karşılaştıkları metinleri anlaşılması zor ve karmaşık yazılar olarak algılamaktadırlar. Bu bağlamda dijital platformların işaret dili ile desteklenmemesi büyük bir sorun haline dönüşürken var olan hizmetler ise henüz istenilen seviyeye

ulaşamamıştır.

Ülkemizde sağır bireylerin dijital teknolojilere yükledikleri anlam ve kullanım deneyimlerine, duygularına yönelik bugüne değin kapsamlı bir araştırmanın yapılmamış olması bu araştırmayı gerekli kılmıştır. Yapılan literatür incelemesinde “engelli bireylerin teknoloji kullanımı” denildiğinde görme engellilere yönelik çalışmaların yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Sağır bireylerin dijital teknolojiler ile ilişkisi üzerine www.tez.yok.gov.tr adresi incelendiğinde sistemde var olan çalışmaların sağır bireylerin dijital teknolojileri kullanırken karşılaştıkları zorluklar, deneyimler ve bu zorluklar sebebiyle yaşadıkları duygularla ilişkili olmadığı; sağır bireylerin okuma anlama becerileri, işitme kaybı, işitme kaybının sağlık tetkikleri ve Türk İşaret Dili çalışmalarına yönelik olduğu saptanmıştır. Sistem üzerinde kayıtlı çalışmalardan görölmektedir ki sağır bireylerin günümüzün değişen teknolojik koşullarına uyumu, kullanıcı deneyimleri ve dijital teknolojilere bakış açıları üzerine çalışma bulunmaması sebebiyle, araştırma konusu öncelikli olarak deneyimlerin özüne odaklanarak sistemdeki diğer araştırmalardan farklılaşmaktadır. Literatürde sağır bireylerin teknoloji kullanımına yönelik çok fazla Türkçe nitel çalışmaya sahip olunmaması nedeniyle bu araştırmadan elde edilecek bulguların literatüre katkı sunulacağına inanılmaktadır. Ayrıca bu çalışmanın, sağır bireylere uygun çözüm önerilerinin geliştirilmesine de katkı sağlaması beklenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENGELLİLİK KAVRAMI ve İŞİTME ENGELİNİN DOĞASI

1.1. Engellilik Kavramı ve Tanıma Yönelik Yaklaşımlar

Bireylerin her birinin farklı şekillerde deneyimlediği ve etkilendiği özel bir durum olan engellilik; doğumla veya yaşlılık sürecinde oluşabildiği gibi hastalıklar ya da kazalar sebebiyle de ortaya çıkabilmektedir. Bireylerin yalnızca fiziksel ve zihinsel durumlarıyla ilgili olmayan engellilik; fiziksel yapıların durumu, iletişim araçlarının yeterliliği, toplumun tutum ve davranışları gibi faktörlerle de iç içedir. Binalar, toplu taşıma araçları, okullar, iş yerleri vb. pek çok alan engelli bireylerin günlük yaşamlarını kolaylıkla sürdürebilmeleri için yeterli konforu sunmakta yetersiz kalabilmektedir.

Engelli bireyler; iş arama, istihdam, ulaşım, eğitim, sağlık vb. kamu hizmetleri ile özel sektörün sunduğu hizmetlerden (bankacılık, finans kurumlarının hizmetleri, alışveriş yerleri, konut ve konaklama vb.) faydalanırken ayrımcı uygulamalarla karşılaşmaktadırlar (Banks, Grotti, Fahey ve Watson, 2018, s.63).

Engellilik yalnızca bir bireyin fiziksel veya zihinsel durumuyla ilgili değil aynı zamanda toplumun ürettiği engellerle de ilişkilidir. Engeller; toplumsal normlar veya tutumlardan kaynaklanabileceği gibi, içinde yaşanılan çevrenin fiziksel koşullarından (bina yapıları, ulaşım araçları, vb.) da kaynaklanabilir. Engelli bireylerin eşit haklara ve fırsatlara erişebilmesi için bu engellerin ortadan kaldırılması ve toplumun engellilik konusunda farkındalığının artırılması gerekmektedir (Oliver ve Barnes, 2013, s.2-14).

Çoğunlukla insanın, biyolojik altyapısına dayanan tıbbi tanımlar kapsamında açıklanmaya çalışılan engellilik; bireylerin yaşamını kısıtlayan veya bireyleri başkalarına bağımlı kılan zorlayıcı bir durum olarak tanımlanmaktadır. Uzun yıllar boyunca engellilik, en baskın düşünce biçimi olan geleneksel bakış açısıyla açıklanmaya çalışılmış ve dezavantajlı durumdaki bu bireyler “eksik, aciz ve topluma birer yük” olarak görülerek çoğu kez toplumdan dışlanmışlardır.

Engellilik “disability” kavramı geniş bir perpektiften ele alınması gereken bir semsiye kavram olarak çıkmaktadır. Engelliliğe neden olan yeti yitimi bireylerin; fiziksel, duyuşsal ve zihinsel işlevlerinin sınırlanması veya tamamen kaybı olarak belirtilirken

özürlülük kavramı ise bireylerin öz bakım becerilerinin azalması veya tamamen kaybı olarak görülmektedir. Bu durumu yaşayan bireylerin fiziksel ve zihinsel sınırlı işlevsellik durumuna dikkat çekilmektedir (Güloğlu, 2021, s.293). Türk Dil Kurumu'na göre engellilik yan anlamları hariç aynı şekilde tarif edilmektedir. TDK'ya göre engelli birey şu şekilde tanımlanmaktadır; “*Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal veya sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri çeken (kimse).*” Bireylerin günlük faaliyetlerini yerine getirme becerilerini doğrudan etkileyen engelli olma durumu "farklı yeteneklere sahip", "bedensel engelli", "özürlü" veya "engelli insanlar" gibi farklı terimlerle açıklanmaya çalışılmıştır ancak uluslararası platformlarda en yaygın kabul gören "engelli insanlar-bireyler/disabled people" veya "persons with disabilities" şeklindeki kullanımdır (Dünya Engellilik Raporu, 2011, s.3-19). Engellilikle ilgili tanımlara kanunlar kapsamında da yer verilmektedir. 5378 Sayılı Engelliler Kanunu (2005)'na göre engelli; doğuştan gelen veya sonradan çeşitli nedenlerle bedensel, ruhsal ve sosyal yeteneklerini belirli ölçüde yitiren; kendi ihtiyaçlarını karşılamakta ve sosyal yaşama uyumlanmakta zorlanan, bakıma ve desteğe ihtiyacı bulunan kişi olarak tanımlanmaktadır. 3/12/2008 tarihli ve 5825 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunan Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme engelli bireyleri “*Diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişiler*” olarak ifade etmektedir (s.2)

Engellilik kavramı ile ilgili tüm tanımların kimi zaman zor anlaşılan veya tartışmalı yönlerinin bulunmasının nedeni resmi kaynaklar başta olmak üzere kullanılan kavramların tercihinde tutarlılığın bulunmamasıdır. 1990'lı yılların sonuna doğru yaygın olarak “sakat” kelimesi kullanılırken ilerleyen yıllarda “özürlü” kelimesi kullanılmıştır. Türkçe literatürde ise sakat ve özürlü kelimelerinin sık sık birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir (Şişman, 2012, s.3).

Bilsin ve Başbakkal (2014)'e göre yetersizlik, özürlülük ve engellilik tanımları aşağıda açıklanmaktadır;

- **Yetersizlik-Yeti Yitimi (Impairment):** Vücudun zihinsel, fiziksel veya işlevsel bozukluğudur. Fizyolojik yapıda, doku ve organlarda geçici ya da sürekli olan anormal durum.
- **Özürlülük (Disability):** Fonksiyonel kapasitede yetersizlik sonucu oluşan kapasitede azalma veya kapasite kaybıdır. Bireyin yaşadığı yetersizlik sebebiyle günlük aktivitelerdeki davranış ve fonksiyon eksikliği veya aşırılık durumudur.
- **Engellilik (Handicap):** Yetersizlik veya özürlülük durumunun sosyal ve çevresel sonuçlarıdır (s.66).

Uluslararası Yeti Yitimi, Engellilik ve Özürlülük Sınıflandırması ((International Classification of Impairment, Disability and Handicap-ICIDH), DSÖ'nün yayınlamış olduğu ilk sınıflandırmalardan biri olmakla beraber sınıflandırmada kullanılan kavramların günümüzde birbirinin yerine kullanılan kavramlar haline geldiği görülmektedir. Sınıflandırma ile 1980 yılında ilk kez yayınlandığında engelliliği “bireysel” seviyedeki sınırlamalar olarak ele almış ve engellilerin yaşadıkları sosyal dezavantajlara dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) engellilik kavramına yönelik evrensel ve ortak bir dil sağlamak amacıyla bazı sınıflandırma sistemleri önermiştir. Uluslararası Yeti Yitimi, Engellilik ve Özürlülük Sınıflandırması (International Classification of Impairment, Disability and Handicap/ICIDH) 1981 yılında geliştirilmiş olup yeti yitimi ve engellilikle ilgili tüm dünyada uzun yıllar boyunca tedavi ve rehabilitasyon süreçlerinde kullanılmıştır (Wiersma, Dejong ve Ormel, 1988, s.213-224).

Dünya Sağlık Örgütü'nün Uluslararası Yeti Yitimi, Engellilik ve Özürlülük Sınıflandırması ((International Classification of Impairment, Disability and Handicap-ICIDH) üç kavramı kapsamaktadır. ICIDH'de yer alan bu sıralamanın bireylerin iç dünyalarından sosyal yaşamlarına ve deneyimlerine doğru uzanan bir sıra ile ilerlediği görülmektedir (Rimmerman, 2013, s.27). Başaran, Güzel ve Sarpel (2005)'e göre ICIDH engelliliği şu şekilde açıklar;

- ICIDH'a göre engelliliğin temelinde nedensellik yer almaktadır, bireyleri hasta eden durumlar bireylerin yaşamlarını kısıtlamakta ve normal kabul edilen sınırlar içinde aktivitelerini yapmalarına engel olmaktadır.
- Bireylerin normal olan işlevleri yapamaması yetersizliğe dönüşmektedir. Yetersizlik ise bireyleri “özürlü”ye dönüştürürken, özürlülüğün de engelliliğe neden olduğu görüşünü benimsenmektedir.
- Bireylerin yaşam kalitesini etkileyen yalnızca bir nedenden bahsedebilmek mümkün değildir bu sebeple bireylerin; psikolojik ve fiziksel sağlıkları, çevre ve sosyal ilişkileri, sahip oldukları ekonomik koşullar vb. pek çok unsur karmaşık bir şekilde kavramın içinde yer almaktadır (s.55-63)

Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ, 2001) Uluslararası İşlevsellik, Engellilik ve Sağlık Sınıflandırması (International Classification of Functioning-ICF) ve Saad Nagi (1965, 1979) tarafından geliştirilen engellilik modelinde, engelliliğin operasyonel tanımlarını oluşturmak için Uluslararası İşlevsellik, Engellilik ve Sağlık Sınıflandırması (ICF) kullanılmaktadır. ICF yalnızca engelli bireyler için değil tüm insanları kapsayan evrensel bir sınıflandırma sunmaktadır. Sağlık sorunlarının tamamı ve sağlık koşullarını ortaya çıkaran tüm koşullar ICF kullanılarak tanımlanabilmektedir. ICIDH'nin eksik ve geliştirilmesi gereken yönlerinin bulunması sebebiyle revizyon ihtiyacı oluşmuş ve 2001 yılında Uluslararası İşlevsellik, Engellilik ve Sağlık Sınıflandırması (ICF) sistemi oluşturulmuştur (Dahl, 2002, s.201-204).

ICF tanımlamaları, iki bileşeni kapsayan iki bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler aşağıda açıklanmaktadır;

I. Bölüm: İşlevler ve Yeti Yitimi

- *Vücudun İşlevleri ve Yapıları*
- *Etkinlikler ve Katılım*

II. Bölüm: Bağlamsal Etmenler

- *Çevresel Etmenler*
- *Kişisel Etmenler (DSÖ, 2001)*

ICF, engellilik terimini bir faaliyet sınırlaması ve/veya bir katılım kısıtlaması olarak kullanılırken bu kavram 1990 tarihli Engelli Amerikalılar Yasası (The Americans with Disabilities Act of 1990) da kullanılan tanıma benzetilmektedir. Engelli Amerikalılar Yasası (ADA) engelliliği "*bir veya daha fazla yaşam aktivitesini önemli ölçüde kısıtlayan zihinsel veya fiziksel bir soruna sahip olma*" olarak tanımlamaktadır (Erickson, 2009, s.18-19).

BM örgütünün 13 Aralık 2006 tarihinde kabul ettiği, 3 Mayıs 2007 tarihinde yürürlüğe koyduğu ve engellilere yönelik en önemli belgelerden biri olarak kabul edilen Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme (Convention on the Rights of Persons with Disabilities-CRPD), engellilik kavramı üzerine bir uzlaşısı olarak kabul görmektedir. Sözleşme; uzun süreli olarak fiziksel, düşünsel, algısal ve zihinsel bozukluğu bulunan ve bu bozukluklar sebebiyle topluma eşit bir şekilde katılım sağlayamayan kişi/ kişileri engelli olarak belirtmiştir Sözleşme; insan onuruna, farklılıklara saygı, fırsat eşitliği ve erişilebilirlik gibi önemli unsurları esas alırken aynı zamanda sözleşmeye taraf olan devletlerin engellilerin toplumsal yaşamın içinde diğer bireylerle eşit koşullarda yer almasını sağlamak için gereken yükümlülükleri ve kalkınmanın sürdürülebilir olması için engellilerin maruz kaldıkları ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına dikkat çekmektedir (UN, 2006).

Engellilikle ilgili kavramlarda kullanılan terminolojide bir karmaşa göze çarpmaktadır. Kavramların birbirinin yerine alternatif olarak kullanıldığı ancak buna rağmen engellilik kavramını bütüncül bir ifadeyle açıklamaya yetmediği ve yanlış anlaşılmalara neden olduğu bilinmektedir. Farklı anlamları olan “yeti yitimi, sakatlık, özürlülük” gibi kavramlarının birbirlerinin yerine kullanılmasının ve İngilizce’den Türkçe’ye yapılan çevirilerin kavram karmaşası yarattığına işaret edilmektedir. İngilizce’den çevrilerek kullanılan kelimeler bağlamında bakıldığında “disability”nin engellilik, “handicap”ın özürlülük, “impairment”ın ise yeti yitimi olarak kullanıldığı görülmektedir (Güloğlu, 2022, s.5). Bu tanımların kullanımına ek olarak “özel gereksinimli bireyler “tanımıyla da karşılaşılmaktadır. Baykoç (2015)’e göre özel gereksinimli bireyler, doğum öncesinde veya sonrasındaki gelişimsel sebeplerle oluşan; fiziksel, duygusal, bilişsel ve dil yeteneklerinde görülen; farklı ölçüm araçlarıyla ölçülebilen yavaşlık, gerileme ve yetersizlik durumlarının bireyi yaşatlarının gerisine

düşürmesiyle bireylerin normal eğitim programlarından yeterli seviyede faydalanamamasına veya yararlansa bile destek alması gerektiren durumlardaki bireyler olarak belirtilmektedir (s.20). T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2012)'ne göre özel gereksinimli bireyler aşağıdaki başlıklarla gruplandırılmaktadır;

- *Zihinsel yetersizliği olan bireyler (Hafif, Orta, Ağır, Çok Ağır)*
- *İşitme yetersizliği olan bireyler*
- *Görme yetersizliği olan bireyler*
- *Ortopedik yetersizliği olan bireyler*
- *Sinir sisteminin zedelenmesi sonucu yetersizlik yaşayan bireyler*
- *Dil ve konuşma güçlüğü yetersizliği olan bireyler*
- *Özel öğrenme güçlüğü yaşayan bireyler*
- *Birden fazla alanda yetersizlik yaşayan bireyler*
- *Duygusal uyum güçlüğü yaşıyan bireyler*
- *Süreğen hastalık sebebiyle yetersizlik yaşıyan bireyler*
- *Otizmlı bireyler*
- *Sosyal uyum güçlüğü yaşıyan bireyler*
- *Dikkat eksikliğine ve hiperaktivite bozukluğu olan bireyler*
- *Üstün veya özel yetenekli bireyler olarak gruplanmaktadır.*

Çocuklar İçin Özel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik (2019)' e göre özel gereksinim; çocukların yaşama katılımlarını sınırlayacak şekilde; bilişsel, bedensel ve psikolojik olarak işlevlerini kaybetmeleri ve bu durum sebebiyle farklı tedavi ve hizmetlere, yardımcı cihazlara (protez vb.), eğitime, ekonomik ve sosyal haklara ihtiyaç duyması olarak tanımlanmaktadır (s.1-7).

Engellilik kavramındaki tanımsal sorunların politika odaklı engellilik çalışmalarında ve özellikle yasal metinlerde bazı kavramsal sorunlara neden olduğu görülmektedir. Kanunlarımızda yer alan “sakat, çürük, özürlü” kelimeleri bireyleri inciten kelimeler olarak algılanmaya başlanmış ve bu kelimelerin “engelli” kelimesiyle değiştirilmesi yönünde resmi adımlar atılmıştır. Bu bağlamda Türkiye’de 2013 yılında atılan önemli bir adımla kavram tek bir tanım çevresinde toplanmıştır; Türkiye’de

“Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Yer Alan Engelli Bireylere Yönelik İbarelerin Değiştirilmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” onaylanmış ve ilgili kanun kapsamında engelli bireyler için kullanılan “çürük, sakat, özürülü” kelimeleri yeni yasayla 87 kanundan çıkarılmıştır.

Engelliler Konfederasyonu (2018) tarafından yayınlanan Birleşmiş Milletler (BM) Engellilerin Hakları Sözleşmesi Uygulama Kılavuzu (s.7-10)’na göre engellilik, farklı koşulların etkileşimi sonucu ortaya çıkan bir kavramdır ve engellilik durumu olan bireylerin toplumsal yaşama tam ve eşit katılımını engelleyen sosyal ve fiziksel bariyerlere dikkat çekilmektedir.

Engelli bireylerin karşılaştıkları zorlukların büyük ölçüde bireylerin engel durumunun getirdiği yetersizlikler ve sınırlamalar haricinde; bireylerin iş ve özel yaşantılarını kısıtlayan bir ortamın sonucu olduğu belirtilmektedir. Çevresel faktörlerin iyileştirilmesinin engellilerin yaşamına olumlu katkılar sunması beklenirken aynı zamanda engellilerin ihtiyaçlarına göre tasarlanacak günümüz teknolojisinin varlığının, insanın limitlerini aşması bakımından anlamlı bulunmaktadır (Hahn, 1995, s.4).

1.2. Tarihsel Süreçte Engellilere Bakış

Engellilik, istenmeyen veya uğursuzluk getireceğine inanılan bir durum olarak tarih boyunca hemen hemen her toplumda karşılaşılan bir olgudur. Ancak, engelli bireylerin acilen tedavi edilmelerinin gerektiği ve eğer tedavi edilemezlerse toplumdan dışlanmalarının normal bir durum olduğuna yönelik ideolojik kabuller tüm antik toplumlarda aynı biçimde değildir. Engellilik tarihsel süreçte farklı modellerle açıklanmaya çalışılmış; geleneksel, tıbbi, sosyal veya insan hakları modelleri altında gruplandırılmıştır (Kağnıcı, 2020, s.67).

Fırat ve Dicle nehirlerinin arasında yer alan Mezopotamya’nın insanlık tarihinde birçok ilki barındırdığı bilinmekle birlikte; Sümer, Akad, Asur ve Babil dönemlerine ait kaynaklarda siyasi, askeri, sosyo-kültürel ve gündelik yaşama yönelik konulara yer verilmiştir. Kilden yapılan tabletlerde yer alan metinlerde engellilerle ilgili kayıtların da bulunduğu bilinmektedir. (Kağnıcı, 2020, s.4).

Zihinsel, bilişsel ve fiziksel sorunlarla ilgili bilgileri kapsayan kaynaklar, dağınık halde bulunmakla birlikte tek bir metin türünde yer almamaktadır. Kral yazıtlardaki hukuksal ve edebi metinlerde hastalıklardan, hastalıkların neden olduğu yeti yitimlerinden ve anormal doğumlardan bahsedilmektedir. Kayıtlar; görme, işitme, yürüme ve konuşmada sorun yaşayan bireyleri; zeka geriliği ve zihinsel kayıplar yaşayan kişileri, deri hastalıkları ve cüzzam gibi görünüş bozukluklarına neden olan hastalıkları, cücelik gibi durumları da içermektedir. Mezopotamya’da görme ve işitme sorunları, yeti kayıpları ve yeterli biçimde kullanılamayan uzuvlar, iyileştirilemeyen medikal bir durum olarak kabul edilmekteydi (Kağnıcı, 2020, s.49).

Fiziksel farklılıklara sahip bireylerin konumu eski Mısır döneminde de ele alınmıştır. Eski Mısır’da doğum kayıtlarında doğum anomalisi olan çocuklara yer verildiği bilinmekle birlikte yine de konuyla ilgili kayıtlar yetersizdir. Mısırlıların “bebek öldürme ya da istenmeyen çocukların teşhir edilmesi” biçimindeki uygulamalara başvurduklarına dair kesin bir kanıt olmamakla beraber; Greko-Romen Dönem’de Yunan halkları arasında bu tür uygulamalara dair bazı göstergeler mevcuttur. Çeşitli metinlerde isimsiz olarak atıfta bulunulan cücelerin koruyucu varlıklar oldukları belirtilmiş ve Mısır’daki bazı tanrılarla özdeşleştirilmişlerdir (Filer, 2001, s.187). Engellilik; Antik Yunan ve Roma’da hak edilmiş bir ceza, kötü ruhların etkisi, büyü ve sihir gibi konularla ilişkilendirilmiştir. Dönemin ahlak anlayışı engellilere kayıtsız kalmış, toplumdan dışlamış, suistimal, ölüme terk etme vb. davranışlarla engellileri toplum içinde baskılamıştır (Çetin, 2016, s.170). Çin’de ise engelli bireyler; müzisyenlik, hikaye anlatıcılığı ve kahinlik yaparak hayatlarını devam ettirmeye çalışmışlardır (Albayrak, 2014, s. 46-47).

Dinler çerçevesinden bakıldığında; Tevrat’ta görme engelliler “yardım edilmesi gereken ve canlarına zarar verilmemesi gereken kişiler” olarak belirtilmiş ancak yine de görme engellilerin tanrının bir gazabı olduğu nitelendirilmiştir. Hristiyanlık döneminde ilk kiliseler inanç ve işitme duyusu arasında önemli bir bağlantı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu durumun sebebi olarak, vaaz dinleyemeyen ve dinle ilgili bilgi edinemeyen kişilerin iman sahibi olamayacakları inancı gösterilmiştir (Albayrak, 2014, s. 44-45).

Antik toplumlardan başlayarak Orta Çağ'a kadar uzanan süreçte topluma katılamayan engelliler "başarısız" olarak algılanmış, topluma faydaları olmadığı düşünülen başarısız kişilerin feda edilebileceklerine ve toplum dışına itilebileceklerine inanılmıştır. Orta Çağ'da engelliler batıl inançlara konu olmuş, zulüm görmüş; zihinsel hastalıklar ve noksanlıkların bir günahın cezası ve ilahi bir hüküm olarak kabul edilmiştir (Metzler, 2005, s.11-13).

Engellilerin yaşamlarını sürdürme konusunda yoksullukla da mücadele ettiklerini söylemek mümkündür. Engelliler; dilencilik, soytarılık gibi işler yaparak yaşamlarını sürdürmeye çalışmışlar, engellilerin bakımı ve korunması öncelikle ailenin sorumluluğu olarak görülmüş, engelli bireylerin kurumsal düzeyde korunmaları ve bakımlarının sağlanması uzun bir zaman dilimine yayılmıştır.

Orta Çağ'da insanın değeri, çalışmasına bağlı kılınmış, çalışamayan kişiler başarısız ve faydasız kişiler olarak görülmüş, engelli bireyler izole bir yaşama zorlanmış, sürgüne gönderilmiş veya akıl hastanelerine yahut hapishanelere kapatılmışlardır (Jaeger ve Bowman, 2005, s.29). Bu bağlamda, Orta Çağ Avrupa'sında engellilerin güçsüz, faydasız, lanetli kişiler olarak görülüp dışlandığı ve Sanayi Devrimi'ne gelinceye kadar geçen sürede engellilere yönelik algıda olumlu bir değişim yaşanmadığını söylemek mümkündür. Engellileri gazaba uğramış kişiler olarak gören Hristiyan Kilisesi, engellilerin engel durumlarıyla ilgili tedavi ve iyileştirme çabalarını ilahi düzene baş kaldırı olarak değerlendirmiştir.

Kilisenin bakış açısına rağmen engelli grupları içinde; konuşmakta zorlanan veya sağır olan kişileri tedavi etmeye ve konuşturmaya çalışan kişiler de göze çarpmaktadır. Rahip Pedro Ponce de Leon, San Salvador Manastırı'nda dünyanın ilk sağırlar okulunu kurmuş ve ölümüne kadar öğretmenlik yapmıştır. İşitme engelli öğrencilerine ilk olarak, yazılı karakterlerle adlandırılan nesneyi parmağıyla göstererek yazmayı öğretmiş daha sonra bu karakterlere karşılık gelen kelimeleri seslerle tekrar etmeleri için onları eğitmiştir (Chaves ve Soler, 1974, s.48).

Rönesans ve Reform hareketlerinin etkisiyle kilisenin hakimiyeti toplum üzerinde azalırken devlet ön plana çıkmaya başlamış, yoksullukla ve sosyal sorunlarla mücadele için devletin müdahalesinin gerekli olduğu düşüncesi yaygınlaşmaya başlamıştır (Zastrow, 2013, s.50). İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth tarafından 1601 yılında çıkarılan

Yoksullar Yasası ile yerel yönetimler yoksullukla mücadelede etkin kılınmış, yoksullar sınıflandırılarak yardımlar için gerekli kaynaklar sağlanmaya çalışılmıştır. 1601 Yasası yoksulları “çalışabilecek olanlar-çalışamayacak olanlar ve bakıma muhtaç çocuklar” biçiminde ayırarak sosyal alana yönelik önlemleri almaya çalışmıştır (Taşçı, 2010, s.66)

Yoksulluk riski en yüksek olan kesimler aynı zamanda sosyal dışlanmaya tabi olan kesimlerdir. Sosyal dışlanmaya maruz kalan kişiler özellikle geçici ve güvenli olmayan işlerde çalışanlar, çocuklar, yaşlılar, eğitimsiz kadınlar ve engelliler olmak üzere yoksulluk riskini en fazla taşıyan ve yoksulluk olgusunu arttıran demografik etkenler arasındadırlar (Gencer, 2019, s.9). Engelli bireylerin birçoğunun sağlık hizmetlerine, eğitime ya da istihdam fırsatlarına erişimi kısıtlanmakta veya sınırlıdır; engelli olmaları sürekli bakım ve destek gerektirebileceği gibi bu durum zaten kıt olan hane halkı kaynaklarını tüketebilir (Wazakili, Chataika, Miji, Dube ve MacLachlan, 2011, s.18).

1.3. Engellilik Kavramına Uluslararası ve Yerel Yaklaşımlar

Engel durumlarının bireylerin yaşamlarına etkileriyle ilgili toplumsal farkındalığın oluşabilmesi için kanunların engelli bireylerin hak ve özgürlüklerini koruyacak yasalarla bu alandaki çalışmaları desteklemesi; sağlık, eğitim vb. tüm alanlarda fırsat eşitliği sunabilmesi ve engelli olmayan vatandaşların ulaştığı tüm imkanlardan engelli bireylerin de eşit biçimde faydalandırılması gerekmektedir (Madhesh, 2022, s.2)

Avrupa'nın bakış açısının tersine İslam Coğrafya'sında engelli bireylere “şeytani varlıklar” olarak değil “Tanrı'nın insanlara verdiği kader” gözüyle bakılmıştır. Engelliler özellikle de zihinsel engelli olan bireyler; müzik, ilaç, sıcak su ve hamam terapileriyle tedavi edilmeye çalışılmış, engellilerin bakımı ve korunması devletin ve toplumun sorumluluğu olarak görülmüştür. Türk İslam tarihinde Anadolu'nun pek çok yerinde şifahaneler açılmış şifahaneler, kendi çağının koşullarına göre modern sayılabilecek tedavi yöntemleri benimsemiş, yoksul ve engelli bireylerin bakım ve tedavilerini sağlamıştır (Güçtekin, 2014, s.115-143). Anadolu'da sağlık hizmeti veren kurumların isimleri “Bimarhane, darüşşifa, dar-üs-sıhha, darü't-tıb, hastane” gibi isimlerle faaliyet göstermiş ve genel olarak darüşşifa ismi tercih edilmiştir. Bimarhanelerde sadece akıl hastalıkları değil cüzzam vb. hastalıkların da tedavisi yapılmıştır. Bimarhanelerde

hastaların; bimarhaneye özgü kıyafetlerle konaklatıldığı, hastalıklarına uygun ilaç ve yiyeceklerle tedavi edildiği bilinmektedir. Selçuklu ve Osmanlı döneminde en görkemli haline ulaşan Bimarhanelerde; cinsiyet, yaş, din ve meslek ayrımı yapılmaksızın hizmet verildiği, hasta veya kalacak yeri bulunmayan kişilerin ise diledikleri kadar bimarhanlerde kalabildikleri bilinmektedir (Sarı ve Zabun, 2021, s.587-589).

Koloni dönemine gelindiğinde Amerika; Avrupalılar, Arikalılar ve Kızılderililerin hastalıklarının birbirlerine karıştığı bir coğrafyaya dönüşmüştür. Fiziksel hastalıklardan muzdarip yoksullar ve akıl hastalıklarından muzdarip her sınıftan insanın sayısının giderek artmasıyla karşı karşıya kalınması soruna kısmi bir çözüm aranmasına neden olmuş ve böylelikle 1751 yılında Dr. Thomas Bond ve Benjamin Franklin tarafından hasta, yoksul ve zihinsel engelli kişileri tedavi etmek amacıyla Pennsylvania Hastanesi kurulmuştur (Gensel, 2005, s.534-538).

İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (La Déclaration des droits de l'homme et du citoyen-1789) ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (Universal Declaration of Human Rights-1948)'nin insan hakları yönünden dünya siyaseti ve hukukunu derinden etkileyip dönüştürmeye başlamasıyla birlikte insan haklarıyla ilgili yasalar, çoğunlukla tatminkar bulunmamış ve insan hakları normlarının evrenselleştirilmesi ihtiyacı böylelikle ortaya çıkmıştır (Birinci, 2017, s.51).

1.4. Hastalıkların ve Sağlıkla İlgili Sorunların Sınıflandırılması

17.yüzyılın sonuna doğru John Graunt'un İngiltere'de hazırladığı ve ölüm verilerini içeren "*London Bills of Mortality*" isimli çalışmada altı yaşın altındaki çocuk ölümleri kayda alınmış, ölüm oranları hesaplanmaya çalışmış ve kayıtlar o günün koşullarına göre başarılı tahminlerde bulunan bir çalışma olarak adlandırılmıştır. Hastalıkların sistematik biçimde sınıflandırılmasının 18.yüzyılda başlamasıyla birlikte, sınıflandırmanın bugünkü biçimine ulaşmasında İngiltere Genel Kayıt Bürosu (The General Register Office)'nda ilk tıbbi istatistik uzmanı olarak çalışan William Farr'ın bulunduğu bilinmektedir (MEB, 2011, s.3-9)

Hastalık terminolojisi ve terminolojinin kullanımında uluslararası birlikteliğin oluşturulmasına odaklanan çalışmalar 18.yüzyılın ikinci yarısına ulaştığında, Uluslararası İstatistik Enstitüsü'nün 1891 yılında Jacques Bertillon başkanlığında ölüm nedenleri ile

ilgili yeni bir sınıflama hazırlanması için bir komite kurulmasıyla birlikte sınıflandırma 1893 yılında tamamlanmış ve "*Bertillon Ölüm Nedenleri Sınıflaması*" olarak adlandırılmıştır. Sınıflandırmadaki en önemli özellik "*genel hastalıklar ile belli bir organ ya da anatomik bölgeye özgü hastalıkların birbirinden ayrılması ilkesi*"dir ve Kuzey-Güney Amerika ve Avrupa'da kullanılmaya başlanmıştır. Fransa'nın 1900 yılında "*Bertillon Ölüm Nedenleri Sınıflaması- Ölüm Nedenleri Uluslararası Sınıflaması*"nın yenilenmesi için duyuru yapmasıyla birlikte sınıflandırma yaklaşık on yılda bir (ICD-10) yenilenen konferanslar serisine dönüşmüştür (MEB, 2011, s.3-9)

Hastalıkların ve Sağlıkla İlgili Sorunların Uluslararası İstatistiksel Sınıflaması, Onuncu Baskı'da (ICD-10) listelenen hastalıklar, yaralanmalar, sağlık sorunları engellilik için birer ön koşul olarak görülmektedir. Hastalıkların ve Sağlıkla İlgili Sorunların Uluslararası İstatistiksel Sınıflaması (ICD), istatistiksel olarak birbirine benzeyen hastalık veya durumları önem durumuna göre sınıflandırmaktadır. Sınıflandırmada her hastalık için hastalığın kendisine özgü bir kod belirlenmektedir, belirlenen kodlar toplumdaki hastalıklar, sağlık hizmetlerinin yönetimi, sağlıkla ilgili durumların dağılımları ve görülme sıklıkları ve bunları etkileyen etmenleri kapsamaktadır. Sınıflandırma aynı zamanda hastalıkların kayıt altına alınmasına, arşivlenmesine ve istatistiksel çalışmalar yapılabilmesine olanak sağlamaktadır (MEB, 2011, s.3-13)

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından 1944 yılında yapılan ve engelli bireylerin çalışma fırsatlarından yararlanma hakkına ilişkin ilk uluslararası kabullerden biri sayılan tavsiye kararına göre; engelli bireylere (engellerinin kaynağı her ne olursa olsun), engelli işçilere; rehabilitasyon, uzmanlaşmış mesleki rehberlik, eğitim ve faydalı işlerde istihdam için eksiksiz biçimde fırsatlar sağlanması gerektiği net bir biçimde belirtilmiştir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), engelli kişilerin mümkün olan her yerde engeli olmayan diğer işçilerle birlikte, aynı koşullar ve ücret altında çalışması gerektiğini belirtmiştir. Engelli işçiler için ise istihdam, fırsat eşitliği ve işçilerin istihdamını teşvik etmek için olumlu eylem çağrısında bulunmuştur (ILO, 2007, s.5)

Engelli bireylerin çalışma haklarına ilişkin en önemli uluslararası belgelerden biri olan Mesleki Rehabilitasyon Tavsiye Kararı -Engelliler (The Vocational Rehabilitation - Disabled- Recommendation) 1955 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından kabul edilmiştir. Tavsiye kararı; mesleki eğitim, fırsat eşitliği ve eşit işe eşit ücret gibi

konularda daha önceki belgelerin temel hükümleri üzerine inşa edilmiş olup yaklaşık otuz yıl sonra (1983) kabul edilecek olan Engelliler Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam Sözleşmesi'ne kadar; engelli bireylerin mesleki rehberliği, mesleki eğitimi ve işe yerleştirilmesi ile ilgili ulusal mevzuat ve uygulamalar için temel teşkil etmiştir (ILO, 2007, s.5)

Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması (2010)'nda belirtildiği üzere; İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme (1950), 1966 tarihli Birleşmiş Milletler İkiz Sözleşmeleri (Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi –MSHS) ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ESKHS) kapsamında ayrımcılıkla mücadele küresel çapta somutlaştırılmış, engellilikle ilgili ayrımcılığın detaylı biçimde tanımlanması, engellilere yönelik ayrımcılığın yasaklanması hususunda bağlayıcı bir insan hakları belgesine olan ihtiyacı belirginleştirmiştir (s.13).

Birleşmiş Milletler Genel Konseyi Sosyal Kalkınma ve Kalkınma Sürecine Dair Bildirge, 1969 yılında yürürlüğe girmiş olup bildirgenin 19. maddesinde; özellikle zihinsel ve bedensel engellilerin mümkün olan en geniş çapta topluma katılımlarının sağlanması, tedavi ve rehabilitasyonları için en uygun önlemlerin alınması; eğitimde, mesleki ve sosyal yaşamda engellilere gerekli rehberliğin sağlanması, istihdam ve işe yerleştirme süreçlerinin engellilere uygun biçimde düzenlenmesi ve engellilerin engel durumları sebebiyle ayrımcılığa uğramadıkları yaşam koşulların yaratılmasını içermektedir (Çamur ve Arap, 2023, s.5-7).

Engellilere yönelik ayrımcılığın insan hakları sorunu olarak vurgulanması ve doğrudan bir düzenleme ile yasaklanması, 1975 yılında kabul edilen Engelli Kişilerin Hakları Bildirgesi (EKHB) ile gerçekleşmiş olup bildirge, engelli bireylerin engelsiz bireylerle eşit haklara sahip oldukları; eğitim, sağlık, istihdama katılım vb. alanlardan eşit şekilde faydalanabilmeleri için gerekli önlemlerin alınması gerektiğini öngörmektedir (T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2010).

Birleşmiş Milletler sistemi içinde 1980'lere gelindiğinde, engelli bireylerin kalkınma ve hakları üzerine çalışmalarda hareketliliğin arttığı ve etki gücü kazandığı dikkat çekmektedir. Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması (2010, s.14-15)'e göre engellilik olgusunun ele alındığı uluslararası çalışmalar aşağıdaki başlıklarla sayılabilir;

- **1981**-Uluslararası Özürlüler Yılı olarak ilan edilmesi
- **1983-1992** Birleşmiş Milletler Özürlüler Onyılı olarak kabul edilmesi
- **1993**-Engelli Bireyler için Fırsat Eşitliğinin Sağlanmasına Yönelik Standart Kurallar
- **1989**- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi
- **1991**- Zihinsel Hastalığı Olan Kişilerin Korunması ve Zihinsel Sağlığın İyileştirilmesi İlkeleri
- **1999**- Engelli Kişilere Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi
- **2001**-Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun engelli haklarıyla ilgili bir komite oluşturması.
- **2006**-Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmesi'nin hazırlanması.
- **2007**- Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmesi'nin imzalanması.
- **2008**- Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmesi'nin yürürlüğe girmesi.

Engellilere yönelik uluslararası çalışmalardan anlaşıldığı üzere engellilik kavramı, her ülkenin kendi kanunları ve kültürü içinde şekillenmektedir. Engellilerin haklarının korunmasını, fırsat eşitliği sunulmasını ve engellilerin haklarını koruyup geliştirecek plan ve politikaların geliştirilmesi global çalışmaların odak noktasında yer almaktadır.

Tablo 1'de engellilere yönelik uluslararası faaliyetleri genel bir perspektiften kronolojik olarak yansıtan bir tablo olarak aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 1: Engellilere Yönelik Uluslararası Diğer Çalışmalar

1981- Özürlülerin Eğitimi, Özürlülüğü Önleme ve Sosyal Hayata Tam Katılım Konusunda Dünya Konferansı
1982- Özürlüler İçin Dünya Eylem Programı hazırlanmıştır.
1983-1992 Birleşmiş Milletler Özürlüler Onyılı ilan edilmiştir.
1989- Özürlüler Alanında İnsan Kaynakları Geliştirme Eylem Planı İçin Tallinn Çerçevesi kabul edilmiştir.
1991- Akıl Hastalarının Korunmasına ve Akıl Sağlığının Geliştirilmesine Dair Prensipler yürürlüğe konulmuştur.
1992- Birleşmiş Milletler Özürlüler Onyılı’nın kapanış toplantısında her yıl 3 Aralık “Özürlüler Günü” olarak belirlenmiştir.
1993- Özürlüler İçin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar’ın kabul edilmesi.
1993–2002 Asya–Pasifik Özürlüler Onyılı olarak ilan edilmiştir.
1995- Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesinde Kopenhag Sosyal Kalkınma Bildirgesi ve Sosyal Kalkınma Eylem Planı hazırlanmıştır.
2002–2012 Asya–Pasifik Özürlüler Onyılı uzatılmıştır.

Kaynak: Murat; 2010, s.29-30

1981 ve 2012 yıllarını kapsayan Tablo 1’de engelli bireylerin sosyal yaşama tam katılımlarının sağlanması için uygun stratejilerin belirlenebilmesi amacıyla ihtiyaç duyulan uluslararası zemini sağlayan öncü çalışmalar niteliğindedirler.

1.5. Türkiye’de Engellilikle İlgili Kurumsal Çalışmalar ve Araştırmalar

Türkiye’deki engellilik ve engelli haklarına yönelik çalışmalarda dünyadaki

Çalışmaların etkisi görülmektedir. alışmalar Cumhuriyet'ten önce ve sonra olarak iki döneme ayrılmaktadır. Tanzimat'a kadar olan Cumhuriyet ncesi dönemde engellilere yönelik faaliyetlerin çoğunlukla medikal model kapsamında olduğu görülmektedir (Karademir, 2008, s.6-8). Örneğin; görme kaybına neden olan trahom hastalığını önlemek amacıyla yapılan çalışmalar engelliliğe öncelikle tıbbi bir çerçeveden bakıldığına işaret ederken engellilik kavramına yönelik sosyal modeli kapsayacak alışmalar Cumhuriyet ncesi dönemde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında henüz yaygın değildir. Ancak, trahomayla mücadelede bir mihenk taşı niteliğinde olan Hıfzıssıhha Kanunu'nda trahomaya yakalanan kişilerin tedavilerini aksatmamaları için çalışmaları yasaklanmış, tedaviye erişemeyecek olan hastalar için gezici sağlık üniteleri oluşturulmuştur. Trahomalı ğrencilerin eğitimlerine ara vermemeleri için ise okullar ayrılmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülkenin neredeyse her yerinde yaygın olarak görülen trahom hastalığı özellikle Türkiye'nin güneyinde ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaygın olarak görülmüştür. Hastalığın en yoğun olduğu Adıyaman "*Körler Memleketi*" olarak adlandırılmıştır. Hastalık Mısır ve civarında çok yaygın biçimde görülürken hastalık Anadolu'ya, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinden dönen askerler, Mısır'la ticaret yapan kişilerle ve I. Dünya savaşı sonunda salgına yakalanıp ülkesine dönenlerle Anadoluya taşındığı bilinmektedir. Öncelikle Adıyaman ve Malatya'da trahom hastalığı önlemek amacıyla başlatılan çalışmalar daha sonra bütün şehirleri kapsayacak şekilde genişletilmiştir (zer, 2014, s.122-124)

Görme kaybına neden olan trahomla mücadelede 1930 yılında ıkarılan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu büyük önem taşımaktadır. Bu kanun kapsamında pekçok çalışma yapılmış olup bunlardan bazıları aşağıda yer almaktadır;

- Hastalığa yakalanmış veya tedavi sürecinde olan kişilerin okul, fabrika ve işyerlerinde çalışmaları yasaklanmıştır.
- şehirlerdeki hastanelere, dispanserlere erişemeyecek olan ve köylerde yaşayan kişiler için gezici tedavi üniteleri kurulmuştur.
- Trahomlu olan öğrenciler için okullar ayrılmış, okullara giden görevliler her gün çocukları düzenli olarak kontrol etmiş ve tedavi altına almışlardır (zer, 2014, s.132-135)

1.5.1. Engellilikle İlgili Kurumsal Çalışmalar ve Araştırmalar

Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkileri ve I. Dünya – II. Dünya Savaşları arasında geçen süre dünya genelinde barış ve güvenliğin yeniden inşa edilmesi ihtiyacını ve insan haklarının korunmasına yönelik uluslararası çabaları ortaya çıkarmıştır. 1945 yılında Birleşmiş Milletler'in kuruluşu ve 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin ilanı, insan hak ve onurunda eşitliğin temellerini belirlerken ayrımcılığı yasaklamıştır. Ayrımcılık uluslararası düzeyde yasaklanırken yasaklar; ırk ve inanç çerçevesinde belirtilmektedir. Engelli olmak üzerine doğrudan bir ifadeye ilk başlarda yer verilmemekle birlikte ayrımcılıkla mücadele zaman içinde; yaş, cinsiyet, cinsel yönelim ve engelliliği kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Birinci, 2017, s.54-62).

Çocuklara yönelik politikalar ve uygulamalar ülkelerin sosyo-ekonomik durumunu, kültürel yapısını, gelişmişlik düzeylerini ve kültürel yapılarını yansıtmakta ve ülkeden ülkeye çeşitlilik göstermektedir. Çocukların beslenme, barınma, eğitim, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını sağlamak, korunma ihtiyacı duydukları dönemi sorunsuz atlatabilmelerine destek olmak ve çocukların geleceğe hazırlanmalarını sağlamak amacıyla kurumlar kanunlarla desteklenen çalışmalar yapmaktadırlar (Erbay, Altındağ ve Çelik, 2018, s.871). Sosyal hizmetlerle ilgili Türkiye'deki farklı kuruluşları tek bir çatı altında toplayan 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Koruma Kanunu'nda da engellilerle ilgili tanıma yer verilmektedir. Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü, 1963 yılında 225 sayılı Kanun ile faaliyetlerine başlamış ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'nün (SHÇEK)'nün 1983 yılında 2828 sayılı Kanun ile kurulmasına kadar çalışmalarını sürdürmüştür. 1983 yılında yayımlanan kanuna göre engelli; doğuştan veya kazalar nedeniyle, sosyal, bedensel ve zihinsel yeteneklerini farklı seviyelerde kaybeden, yaşamın rutin gerekliliklerine uyum gösteremeyen ve bu nedenle tedavi, bakım, korunma ihtiyaçları bulunan, danışmanlık ve destek hizmetleriyle desteklenmesi gereken kişi olarak tanımlanmaktadır (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024).

Engelli bireylerin; eğitim, istihdam ve sosyal güvenlik alanlarında karar verme süreçlerine tam katılımının sağlanabilmesi için 1990'ların ikinci yarısından itibaren birçok önemli kurumsal veya yasal düzenleme gerçekleştirilmiştir. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA) 1997 yılında, ulusal ve uluslararası kurumlar arasında

koordinasyon ve iş birliği sağlayarak engellilere yönelik hizmetlerin geniş kapsamlı ve etkili bir şekilde sunulması, engelli bireylerin sorunlarının tespit edilmesi ve sorunların çözülebilmesi için araştırma yapmak amacıyla kurulmuştur (EYGHM, 2024). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), ulusal ve uluslararası alanda istatistiksel veri ihtiyacına cevap verebilmek amacıyla 1926 yılında kurulmuş bir kurumdur (TÜİK, 2024). Engellilerle ilgili araştırmaları farklı kurumlarla iş birliği içinde yürüten TÜİK, Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA) ile birlikte 2002 yılının Aralık Ayı'nda gerçekleştirdiği araştırmada engellileri *"Fiziksel kapasitelerinde, doğuştan olan ya da olmayan, bir eksiklik sonucunda normal bir bireyin ve/veya sosyal yaşamının gereklerini tamamen veya kısmen güvence altına, alamayan kişi"* şeklinde tanımlamaktadır (EYHGM, 2024).

Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında 5378 Sayılı Kanun 7 Temmuz 2005 tarihinde yürürlüğe girmiş olup kanunda özürlü birey; doğuştan veya herhangi bir sebeple yetilerini kaybeden, kendi gereksinimlerini karşılayamayan, toplumsal hayata uyum gösteremeyen ve bakım, tedavi, korunma vb. destek hizmetler sunulması gereken kişi olarak ifade edilmektedir. (EYHGM, 2024).

Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor (TÖNA) Temel Araştırması (2008) bireylerin; engelliliği nasıl tanımladıklarını ve hangi durumları engel olarak kabul ettiklerini, hangi engel grubuyla iletişimde kalmayı tercih ettiklerini, engellilerin yaşamları ve yeterliliklerini, engellilere sağlanan hak ve hizmetleri; önyargılar, toplumsal yaşamda karşılaşılan zorluklar, zorluklara yönelik farkındalık düzeyleri ve tutumları belirlemek amacıyla yapılmış olup engellilik kavramı tıbbi dayanaklar içinde sıralanmaya çalışılmış ve kavram engelli bireyleri ; *" Özürlü; doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal, sosyal yetilerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, normal yaşamın gereklerine uyamayan kişiler"* olarak tanımlanmıştır. TÖNA'ya göre engel grupları "zihinsel, işitme, görme, ortopedik, dil ve konuşma, ruhsal ve duygusal hastalığı olanlar, süregen hastalıklar, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu" şeklinde gruplandırılmıştır (s.27-29). TÖNA (2008)'ya göre engelli denildiğinde akla ilk önce bedensel engelliler gelmekte olup bu oran yaklaşık %27'dir. Engelli olarak tanımlanan diğer gruplar; yardıma muhtaç bireyler %24,2, zihinsel engelliler %10,8, görme engelliler %3,8 ve sağırılar ise % yüzde 0,7'dir. Ruhsal hastalıklar

ve süregelen hastalıkların engelli tanımının dışında kaldığı görülmüştür (TÖNA, 2008, s.65).

Türkiye’de Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılıkla Mücadele Projesi-Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması (2010), Türkiye’deki engelli bireylere ayrımcılık yapılmasına karşı mücadele stratejilerinin oluşturulması amacıyla başlatılan bir çalışma olup araştırma sonuçlarına göre engellilerin yaklaşık üçte ikisi tanımadıkları bireylerin olumsuz davranışlarına maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan engellilerin %71,3’ü engellilere yönelik ayrımcılıkla ilgili mevzuatlar hakkında bilgileri olmadığını belirtmişlerdir (s.67). Araştırmanın diğer sonuçları aşağıda yer almaktadır;

- Kamu çalışanlarının olumsuz davranışlarıyla karşı karşıya kaldığını belirtenler: %42
- Sağlık hizmetlerinde ayrımcılıkla karşı karşıya kaldığını belirtenler: %39
- Eğitimde ayrımcılıkla karşı karşıya kaldığını belirtenler: %51
- İş ve istihdamda ayrımcılıkla karşı karşıya kaldığını belirtenler: %46
- Adalete erişimde ayrımcılıkla karşı karşıya kaldığını belirtenler: %40
- Toplumsal yaşama katılımında ayrımcılıkla karşı karşıya kaldığını belirtenler: %53

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) tarafından gerçekleştirilen “*Bir Sen Daha Var Projesi*” Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yaşlı ve Engelli Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve UNICEF iş birliğinde gerçekleştirilmiş olup bu projede 2865 kişi ile yüzyüze görüşme gerçekleştirilmiştir. “*Bir Sen Daha Var*” projesinin amacı; “*Türkiye’de engeli olan bireylere yönelik bilgi ve tutumlarını ölçmek, kişilerin engeli olan bireylere karşı tutumlarını etkileyen demografik faktörlerin ortaya çıkarılmasını sağlamak, tasarlanacak olan bilinçlendirme kampanyalarının etkilerinin ölçülmesi için gerekli veri setinin oluşturulmasını sağlamak*” olarak belirtilmektedir (UNICEF, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yaşlı ve Engelli Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2015, s.18) Bu proje, engelli bireyler ve ailelerinin toplumsal yaşama katılabilmelerini sağlayacak uygulamaların geliştirilmesine katkı sunmayı hedeflemiştir.

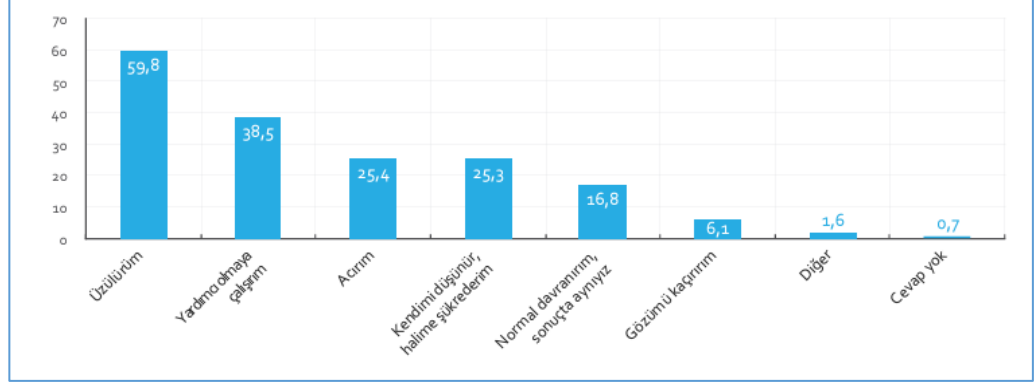
Türkiye’de Engeli olan Çocuklara Yönelik Bilgi, Tutum ve Davranış Araştırması (2015)’nda katılımcılara “*Engelli denince akıllarına ilk gelen 3 tanım*” sorulmuş olup açık uçlu sorulara verilen cevaplara göre engellilik tanımları aşağıdaki şekilde gruplandırılmıştır (UNICEF, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yaşlı ve Engelli Hizmetleri Genel Müdürlüğü, s.21-27);

- **Özürlü/sakat/kusurlu:** %30,5
- **Kendi ihtiyacını göremeyenler:** %23,6
- **Zihinsel engelli:** %7,9
- **Ayağı tutmayan, topal:** %5,6
- **Sınırlı/kısıtlı insan:** %5,4
- **Eli kolu tutmayan/olmayan:** %3,8
- **Şanssız, çaresiz:** %3,4
- **Gözü görmeyen:** %3,3

Türkiye’de Engeli olan Çocuklara Yönelik Bilgi, Tutum ve Davranış Araştırması (2015)’nın sonuçlarına bakıldığında anlaşılmaktadır ki engelli denildiğinde en çok görünür olan bedensel engeller akla gelmektedir ve bireylerin; yaşamı kısıtlanmış, kendi kendine ihtiyaçlarını gideremeyen, yardıma ihtiyaç duyan kişiler olarak düşünülmektedir. Aynı araştırmada yer alan “engelli bir çocukla karşılaşıldığında katılımcıların hissettikleri” yönündeki sonuçlar incelendiğinde ise katılımcıların, engeli olan bir çocukla karşılaştıklarında “kendi hayatlarında da engelli olma ihtimaline yönelik kaygı yaşamaları ve uzaklaşmak istemeleri” dikkat çekmektedir. Engelli bir çocukla karşılaşan katılımcıların büyük bir bölümü engelliler için üzülmede (%60), acımakta (%25) ve kendi halini düşünerek şükretmektedir (%25). Engelli bireylerle karşılaştıklarında normal davranan kişilerin oranı ise %17 olarak belirtilmektedir (s.37).

Engeli olan bir çocukla karşılaştığında kişilerin hissettiklerine yönelik oranların tümü aşağıda yer alan Resim 1’de paylaşılmaktadır.

Resim 1: Engeli olan bir çocukla karşılaştığında kişilerin hislerinin çapraz dağılımı (%)

Kaynak: UNICEF, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yaşlı ve Engelli Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2015, s.39

İngiltere’de 2009 yılında yapılan Engellilere Yönelik Algılar Araştırması (Public perceptions of Disabled People)’nın amacı; engelli bireylere yönelik önyargılar ve önyargıların zamanla değişimini ölçmek, engelli bireylere yönelik tutumları ve demografik faktörlerin engellilere yönelik tutumları nasıl etkilediğini daha ayrıntılı olarak anlamak olarak belirtilmiştir. Araştırmanın sonuçları incelendiğinde görülmektedir ki katılımcıların %85’i engelli bireyleri engelsiz bireylerle aynı görmekte ve engelli bireylere davranış biçimlerinin “engelsiz” bireylere davranıldığı gibi olduğu vurgulanmaktadır. Araştırmanın 2005 yılı verileri incelendiğinde ise bu oran %77 olarak belirlenmiştir (Public Perceptions of Disabled People, s.23-27). Engellilere Yönelik Algılar Araştırması’nın 2005 ve 2009 verileri karşılaştırıldığında İngiltere’de engelli bireylere yönelik algının olumlu biçimde değiştiğini söylemek mümkündür.

Bu bağlamda Türkiye’de yapılan Engeli olan Çocuklara Yönelik Bilgi, Tutum ve Davranış Araştırması (2015) ile İngiltere’de yapılan Engelli Bireylere Yönelik Algılar Araştırması (2009); engelli bireylere karşı tutum ve davranışlara odaklanan çalışmalar olması sebebiyle benzerlikler göstermektedir. Araştırmaların sonuçları Türkiye’de engelli çocuklarla karşılaşan kişilerin çoğunlukla üzüldüklerini, acıma duygusu yaşadıklarını ve engelsiz oldukları için kendi durumlarına şükretme eğilimi gösterdiklerine işaret etmektedir. İngiltere’de ise katılımcıların büyük bir bölümü engelli bireyleri engelsiz bireylerle aynı gördükleri belirtilmiştir.

1.5.2. Engellilerle İlgili Küresel ve Yerel Eğitim Faaliyetleri

Yasalar kapsamında desteklenen ve engelli bireyler için geliştirilen eğitim programları sayesinde bireyler kendi sosyal çevrelerini yaratabilmekte, toplum içinde kendi ayakları üzerinde durarak istihdam süreçlerinin de önemli bir parçası haline gelmektedirler.

Bireylerin eğitim ihtiyaçlarının saptanarak eğitim faaliyetlerinin oluşturulması, toplumu oluşturan tüm bireylere fırsat eşitliği sunulabilmesi bakımından gereklidir. Engelli bireylerin eğitiminde müfredat, metot, teknik, araç-gereç, eğitim ortamları ve eğitimci her engel grubunun ihtiyaçlarına göre belirlenmeli ve engelli bireylere uygun özel eğitim alanları tasarlanmalıdır (Başaran, 2007, s.46-52).

Engelli bireylerin topluma kazandırılmalarına yönelik çalışmaların temelinde eğitim faaliyetleri göze çarpmakla birlikte engelli bireylerin eğitim faaliyetleri 15. yüzyıldan itibaren hız kazanmıştır. Bu bağlamda, Tablo 2’de yer alan eğitim alanındaki ilk çalışmalar dikkat çekicidir.

Tablo 2: Engelli Bireyler İçin Eğitim Çalışmaları

İşaret Dili Alfabesinin Oluşturulması ve Eğitim Kitabının Hazırlanması Juan Pablo Bonet 1620-İspanya
Sağır ve Dilsizler Okulunun Kuruluşu 1755-Fransa Abbe Charles Michel de L’Epee
Sağır Okulunun Kurulması 1760-Birleşik Krallık (UK) Thomas Braidwood
Sağır ve Dilsizler Okulunun Kuruluşu 1778-Almanya Samuel Heinicke
Paris Kör Çocuklar Ulusal Enstitüsü’nün Kuruluşu 1785-Fransa Valentin Haüy
Ağır Zeka Geriliği Bulunan Çocuklarda Bireysel Yaklaşımla Eğitim Verilmesi 1800-Fransa Jean Marc Gaspard Itard

Vahşi İnsanın Eğitimi – “D’un Homme Sauvage” İsimli Eserin Yayınlanması 1801-Fransa Jean Marc Gaspard Itard Zeka geriliği bulunan çocukların eğitimi ve öğretimi konusunda temel bir çalışma olarak kabul edilmektedir.
Sağırılar Okulunun Kurulması 1817-Amerika Birleşik Devletleri Thomas Hopkins Gallaudet-Laurent Clerc
Görme Engelliler İçin Okuma Sisteminin Oluşturulması-Braille Alfabesi 1829-Louis Braille
Ağır Zeka Geriliği Bulunan Çocuklar İçin İlk Yatılı Okulun Kurulması 1837-Fransa Edouard Seguin
Engelliler Okulunun Kurulması 1842-İsviçre Johann Jakob Guggenbühl
Zihinsel Engelliler Okulunun Açılması 1848-Amerika Birleşik Devletleri Samuel Gridley Howe
Association for the Deaf and Hard of Hearing’in Kuruluşu 1890- Amerika Birleşik Devletleri Alexander Graham Bell
Casa dei Bambini (Çocukkevi)’nin Açılışı-Montessori Eğitim Modeli’nin Geliştirilmesi 1907-İtalya Maria Montessori

Kaynak: Tanyeri, 2016, s.1-4; Şimşek, 2017, s.387-394

İşitme engellilere yönelik eğitimlere 16.yüzyıla yaklaşırken başlanırken Abbe Charles Michel de L’Epee tarafından sağır bireyler için geliştirilen özel el ve parmak hareketlerinden oluşan alfabenin kullanılması bu bireylerin eğitimleri adına önemli bir adımdır. Abbe Charles Michel de L’Epee aynı zamanda sağır bireyler için okul açarak dünyanın farklı yerlerinde benzer çalışmaların yapılmasına ilham kaynağı olmuştur. Avrupa’daki sağır bireylere yönelik okulların açılması Osmanlı Devleti’nde engelliler için benzer çalışmaların yapılmasına etki etmiştir. Ferdinand Grati Efendi’nin 1889

yılında açılmasını sağladığı İstanbul Sağır ve Dilsizler Mektebi herhangi bir din, ırk ve cinsiyet gözetmeksizin öğrenci kabul etmiş, öğrencilere ücretsiz kıyafet, defter, kalem gibi ders materyalleri dağıtılmıştır (Arslan, 2021, s.172).

Osmanlı tarihinde sağır bireyler arasında yetenekli olanlar sarayda Enderun Mektebi'nde eğitim almış ve "Bizeban" ismiyle devletin gizli görevlerinde çalıştırılmıştır. Osmanlı'da engelli bireylerden ve bakıma muhtaç kişilerden vergi alınmamış, 1876 yılından sonra ise ihtiyaçlarını karşılamaları için maaş bağlanmıştır (Albayrak, 2014:38-100). Osmanlı Devleti'nde görme engellilerin eğitimleriyle ilgili en önemli adım 1890'lı yıllarda atılmıştır. II.Abdülhamid döneminde Maarif Nazırı Münif Paşa'nın girişimiyle, Sağır ve Dilsizler Mektebi'nin bünyesine görme engelli öğrenciler de dahil edilerek 1891 yılında Amalar Mektebi açılmıştır. (Yücel, 2011, s.69)

Osmanlı Dönemin'de görme engelliler, engeli olmayan diğer kişilerle ticari bakımdan rekabet edebilecek bilgi ve koşullara sahip olamıyorlardı (Yücel, 2011, s.71-73). Urfa Körler Okulu, görme engellilerin yaşadıkları zorlukların giderilmesine amacıyla kurulmuş olup okulu açma işini üstlenen kişi Bord misyonerlerinden Corinna Shattuck ve Mary Harutunian; yetimhanelerdeki çocukların meslek eğitimleri almaları için 1902 yılında görme engelliler okulunun açılmasını sağlamışlardır (Karakaş, 2012, s.186).

Osmanlı Dönemi'ndeki diğer sağır okulları ise Merzifon, Korfu, Selanik'de açılmıştır. Cumhuriyet döneminin ilk sağır okulu İzmir Karşıyaka'da "İzmir Dilsiz Mektebi" adıyla 1924 yılında eğitime başlamıştır (Tanyeri, 2016, s.1).

Ankara'da, Ankara Körler Okulu ve Yetiştirme Yurdu adıyla 1951-1952 öğretim yılında açılan okul ise "az gören veya göremeyen" öğrencilerin sosyal ve kişisel becerilerini geliştirebilmek amacıyla kurulmuştur. Okul, 1976 yılında "Ankara Körler Ortaokulu ve Yetiştirme Yurdu" adıyla faaliyetlerine devam etmiştir (Arslan, Şahin, Gülnar ve Şahbudak, 2014, s.4)

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nun 1952 yılında aldığı kararlar ile "*arızalı öğrencilerin eşit şartlar içinde okula alınması*" ve "*özel eğitim ve öğretime muhtaç çocuklara mahsus okulların mütehassıs öğretmenlerini yetiştirecek bölüm*" açılmıştır. Bu karar doğrultusunda 1952 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü'nde Özel Eğitim Bölümü açılmıştır. Ancak bu bölüm 1955 yılında kapatılmış olup eğitime devam eden öğrenciler aynı üniversitenin pedagoji bölümüne aktarılmışlardır (Gazi Üniversitesi,

2019)

1982 tarihinde Yüksek Öğretim Kanunu'yla öğretmenlerin yetiştirilmesi MEB'dan Yükseköğretim Kurumu (YÖK)'na devredilmiştir. Gazi Eğitim Enstitüsü'nün fakülte haline gelişine kadar geçen süre boyunca özel eğitim bölümü kapalı kalmış ve 1986 yılında tekrar açılmıştır (Gazi Üniversitesi, 2019).

1.5.3. Salamanca Konferansı ve Herkes İçin Eğitim Hareketi

1994 yılında yapılan Salamanca'da Özel Eğitim Dünya Konferansı gerçekleşmiş olup konferans, eğitimden yoksun kalmış çocuklar ve engelli çocukların eğitimleri hususunda önemli bir başlanıç noktası kabul edilmiştir. 1990 yılında Tayland'da başlayan “Herkes için Eğitim (EFA-Education for All) hareketinin etkilerinin daha geniş çevrelere erişmesi adına önemli bir fırsat sağlayan konferans; dünyadaki tüm çocukların eğitim almasının sağlanması için okul siteminde gerekli reformların yapılmasına, ülkelerin bu konuda politikalar oluşturmalarına, kaynaklar yaratmasına, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarla konuyla ilgili gerekli iş birliklerinin yapılmasına dikkat çekmektedir (UNESCO, 1994)

İnsan hakları ve özel eğitim alanlarında 1960 yıllarında başlayan gelişimle, engelli öğrencilerin yaşlılarıyla birlikte genel eğitim okullarında eğitim alma hakkına sahip olduğu düşüncesi yaygınlaşmaya başlamıştır. Kaynaştırma yaklaşımı önceleri “*mainstreaming/integration*” olarak adlandırılırken günümüzde ise bütünleştirme “*inclusion, inclusive education*” olarak kullanılmaktadır. Kaynaştırma; özel gereksinimli öğrencilerin, tam ya da yarı zamanlı olarak yaşlılarıyla birlikte genel eğitim sınıflarında eğitim almasının sağlandığı bir eğitim sürecidir (Sabancı Vakfı, 2011). Kaynaştırma eğitimi, “*Engelli öğrencilerin, örgün eğitim veren okullarda, eğitsel uygulamalar değiştirilmeden eğitim alabildikleri bir süreç*” olarak tanımlanmaktadır. “*Türkiye’deki sistemde, öğrencilerin eğitsel tanılama sonuçları “ağır, orta ve hafif düzeyde engelli” şeklinde sınıflandırılmaktadır.*” Engel düzeyi hafif olarak belirlenmiş öğrencilerin okula devam edebilmeleri için eğitim uygulamalarında küçük değişiklikler yapılarak öğrencilerin eğitimlerine devam etmesi sağlanır (MEB, 2013).

Bütünleştirme sisteminde öğrencilerin bireysel farklılıklarının ve gereksinimlerinin diğer yaşlılarıyla bir arada eğitim görmelerinin önünde bir engel

olmadığı düşüncesinden yola çıkılarak; tüm öğrencilerin gereksinimlerine cevap verecek biçimde gerekli fiziksel ortam, müfredat ve eğitim -öğretim yöntemleriyle ilgili düzenlemeler yapılır (Sabancı Vakfı, 2011). Bütünleştirme kavramı; okullardaki uygulamaların, orta ve ağır düzeyde engeli olan öğrencilerin de örgün eğitimden faydalanabilmelerini sağlayacak biçimde uyarlanması ve düzenlenmesini kapsamaktadır (MEB, 2013).

Bütünleştirme sisteminde “*Engelsiz Okul Modeli*” özel gereksinimli çocukların eğitimleri boyunca ihtiyaç duyabilecekleri materyaller, fiziksel ortam, eğitim yöntemleri vb. bileşenlerde gerekli değişiklik ve düzenlemelerin yapıldığı bir okul modelidir. “*Engelsiz Okul Modeli*” bütünleştirme için kilit bir model olup eğitimde etkin bütünleştirme için belli aralıklarla çocuğun gelişimi, fiziksel ortam, eğitim uygulamaları, eğitim öğretim yöntem ve materyalleri vb. bileşenlerin değerlendirilerek gerekli değişiklik ve düzenlemeleri yapan, kendini değerlendirip yenileyen ve sürekliliği olan bir sistemi tanımlamaktadır. “*Engelsiz Okul Modeli*”nde okul binalarının ve çevre düzenlemelerinin “*sınıflar, koridorlar, laboratuvarlar, atölyeler, merdivenler, tuvaletler, yatakhaneler, bahçe, vb.*” özel gereksinimli çocuklara uygunluğu ve bu alanlara erişim hususunda yapılması zorunlu bazı düzenlemeler bulunmaktadır (MEB, 2013).

1.6. İşitmenin Oluşumu, İşitme Kaybı ve İşitme Engeli

İşitme ve dinleme, bireylerin yaşantılarında ve entelektüel gelişimlerinde yadsınamaz biçimde önemli bir rol oynamakla birlikte işitme duyusu bebeğin, anne karnında gelişimiyle birlikte başlayan ve ses dalgalarının otomatik bir tepki olarak işitme sinirini uyarmasıyla doğal olarak gerçekleşen; seslerin özgün bir şekilde algılanmasını sağlayan pasif bir eylemdir (Girgin, 2006, s.15-28). İşitme, “*İnsanlarda en erken gebeliğin 18. haftasında başlamakla beraber, olgunlaşması yaklaşık 30. hafta civarında olmaktadır*” (Pujol ve Lavigne-Rebillard, 1992, s.259-264’den akt. Beken, Kemal, Önalöğlu, 2014, s.58)

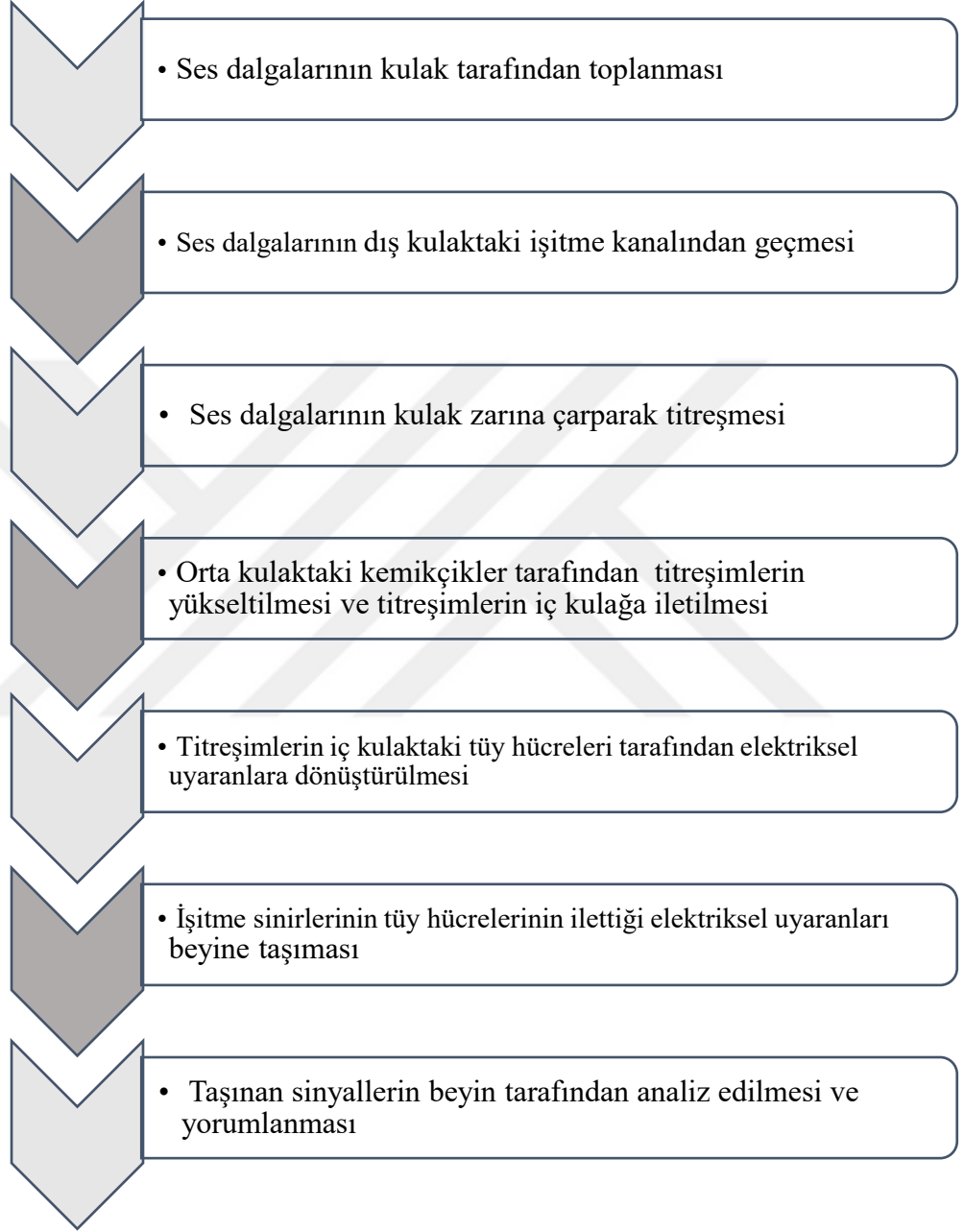
İnsan kulağı 20-20.000 Hz arasındaki sesleri duyabilmektedir. Belirtilen bu değerlerin altındaki sesler infrasonik, üstündeki sesler ise ultrasonik seslerdir. Sesin frekansı “hertz (Hz)”, sesin yüksekliği ise “Desibel(db)” birimleri ile ölçülmektedir. Konuşma sesleri 500-2000 Hz arasında değişirken, işitme sistemine hasar verebilecek

gürültünün seviyesi ise 85 desibel (db) belirtilmektedir. Gürültünün en önemli etkisinin işitme kaybı olduğu belirtilirken kayıplar, kısa veya uzun süreli olabilmektedir. Geçici işitme kaybı, gürültülü ortamdan uzak kalındığında ortadan kalkabilir ancak “*işitsel yorgunluk*” olarak belirtilen geçici işitme kaybı, fiziksel ve kişisel etkenlere bağlı olarak ilerlemekte ve bu durumun uzun sürmesi halinde kalıcı işitme kaybı yaşanmaktadır (Ediz, Beyhan, Akçakoca ve Sarı, 2002, s.52).

İşitme kaybı yaratan temel nedenler arasında genetik faktörler başta gelirken hamilelik ve doğum süreci de işitme kaybı yaratabilecek süreçler arasında sayılmaktadır. Hamilelikte zararlı ilaçların kullanımı, enfeksiyonlar, radyasyona maruz kalma, doğum sırasında bebeğin oksijensiz kalması, anne ve bebek arasındaki kan uyuşmazlığının da işitme kaybına neden olabileceği belirtilmektedir (Tüfekçioğlu, 1998’den Akt.Can,2009 s.69-75)

Kulağın ses dalgalarını beyindeki merkezlere ileterek anlam kazandırma süreci olarak ifade edilen işitme; dış kulak, iç kulak, orta kulak, merkezi işitme yolları ve işitme merkezini içeren karmaşık ve geniş bir yapı sayesinde oluşmaktadır. Aşağıda yer alan Şekil 1, işitmenin oluşum aşamalarını yansıtmaktadır.

Şekil 1: İşitmenin Oluşumu

Kaynak: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2014, s.111

İşitme kaybı, yenidoğan bebeklerde 1/1000 ile 6/1000 arasında değişen oranla en sık görülen konjenital (doğuştan gelen) anomalilerden biridir. Sağlıklı yenidoğan

bebeklerin 1/1000 ile 3/1000'ünde işitme kaybına rastlanırken; yenidoğan yoğun bakım ünitesi (YDYBÜ)'nde tedavi gören bebekler de ise 20/1000 ile 100/1000'ünde her iki kulakta belirgin şekilde işitme kaybına rastlanmaktadır (Beken, Önal ve Kemaloğlu, 2013, s.59) İşitme kaybı gözle görülemeyen bir duyu kaybıdır, yenidoğanların ve çocukların konuşma, bilişsel ve sosyal gelişimlerinde geriliklere yol açan işitme kaybına erken müdahale kaybın olumsuz etkilerini azaltılabilir veya tamamen ortadan kaldırılabılır. Yenidoğanlarda 0-6 ay içinde tanısal incelemelerinin yapılması ve tanıya uygun girişimlerde bulunulması bebeklerin, normal duyabilen diğer yaşlıları kadar dil ve konuşma gelişimini yakalamalarını sağlar (Gökçay, Boran, Çiprut ve Bağlam, 2014, s.271). İşitme engelinin doğuştan oluşması yaygın olmakla birlikte işitme kaybına yönelik erken tanı; sağır çocukların ihtiyaçlarının belirlenmesine, sağlık profesyonelleri tarafından verilecek desteğin planlanmasına, çocuk ve ailenin bilgilendirilmesine, sağır çocukların yaşamının her alanına ilişkin destekleyici yaklaşımların benimsenmesine imkan sağlamaktadır (Ekim ve Ocakçı, 2021, s.7).

Çocukların erken yaşta geçirdikleri pnömoni(zatürre), kabakulak, kızamık gibi hastalıklar da işitme kaybına neden olurken; menenjit, orta kulak iltihabı (otitis media) gibi hastalıklar da sonradan edinilen ileri derecede işitme kaybı nedenleri arasında sayılmaktadır. İç kulağın yapısında toksik reaksiyonlara neden olabilecek ilaçların (ototoksik) kullanımı, bireyleri psikolojik veya fizyolojik olarak olumsuz etkileyen gürültü faktörü, idiopatik nedenler (hastalığın nasıl geliştiği bilinmediği) ve down sendromunun işitme kaybının nedenleri arasında belirtilmektedir (Öztürk, 2005, s.11-17).

Dünya İşitme Raporu (2021)'nda belirtildiği üzere işitme hastalıkları ve işitme kaybıyla ilgili doğru bilgi eksikliği ve önyargılı tutumlar, bireylerin bu rahatsızlıklarla ilgili tedavi hizmetlerine erişimini sıklıkla engellemektedir. Sağlık hizmeti sağlayıcıları arasında bile, işitme kaybı ve kulak hastalıklarının önlenmesi, erken teşhisi ve yönetimi ile ilgili bilgiler genellikle eksiktir ve bu durum gerekli bakımın sağlanmasını geciktirmektedir.

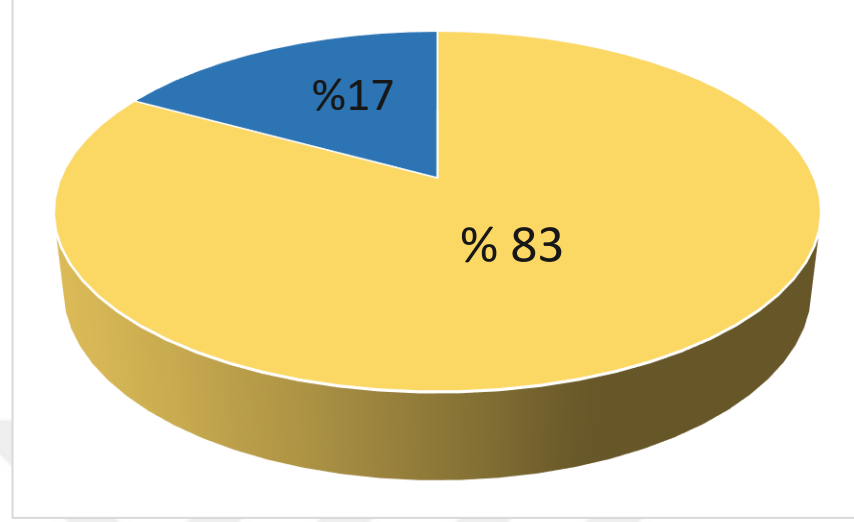
Çoğu ülkede işitme kaybının nedenleri, dereceleri ve tedavi yöntemlerinin ulusal sağlık sistemlerine entegre edilmemesi işitme kaybı yaşayanlar için olumsuz bir durumdur. Kulak sağlığına yönelik hizmetler ve işitme tedavilerine erişimin zayıf bir şekilde ölçülmesi ve belgelenmesi, sağlık bilgi sisteminde işitme engeline yönelik

göstergelerin eksik kalmasına neden olmaktadır (DSÖ, 2021). Toplumdaki işitme kayıplarının büyük bir bölümünü yaşlanmaya bağlı (sensörinöral) işitme kayıpları oluşturmaktadır. Yaşa bağlı olarak gelişen işitme kaybı oranlarındaki bu artış pek çok ülkede artan yaşam süresi uzunluğu ile ilişkilendirilmektedir (Moore, 1996'dan akt., Gültekin, 2019, s.18). İşitme kaybı çoğu zaman herhangi bir belirti vermeden ve kademeli olarak ortaya çıkabilmektedir. İşitme kaybı, tanı konulduğu andan itibaren tedavi edilmesi gereken bir durumdur. Kişilerin tedaviye erişememeleri halinde duyma yetilerini tamamen kaybetmeleri söz konusudur. Ancak kimi zaman bireyler, işitme kaybına yönelik tedavilerin maliyetli olması sebebiyle çaresiz kalabilmektedir. İşitme cihazlarıdaki gelişen teknoloji bireylerin işitme kaybıyla mücadelesine önemli ölçüde destek olurken gelişen teknolojinin cihazlar üzerindeki artan maliyeleri de göz ardı edilemez duruma gelmektedir.

Medikal (ilaç kullanımı) ve/veya cerrahi yöntemlerle iyileştirilemeyen işitme kaybı durumlarında işitme cihazı kullanımı önemli bir seçenek olarak görülmektedir. İşitme cihazlarının bireye uygunluğunun değerlendirilmesi ve bu durum için ortak değerlendirme yöntemlerinin kullanılması gerekmektedir. Ayrıca işitme kaybı yaşayan bireyler, sosyo ekonomik düzeylerinin düşük olması sebebiyle veya odyoloji uzmanlarının sayısındaki yetersizlik nedeniyle tedaviye başlamakta ve cihaz kullanımına erişmekte zorluk yaşamaktadırlar (Arslan ve Genovese, 1996'dan akt. Yiğit ve Kılıç, 2019, s.245).

Aşağıda yer alan Şekil 2, dünya genelinde işitme cihazına erişimle ilgili oranları yansıtmaktadır. Dünya İşitme Raporu (2021)'nin verilerine göre, cihaz kullanımına erişebilen kişilerin oranı sadece %17 iken cihaza erişme imkanı bulamayan kişilerin oranı ise %83 'tür (s.8).

Şekil 2: Dünya Geneline İtme Cihazı Kullanımına Erişim

- Lacivert renk: İtme cihazı kullanımına erişebilen kişilerin oranı
- Sarı renk: İtme cihazı kullanımına erişemeyen kişilerin oranı

Kaynak: Dünya İtme Raporu, 2021, s.8

İtme kaybının yaygınlığına rağmen özellikle yüksek maliyetler nedeniyle, itme cihazından yararlanabilecek her beş kişiden yalnızca biri itme cihazı kullanabilmektedir (FDA, 2021). İtme cihazlarının masraflarının sağlık sigortaları kapsamında limitli karşılanması veya hiç karşılanmaması da cihazlara erişimi zorlaştıran nedenler arasında sayılmaktadır (WBUR, 2018).

1.6.1. İtmenin Sınıflandırması

İtme kaybıyla ortaya çıkan itme engellilik durumu itme testlerine göre sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırma aşağıda yer alan Tablo 3’de görülebilmektedir.

Tablo 3: İtmenin Sınıflandırması

0-15 desibel (dB)	Bireylerin itmesinde sorun yoktur.
-------------------	------------------------------------

16-25 desibel (dB)	Bireyler hafif derecede işitme kaybı yaşarlar (doğa seslerini duyma vb.)
26-40 desibel (dB)	Bireylerde hafif seviyede işitme kaybı başlamıştır, bazı sesleri duymakta zorluk yaşarlar, fısıltılı konuşmaları işitemezler.
41-55 desibel (dB)	Bireyler karşılıklı konuşarak iletişimi kurmakta zorluk çekerler, orta seviyede işitme kaybı başlamıştır.
56-70 desibel (dB)	Bireyler işitme cihazı kullanmak durumundadır, cihaz kullanmadan iletişim kuramamaktadırlar. Orta seviyenin ilerisinde işitme kaybı başlamıştır.
71-90 desibel (dB)	Bireylerin işitme kaybı ileri seviyeye ulaşmış olup yalnızca etraflarındaki şiddetli sesleri duyarlar ve karşılıklı iletişimdeki konuşmaları duyamazlar.
91 desibel (dB) ve üstü	Bireylerde çok ileri seviyede işitme kaybı başlamıştır, konuşulan sesleri duyamaz ve anlayamazlar.

Kaynak: MEB, 2024, s.7

İşitme kaybının teşhis edilmesinde özellikle doğumdan sonraki ilk yıl içinde yapılacak işitme taramaları doğuştan gelen işitme kayıplarının erken tanı ve erken tedavisi için oldukça önemli görülmektedir. Yenidoğanlar için uygulanan işitme taramaları 1993 yılından itibaren Amerika Birleşik Devletleri'nde ve 1998 yılından itibaren Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanan tarama programları olup programlar; işitme kaybının doğumdan sonraki ilk altı ay içinde tanınmasını, işitme kaybı yaşayan çocukların psikolojik, biyolojik ve sosyal gelişim süreçlerinin sağlıklı şekilde devamının sağlanmasını ve eğitim fırsatlarından yararlandırmayı amaçlar (Kırman ve Sarı, 2011, s.6).

1.6.2. İşitme Kaybının Tanınması

İşitme kaybı, Dünya Sağlık Örgütü'nün sağlık taramalarıyla ilgili ilkeleri arasında yer almaktadır. Bebeklik döneminde tanınıp tedavi edilmeyen işitme kaybı; bireylerin

konuşma ve dil gelişimine zarar vermektedir. İşitme kaybının erken dönemde tespit edilememesi çocukların yalnızca dil gelişimlerini değil sosyal ve bilişsel gelişimlerini de olumsuz etkilemektedir. En yaygın gelişimsel bozukluklardan biri olarak nitelendirilen işitme kaybının sıklığı her 1000 canlı doğumda 1 ile 3 arasında değişmekte olup işitme kaybının bebeklerin ilk 6-9 ayı içinde tanınması ve erken müdahale ile dil ve konuşma gelişimlerinin normal ya da normale yakın biçimde ilerleyeceği belirtilmektedir (Gökçay vd., 2014, s.266).

Dünya Sağlık Örgütü'nün 1968 yılında kabul ettiği "Wilson ve Jungner"ın klasik tarama kriterleri (Screening programmes: a short guide. Copenhagen: The World Health Organization - Regional Office for Europe, 2020) aşağıda yer almaktadır;

- Önemli bir sağlık sorunu bulunmalıdır.
- Tanısı konulan hastalar için kabul edilmiş bir tedavi yöntemi bulunmalıdır.
- Teşhis ve tedavi yapabilecek için kurum ve kuruluşlar olmalıdır.
- *"Belirgin bir latent veya erken semptomatik evre olmalıdır."*
- *"Uygun bir test veya muayene bulunmalıdır."*
- *"Test hedef popülasyon için kabul edilebilir olmalıdır."*
- *"Hastalığın latent evreden tanı koyulan evreye kadar seyri ve gelişimi yeterince anlaşılmış olmalıdır."*
- Tedavi edilecek hastalar için üzerinde uzlaşmış bir politika olmalıdır.
- Hastalığın tüm teşhis ve tedavi sürecindeki maliyetler ve taramaların maliyetleri dengelenmelidir.
- *"Hastalığa sahip vakalar süreklilik arz etmeli ve tarama bir süreç olmalıdır, "bir kerelik" proje olmamalıdır."*

1.6.3. İşitme Taramalarında Tarihsel Gelişim

Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde 1927 yılından bu yana uygulanan işitme taramaları; devlet okullarındaki okul çağındaki çocuklarda uygulanmaktadır ve tarama testlerinin 2-5 yaş aralığındaki çocuklara yapılmasına yönelik girişimlerde bulunulmuştur. Çocukluk çağı işitme sorunlarının tanınması ve tarama uygulamaları için 1982 yılında uzmanlardan oluşan bir komite (Joint Committe on Infant Hearing/JCIH) oluşturulmuş, işitme taramasında yüksek riskli yenidoğanların saptanması

ve üç aydan önce odiyometrik taramanın yapılması gerektiği belirtilmiştir. Bebek ve Küçük Çocuklarda İşitme Bozukluğunun Erken Tanısı konulu panelde yenidoğanlara ilk üç ayda iki aşamadan oluşan bazı testlerin yapılması gerektiği de belirtilmiştir (Aydemir ve Zinciroğlu, 2004, s.418).

İç kulak fonksiyonunu test eden “Geçici Uyarılmış Ototakustik Emisyon Testi/Transient Evoked Otoacoustic Emissions (TEOAE)” ve TEOAE’den geçemeyenlere “işitme sinirinden gelen ve işitsel uyarana cevap olarak üretilen tepkileri değerlendiren” “İşitsel Beyin Sapı Cevapları/Auditory Brainstem Response (ABR)” testinin yapılması gerekli görülmektedir (Kemaloğlu, 2015, s.191-217). 1994 yılında komite (Joint Committee on Infant Hearing/JCIH), risk taşıyan değil tüm yenidoğanlara ilk üç ayda tarama testleri yapılmasını ve ilk altı ay içinde destek tedavilerinin uygulanmasını önermiştir. 1997 yılında Mississippi Eyaleti Yasama Meclisi, 1994 yılında toplanan komitenin görüşlerine istinaden “Mississippi Erken İşitme Tespit ve Müdahale Programı (EHDI-M)” adı verilen ve eyalet çapında işitme kaybı taramalarını kapsayan bir programın kurulmasını zorunlu kılmıştır. 2000 yılında JCIH ve Amerikan Pediatri Akademisi (AAP) işitme kaybı tarama protokollerindeki hedeflerini revize etmiştir (Mississippi State Department,2005)

1.6.3.1. Türkiye’deki İşitme Sağlığı Tarama Programları ve Hedefleri

Tarama programları, halksağlığı uygulamalarına yönelik bilincin oluşturulması için vazgeçilmez çalışmalar olarak belirtilmektedir. Sağlık taramaları hastalıkların erken teşhisi konusunda etkili bir yöntem olurken herhangi bir klinik belirti vermeden önce tespit edilebilen hastalıklar, doğru tedavinin doğru zamanda yapılabilmesine olanak sağlamaktadır. Erken müdahale ile hastalıkların engellenmesi, ölümlerin önlenmesi, tarama programlarının toplum sağlığı üzerinde kontrol edici bir mekanizma olarak işlevsini sağlar (HSGM, 2024)

Günümüzde pek çok ülke koruyucu ve önleyici sağlık programlarına yer vermektedir. Yeni tarama programları geliştirmenin amacı, tarama programlarını bireylerin yalnızca yaşamlarının bir dönemini (yenidoğan) kapsayan programlar olmaktan çıkarıp bireylerin tüm yaşamları boyunca ihtiyaç duyabilecekleri (kanser vb. hastalıklar) sağlık uygulamalarına dönüştürmeye çalışmaktır.

T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Çocuk ve Ergen Sağlığı Dairesi Başkanlığı (2024) tarafından yürütülen tarama programları aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır;

- Yenidoğan Metabolik ve Endokrin Hastalık Tarama Programı (NTP)
- Yenidoğan İşitme Taraması Programı
- Okul Çağı Çocuklarda İşitme Taraması Programı
- Yenidoğan Görme Taraması
- Evlilik Öncesi Spinal Musküler Atrofi (SMA) Taşıyıcı Tarama Programı
- Okul Öncesi Çocuklarda Görme Taraması Programı
- Okul Çağı Çocuklarda Görme Taraması Programı
- Gelişimsel Kalça Displazisi (GKD) Tarama Programı
- Hemoglobinopati Kontrol Programı

Sağlık taramaları; hastalıkların erken tanınması, hastalık ve ölümlerin azaltılması, bulaşıcı hastalıkların önlenmesi amacıyla düzenli aralıklarla uygulanan programlardır. Bu çalışmaların yürütülmesi amacıyla faaliyet gösteren tarama programları, engelliliğe neden olabilecek durumların erken teşhisi ve uygun tedavi yöntemlerinin belirlenebilmesini amaçlar. T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, Çocuk ve Ergen Sağlığı Dairesi Başkanlığı tarafından yürütülen tarama programlarına yönelik farklı kaynaklardan derlenen bilgiler aşağıda paylaşılmaktadır;

➤ **Yenidoğan Metabolik ve Endokrin Hastalık Tarama Programı (NTP)**

Yenidoğanlarda oluşacak metabolik ve endokrin hastalıklarının ortaya çıkaracağı sağlık sorunlarını ve ekonomik yükü önlemek amacıyla oluşturulan bir tarama programıdır. Beyinde oluşabilecek hasarların ve zeka geriliğinin engellenmesi hedeflenmiştir (Akova, Kılıç ve Koşaroğlu, 2022, s.411)

➤ **Yenidoğan İşitme Taraması Programı**

Tarama programı, Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın yönetimiyle 2000 yılında başlatılmış ve 2008 yılında tüm Türkiye'de ulusal program haline getirilmiştir. Yenidoğanlarda erken tanı ile işitme kaybının tespit edilmesi, tedavi ve

rehabilitasyonunun sağlanması ve bireylerin sağlıklı bir biçimde topluma kazandırılması amaçlanmıştır (HSGM, 2024).

➤ **Okul Çağı Çocuklarda İşitme Taraması Programı**

Yenidoğan dönemi sonrası okul öncesi ve okul çağındaki çocuklarda işitme taramalarını yaygınlaştırmak ve düzenli biçimde sürdürebilmek amacıyla oluşturulan bir programdır.

“Türkiye Halk Sağlığı uygulamaları kapsamında “23/12/2015 tarihli 234.02.E.67096 sayılı yazı, *Okul Çağı Çocuklarda İşitme Taraması Programı*’na göre T.C. Milli Eğitim Bakanlığı işbirliği ile Sağlık Bakanlığı tarafından birinci sınıf öğrencilerde işitme taramaları yapılmaya başlanmış ve yaygınlaştırılmıştır” (HSGM, 2024).

➤ **Yenidoğan Görme Taraması**

Görme taraması programı, bebeklerde görmenin normal gelişimini engelleyecek risk unsurlarını saptamayı ve yetersiz görmeye neden olabilecek olguları erken dönemde tespit etmeyi amaçlar (HSGM, 2024).

➤ **Evlilik Öncesi Spinal Musküler Atrofi (SMA) Taşıyıcı Tarama Programı**

Taşıyıcı tarama programı 2021 yılı Aralık Ayı itibarıyla 81 ilde uygulanmaya başlanmış olup mevcut program, evlilik öncesi eş adaylarına ayrıntılı olarak prenatal tanı ve riskler konusunda bilgilendirmeyi ve yönlendirmeyi amaçlamaktadır (Yücel ve Yüksel, 2023, s.280).

➤ **Okul Öncesi Çocuklarda Görme Taraması Programı**

Aile sağlığı merkezlerinde, aile hekimi tarafından 36-48 aylık çocuklara uygulanan testler, 2015 yılında başlanılan tarama programının kapsamında olup değerlendirmeler sonucunda sorun tespit edilen çocuklar göz doktoruna yönlendirilmektedir.

➤ **Okul Çağı Çocuklarda Görme Taraması Programı**

Görme tarama programına temel eğitimin ilk kademeleri de dahil edilmiş olup ilk öğretimde yapılan denetimler sırasında ortaya çıkacak görme ile ilgili soruları tespit etmek ve gerekli tedaviye yönlendirmek amacıyla 2018 yılının Eylül Ayı’nda taramaları başlatılmıştır. Program 0-3 ay ve 36-48 ay görme taramalarındaki gibi aile hekimleri ve aile sağlığı uzmanları tarafından gerçekleştirilmektedir (Yıldırım, 2023, s.21).

➤ **Gelişimsel Kalça Displazisi (GKD) Tarama Programı**

Gelişimsel kalça displazisi, kalçayı oluşturan yapıların normal gelişmesine karşın, çeşitli sebeplerle sonradan yapısal bozulmaya uğradığı dinamik bir hastalıktır. Kalça çıkığının her zaman doğuştan olmadığını bu sebeple günümüzde “gelişimsel kalça displazisi” terimi yaygın olarak kullanılmaktadır. Tarama programı kalça çıkığının tespit edilmesini, erken ve uygun tedavilerin başlatılmasını, kalça için yapılacak cerrahi tedavilerin ve olası komplikasyonların en aza indirilmesini amaçlar (Köse, Ömeroğlu ve Dağlar, 2013, s.3)

➤ **Hemoglobinopati Kontrol Programı**

Türkiye’de ve Dünya genelinde kalıtsal kan hastalıkları önemli bir halk sağlığı sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Talasemi genetik geçişli bir kan hastalığı olup görülme sıklığı artmaktadır. Türkiye’de Kalıtsal Kan Hastalıkları ile Mücadele Kanunu 30.12.1993 tarihinde çıkmış olup Kalıtsal Kan Hastalıkları ile Mücadele Kanunu'ndan yola çıkılarak oluşturulan "*Kalıtsal Kan Hastalıklarından Hemoglobinopati Kontrol Programı ile anormal hemoglobin hastası doğumunun önlenmesi ve mevcut hemoglobinopati hastalarının yaşam sürelerinin uzatılması ve yaşam kalitelerinin artırılması amaçlanmıştır.*" 1994 yılında talasemi merkezleri kurulmuş, 2003 yılında Hemoglobinopati Kontrol Programı başlatılmış olup 2013 yılında “*Türkiye Halk Sağlığı Kurumu Çocuk ve Ergen Sağlığı Daire Başkanlığı*” tarafından yeniden değerlendirilen programa, hastalığın görülme sıklığının fazla olduğu iller eklenmiştir (HSGM, 2024)

1.7. İşitme Kaybına Yönelik Küresel Göstergeler ve Öngörüler

Dünya Sağlık Örgütü’nün 2020 yılında yayınladığı rapora göre; sensörinöral işitme kaybının küresel dağılımı ilk kez 1985 yılında raporlanmış ve 1985 tarihinde 42 milyon kişide orta-ileri derecede veya şiddetli derecede işitme kaybı olduğu tahmin edilmiştir. Hafif ve tek taraflı işitme kaybını içeren Küresel Hastalık Yüğü Çalışması (The Global Burden of Disease-2019), işitme kaybı olan nüfusun 2008 yılında 1,2 milyardan (%17,2) 2017 yılında 1,4 milyara (%18,7) yükseldiğini tahmin etmektedir. İşitme kaybındaki bu artış, uygun ve iyi koordine edilmiş küresel bir eylemi gerektiren önemli bir halk sağlığı sorununun varlığına dikkat çekmektedir (DSÖ, 2020, s.148). 2011 yılında işitme kaybı yaşayanların sayısına yönelik tahmin 360 milyon kişiye yükselmiştir ve bunların 32 milyonunu 15 yaşından küçük çocukların oluşturduğu belirtilmektedir. 2018 yılına

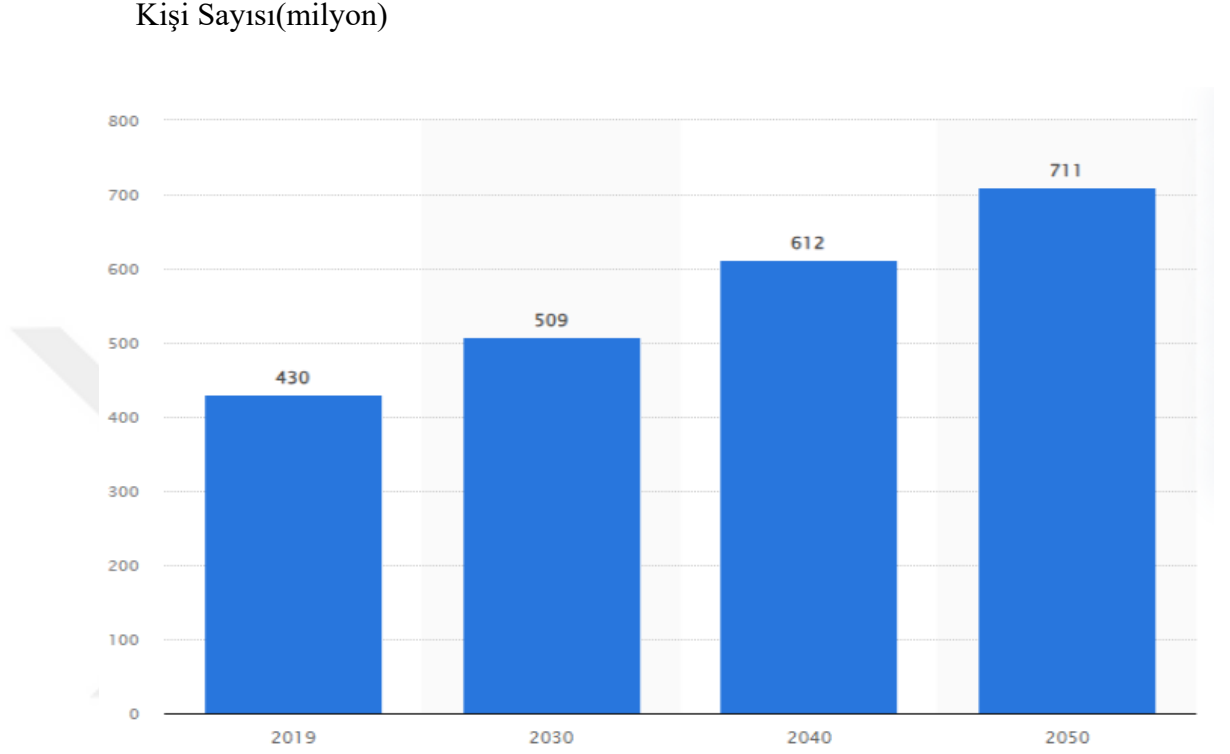
gelindiğinde ise yaklaşık 466 milyon kişinin işitme kaybıyla yaşadığı bilinmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün 2021 yılı raporuna göre; 2050 yılına kadar yaklaşık 2,5 milyar insanın herhangi bir derecede işitme kaybı yaşayacağını ve bunların en az 700 milyonunun rehabilitasyon hizmetlerine ihtiyaç duyacağını tahmin edilmektedir. Harekete geçilmemesi durumunda, işitme kaybından etkilenenlerin iletişim, eğitim ve istihdamdan dışlanmalarından kaynaklanan mali kayıpların etkisinin dünya geneline yansıtacağı belirtilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü yeni vakaları önlemenin veya şiddetini azaltmanın temel yollarına odaklanmaktadır; yaşam tarzı değişiklikleri ve halk sağlığı girişimleri yoluyla işitme kaybının %50'ye varan kısmının önlenebileceğini, devletlerin işitme kaybının teşhis ve tedavi hizmetlerine maddi yatırımlar yapması durumunda 10 yıllık bir süre içinde yatırılan her bir dolar için tahmini 16 dolarlık bir geri dönüş alınabileceği belirtilmektedir.

Sağlık sisteminde belki de en göze çarpan diğer bir sorun insan kaynaklarıdır. Örneğin; düşük gelirli ülkelerin yaklaşık %78'inde bir milyon nüfus başına birden az KBB (kulak, burun ve boğaz) uzmanı; %93'ünde bir milyon başına birden az odyolog ve sadece %17'sinde bir milyon başına bir veya daha fazla konuşma terapisti ve %50'sinde bir milyon başına bir veya daha fazla işitme engelliler öğretmeni düşmektedir. İşitme sağlığı ve işitme tedavileri alanında nispeten yüksek oranda profesyonelin bulunduğu ülkelerde bile, adaletsiz dağılım ve diğer faktörler bu sağlık profesyonellerine erişimi sınırlamaktadır. Bu durum sadece bakıma muhtaç kişiler için değil aynı zamanda bu hizmetleri sağlayan çalışanlar için de zorlayıcı olmaktadır (Dünya İşitme Raporu, 2021, s.8)

Aşağıda yer alan Resim 2'de; 2019 yılında dünya çapında işitme kaybı yaşayan tahmini kişi sayısı ve 2030, 2040 ve 2050 yıllarına yönelik tahminler yer almaktadır. Dünya İşitme Raporu'nun 2021 yılı raporunun göstergelerinden anlaşılabacağı üzere; 2019 yılında, yaklaşık 430 milyon kişinin işitme kaybından muzdarip olduğu tahmin edilmektedir. Bu sayının 2050 yılına kadar yaklaşık 711 milyona yükseleceği beklenmektedir. Orta ve ileri derecede işitme bozukluğu olan kişilerin yaklaşık %90'ı düşük ve orta gelirli ülkelerde yaşamaktadır. Bu bağlamda, 2050 yılına kadar işitme bozukluğu yaşayacak kişi sayısında artış yaşanacağı dikkat çekmektedir.

Resim 2: 2019 Yılında Dünya Genelindeki İşitme Engelli Sayısı ve 2030, 2040 ve 2050 Yıllarına Göre Tahminler

Kaynak: DSÖ, 2021, s.40

Aşağıda yer alan Tablo 4, derecelerine göre dünya genelinde işitme kaybının dağılımlarını göstermektedir. Tabloda işitme kaybı seviyeleri; hafif, orta, orta-ileri, ağır, şiddetli ve tamamen işitme kaybı olarak sınıflandırılmaktadır.

DSÖ, Dünya İşitme Raporu (2021)'nu yansıtan aşağıdaki verilere göre günümüzde işitme kaybından etkilenen kişi sayısı 1,5 milyardan fazla olmakla birlikte işitme kaybı, dünya nüfusunun %20'sini etkilemektedir. DSÖ, Dünya İşitme Raporu (2021), hafif işitme kaybı yaşayan kişilerin sayısını 1,16 milyar olarak belirtirken, ileri derecede veya tam işitme kaybı olanları %0,2 ile en düşük yaygınlık oranlarına sahip olarak ifade etmektedir. Ancak her iki seviye de hala çok sayıda kişiyi (29,8 milyon)'nin işitme kaybından etkilendiği anlaşılmaktadır (DSÖ, 2021, s.40).

Tablo 4: Derecelerine Göre Dünya Geneline İşitme Kaybının Dağılımları

İşitme Kaybının Derecesi	Kişi Sayısı (milyon kişi)	Dağılım Oranı
Hafif	115.3	%14.9
Orta	266	%3.4
Orta İleri	103	%1.3
Ağır	30.7	%0.4
Şiddetli	17.2	%0.2
Tamamen İşitme Kaybı	12.6	%0.2

Kaynak: DSÖ, 2021, s.40

Coğrafi farklılıklar, mesleki gürültüye maruz kalma, kronik otitis media ve menenjit gibi önlenabilir enfeksiyonlar ve sağlık hizmetlerine erişim gibi faktörler dağılımlara etki etmektedir. İşitme kaybı olanların çoğunun 50 yaşın üzerinde olduğu göz önüne alındığında, yaşlanma ve işitme kaybı arasında açık bir ilişki bulunmaktadır. İşitme kaybının yaşla birlikte ilerlemesi, yüksek gelirli ülkelerin, esas olarak yaşlanan nüfus profillerinden kaynaklanan en yüksek işitme kaybı dağılımına sahip olduğu anlamına da gelmektedir (Haile, Orji ve Reavis, 2002, s.1002)

Orta veya ileri derecede işitme kaybının küresel dağılımının yaşla birlikte arttığı; 60 yaşında %12,7'de olan oran 90 yaşında %58'in üzerine çıkmaktadır. Orta veya daha ileri dereceli işitme kaybının %58'inden fazlasının 60 yaş üstü yetişkinler tarafından yaşanması dikkat çekicidir. Cinsiyet farklılıkları açısından; orta veya daha ileri düzeyde işitme kaybının küresel dağılımı erkekler arasında kadınlara göre biraz daha yüksektir; 217 milyon erkek (%5,6) işitme kaybıyla yaşarken 211 milyon kadın (%5,5) işitme kaybıyla yaşamaktadır (DSÖ, 2021, s.41).

Önümüzdeki yüzyılda görülecek başlıca demografik değişimlerin arasında nüfus artışı ve nüfusun yaşlanması yer almaktadır. Bu iki önemli faktör, dünya genelinde işitme kaybının değişen profilini en çok etkileyecek faktörler arasında bulunmaktadır. Dünya nüfusun 2050 yılına kadar yaklaşık 10 milyara çıkması beklenmektedir. Nüfus sayısındaki bu artış ve yaşlı nüfusun oranı sebebiyle işitme kaybından etkilenecek insan

sayısı dikkat çekicidir (Birleşmiş Milletler, 2017). 2015 ve 2050 yılları arasında, dünya genelinde 60 yaş üstü kişi sayısının iki katına ve 80 yaş üstü kişi sayısının ise üç katına çıkacağı öngörülmüştür (Birleşmiş Milletler, 2015). İşitme kaybı ise 60 yaş üstü erkekler arasında engelliliğin önde gelen nedeni olarak gösterilmektedir (DSÖ, 2008, s.41).

1.7.1. İşitme Kaybının Küresel Seviyede Ekonomiye Etkileri

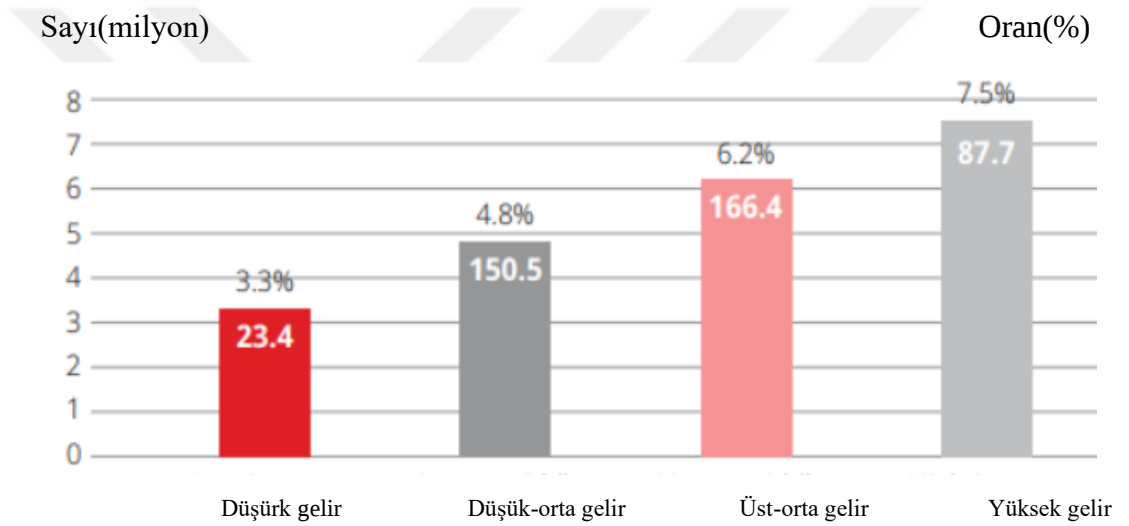
İşitme kaybının dünya genelinde önemli ekonomik etkileri bulunmaktadır. Önleme ve müdahale yoluyla oluşabilecek potansiyel maliyetlerin anlaşılması ve politika yapıcıların sağlık hizmetleri bütçelerini en iyi şekilde nasıl kullanacaklarını planlamaları, işitme kaybına yönelik yeni ek kaynakların ortaya çıkarılmasını sağlayacaktır. İşitme kaybı yıllık 981 milyar dolarlık önemli bir küresel ekonomik yük oluşturmaktadır. Bu maliyetlerin çoğu, işitme kaybının yaşam kalitesi ve üretkenlik kaybı üzerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır (McDaid, Park ve Chadha, 2021, s.162-168).

İşitme kaybının %5 oranında azaltılmasının, maliyetleri 49 milyar dolar azaltılabileceği ve ayrıca bu maliyetlerin %93'ünden fazlasının 14 yaşından büyük gençler ve yetişkinlerden ve yarısından fazlasının (%57) ise düşük gelirli ülkelerden geldiği bilinmektedir (DSÖ, 2021, s.139-143)

Hear-it.org'un 2019 yılında hazırladığı raporda; işitme kaybı nedeniyle bireylerin yaşam kalitesinin düştüğü ve bu durumun Avrupa Birliği (AB)'ne her yıl 130 milyar Euro'ya mal olduğu belirtilmektedir. İşitme kaybı yaşayan kişiler arasındaki yüksek işsizlik nedeniyle toplumda yaşanan üretkenlik kaybı, AB'de her yıl 55 milyar Euro'ya mal olmaktadır. Toplamda bu rakam 185 milyar Euro'dur ve işitme kaybının neden olduğu ekstra sağlık masrafları ise bu maliyete dahil değildir. Tedavi edilmemiş işitme kaybı yaşayan kişilerde; sosyal izolasyon, depresyon, bilişsel gerileme ve bunama riski daha yüksekken, işitme kaybını tedavi ettiren kişilerde bu risk işitme kaybı olmayan kişilere göre daha yüksek değildir. AB'de işitme kaybı (35 dB veya üzeri) olan 34,4 milyon kişi bulunmaktadır. Avrupa'da işitme kaybı olan her üç kişiden yalnızca biri işitme cihazı kullanabilmektedir ve 22,6 milyondan fazla kişi ise işitme kaybına yönelik uygun tedaviyi görmemektedir. Bu rakamın Avusturya, Finlandiya, İrlanda ve Litvanya'nın toplam nüfusundan daha fazla olduğu belirtilmektedir (s.5).

Sağlık üzerindeki etkilerine ek olarak işitme kaybının; işsizlik, eksik istihdam, iş fırsatlarına eşit biçimde erişememek gibi olumsuz yönde etkilerinin olduğu bilinmektedir. DSÖ, Dünya İşitme Raporu (2021) verilerini içeren Resim 3, aşağıda yer almakta olup “orta ve yüksek derecede işitme kaybının gelir grubuna göre küresel seviyede dağılımını yansıtmaktadır.

Resim 3: Orta ve Yüksek Derecede İşitme Kaybının Gelir Grubuna Göre Global Seviyede Dağılımı

Kaynak: DSÖ, 2021, s.4

Yukarıda yer alan Resim 3’deki Dünya İşitme Raporu (2021) verilerinde görülebileceği üzere; orta ve ileri derecede işitme kaybı, düşük gelirli ülkelerde %3,3’ten başlayarak yüksek gelirli ülkelerde %7,5’e kadar ulaşmaktadır. Dünya Bankası gelir grupları arasında büyük farklılıklar göstermekte olup işitme kaybı olan kişilerde en büyük yoğunluk düşük-orta gelirli ve üst-orta gelirli ülkelerde yer almaktadır (yaklaşık 320 milyon). Orta veya daha yüksek düzeyde işitme kaybı olan toplam kişi sayısının yaklaşık %80’i dünyanın düşük ve orta gelirli ülkelerinde yaşarken, bu oran yüksek gelirli ülkelerde %20’dir. Orta-ileri işitme kaybı olan bireylerin dağılımı bölgeler arasında da farklılık göstermektedir. DSÖ, Dünya İşitme Raporu (2021) verilerinden anlaşılabileceği üzere işitme kaybı yaşayan bireyler en çok düşük ve orta gelirli ülkelerde yaşamaktadırlar.

Yüksek gelirli ülkelerde ise bu oranın düşük olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumdan gelir ve refah seviyesi yüksek ülkelerde yaşayan işitme engellilerin işitme kaybına yönelik erken teşhis ve tedaviye erişimde gelir düzeyi düşük ve orta seviyede olan ülkelerdeki işitme kaybı yaşayan kişilere göre daha avantajlı olduklarına işaret etmektedir.

Aşağıda yer alan Tablo 5, dünya genelinde bölgelere göre (Amerika, Afrika, Avrupa, Doğu Akdeniz, Güney Asya, Batı Pasifik) orta ve ileri derecede işitme kaybını yansıtmaktadır.

Tablo 5: Dünya Genelinde Bölgelere Göre Orta ve Daha İleri Derecelerde İşitme Kaybının Dağılımları

Bölge	Kişi Sayısı (milyon)	Dağılım Oranı	Maliyet (milyar dolar)
Amerika	62,700,000	%6.2	262
Afrika	39,900,000	%3.6	27.1
Avrupa	57,300,000	%6.2	224.5
Doğu Akdeniz	22,100,000	%3.1	29.8
Güney Asya	109,400,000	%5.5	107.7
Batı Pasifik	136,500,000	%7.1	328.3

Kaynak: DSÖ, 2021

Yukarıda yer alan Tablo 5’de DSÖ (2021) verileri paylaşılmakta olup bu tabloya göre “orta ve daha ileri derecelerde işitme kaybının dünya genelinde bölgelere göre dağılımı” aktarılmaktadır. Tablo 4’de Batı Pasifik Bölgesi’nin (Avustralya, Çin, Japonya ve Yeni Zelanda dahil) %7,1 dağılım ile 136,5 milyon kişiye (tüm bölgeler arasında en yüksek pay) sahip olduğunu göstermektedir. Kuzey ve Güney Amerika’da ise 62,7 milyon kişi ile %6,2’lik bir yaygınlık söz konusudur. ABD’nin %15,9’luk ulusal ortalama yaygınlık oranının, Batı Pasifik bölgesindeki yaygınlık oranının iki katından fazla olduğu görülmektedir.

Dünyanın dört bir yanından yapılan çalışmalar, zaman ilerledikçe işitme kaybı oranlarının sürekli olarak arttığını göstermektedir. Avustralya’da 2006 yılında yapılan bir

çalışmada, 2050 yılına kadar ulusal işitme kaybı oranlarında genel olarak 1,5 kat artış olacağı öngörülmüştür (Opitz ve Zbaracki, 2006, s.8-91). Dünya Sağlık Örgütü'nün 2018 yılında yayınladığı “*Addressing the Prevalence of Hearing Loss*” çalışmasına istinaden her altı Avustralyalı'dan birinin (%17,4) işitme kaybıyla yaşadığı tespit edilmiştir ve bu oranın 2050 yılına kadar her dört kişiden birine (%26,7) yükseleceği tahmin edilmektedir.

Yeni Zelanda nüfusunun da yaşlanmakta olduğuna dair önemli kanıtlar bulunmaktadır. Yaşlanan nüfusun etkileri incelenmesine rağmen bugüne kadar nüfusun yaşlanmasının Yeni Zelanda'da işitme sağlığı üzerindeki etkilerini araştıran bir çalışma yapılmamıştır. Yeni Zelanda'da erkekler arasında işitme kaybı olan 14-49 yaş arasındaki nüfus %20 artarak 40.201'den 48.349'a yükselirken, aynı yaştaki kadınlar arasında 2011 ile 2061 yılları arasında işitme kaybı olacak bireylerin sayısı %10 artarak 32.320'den 35.684'e yükseleceği belirtilmektedir. 70 yaş üstü erkeklerde işitme kaybı olan nüfus 2011 yılında 44.058 iken 2061 yılında üç katına çıkarak 137.394'e ulaşması öngörülmektedir. 70 yaş üstü kadın nüfusu 2011'de 37.878'den 2061'de 111.005'e çıkarak 2,9 kat artması beklenmektedir (Exeter, Wu ve Lee, 2015, s.12-20).

Action On Hearing Loss adlı kuruluş tarafından 2015 yılında yapılan çalışmada, Birleşik Krallık'ta (UK) 20 yıl içinde işitme kaybında neredeyse %50'lik bir artış olacağı öngörülmüştür. Birleşik Krallık'ta 2015 yılında 11 milyon kişi olan işitme kaybının 2035 yılında 15,6 milyon kişiye çıkacağı, bunun da işitme kaybı olan her altı kişiden birinin, her beş kişiden birine yükselmesi anlamına geldiği belirtilmektedir. Bu eğilim kısmen yaşlanan nüfusa bağlanabilmekle birlikte, 2035 yılında toplam nüfusun %23'ünün 65 yaşın üzerinde olacağına işaret edilmektedir. Bu durum, yaşa bağlı işitme kaybının Birleşik Krallık'taki (UK) en büyük işitme kaybı nedeni olduğu gerçeğiyle birleşmektedir (Office for National Statistics, 2012). Bu bağlamda Birleşik Krallık'taki (UK), 50 yaşın üzerindeki her beş kişiden birinin (%20,1) ve 70 yaşın üzerindeki tüm insanların neredeyse yarısının (%44,4) işitme kaybına sahip olacağını söylemek mümkündür (Action On Hearing Loss, 2015).

DSÖ (2021)'nün işitme kaybının Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'ndeki göstergelerinden anlaşılabileceği üzere; 2020 ve 2060 yılları arasında (ABD)'deki 70 yaş ve üzeri kişilerde işitme kaybında artış yaşanacağı anlaşılmaktadır. Bu durum 80 yaş ve üzeri kişilerde çok daha yüksek bir orana ulaşması beklenmektedir. DSÖ (2021)'nün Amerika

Birleşik Devletleri’ndeki “hafif derecedeki işitme kaybı”na yönelik 2020-2060 yıllarını kapsayan ve yaş bazındaki öngörülerini aşağıda Tablo 6’da paylaşılmaktadır.

Tablo 6: Amerika Birleşik Devletleri’nde Hafif Derecedeki İşitme Kaybına Yönelik 2020-2060 Yılları Arasında Yaş Bazında Öngörüler

Yaş Aralığı	İşitme Kaybı Yaşayan Kişi Sayısı (2020 yılı)	İşitme Kaybı Yaşayacak Kişi Sayısı (2060 yılı)	İşitme Kaybında Beklenen Artış
20-29	150,000	170,000	%13.3
30-39	450,000	520,000	%13.5
40-49	2,490,000	3,130,000	%25.7
50-59	4,440,000	5,250,000	%18.2
60-69	7,770,000	9,570,000	%23.2
70-79	8,900,000	14,270,000	%60.3
80 ve üzeri	4,770,000	12,250,000	%156.8

Kaynak: DSÖ, 2021

Tablo 6 ve Tablo 7 'de yer alan yaş aralıklarını kapsayan verilere daha yakından bakıldığında; 2020-2060 yılları arasında 80 yaş ve üzeri hafif ve ağır işitme kaybındaki oranlarda %156'dan fazla bir artış yaşanacağı dikkat çekmektedir (Goman, Nicholas, Reed ve Frank, 2017, s.1).

Tablo 7: Amerika Birleşik Devletleri’nde Ağır Derecedeki İşitme Kaybına Yönelik 2020-2060 Yılları Arasında Yaş Bazında Öngörüler

Yaş Aralığı	İşitme Kaybı Yaşayan Kişi Sayısı (2020 yılı)	İşitme Kaybı Yaşayacak Kişi Sayısı (2060 yılı)	İşitme Kaybında Beklenen Artış
20-29	30,000	30,000	%0.0
30-39	300,000	350,000,000	%14.3

40-49	190,000	240,000	%26.3
50-59	1,180,000	1,400,000	%18.6
60-69	2,610,000	3,220,000	%23.4
70-79	4,750,000	7,610,000	%37.6
80 ve üzeri	6,020,000	15,450,000	%156.6

Kaynak: DSÖ, 2021

Tablo 6 ve Tablo 7'deki dağılımlar 70 ve 80 yaş üzeri kişilerde görülen hafif ve ağır derecedeki işitme kayıplarındaki artışa vurgu yapmaktadır. Bu durum, yaşa bağlı oluşabilecek işitme kayıplarının yüksek bir oranda izlenebileceği yönündedir ve raporların göstergeleri, yaşlı nüfunda görülebilecek işitme kayıplarına dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, elde edilen verilere göre ülkelerin işitme kaybına yönelik çalışmaları yaparken farklı yaş gruplarını kapsayacak şekilde çözüm önerileri sunmaları gerektiği anlaşılmaktadır.

Afrika Bölgesi ile ilgili çalışmalar da ise raporlarda farklı bir durum yaşanmaktadır. İşitme kaybına yönelik Afrika Bölgesi'nde ihtiyaç duyulan verilerin kısıtlı olması söz konusudur. Avrupa ve Amerika'da olduğu gibi Afrika'da işitme kaybına yönelik detaylı veri elde edilemediği anlaşılmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün Afrika'ya özgü yaptığı çalışmalardan da anlaşılabileceği üzere işitme kaybına yönelik mevcut tahminler yetersiz kalmaktadır.

DSÖ'nün işitme kaybına ilişkin raporları işitme kaybı tahminlerini oluşturmak için Afrika'dan çok az sayıda çalışmayı kapsamaktadır. Bununla birlikte, Afrika için yapılan tahminler çok sınırlı bir kanıt temeline dayanmaktadır çünkü Afrika'daki veri eksikliği, birçok ülkenin standart protokolleri ve sınıflandırma yöntemleri olmadan ilgili nüfus temelli anketlerin yürütmesini zorlaştırmaktadır. İşitme kaybının Sahraaltı Afrika'da dünyanın refah seviyesi yüksek bölgelerine kıyasla daha yaygın olduğu bilinmektedir. DSÖ tahminlerine göre, 15 yaş üstü yetişkinlerde işitme kaybı (>35 dB işitme kaybı olarak tanımlanmıştır) oranı Sahraaltı Afrika'da %15,7 iken refah seviyesi yüksek ülkelerde %4,9'dur. Yaşları 5 ila 14 arasında değişen çocuklar için oran Sahra-altı Afrika'da %1,9 iken gelişmiş ülkelerde %0,4 olarak tahmin edilmiştir (Olusanya, Neumann ve Saunders, 2014, s.367–373).

Asya Kıtası'na bakıldığında ise işitme kayıplarıyla ilgili Çin'den gelen veriler dikkat çekmektedir.

Çin'de yaygın işitme kaybı vakaları son 30 yılda önemli ölçüde artmıştır. Her beş Çinli'den ikisi veya daha fazlası 2034 yılına kadar işitme kaybı yaşayacaktır, yaşanacak bu durum işitme kaybı yükünü azaltmak için daha fazla çözüm üretilmesi gerektiğini göstermektedir. 1990 yılından 2019'a kadar, dünya çapında işitme kaybı olan kişi sayısı %93,75'lik bir artışla 752 milyondan 1,457 milyara yükselmiştir; aynı dönemde Çin'de işitme kaybı olan kişi sayısı %104,52'lik bir artışla 199 milyondan 407 milyona yükselmiştir. Çin'deki işitme kaybı vakalarındaki artış küresel düzeyden daha yüksek olmuştur. Çin'de işitme kaybının neden olduğu sosyo-ekonomik yük hala ağırdır ve daha da artma eğilimindedir. Devlet kurumlarının hastalığın getirdiği ekonomik yükleri kontrol altına almak amacıyla işitme kaybını önlemek için uygun önlemleri alması gerekmektedir (Keyong, Song, Huang, Sui ve Chi, 2023, s.414-420).

1997 yılında Dünya Sağlık Örgütü, Hindistan'da işitme kaybı oranının %6,3 olduğunu bildirmiştir. 2008 yılında 76,5 milyon olan bu rakam 2018 yılında 100 milyona yükselmiştir. 2018 itibariyle, Güney Asya bölgesi (Afganistan, Bangladeş, Butan, Hindistan, Nepal ve Pakistan)ndeki işitme kaybı artışı 2012'de %27 olan küresel işitme kaybı oranının %28,2 oranına yükselmesine etki etmiştir ve bu bölgedeki tüm çocukların %2,4'ünün işitme kaybından etkilendiği belirtilmektedir (Verma, Konkimalla, Thakar ve Sikka, 2022, s.216-222).

Yaşı 60'ın üzerinde olanların yarısına yakını işitme kaybından muzdariptir. İşitme kaybı sorunlara ilişkin bilgisizlik, teşhis ve tedavi imkanlarına erişim eksikliği ve mali kısıtlamalar işitme kaybı yaşayan bireylerin tedavilerinin gecikmesine veya hiç yapılmamasına yol açarak bireylerin topluma katılımını engellemektedir. Hindistan nüfusu önümüzdeki birkaç on yıl içinde yaşlanacak ve daha gelişmiş ülkelerdekine benzer bir nüfus piramidine sahip olacaktır. Yaşlanan nüfus ise Hindistan'daki sağlık hizmetleri üzerinde çok daha büyük bir yük oluşturacaktır (Verma vd.,2022, s.216-222).

Erken çocukluk dönemindeki beslenme durumunun ileri yaşlardaki işitme kaybı için değiştirilebilir bir risk faktörü olarak tanımlanabileceğini ortaya koyan bir çalışma; yetersiz beslenme sayılabilecek sınır değerlerin altında olan çocukların, yaşam boyu işitme kaybı ve orta kulak hastalığı riskiyle karşı karşıya kalabileceğini ve yaşamlarının

erken dönemlerinde periyodik kulak muayenesi desteği alırlarsa fayda görebileceklerine dikkat çekmektedir. Araştırmacılar Nepal'in Sarlahi bölgesinde 2006 yılından 2008'e kadar 2.200'den fazla genç yetişkinin işitme duyusunu test etmiş ve beslenme durumlarını değerlendirmek için bilgi toplamışlardır (Brown, Emmet, Robler ve Tucci, 2018, s.268-277). İşitme testlerin sonuçları, çocukluk döneminde bodur kalan genç yetişkinlerin işitme kaybı belirtileri gösterme olasılığının neredeyse iki kat daha fazla olduğunu göstermektedir. Bodurluk ya da kişinin yaşına göre çok kısa olması, genellikle işitsel fonksiyonların gelişimi için kritik bir zaman olan doğumdan önce başlayan kronik bir yetersiz beslenme durumu olarak görülmektedir. Özellikle anne karnında yetersiz beslenmenin neden olduğu iç kulak gelişiminin engellenmesinin işitme kaybı riskinin artışına etki edebileceğinden şüphelenilmektedir (Brown vd., 2018, s.268-276)

1.7.2. İşitme Kaybını Azaltmak İçin Kurum ve Kuruluşlardan Beklentiler

İşitme sağlığı ve işitme tedavileri, her ülkenin ihtiyaçları ve öncelikleri göz önünde bulundurularak ulusal sağlık planlarına sistematik olarak entegre edilmelidir. Halk sağlığı alanındaki tüm paydaşların aşağıdaki adımları atmaları önerilmektedir. Bu bağlam DSÖ'nün işitme kaybını azlatabilmek amacıyla paydaşlarından bazı beklentileri bulunmaktadır, bu beklentiler ülkelerin sağlık bakanlıklarını, yerel bazda ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarını, profesyonel gruplar, özel sektör kuruluşları ve işitme sağlığı ve tedavisindeki paydaşları kapsamaktadır. Paydaşlara göre beklentiler aşağıda aktarılmaktadır;

- **Sağlık Bakanlıklarından Beklentiler**
 - İşitme sağlığı ve tedavilerinin evrensel sağlık kapsamına dahil edilmesi.
 - İşitme sağlığı ve tedavilerini tüm bakım seviyelerinde sunmak için sağlık sistemlerini güçlendirmek.
 - İşitme hastalıkları ve işitme kaybıyla ilgili tutumları ve ön yargıları ele alan farkındalık kampanyaları yürütmek.
 - İşitme sağlığıyla ilgili hedeflerin belirlenmesi, ulusal eğilimlerin izlenmesi ve ilerlemenin değerlendirilmesi.
 - Kulak ve işitme bakımı konusunda yüksek kaliteli halk sağlığı araştırmalarını teşvik etmek (Dünya İşitme Raporu, 2021, s.12)

- **Uluslararası Kuruluşlar ve Sivil Toplum Kuruluşlarından Beklentiler**

- DSÖ'nün işitme sağlığı ve işitme tedavileriyle ilgili küresel hedefleriyle uyum sağlamak ve desteklemek.
- İşitme sağlığı ve tedavilerine ilişkin bilgi, tutum ve uygulamaları iyileştirmek için adımlar atmak.
- İşitme sağlığı ve tedavileri konusunda farkındalık yaratmak.
- İşitme sağlığıyla ilgili küresel eyleme aktif olarak katılmak (DSÖ, Dünya İşitme Raporu,2021, s.12)

- **Profesyonel Gruplar, Özel Sektör Kuruluşları ve İşitme Sağlığı ve Tedavisindeki Paydaşlardan Beklentiler**

- İşitme sağlığı ve tedavilerinin sağlanması ve izlenmesi konusunda hükümetlerin ve DSÖ'nün desteklenmesi.
- İşitme hastalıkları ve işitme kaybının halk sağlığı boyutlarına ilişkin bilgi üretimine katkıda bulunulması.
- Tüm paydaşların kulak ve işitme bakımına katkıda bulunabilmelerini ve ortak bir vizyona sahip olmalarını sağlamak için iş birliği yapılması.
- İşitme sağlığı ve işitme bakımının öneminin, ihtiyacının ve araçlarının vurgulanması ve önceliklendirilmesi için savunuculuk yapılması (DSÖ, Dünya İşitme Raporu, 2021, s.12)

1.7.3. Engel Türleri ve Engelli Bireylerin Sorunlarının Tespitine Yönelik

Türkiye'deki Çalışmalar

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, ülkelerin refah ve gelişmişlik seviyelerine bakılmaksızın engelli bireylerin toplumsal yaşama tam olarak katılımlarının sağlanması amacıyla 1982 yılından itibaren takip eden on yılı “Engelliler On Yılı” olarak ilan etmiştir. Engelli Kişilerin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kuralları'nın 1993 yılında yayımlanması Türkiye’de farklı çalışmaların yapılmasına katkı sağlamıştır. 1997 tarihinde kurulan Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA), 2002 tarihinde önce Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na bağlanmış, 2003 tarihinde ise yeniden Başbakanlık’a bağlanmıştır. ÖZİDA, 2011 yılına kadar engellilerin sorunlarının tespiti amacıyla

faaliyetlerine devam etmiştir (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024).

Türkiye’de sonuncusu 2000 yılında olmak üzere 14 genel nüfus sayımı gerçekleştirilmiş olup nüfus sayımlarında “*demografik, sosyal ve ekonomik nitelikleri hakkında bilgiler derlenmiş*”, sayım sonuçlarına göre planlamalar yapılmıştır (Akpınar, 2011, s.31).

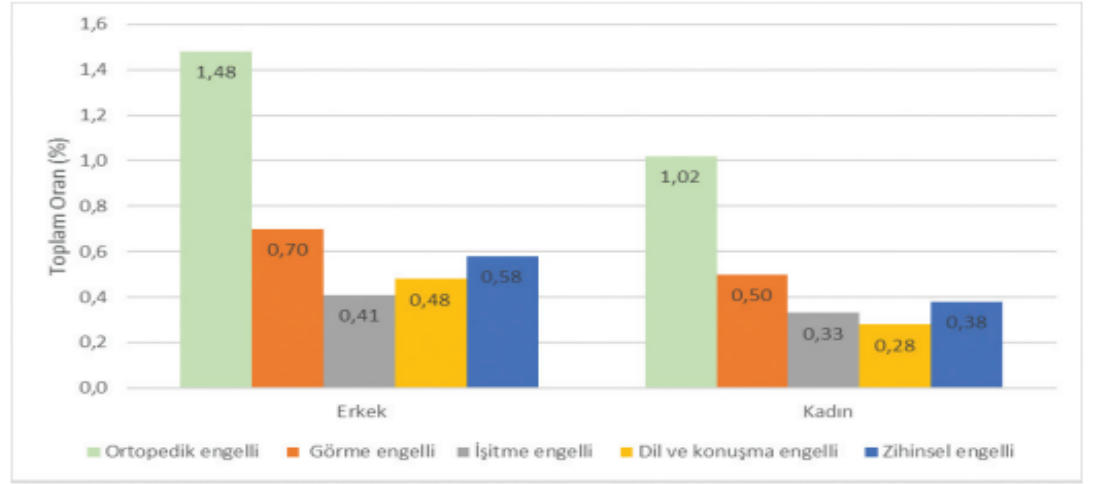
Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Başbakanlık Özürlüler İdaresi (ÖZİDA) tarafından 2002 yılında gerçekleştirilen ve en geniş kapsamlı engelli araştırması olarak bilinen Türkiye Özürlüler Araştırması’nda “kurum ve kuruluşlardan engellilere yönelik beklentiler, istihdam ve işgücü, sosyal güvenlik sağlanması, eğitim ve okuryazarlık gibi farklı değişkenler kapsamında sınıflandırmalar yapılmıştır. Bu araştırmaya göre Türkiye’nin toplam nüfusu içinde engelli nüfusunun oranı %12,29 olarak belirtilmektedir. Süreğen hastalığı olan kişilerin toplam nüfusa oranı ise %9,70 olarak belirtilmiş; işitme, görme, dil ve konuşma, zihinsel ve fiziksel engellileri kapsayan engelli oranı ise %2,58 olarak belirtilmiştir (DİE, 2002).

Engelli olma durumu ile yaş ilişkisi incelendiğinde önemli bir bağlantı göze çarpmaktadır. İşitme, dil ve konuşma, görme, zihinsel engellilik oranlarının yaşa göre artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Ancak burada yine dikkat çeken başka bir engel grubu oranıyla karşılaşılmaktadır. Süreğen hastalığa sahip kişilerin oranı ise diğer tüm engel gruplarına göre daha yüksektir. Araştırmanın verileri bu durumu şöyle yansıtmaktadır; 0-9 yaş arasında işitme, dil ve konuşma, görme, zihinsel engellilik oranı %1,54 iken, 0-9 yaş grubunda süreğen hastalığa sahip olan kişilerin oranı ise %2,60’a ulaşmaktadır. Süreğen hastalığı olan 20-29 yaş rasındaki kişilerin oranı ise 50-59 yaş grubunda olan işitme, dil ve konuşma, görme, zihinsel engellilerin oranının iki katına çıkmaktadır (DİE, 2002).

Aşağıda yer alan Resim 4; dil ve konuşma, görme, zihinsel ve fiziksel engel gruplarına göre engelli bireylerin dağılımını yansıtmakta olup tüm kategorilerde engel oranlarının erkeklerde daha yüksek görüldüğü izlenmektedir. Resim 4’den anlaşılabacağı üzere, işitme engeli bulunan erkeklerin oranı %0,41, dil ve konuşma engeli olan erkeklerin oranı %0,48, görme engelli erkeklerin toplam nüfus içerisindeki oranı %0,7, zihinsel engelli erkeklerin oranı ise %0,58 olarak belirtilmiştir. 2002 yılında fiziksel engeli bulunan erkeklerin toplam nüfus içindeki oranı %1,48 olarak belirtilmektedir.

Kadınlarda ise bu oran %1,02 olarak görülmektedir. İşitme engeli oranının erkeklerde daha yaygın olduğu dikkat çekmektedir.

Resim 4: Toplam Nüfus İçerisinde Cinsiyete göre Engelli Bireylerin Dağılımı- 2002 Yılı Verileri

Kaynak: DİE, 2002

Türkiye Özürlüler Araştırması (2002) “engelin ortaya çıkış zamanına göre” olan verileri de kapsamaktadır. Engelin ortaya çıkış zamanına göre engelli nüfus oranı incelendiğinde, tüm engel gruplarındaki bireylerin ortalama %63,3’ünün sonradan engelli oldukları dikkat çekicidir. Doğuştan engelli olan grup ise %36,7 olarak belirtilmektedir. Engelin ortaya çıkış zamanı engelin türüne göre sınıflandırıldığında ise şu verilere ulaşılmıştır; sağırın %29,5’u, dil ve konuşma sorunu olanların %46,6’sı, görme engellilerin %20,4’ü, fiziksel engellilerin %23,9’u ve zihinsel engellilerin ise %47,9’unun doğuştan engelli oldukları anlaşılmaktadır (DİE, 2002).

Türkiye Özürlüler Araştırması (2002), engelli bireylerin sosyal güvencelerinin olup olmadığına yönelik verileri de sunmaktadır. 2002 yılındaki veriler göstermektedir ki Türkiye genelinde engelli bireylerin %52,5’inin herhangi bir sosyal güvenlik bulunmamaktadır. Sosyal güvenliğe sahip olma bakımından cinsiyetler arasında da fark görülmektedir. Engelli kadınların %51,4’ünün herhangi bir sosyal güvenliğe bulunmazken erkeklerde ise bu oranın %44,8 olduğu görülmektedir (DİE, 2002).

Engelli bireylerin ilerleyen yıllardaki sosyal güvenlik durumlarıyla ilgili

karşılaştırma yapılabilmesi için 2010 yılında Özürlüler İdaresi Başkanlığı ve TÜİK tarafından gerçekleştirilen “Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması” verilerine bakmak yerinde olacaktır.

Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması (2010)’a göre engelli bireylerin % 5,9’u işitme, % 0,2’si dil ve konuşma, % 8,8’i ortopedik, % 29,2’si zihinsel, % 8,4’ü görme, % 25,6’sı süregen hastalık, % 3,9’u ruhsal ve duygusal engellidir. Engelli bireylerin %18’i birden fazla engeli bulunmaktadır. Veri tabanındaki engelli bireylerin % 58,6’sı erkek, % 41,4’ü kadındır (TÜİK, 2024). Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması (2010)’un yansıttığı verilere göre; engelli bireylerin %69,6’sının sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olduğu ancak yine de %30,4’ünün sosyal güvenlik kurumunda herhangi bir kaydının bulunmadığı görülmektedir (Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması, 2010). Engelli bireylerin sosyal güvenlik kurumuna kayıtlarıyla ilgili oranlarda 2002-2010 yılları arasında bir yükseliş olduğu görülmekle birlikte yine de %30,4 ‘ü bulan bir engelli grubunun sosyal güvenlik kurumuna hiç kaydının olmaması dikkat çekicidir. Engelli bireylerin tamamının sosyal güvenlik kurumlarının sunduğu destekleyici hizmetlere eksiksiz biçimde ulaşmasının temel bir insanlık hakkı olduğu göz ardı edilmemeli ve iyileştirici faaliyetlere bu anlamda hız kazandırılmalıdır (TÜİK, 2024).

Türkiye Özürlüler Araştırması (2002) engelli bireylerin okuryazarlık durumlarıyla ilgili veriler de elde etmiştir. 2002 yılında 6 yaş ve üzeri engelli bireylerin nüfus oranına bakıldığında işitme, dil ve konuşma, görme, fiziksel ve zihinsel engelli nüfusun %63,7’sinin okuma yazma bildiği, erkeklerde bu oranın %71,9’a ulaştığı ancak kadınlarda ise %52 seviyelerinde olduğu görülmektedir. Süregen hastalıklar grubundaki engellilerin nüfus içindeki okuma yazma oranına bakıldığında Türkiye genelinde %75,2 olarak belirtilmektedir. Süregen hastalıklardan kaynaklı engel grubunda okuma yazma oranı erkeklerde %90,2, kadınlarda ise %65 olarak belirtilmektedir (DİE, 2002).

Nüfus bilgilerinin güncelliğinin sağlanması ve bilgilerin takibi amacıyla Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) 2007 yılında kurulmuştur. ADNKS, yerleşim yerlerine göre nüfus büyüklük, cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum vb. temel niteliklere özgü bilgiler, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından her yıl Ocak Ayı’nda kamuoyuna sunulmaktadır (Nüfus ve Konut Araştırması, 2011, s.79-127). Nüfus ve

Konut Araştırması; Adrese Dayalı Nüfus Kayıt sistemi (ADNKS)’den elde edilemeyen Türkiye genelindeki engelli bireylerle ilgili il bazındaki verileri elde edebilmek amacıyla, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2011 yılında gerçekleştirilmiş bir araştırmadır. Bu araştırma kapsamında Türkiye genelinde hanehalkının yaklaşık olarak %13’ünden edinilen bilgiler derlenmiştir (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024)

Nüfus ve Konut Araştırması (2011)’nda engel türleri, illere göre engel durumu, engelli bireylerin en fazla veya en az bulunduğu iller, yaş ve cinsiyete göre engelli birey sayısı, engelli bireylerin istihdama katılımları ve engelli bireylerin eğitimlerine yönelik alt başlıkları içermektedir (s.81). Aşağıda yer alan Tablo 8’de Türkiye’deki engelli bireylerin engel türlerine göre dağılım oranları yansıtılmaktadır.

Tablo 8: Engel Türleri ve Oranları (2011)

Engel Türü	Oran (%)
Görme Zorluğu Yaşayanlar	1,4
Duyuma Zorluğu Yaşayanlar	1,1
Konuşma Zorluğu Yaşayanlar	0,7
Yürüme, Merdiven Çıkma/İnmede Zorluk Yaşayanlar	3,3
Birşeyler Taşırken/Tutarken Zorluk Yaşayanlar	4,1
Öğrenme, Basit Dört İşlem Yapma, Hatırlama ve Dikkatini Toplamada Yaşıtlarına Göre Zorluk Yaşayanlar	2,0

*Bir kişinin birden fazla engeli olabilir

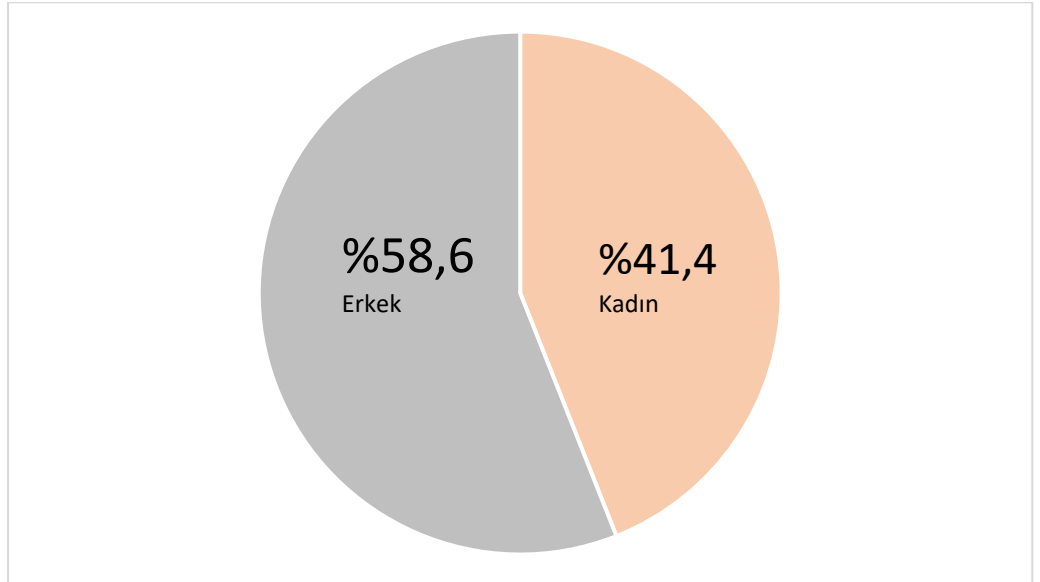
Kaynak: Nüfus ve Konut Araştırması, 2011, s.81

Tablo 8’de yer alan oranlar çeşitli fonksiyonlara göre ayrılmaktadır. Bu fonksiyonlar; görme, işitme, konuşma (kekemelik, konuşma bozukluğu, tutukluk gibi nedenler), yürüme, merdiven çıkma-inme, bir şeyler taşırken veya tutarken zorlanma, yaşlıtlarına göre bazı işlevleri (öğrenme, basit dört işlem yapabilme, hatırlama, dikkatini toplama) biçimindedir.

Tablo 8'e göre araştırmanın sonuçları şu şekildedir; görmede zorluk yaşayanların (gözlük veya lens kullanıp zorlananlar dahil edilmiştir) oranı %1,4'tür. İşitmede zorlananların (işitme cihazı / implant kullanan ancak yine de zorlananlar dahil edilmiştir.) oranı %1,1'dir. 3 yaş ve üzerindeki yaştaki kişilerin ise %0,7'si konuşken zorlanmakta, %3,3'ü yürüme, merdiven çıkma-inmede zorlanmakta, %2'si yaşlılarına göre basit dört işlem yapma, hatırlama, dikkatini toplamada ve öğrenmede zorlanmaktadır. %4,1'i ise bir şeyler taşıırken veya tutarken zorluk çektiklerini belirtmişlerdir. Aynı araştırmaya göre cinsiyetlere göre engellilik oranlarını şu şekilde açıklanmaktadır; en az bir fonksiyonunda zorluk yaşadığını veya fonksiyonu gerçekleştiremediğini belirtenlerin %58,6'sını erkekler ve %41,4'ünü ise kadınlar oluşturmaktadır (Nüfus ve Konut Araştırması, 2011, s.79-127).

Cinsiyetlere göre engellilik oranını yansıtan tablo aşağıda Tablo 9'da yer almaktadır. Tablo 9'a göre 2011 yılı itibarıyla Türkiye genelinde erkeklerden oluşan engelli grubunun oranının kadınlardan fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 9: Cinsiyetlere Göre Engellilik Oranları

*En az bir fonksiyonunda zorluk yaşadığını veya fonksiyonu gerçekleştiremediğini belirtenlerin cinsiyetlere göre oranını yansıtmaktadır

Kaynak: Nüfus ve Konut Araştırması, 2011, s.90-93

Yukarıda yer alan Tablo 9'a göre toplam engelli grubunun ikamet ettikleri yerlere göre veriler bulunmaktadır. Buna göre engellilerin %62,4'ünün kentte yaşadığı görülürken %37,6'sının ise kırsalda yaşadığı görülmektedir (Nüfus ve Konut Araştırması, 2011, s.79-127).

2010 yılı Ulusal Özürlüler Veri Tabanı'na kayıtlı olan engellilerden yola çıkılarak yapılan Nüfus ve Konut Araştırması (2011)'nda engelli bireylerin yaş grubu dağılımlarına bakıldığında 2002 yılından farklı bir sınıflandırma yapıldığı görülmektedir. Yaş gruplarındaki sınıflandırmanın farklılığının incelenebilmesi bakımından hem 2002 yılına ait sınıflandırma hem de 2011 yılına ait sınıflandırma aşağıda paylaşılmaktadır.

Resim 5: 2002 Yılı Engel Türüne Göre Engelli Yaş Dağılımı

Yaş grubu	Ortopedik engelli	Görme engelli	İşitme engelli	Dil ve konuşma engelli	Zihinsel engelli
0-9	0.6	0.3	0.2	0.5	0.4
10-19	0.8	0.4	0.3	0.4	0.6
20-29	1.2	0.5	0.3	0.4	0.7
30-39	1.3	0.5	0.4	0.3	0.5
40-49	1.4	0.6	0.4	0.3	0.4
50-59	1.8	0.9	0.4	0.3	0.3
60-69	2.8	1.6	0.8	0.4	0.3
70+	3.9	3.0	1.7	0.4	0.3
Türkiye Ortalaması	1.3	0.6	0.4	0.4	0.5

Kaynak: DİE, 2002, İkincil Analizi, s.18

Türkiye Özürlüler Araştırması (2002)'nda engel türleri ise görme, işitme, dil ve konuşma, ortopedik, zihinsel engellilik olarak 5 gruba ayrılmıştır. Yukarıda yer alan Resim 5'deki sonuçlar Türkiye ortalaması içinde en yüksek engel grubunun %1,3 ile ortopedik engelliler olduğunu göstermektedir. Ortopetik engellilerden sonra en yüksek ikinci engel türü ise %0,6 ile görme engellilerdir. Üçüncü en yüksek engel grubu %0,5 ile zihinsel engellilerin oluştuğu gruptur. İşitme engeli %0,4, dil ve konuşma engelinin de %0,4 oranında olduğu görülmektedir.

TÜİK, Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması (2010)'nda belirtildiği üzere tüm Türkiye'deki toplam engellilerin %4,9'u 0-6 yaş grubunda yer almaktadır. 7-14 yaş grubunda yer alan engelli birey oranı %16,2, 15-24 yaş grubunda oran ise %17,2'dir. 25-

44 yaş grubunda yer alan engelli bireylerin oranı ise %27,7'dir. Engellilerin %18,9'unun 45-64 yaş aralığında olduğu ve %15,2'sinin ise 65 yaş ve üzerindeki yaş grubunda yer aldığı belirtilmektedir.

Nüfus ve Konut Araştırması (2011)'nda illere göre engel durumu da yansıtılmaktadır. İllere göre engel durumu verileri 3 yaş ve üzeri kişileri baz alarak elde edilmiştir. Bu araştırmaya göre veriler şu şekildedir;

İşitmede zorluk yaşayanların en yüksek olduğu il olarak Tunceli (%2,7) başta gelmektedir. İşitmede zorluk yaşayanların en düşük olduğu il ise %2'lik oranla Muş'tur. Konuşma zorluğu yaşayanların en yüksek olduğu il %1,8 ile yine Tunceli olmaktadır. Konuşma zorluğu yaşayanların en düşük olduğu il ise %0,5'lik bir oranla Ankara'dır.

Tunceli; yürüme, merdiven çıkma/inmede zorluk yaşayanların en yüksek olduğu il olarak %6,2'lik bir oranla yine başta gelmektedir. Yürüme, merdiven çıkma/inmede zorluk yaşayanların en düşük olduğu il ise %2'lik bir oranla Muş olarak belirtilmektedir.

Öğrenme, basit dört işlem yapma, hatırlama ve dikkatini toplamada yaşlılarına göre zorluk yaşayanların en yüksek olduğu il olarak %5,5 ile Giresun olarak belirtilmektedir.

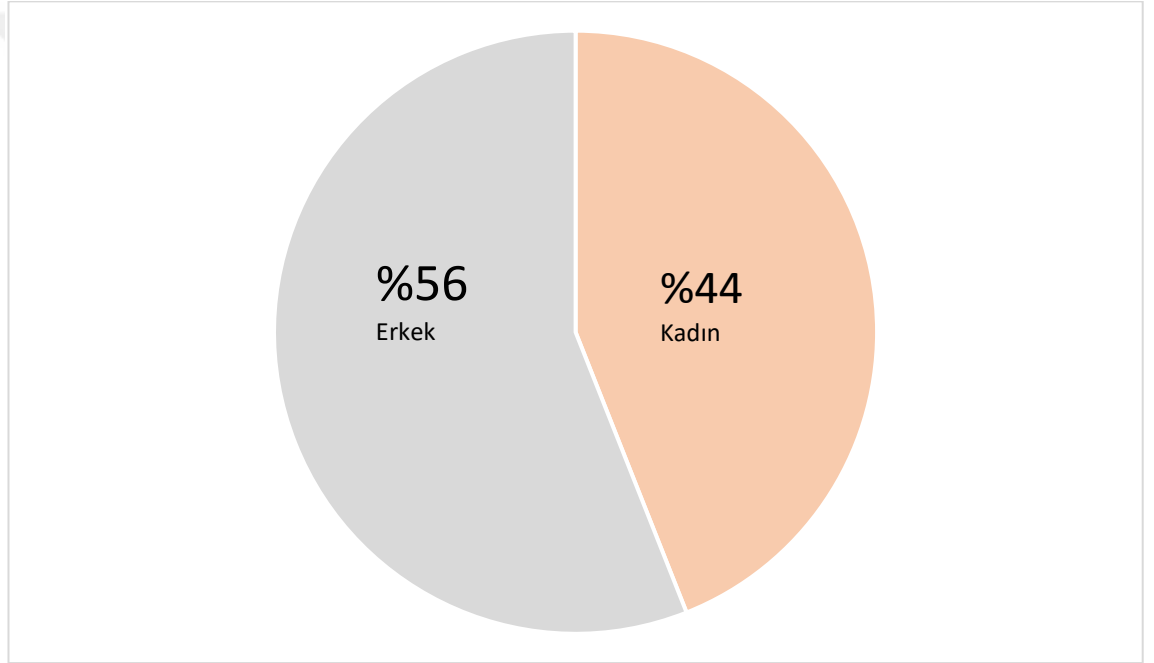
Öğrenme, basit dört işlem yapma, hatırlama ve dikkatini toplamada yaşlılarına göre zorluk yaşayanların en düşük olduğu il ise %1,1 ile Kocaeli'dir. Birşeyler taşıırken/tutarken zorluk yaşayanların en yüksek olduğu il olarak %9 'luk bir oranla Giresun başta gelmektedir. Birşeyler taşıırken/tutarken zorluk yaşayanların en düşük olduğu il ise %2,5 ile Muş'tur.

Engelli nüfus oranlarına yönelik veriler farklı kurumların çalışmalarında da yer almaktadır. 2011 yılında yapılan Nüfus ve Konut Araştırması'nın sonuçlarından sonra 2019 yılını yansıtan Ulusal Engelli Veri Sistemi sonuçları da Türkiye'de illere göre engelli nüfusu hakkında bilgi vermektedir.

Ulusal Engelli Veri Sistemi'nde ikamet adresi iline göre engelli nüfus oranlarının en fazla olduğu iller; Tunceli, Bartın, Artvin, Ardahan, Bingöl ve Bitlis olarak belirtilmiştir İkamet adresi iline göre engelli nüfus oranlarının en az olduğu iller ise; İstanbul, Gaziantep, Ankara, Antalya ve Kütahya olarak belirtilmektedir (Sağlık Araştırması, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Gen.Müd., Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2022, s.18).

Ulusal Engelli Veri Sistemi (2019)'a göre, cinsiyete göre engelli bireylerle ilgili veriler şu şekildedir; Ulusal Engelli Veri Sistemi' (2019)'nde kayıtlı ve hayatta olan engelli sayılarına göre 1.422.691 kişi erkek ve 1.099.242 kişi kadındır. Toplam engelli kişi sayısı ise 2.521.933'dir. 2019 yılına yönelik cinsiyetlere göre engelli bireylerin oranlarını yansıtan Tablo 10 aşağıda yer almaktadır.

Tablo 10: Cinsiyetlere Göre Engelli Sayısı

*“*Engelli Sağlık Kurulu Raporu almak için yetkili hastanelere başvurmamış ve hizmet almak için devletle temasa geçmemiş bireyleri kapsamamaktadır.”*

Kaynak: TÜİK, 2020, s.1

Cinsiyetlere göre engel durumunu yansıtan 2011 ve 2019 yıllarına ait tablolar karşılaştırıldığında görülmektedir ki engel durumunun oranlarında cinsiyetlere göre büyük farklılıklar gözlemlenmemektedir.

Türkiye’de yaşayan bireylerin genel sağlık durumlarıyla ilgili bilgi edinmek ve bu kişilerin sağlık durumlarına yönelik bir profil çıkarabilmek amacıyla 2012 yılında

gerçekleştirilen Türkiye Sağlık Araştırması, Türkiye genelinde engellilik durumu %13,1 olarak hesaplamıştır (TÜİK, 2013, s.17-20).

2002 ve 2010 yıllarında Türkiye’de yapılan engelli bireylere yönelik araştırmalarda yaş gruplarına ve engel türlerine göre yönelik sınıflandırmalar birbirlerinden farklılık göstermektedir. Türkiye Sağlık Araştırması (2012)’nda da benzer bir farklılaşma söz konusudur. Bu araştırmada da engel grupları ve türlerinde değişikliğe gidilmiştir. Yaş grupları sınıflandırması 15 yaş ve üzeri bireylerden başlatılmış ve yaş grubunda üst sınır 65 yaştan 75 yaş ve üzerine çekilmiştir. Türkiye Sağlık Araştırması’nın yıl bazında kapsamı genişletilerek 2014 ve 2016 yılları da hesaplamalara dahil edilmiştir (TÜİK, 2018).

Türkiye Sağlık Araştırması (2012)’e göre engel türleri sınıflandırması şu şekilde yapılmıştır; İşitme sorunu olan bireyler sınıflandırması; tam işitme kaybı yaşayanları, işitmek için yardımcı cihazlar kullananları ve yardımcı cihaz kullanmalarına rağmen duyamayan bireyleri kapsamaktadır. Görme sorunu yaşayan bireyler sınıflandırması; hiç göremeyen bireyler, görmek için yardımcı cihaz kullananlar ve yardımcı cihaz kullanmasına rağmen görmede zorluk yaşayanlar olarak belirtilmiştir. Düz bir yolda yardımcı bir yürüme aracı kullanmadan veya destek almadan 500 metre yürüyemeyen ya da yürürken çok zorlandığını belirten bireyler ise yürüyemeyenler grubu olarak sınıflandırılmıştır. Okuma yazmada gecikenler, matematiksel işlemlerde yetersizlik yaşayanlar, harfleri karıştıranlar, dikkatini toplamada ve hatırlamada zorluk yaşayanlar da öğrenmede zorluk çekenler grubu olarak sınıflandırılmışlardır. Türkiye Sağlık Araştırması (2012)’ye, merdiven inip çıkarken zorluk yaşayanlar da engelli bireyler sınıflandırmasıyla araştırmaya eklenmişlerdir.

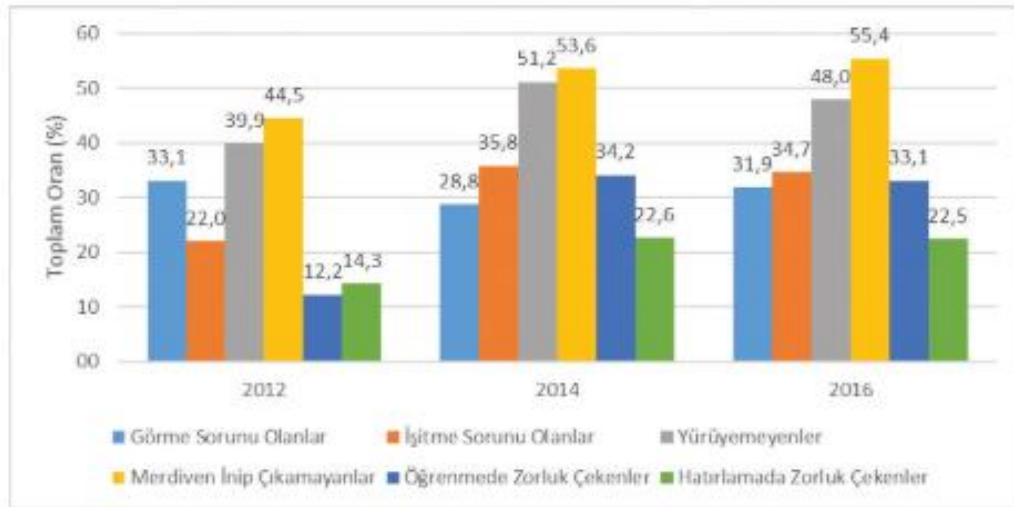
Türkiye Sağlık Araştırması, 2012-2014-2016 verilerine bakıldığında engel türlerine göre engelli bireylerin sayısındaki artış şu şekildedir; işitmede sorun yaşayan bireylerde 2014 yılında 2012 yılına göre önemli bir artış görülmektedir. 2012 yılında %2,20 olan sağır bireylerin oranı 2014 yılında %5,30’a çıkmıştır. Bu oran 2016 yılına gelindiğinde %4,46 olarak belirtilmektedir. Görme engelli bireylerin oranı 2012 yılında %5,47’dir. Ancak bu oran 2014 yılında %6,9’a ve 2016 yılında ise %6,94’e yükselmiştir. Merdiven inip çıkmakta zorlanan bireyler ise tüm engel grupları içinde en yüksek dağılıma sahiptir. Bu gruptaki bireylerin oranı içerisinde 2014 yılında %8,96, 2016

yılında ise %8,73 olarak tespit edilmiştir. Türkiye Sağlık Araştırması'nın 2012, 2014 ve 2016 verileri ilerleyen yaş sebebiyle bireylerin farklı engel gruplarına dahil oldukları ve bu oranın yaş ilerledikçe arttığı yönünde olmaktadır (HSGM, 2016). Aynı Araştırmanın 2019 verileri ise şu şekildedir; İşitme engelli bireyler %4,4, görme engelli bireyler %5,8, öğrenme ve hatırlama güçlüğü çekenler %5,4, yürümede zorlananlar %5,5 ve merdiven çıkmada zorlananlar ise %7,9'dur (Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2023, s.11).

Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması (2010) ise yaş dağılımları ile ilgili farklı bir duruma işaret etmektedir. Bu araştırmada engel durumu süregelen hastalıklar grubu dışında (işitme, görme, dil ve konuşma, zihinsel engellilik) yaşa göre azalış göstermektedir. Bu durumun, Türkiye Sağlık Araştırması (2012)'nde engellilikle ilgili yeni tanımlar ve sınıflandırmalardan kaynaklanması mümkündür.

2012, 2014 ve 2016 yıllarını kapsayan Türkiye Sağlık Araştırması'nın aşağıda yer alan verileri 6 engel türünden oluşmaktadır. Araştırmada geçen engel türleri "işitme, görme, yürümede zorluk çekenler, merdiven inip çıkmada zorluk yaşayanlar, hatırlamada zorluk çekenler ve öğrenme güçlüğü yaşayanlar" şeklinde sınıflandırılmıştır. 75 yaş ve üzeri bireyler için engel türlerine göre dağılımları kapsayan Resim 6, aşağıda yer almaktadır.

Resim 6: 2012, 2014 ve 2016 Yıllarına Göre 75 Yaş ve Üzerindeki Bireylerin Engel Gruplarına Göre Dağılımı

Kaynak: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2012, 2014, 2016

Türkiye Sağlık Araştırması'nın 75 yaş ve üzeri kişilerin engel türlerine göre bazı verileri şu şekildedir; 2012 yılında görme engelli bireylerin oranı %33,1, 2014 yılında %28,8 ve 2016 yılına gelindiğinde ise %31,9 olarak tespit edilmiştir. İşitmede zorluk çekenlerle ilgili dağılımlarda ise yıl bazında yükseliş dikkat çekmektedir. İşitme engelliler için bu oran 2012 yılında %22 olarak belirtilmiştir ancak 2014 yılında bu oran %35,8'e yükselmiştir. İşitme engeli dağılımı 2016 yılına gelindiğinde ise %34,7 olarak izlenmiştir. Yürümede zorluk yaşayanların oranı yıllara göre; 2012'de %39,9, 2014 yılında %51,2 ve 2016 yılında ise %48 olarak belirtilmektedir. Bu engel grubunda 2012 yılından sonra dikkat çeken bir artış olduğu göze çarpmaktadır. Merdiven inip çıkmakta zorlanan kişilerin oranlarına bakıldığında 2012 yılında %44,5 olduğu görülmektedir. Aynı engelli grubu için oranlar 2014 yılında %53,6 ve 2016 yılında %55,4 olarak tespit edilmiştir. Bu engel grubu için de yıllara göre artış gözlemlendiğini söylemek mümkündür. Öğrenmede zorluk çeken bireylerin yıllara göre dağılımı şu şekildedir; 2012 yılında %12,2, 2014 yılında %34,2 ve 2016 yılına gelindiğinde ise %33,1 olarak belirtilmektedir. Bu bağlamda öğrenmede zorluk çeken bireylerin dağılımında 2012 yılından 2016 yılına kadar önemli bir artış olduğunu söylemek mümkündür. Araştırmanın son engel grubu olan hatırlamada zorluk çeken bireylerin yıllara göre dağılımı şu şekildedir; 2012 yılında %14,3 olan hatırlamada zorluk çeken bireylerin oranı 2014 yılında %22,6'ya yükselmiştir. 2016 yılında ise bu oran %22,5 olarak izlenmektedir (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2012, 2014, 2016)

Türkiye Sağlık Araştırması'nın 2012, 2014, 2016 yıllarını ve 75 yaş ve üzeri yaş grubundaki engel türlerini kapsayan araştırmanın sonuçlarına göre yaşa bağlı engellilikte artış görülmektedir. Bu durumun daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi yaşlanma sonucunda ortaya çıkan bazı sağlık problemlerinden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

1.8. Engel ve Yoksulluk

Dünya genelinde engellilikle ilgili çalışmalar artarken, engelli olmak ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi ön plana çıkartan yeni verilere ulaşılmaktadır. Her ne kadar engelli bireylerin büyük bir kısmı geniş sosyal yardımlardan faydalananıyorsa da bu

bireylerin istihdam süreçlerine tam olarak katılamaması engelli bireylerde ve ailelerinde pek çok ekonomik soruna neden olmaktadır.

Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (OECD)'nün 2019 yılı verilerine göre, üye ülkelerde yaşayan her 100 engelli bireyden 24'ünün ortalama gelirin %60'ından daha az gelir elde eden bir hanede yaşadığı bilinmektedir. 2008 yılına ait verilere göre ise üye ülkelerde yaşayan her 100 engelli bireyden 22'sinin ortalama gelirin %60'ından daha az gelir elde ettiği bilinmektedir (Avcıoğlu, 2023, s.4).

Bireylerin eğitimi istihdam süreçlerine katılımın ayrılmaz bir parçasıdır. Bireylerin çalışmayı hedefledikleri sektöre uygun mesleki bilgiyi elde edinebilmeleri ve çalıştıkları işlerle ilgili haklarını doğru şekilde öğrenebilmeleri için okur yazar olmaları ve eğitimlerine devam edebilmeleri önemli bir etkidir. Türkiye'de engelli bireylerin okur yazarlık seviyelerini gösteren araştırmalar engelli bireylerin eğitimi konusunda gelinen noktanın anlaşılmasına ışık tutarken aynı zamanda bu bireylerin gelecekteki işgücüne katılım durumlarıyla ilgili bazı ip uçları vermektedir. Türkiye'deki engelli bireylerin eğitim ve istihdam süreçlerine yönelik veriler pek çok farklı çalışmaya kaynak olarak gösterilmektedir ancak bu verilerin çoğunun 2002 yılını başlangıç aldığı anlaşılmaktadır.

Türkiye Özürlüler Araştırması (2002) İkincil Analizi'nde engelli bireylerin okuryazarlık durumlarını yansıtan veriler de paylaşılmaktadır. 6 yaş ve üzeri engelli nüfus oranı incelendiğinde işitme, görme, dil ve konuşma, zihinsel ve fiziksel engelli nüfusun %63,7'sinin okuma yazma bildiği ve bu oranın erkeklerde %71,9'a ulaştığı görülmektedir. Ancak okuma yazma bilme oranının kadınlarda %52'lik bir seviyede kaldığı dikkat çekmektedir. Türkiye genelinde süregen hastalığa sahip kişilerin okuma yazma bilme oranı %75,2 olarak belirtilmektedir. Erkeklerde bu oran %90,2 olarak görülürken kadınlarda ise %65'lik bir oranla ifade edilmektedir (s.21-27).

Süregen hastalıklar grubunda yer alan engelli bireylerde okuma yazma bilme oranının diğer engel gruplarına göre daha yüksek olduğu ve bunun cinsiyetlere göre de benzer şekilde yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Aşağıda yer alan Tablo 11, 2001-2018 yılları arasındaki özel eğitim kurumlarında örgün eğitim alan engelli öğrenciler, eğitim veren öğretmenler ve okul sayılarını yansıtmaktadır. 17 yıllık eğitim-öğretim yılını kapsayan veriler göstermektedir ki yıllar

ilerledikçe öğrenci okul, öğretmen ve öğrenci sayılarında dikkat çeken bir artış olmuştur. Örneğin; 2001-2002 yılında 342 olarak belirtilen okul sayısı 2017-2018 eğitim öğretim dönemine gelindiğinde yaklaşık 4 kat artarak 1.395'e ulaşmıştır. 2001-2002 eğitim öğretim yılında öğretmen sayısı 2.834 olarak belirtilmiş ve bu sayı 2017-2018 eğitim öğretim yılında yaklaşık 4,5 kat artarak 12.846'ya ulaşmıştır. 2001-2002 eğitim öğretim yılında öğrenim gören öğrenci sayısı 53.306 olarak belirtilmiştir ve bu sayı 2017-2018 eğitim-öğretim yılında bu sayı yaklaşık 7 kat artarak 353.610'a ulaşmıştır.

Aşağıda yer alan Tablo 11 ile ilgili yapılabilecek diğer yorumlar şu şekildedir; eğitim öğretim yılları, bir önceki yıla göre değerlendirildiğinde her bir eğitim öğretim yılında öğrenci sayılarında artış gözlemlenmektedir. “Öğrenci sayılarının en çok artış gösterdiği yıl olarak ise 2011-2012 eğitim öğretim dönemi göze çarpmaktadır ve artış oranı yaklaşık %40,1 olarak görülmektedir. En az artış gösteren eğitim öğretim yılı ise en çok artış gösteren öğretim yılını takip eden 2012-2013 yılı olmakla beraber artış oranı ise yaklaşık %3,8 de kalmıştır (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Gen.Müd., 2022, s.19).

Tablo 11: Özel Eğitim Kurumlarında Örgün Eğitim Alan Engelli Öğrencilerin Yıllara Göre Dağılımı

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı			
			Özel Eğitim Okullarında	Özel Eğitim Sınıflarında	Kaynaştırma Eğitiminde	Toplam
2017-2018	1.395	12.846	50.025	45.815	257.770	353.610
2016-2017	1.362	12.009	48.212	42.900	242.486	333.598
2015-2016	1.268	11.595	49.206	36.742	202.541	288.489
2014-2015	1.254	10.596	43.796	32.265	183.221	259.282
2013-2014	1.248	9.733	40.505	29.094	173.117	242.716
2012-2013	1.261	10.344	33.877	25.477	161.295	220.649
2011-2012	814	7.607	42.896	20.968	148.753	212.617
2010-2011	753	6.843	40.189	18.576	93.000	151.765
2009-2010	700	6.005	36.599	15.712	76.204	128.515
2008-2009	670	5.695	30.671	13.015	70.685	114.371
2007-2008	561	4.758	28.252	9.252	58.504	96.008
2006-2007	537	4.979	27.439	9.643	55.096	92.178
2005-2006	495	4.680	25.238	8.921	45.532	79.691
2004-2005	480	4.524	22.082	8.130	42.225	72.437
2003-2004	441	3.441	19.895	7.405	35.625	62.925
2002-2003	490	3.385	17.988	6.912	31.708	56.608
2001-2002	342	2.834	17.320	6.912	29.074	53.306

Kaynak: TÜİK, 2022, s.19

Türkiye Özürlüler Araştırması (2002)'na göre işgücüne katılım oranları 15 yaş ve üstü bireyler için verilmektedir. Engelliler arasında 15 yaş ve üstü bireylerin işgücüne katılım oranları engel türlerine göre şu şekilde açıklanmaktadır; işitme, görme, dil ve konuşma, fiziksel ve zihinsel engel türünde istihdama katılım oranı %21,7'dir. İşgücüne katılım oranı süregelen hastalığa sahip olan engel grubunda ise %22,9 olarak belirtilmektedir. İşgücüne katılım oranları cinsiyetlere göre şu şekilde dağılım göstermektedir; erkeklerde ortalama %39,5 olan işgücüne katılım oranı, kadınlarda yalnızca ortalama %7'de kalmaktadır.

Türkiye Özürlüler Araştırması (2002)'de yer alan cinsiyetler arasındaki verilere bakıldığında kadın engelli bireylerin iş hayatına katılma konusunda son derece geride kaldığı anlaşılmaktadır. İş yaşamına dahil olma konusunda veriler kırsal kesimde ve kentte yaşayanlara göre değişmektedir, örneğin kentlerde yaşayan işitme, görme, dil ve konuşma, fiziksel ve zihinsel engelli nüfusun %74,4'ü çalışma hayatına dahil olamamıştır. Bu oran kırsal yerlerde yaşayanlar için çok daha yüksek görünmektedir. Kırsal alanlarda yaşayan işitme, görme, dil ve konuşma, fiziksel ve zihinsel engelli nüfusun %82,2'sinin işgücüne dahil olmaması durumun ciddiyetine dikkat çekmektedir. Kırsal alanlarda yaşayan ve süregelen hastalığa sahip olan engelli nüfusunun %77,5'i işgücüne katılamazken kentte yaşayanların %76,9'u da işgücüne dahil olamamıştır.

Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması (2010)'a göre Türkiye'deki toplam engelli nüfustaki işgücüne katılım oranları şu şekildedir; 15 yaş ve üzeri toplam engelli nüfusunun yalnızca %14,3'ü işgücüne katılabilmektedir. 15 yaş ve üzeri engellilerin %85,7'si çalışmamakta olup bu grup içinde yalnızca %6,3'lük bir kısmı iş aramıştır.

Engel grupları arasında hangilerinin iş arama sürecinde daha aktif bulunduğunu 2010 yılına ait aynı çalışmadan izleyebilmek mümkündür.

En çok iş arayan engelli bireyler arasında ilk üç sırayı %14,4'lik bir oranla görme engelliler, %13,8'lik bir oranla dil ve konuşma engelliler ve %13,5'lik bir oranla sağır bireyler almaktadır. İş arayanlarda en düşük oran zihinsel engelli grubunda bulunmaktadır. İş arayan zihinsel engellilerin oranı yalnızca %2,6 olarak tespit edilmiştir. Zihinsel engelli bireylerin %68'inin iş arayamayacak ve çalışamayacak kadar ağır engel durumlarının olduğu belirtilmektedir (Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması, 2010).

Türkiye’deki engelli istihdamına yönelik uygulamalar kamu ve özel sektöre bazı yükümlülükler getirmiştir. Sistem çoğunlukla kota/kota-ceza sistemine dayandırılmış olmakla birlikte mevzuat düzenlemeleriyle engelli çalıştırma oranları değiştirilmiştir. 1475 Sayılı İş Kanunu 1971 yılında yürürlüğe girmiş olup kamu ve özel sektör işverenlerine %2 oranında engelli işçi çalıştırma yükümlülüğü getirilmiştir. “1997 yılında yürürlüğe giren 572 sayılı KHK ile bu oran %’3 üçe çıkarılmış, daha sonra yapılan yeni bir mevzuat düzenlemesi ile de bu oran kamu işyerleri için %4 olarak belirlenmiştir” (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Gen.Müd., Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2022, s.23)

1475 Sayılı İş Kanunu gereğince özel sektörde ve kamuda engellilerin iş gücüne katılımlarının sağlanması için kotalar belirlenmiş olup aşağıda yer alan Tablo 11’de 2002 ve 2021 yılları arasında “Kamu Kurumlarında ve Özel Sektörde Engelli Kotasından İşe Yerleştirilen İşçiler”in dağılımları yansıtılmaktadır.

Aşağıda yer alan Tablo 12’e göre engelli bireylerin istihdam verilerini yansıtmak için baz alınan ilk yıl 2002’dir. 2002 yılında kamuda işe yerleştirilen engelli sayısı 657 kişiyken bu sayı özel sektörde 10.226 kişidir. 2002 yılı dikkate alındığında kamuda işe yetiştirilen toplam engelli sayısı özel sektörde yetiştirilen toplam engelli sayısının yaklaşık olarak %6.43’üdür.

Tablo 12: Kamu Kurumlarında ve Özel Sektörde Engelli Kotasından İşe Yerleştirilen İşçilerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Kamu	Özel	Toplam
2021	355	10.200	10.555
2020	1.197	7.656	8.853
2019	917	13.798	14.715
2018	722	14.208	14.930
2017	192	11.959	12.151
2016	236	14.795	15.031
2015	258	20.197	20.455
2014	232	26.118	26.350
2013	287	34.189	34.476
2012	398	35.133	35.531
2011	455	37.894	38.349
2010	295	31.962	32.257
2009	545	25.860	26.405
2008	427	21.540	21.967
2007	573	17.291	17.864

2006	1.202	22.579	23.781
2005	1.728	21.589	23.317
2004	1.320	15.855	17.175
2003	464	12.017	12.481
2002	657	10.226	10.883

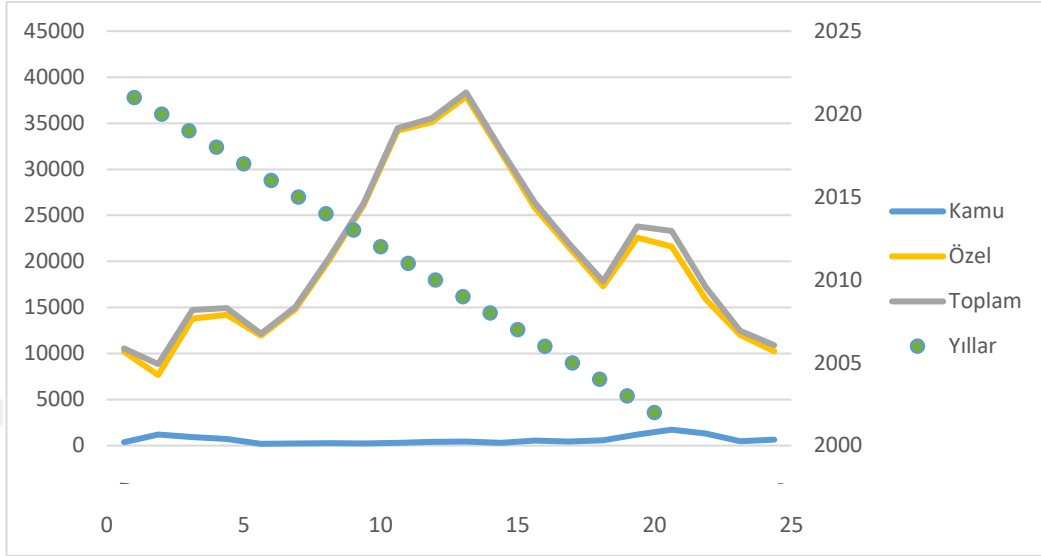
Kaynak: TÜİK, 2022, s.28

Tablo 12'e göre 2002 yılından 2021 yılına gelinceye kadar engelli bireylerin işgücüne katılımlarıyla ilgili diğer detaylar şu şekildedir; 2002 yılından 2011 yılına kadar toplamda engelli istihdamında görünen artış oranı %252,61 olarak izlenmektedir. Bu oranın yüksekliği son derece dikkat çekicidir. Ancak 2011 yılından 2021 yılına kadar olan süreçte kamuda ve özel sektörde toplam engelli istihdamında yaklaşık %72.50 oranında önemli bir azalış da görülmektedir.

2002 yılından 2021 yılına kadar olan verileri kapsayan Tablo 12'den de anlaşılacağı üzere engellilerin işgücüne katılımı konusunda gerek kamuda gerek özel sektörde her yıl ve düzenli olarak gerçekleşen bir artıştan bahsetmek mümkün değildir. Bu durum engelli bireylerin işgücüne daha yüksek katılımlarının sağlanabilmesi için kamu ve özel sektörde yapılması gereken farklı çalışmaların varlığını ortaya koymaktadır.

Türkiye'de kamu ve özel sektörde engelli istihdamına yönelik 2002-2021 yılları arasında izlenen yol aşağıda yer alan Tablo 13'de farklı bir bakış açısıyla da yansıtılmaktadır. Özel sektördeki engelli birey istihdamını gösteren dağılımlardaki dalgalanma oldukça dikkat çekicidir.

Tablo 13: Türkiye’deki Engelli Bireylerin 2002-2021 Yılları Arasında Kamu ve Özel Sektördeki İstihdam Durumları

Kaynak: TÜİK, 2022, s.28

Engelli bireylere yönelik pek çok çalışmanın önemli bir atıf kaynağı olan Türkiye Özürlüler Araştırması (2002), Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması (2010) ve Türkiye Sağlık Araştırması (2012, 2014, 2016) gibi araştırmalara birbirlerinden bağımsız çalışmalar niteliğindedir. Bu çalışmalarda bütüncül bir yöntemin izlenip izlenmediği anlaşılmamakla birlikte çalışmalardaki ölçümler, sınıflandırmalar ve değişken tanımlarında devamlı olarak değişikliğe gidilmesi ve verilerin yayınlanma sıklığının düzensizliği geleceğe yönelik betimleyici tahminlerin yapılmasını zorlaştırmaktadır (HSGM, 2016).

Türkiye’deki engelli bireylerin il bazında dağılımını öngören en son araştırma 2011 yılında yapılan Nüfus ve Konut Araştırması” dır (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müd.,2023). “2011 tarihinde, Özürlüler İdaresi Başkanlığı ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğüne (SHÇEK) bağlı Özürlü Bakım Hizmetleri Dairesi Başkanlığı ve Yaşlı Bakım Hizmetleri Dairesi Başkanlığı’nın birleştirilmesiyle” kurulan Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün adı, 2013 tarihinde değişmiş ve kurumun adı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Müdürlüğü olmuştur (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müd., 2023). Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Müdürlüğü tarafından her yıl yayınlanan Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni’nde engelli ve yaşlı bireylere yönelik veriler

paylaşılmaktadır. Ancak 2023 yılı verilerini aktarmaya çalışan bir raporun hala 2011 yılından kalan bir araştırmanın çerçevesini baz alarak ilerlemesi engelli bireylerle ilgili detaylı çalışmalarda geride kalındığına işaret etmektedir.

Tezin bu bölümünde engellilikle ilgili Türkiye’de yapılan farklı araştırmalara yer verilmiş olup araştırmaların sonuçları farklı boyutlarıyla engellilik oranlarını yansıtmaktadır. Araştırmalar engel grupları, yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi, istihdam durumu vb. farklı pek çok başlığı kapsarken özellikle son yıllarda yapılan çalışmaların engelli istihdamına yönelik kapsayıcı verileri içerdiği görülmektedir. Türkiye’deki engelli bireylerle ilgili araştırmalarda sağır bireyler ve bu bireylerin işitme kaybı seviyelerine yönelik detaylı araştırmaların yapılmadığı anlaşılmakta olup bu verilerin eksikliği, sağır bireylerin sorunlarının anlaşılmasının önünde büyük bir engel biçiminde durmaktadır. Gelecekte yapılacak araştırmalarda yalnızca sağır bireylerin işitme kaybı seviyelerinin değil tüm engel gruplarının seviyelerinin yeterli biçimde analizi sayesinde engelli bireylerin yaşadıkları sorunların çözümü üzerine güncel çözüm önerileri sunacaktır.

Bu tezin ikinci bölümünde engelli bireylerle ilgili kuramsal çalışmalara değinilecek olup engelli bireylere bakışın geleneksel modelden sosyal modele doğru dönüşümü aktarılacaktır. Bu bağlamda engelli bireylerle ilgili kuramlar, kültür kavramı, sosyal roller sağır kültürü ve işaret dili ikinci bölümün temel başlıkları arasındadır. Sağır kültürü ve bu kültürün önemli bir unsuru olan işaret dilinin özelliklerinin engelsiz bireylerin dünyasında daha fazla yer bulması gerektiği anlaşılmakta olup tezin ikinci bölümü, sağır bireylerin kültürüne ve işaret dili hakkındaki genel yargılara kuramsal çerçeveden odaklanacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

ENGELLİLİKLE İLGİLİ MODELLER, KAVRAMLAR ve TERİMLER

Engellilik kavramı tarihsel süreçte değişime uğrarken; sakat, özürlü, engelli, özel gereksinimli bireyler gibi, birbirlerinin yerine kullanılmaya çalışılan kelimeler sebebiyle tartışmalı bir olguya dönüşmüştür. Tarihsel süreçte engellilikle ilgili çeşitli kavramsal modeller geliştirilmiş olup kavram içeriğinde; medikal, sosyal ve geleneksel boyutlar modellenmektedir.

Sanayinin gelişmesiyle birlikte tarımsal üretimden fabrikalara evrimleşen üretim süreci modern çağın başlangıcı olmakla birlikte; aile, sosyal yaşam ve dolayısıyla engellileri derinden etkileyen yeni bir sürece dönüşmüştür. Feodal dönemin toplum yapısından izlerin görüldüğü bir engellilik modeli olan geleneksel modelde engelliler; henüz tıbbi desteklerle iyileştirilmesi gereken kişiler olarak görülmediği için sağlık politikaları da geliştirilmemiştir. Sanayileşmenin getirdiği ekonomideki keskin dönüşüm bireylere “üretken olan-olmayan, faydalı-faydasız, güçlü-zayıf, normal-anormal” biçimindeki tanımlamalar kapsamında bakılmasına neden olurken; yeni ekonomik sistemin getirdiği rekabet ise engellilerin mevcut kısıtları sebebiyle üretim sürecinin dışında kalmalarına da neden olmuştur (Okur ve Erdugan, 2010, s.248-249)

2.1. Geleneksel Model

Antik dönemden feodal döneme kadar geçen sürede engellilere bakış olumlu olmamakla birlikte bireylerin engel durumu doğa üstü nedenlere bağlanmış ve engelli bireyler toplum için tehdit olarak algılanmışlardır. Engelli doğan ya da sonradan engelli olan bireyler yanlış inanışlar sebebiyle; toplumdan dışlanmışlar, dilencilik, soytarılık gibi insanlık itibarını zedeleyici işlerde çalışmaya mecbur bırakılmışlardır (Aköğretmen, 2023, s.132-134).

Orta Çağ’ın feodal döneminde engellilere yönelik yaygın bir bakış açısı olan geleneksel modele göre engelliler; toplumdan uzaklaştırılması gereken, utanılacak ve lanetli kişiler olarak görülmektedir. Geleneksel model, engelliliğe kişisel bir sorun olarak yaklaşırken engelli olmayı; kişilerin kendisinin, çevresinin ve geçmiş kuşaklarda yaşayan

aile bireylerinin işledikleri suçlar sebebiyle almış oldukları ilahi bir ceza olarak görmüş ve engelliler bu gerekçelerle toplumdan soyutlanmışlardır (Erkan, 2002, s.2-8).

2.2. Medikal Model

Engelliliğe yönelik yaklaşımlar içinde uzun süre baskın olan medikal model insan bedenini düzeltilmesi gereken bir nesneye dönüştürmüş, bireyleri “hasta-sağlıklı, aklıbaşında-deli vb.” şeklinde kategorilere ayırmış ve bazı bedenleri “anormal” olarak adlandırmıştır. (Foucault vd., 2003, s.29). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)’nün 1980 yılında hazırladığı Uluslararası Yeti Yitimi, Engellilik ve Özürlülük Sınıflandırması (International Classification of Impairment, Disability and Handicap-ICIDH) medikal model üzerinden sınıflandırmaya vurgu yapmaktadır.

Medikal modele göre engelli bireylerin zihinsel ve fiziksel kusurları olduğu görüşü kabul görmekte, engellilik tedavi edilmesi veya rehabilitasyonla düzeltilmesi gereken bir problem olarak algılanmaktadır. Medikal modele göre engelli kişiler tedavi edilmesi gereken kişiler olarak nitelendirilmiş, engellilik mekanik bir anlayışla ele alınarak engelli bireyler toplum dışına itilmiş ve ötekileştirilmişlerdir. Model, bireylerin engellerini yetersizlik olarak görmekte, engelliler devamlı olarak yardıma ve bakıma muhtaç, hasta ve aciz kişiler olarak konumlandırılmaktadır (Öztürk, 2014, s.15).

2.3. Sosyal Model

Barnes ve Oliver (2010, s.3-6)’ a göre iletişim ve sosyal engellerle dolu bir ortam bireylerin ilişkilerini, refah ve istihdam seviyelerini etkilemekte ve bu durum sosyal model kavramında ele alınmaktadır. Sosyal bir değişim için net bir gündem oluşturmaya çalışan model, engelli bireylerin karşılaştıkları engelleri ortaya koyarak birçok ülkede engelli aktivizmini başlatan önemli bir model olmuştur.

Sosyal modeli ilk kez ortaya atan Mike Oliver; engellilikle ilgili küresel çalışmalarda öncü bir isim olarak kabul edilmektedir (Berghs, Atkin, Hatton ve Thomas, 2019, s.1). “*Engelliliğin Sosyal Modeli (The Social Model of Disability/SMD)*”; Birleşik Krallık’ta (UK) 70’li yılların ortalarında çıkmıştır ve engelli aktivistlerin oluşturduğu bir birlik olan “*Fiziksel Engellilerin Ayrımcılığa Karşı Birliği (The Union of the Physically*

Impaired Against Segregation/UPIAS) tarafından geliştirilen temel engellilik ilkeleri üzerine inşa edilmiştir (UPIAS, 1976).

UPIAS'ın temel engellilik ilkeleri; fiziksel engelli bireylerin toplumdan ayrıştırılmasına karşı çıkan bir kuruluş olan Fiziksel Engellilerin Ayrımcılığa Karşı Birliği'nin (UPIAS) amaçlarını, politikalarını ve görüşlerini içermektedir. Belgede, fiziksel engellilerin topluma tam olarak katılımını sağlamak için gerekli finansal, tıbbi, teknik ve eğitim yardımlarının devlet tarafından sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca, toplumdaki engellerin kaldırılması ve fiziksel engellilerin tam entegrasyonu için yapılan mücadeleler, teknolojik ve tıbbi ilerlemeler ile bu süreçte karşılaşılan zorluklar ve başarılar detaylı bir şekilde ele alınmıştır (UPIAS,1976). İlkeler; engellilik ve ayrımcılık konularını derinlemesine ele alarak, engellilerin karşılaştığı zorluklara dikkat çeker ve bu sorunların üstesinden gelmek için toplumun yapısının nasıl değiştirilmesi gerektiğine dair öneriler sunar. Özellikle, fiziksel engellilerin yaşam koşullarını iyileştirmek ve onlara daha bağımsız bir yaşam sağlamak amacıyla kurumsal yapıların ve politikaların nasıl dönüştürülmesi gerektiği üzerinde durulur. Kuruluş, engellilerin toplumsal yaşama tam olarak katılımını engelleyen kurumsal yapıların kaldırılması ve engellilere yönelik daha adil ve entegre hizmetlerin sunulması gerektiğini savunmaktadır (UPIAS,1976).

Sosyal model, engellilik kavramının odağını bireysellikten toplumsal düzeye engellilik ve bozukluk (impairment) arasındaki ayrıma dikkat çekerek engellilikle ilgili kuramları temelden etkilemiştir. (Oliver, Sapey ve Thomas, 2012, s.16). Sosyal modele göre engelliliğe bir toplumun kültürel, ekonomik ve siyasi normları neden olmaktadır. *Sosyal modele* göre toplum, engelli bireyleri görmezlikten gelerek dışlamakta ve faaliyetlerini kısıtlamaktadır. Bu nedenle engellilik cinsiyetçilik veya ırkçılık gibi bireylerin üzerinde sosyal baskı yaratan bir durumdur, bozukluk (impairment) ise uzun süreli ve hastalıklar, yaralanmalar veya genetik nedenlerle bireylerin bedenlerinde, zihinlerinde veya duyularında ortaya çıkan geçici veya kalıcı bir özelliktir (Oliver vd., 2012, s.16).

Engellilik sosyal modeli, bir kişinin dezavantajını kişisel özellikler ve sosyal ortam kombinasyonuna bağlar. Model, 1970'lerden bu yana akademisyenler, politika ve hukuk üzerinde derin bir etki yaratmış gibi görünmektedir. Akademisyenler modelin etkisini

tartışmışlardır, ancak sınırlılıkları genellikle kabul edilenden daha şiddetlidir. Bu makale, tüm sosyal inşa hesapları gibi, modelin esasen hiçbir politika sonucu önermediğini iddia ediyor. Etkisi, engellilik hakları hareketine üyelik veya modelin sebep olduğu hikayenin tetiklediği libertaryan, faydacı veya eşitlikçi teori versiyonlarına bağlılık gibi başka bir mantık tarafından geliştirilen normatif taahhütlerle bağlıdır. Aynı zamanda, sosyal modelin ilgili olduğu bir normatif çerçeve, sadece politika hedefleri değil, bir kurumsal tasarım da önerir. Bu noktalar, genetik tarama, koklear implantlar ve işaret dili topluluklarına ilişkin son tartışmalarla örneklendirilmiştir. Hukuk literatüründe bırakılan izlenimlerin aksine, sosyal model bu gelişmelere uygun bir yanıt hakkında hiçbir şey söylemez, ancak model, en iyi karar vericilerimiz hakkındaki algımızı dolaylı olarak etkileyebilir (Samaha, 2007, s.1261).

Engelli bireylerin olumlu girişimler için mücadele edebilecekleri siyasi bir kimlik oluşturmalarına yardımcı olan sosyal model, sosyal dışlanmaya karşı mücadele ederken engelli bireylerin sosyal yaşama katılabilmeleri için öneriler sunmaktadır. Aktivistler arasında daha geniş bir kabul gören sosyal model aynı zamanda engellilikle ilgili aktivistlerin de sert eleştirisine uğramaktadır. (Reddy, 2011, s.287-306).

Engellilik sosyal modeli, engellilik kavramını esas olarak toplumsal koşullar tarafından yaratılan bir ürün olarak tanımlar ve bu model, engellilerin maruz kaldığı baskı ve ayrımcılık sorunlarını ele almayı amaçlar. Model, engellilik üzerine yapılan tartışmaların ve kapsayıcı eğitim üzerine çalışmaların merkezinde yer almaktadır. Ancak bu modelin, engellilik, yetersizlik ve toplum arasındaki ilişkiyi yalnızca toplumsal olarak tanımlayarak kısmi ve kusurlu bir anlayış sunduğu, dolayısıyla kendi kapsayıcılık amacına ulaşmada bazı sınırlamalar oluşturduğu tartışılmaktadır ve engellilik sosyal modeli üzerine felsefi bir eleştiri sunulmaktadır (Terzi, 2004, s.141).

Engellilikle ilgili mevcut sosyal ve kültürel tutumlarla ilgili sorunları çözmek için normatif taahhütlerin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Engellilik sosyal modelinin tüm teorik sınırlılıklarına rağmen, toplumda kapsayıcılık ve engellilerin karşılaştığı sorunlarla başa çıkma konusunda güçlü ve önemli bir hatırlatıcı olarak işlev gördüğü sonucuna varılmakla birlikte sosyal modelin teorik sınırlamalarını ve bu sınırlamaların engellilik konusunda sosyal politikaların şekillendirilmesine etkilerini ele alır (Terzi, 2004, s.144-149).

Sosyal model engelliliği, dışlayıcı ve baskılayıcı bir çevre içinde konumlandırmaktadır. Teorik bir model olarak karşımıza çıkan sosyal model; engellilerin bağımsız yaşam, vatandaşlık ve sivil hakları için mücadele edilmesini savunur. Engelliliği siyasi, hukuki, çevresel ve bireysel pek çok faktörün bir araya gelerek oluşturduğu bir deneyim süreci olarak belirten sosyal model engelli bireyleri aile ortamlarının dışına çekerek sosyal dünyaya vurgu yapmaktadır (Marks, 1997, s.85-91). Bu bağlamda sosyal modelin engelliliği; bireysel, çevresel, hukuki, siyasi vb. birçok faktörün bir araya gelerek oluşturduğu bir deneyim olarak gördüğünü ve engelli bireyleri ailesinden uzaklaştırıp geniş toplumsal dünyaya yönelttiğini söylemek mümkündür. Sosyal model, medikal modelin “hastalık ve yardıma muhtaçlık” durumunu karşıt bir düşünceyle modelleyerek engelli olmaya sadece engellilerin yaşadığı bir durum olmaktan öte üzerine evrensel politikalar geliştirilmesi gereken insani bir durum olarak değerlendirmektedir.

Medikal modelin ve sosyal modelin temel özelliklerinin yansıtıldığı Tablo 14’de her iki modelin de kendine özgü bakış açılarını bulmak mümkündür.

Tablo 14: Medikal Model ve Sosyal Model Karşılaştırması

MEDİKAL MODEL	SOSYAL MODEL
Bireyler tıbbi rahatsızlıklarıyla değerlendirilirler.	Bireyleri engelli kılan, kısıtlayan unsurlara odaklanır.
Engelli olmak bireysel bir sorundur.	Engelli bireylerle ilgili her durum toplumu da ilgilendirmektedir.
Bireyler bakıma ve tedaviye muhtaç olarak görülür.	Tedavi ve bakım gerekli görülür lakin rehabilitasyon süreçlerinin bireylerin tek ihtiyacı olduğu düşünülmez.
Bireylerin tedavi ve bakım süreçleri toplumdan uzaklaşmalarına, dışlanmalarına sebep olur.	Engelli bireylerin tedavi ve bakım süreçleri devam ederken yine toplumun bir parçası olarak görülür.
Engelli bireyleri ilgilendiren kararlar engellilere “rağmen” alınmaktadır ve engelli bireylerle ilgili söz hakkı profesyonellere aittir.	Engelli bireyleri ilgilendiren kararlar, engellilerin görüşleri alınarak, ihtiyaçları değerlendirilerek alınır.
Engelsiz bireylerle eşit olamayacakları inancı yaygındır.	Engelsiz bireylerden farklı olmadıkları, uygun eğitim ve istihdam koşulları

	sağlandığında her engel grubunun kendi engeline uygun biçimde topluma dahil olabileceği savunulur.
Yaşam becerilerini yitirmeye başlayan engelliler; aileleri, çevreleri ve toplumla olan bağlantılarında kopma yaşarlar.	Engelliler yaşam becerilerini yitirmez aksine yeni yetenekler kazanırlar ve toplumla bağlantıları kesilmez.

Kaynak: Kızılaslan, Sözbilir ve Yaşar, 2015:184-191

Engellik kavramının sosyal bir olgu olarak ele alınması gerektiği, engelli olarak bireysel bir özellik veya eksiklik olarak anlaşılmamalıdır. Engelli bireyleri sağlıklı bireyler olarak düşünmek doğru bir yaklaşım olmamakla birlikte engelli bireylerin yaşam standartlarının iyileştirilmesi, sağlık hizmetlerine erişimde yaşadıkları zorlukların giderilmesi, sağlık hizmetleri alırken kendilerini yeteri kadar ifade etmelerinin sağlanması ve sağlık yetkililerinin engellilerle doğru biçimde iletişim kurmasının sağlanması toplumsal açıdan ele alınması gereken bir durumdur (Officer ve Groce, 2009, s.1795-96). Engellilik; kamu binalarından ulaşım araçlarına, ayrıştırılmış eğitimden çalışma düzenlemelerine kadar toplumsaldır. Dolayısıyla engellilik bireylere kısıtlamalar getiren her şeydir (Samaha, 2007, s.1261).

İnsan haklarına yönelik söylemlerin tarihsel süreçte çok eski zamanlara dayandığı bilinmektedir. İnsan hakları temelli çalışmaların özünde; insanı insan yapan, herhangi bir şart, koşul ve unvana bağlı olmadan doğuştan sahip olunan ve vazgeçilemez olarak belirtilen nitelikli haklar bulunmaktadır. Engellilerle ilgili toplumdaki önyargılar ve her engel grubunun kendine özgü sorunlarının doğru şekilde anlaşılamaması; engelli bireyin haklarının farklı platformlarda dile getirilmesi, savunulması ve geniş çaplı çözüm önerileri sunulması ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır.

İnsanlığın kaçınılmaz bir deneyimi olan engelliliğin algılanış biçimi medikal modelden sosyal modele doğru evrilirken sosyal modele geçişle birlikte "sakat, çürük, özürlü" şeklinde karşımıza çıkan terminolojinin "engelli bireyler" biçiminde değiştiği dikkat çekmektedir.

2.4. Kültür Kavramı ve Sağır Kültürü

Kluckhohn ve Kroeber kültür tanımı üzerine çalışmışlar, 1871 ve 1950 yılları arasında kavramı üzerine yüzü aşkın tanım olduğunu belirtmişlerdir. Burada dikkat çekici olan, kavramın geliştirilmesine yönelik harcanan zaman ve yapılan çalışmalara rağmen belirgin bir tanımın yine de yapılamamış olmasıdır (Oğuz, 2011, s.137). Kültürü oluşturan unsurların temeline inmeye çalışırken Tayeb (1992) de bu kavramı net bir şekilde ortaya oymanın zorluğuna değinmiştir. Kültürü yaratan faktörler ve toplumdaki kurumların birbirlerinden ayırt edilemeyecek kadar birbirine bağlı olmalarını bu durumun altında yatan zorluk olarak ifade etmiştir (Güngör, 2014, s.4).

Kültür kavramının tarihsel bir zenginliği olduğunu belirten Bozkurt (1999), kavramın terminolojik çeşitliliğinin bulunduğuna dikkat çekmektedir (s.8). Kültür, kelime kökü olarak tarımsal faaliyetlerin bir parçası olan “ekme ve biçme” eylemi ile ilişkilendirilmiştir. Latince’de zengin bir anlam içeriğine sahip olan “colere” sözcüğü; ekip biçmek, işlemek, bakım göstermek, iyileştirmek, eğitmek vb. anlamlara gelmekle birlikte bu fiilden türetilen “cultura” terimi insanın kendi emeğiyle tarlada ekip biçtiği tarımsal ürünler için kullanılmıştır. Doğal ya da yapay yollarla ıslah edilerek; tarla, sera veya laboratuvar ortamlarında yetiştirilen bitkilere günümüzde “kültür bitkisi” denilmesi de “colere” fiilinin esas alındığını göstermektedir. Kelimenin tarımla ilgili olan kök anlamına daha sonra eklenen soyut anlamların, kavramın kullanımını etkilediği anlaşılmaktadır ( zlem, 2000, s.142). Literatürde kültür, medeniyet ve uygarlık kelimelerinin birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Medeniyet kelimesinin karşılığı olarak Batı Dillerinde “Civilization” sözcüğü yer almaktadır. Kelime, Latince’de “şehirli” anlamına gelen “civilis” kelimesinden türetilmiştir. Medeniyet Türkçe’de uygarlık kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır.

Kültüre yönelik tanımların gerektiği kadar kapsamlı ve mutlak bir doğrudan ibaret olamayacağı yönünde ortak görüşler bulunmaktadır (Gray, 2004, s.44). Kültür; sosyal bir grubu oluşturan bireylerin davranışlarını karakterize eden; zihinsel, fiziksel tepkilerin ve faaliyetlerin bütünü olarak tanımlanmakta (Boas,1938, s.159) ve bir toplumun kendisini kural ve normlar kapsamında ifade etme tarzı olarak belirtilmektedir. Bireylerin gündelik yaşamlarına yansıyan kültür; bireylerin yeteneklerini, alışkanlıklarını, edindikleri bilgileri, tutum ve davranışları kapsamaktadır (Aktan ve Tutar, 2007, s.2). Ziya Gökalp

kültür kavramını sistemli bir biçimde tanımlamış ve kültürün toplumdaki dini inançlar, gelenek ve görenekler, sanat faaliyetleri ve eserleriyle birlikte bir bütün olarak görülmesi gerektiğini ayrıca kültürün milli olduğunu da ileri sürmektedir (Şimşek, Akgemci, Çelik, 2001, s.27-28).

Hoftsede “*bireyler için kişiliğin taşıdığı anlamı aynı şekilde topluluklar adına da kültürün taşıdığını*” ifade eder (Sriramesh ve White, 1992, s.47-59). Hall ise kültür tanımına farklı bir açıdan yaklaşmaktadır, Hall’a göre kültür ise iletişimdir (Hall, 1959, s. 9’dan akt. Erdoğan ve Alemdar, 2005, s.215) Kendini anlamaya çalışan insan, karşısına çıkan soyut ve somut deneyimlerle yaşamı anlamlandırmaya çalışırken yaşamı boyunca edindiği bilgi ve tecrübelerden kendine özgü bir kavramı inşa eder. Soyut kavramların 16.yüzyıldan itibaren kültür tanımının içine eklenmesiyle birlikte kavrama yönelik değişim sürecinin başladığı bilinmektedir. Kültür kavramını; insanın eğitilmesi, kişilik sahibi olma, belirli kurallara göre davranma, nefesine hakim olma, akıl yürütme anlamlarıyla kullanan Romalı fozoflar Cicero ve Horatius’un tarihte bu kavramı ilk olarak kullananlar oldukları belirtilmektedir (Özlem, 2000, s.142).

Bozkurt (1999)’a göre kültür kelimesi dört ayrı anlamı işaret eder. Bunlardan birincisi, kültürün bilimsel çalışmalardaki yeridir. İkincisi, eğitim faaliyetlerinin sonucu olan beşeri kültürü işaret eder. Üçüncüsü, sanat çalışmalarını ve ortaya çıkan eserlerini vurgularken dördüncüsü; tarımsal faaliyetleri ve üretimi kapsar (s.98). Kültürle ilgili sınıflandırmalarda; toplumların yaşadığı coğrafi bölgeler, bireylerin ekonomik durumları, teknoloji, üretilen ürün veya hizmetler, eğitim durumu gibi kriterler ön plana çıkmaktadır.

Kültür kelimesinin kullanımın 19.yüzyılın ortalarına doğru yaygınlaşmasıyla birlikte kelime çoğul biçimde kullanılmaya başlar. Herder (1784)’in kültür terimini felsefi olarak kullanan ilk kişi olduğu ve çoğul biçimde kullandığı belirtilmektedir. Kelimenin çoğul biçimde kullanımının farklı ulusların kültürlerini ve hatta bir ulus içindeki başka kültürleri işaret ettiği anlaşılmaktadır (Özlem, 2000, s.145’den akt. Oğuz, 2011, s.126). Soyun babadan oğula geçmesi, miras kuralları ve cinsiyetler arası iş bölümü kuralları kapsamında kültürü açıklamaya çalışan Lowie (1917)’ye yapmış olduğu kültür tanımı nedeniyle karşı çıkanlar olmuştur. Lowie kültürü; kendine özgü bir şey, bir süreç olarak tanımlar ve kavramın yalnızca kendi terimleriyle açıklanabileceğini ifade eder. Belirli bir kültürel olgunun ancak içinde geliştiği başka bir kültürel olguya değinilerek

açıklanabileceğini savunan Lowie'nin görüşlerini Kroeber ve Durkheim'in benimsediği bilinmektedir (Lowie, 1917, s.66'dan akt. White, 1959, s.239). Yapılan tanımların kültürün bütün özelliklerini kapsamasının zor olduğu bir gerçektir. Kavram yapısı gereği çok sayıda özelliği barındırmaktadır. Bunlardan bazıları şu şekilde açıklanır; insan, içine doğduğu ortamda sosyalleşirken çeşitli davranış ve düşünce kalıpları geliştirir. Bu gelişimi öğrenme yoluyla sağlayan bireyler farklı tecrübeler kazanırlar. Bu nedenle kültürün genetik bir miras olduğunu söylemek mümkün değildir (Şişman, 2002, s.2). Kültür dinamiktir, toplumların zaman içinde değişen ihtiyaçlarına göre uyarlanabilir ve yeniden yorumlanabilir (Dönmezer, 1994, s.103).

Kültür kavramı, örgütlerde davranış bakımından sınıflandırılmaktadır. Kültür; “*genel kültür-alt kültür, maddi ve manevi kültür, üçlü ayrım olarak sınıflandırmaktadır.*” (Erdoğan, 1999, s.122-126) Toplumun yaşam biçimini, inanç yapısını ve değerlerini kapsayan kültür “genel kültür” olarak tanımlanırken genel kültürün içinde yer alan ancak bireylerin kendine özgü yaşama şekillerini şekillendiren mezhep, etnik köken veya bölgesel farklılıklar alt kültürü tanımlamaktadır. Maddi eşyalar kültürün somut birer göstergesi olurken maddi eşyaların ortaya çıkardıkları kültüre “maddi kültür” denilmektedir (Macit, 2010, s.12) Toplumun değerleri, değerlerden oluşan bellek ve yaşam tarzı “manevi kültür” olarak adlandırılır (Tikici, 2007, 56). Kültür tanımıyla ilgili ayrımlar çeşitli olmakla birlikte kültür öğrenilme zamanına göre de gruplanmaktadır. Öğrenilme zamanına göre “*sonradan edinilen kültür, birlikte oluşan kültür, önceden oluşan*” biçiminde ayrılmaktadır (Barlı, 2007: 279). Bireylerin atalarından öğrendikleri kültüre “*sonradan öğrenilen (postfigurative)*”, bireylerin yaşlılarından öğrendikleri kültüre “*birlikte oluşan (configurative)*” ve yaşlı bireylerin gençlerden öğrendikleri kültüre ise “*önceden oluşan (prefigurative)*” kültür denilmektedir (Tikici, 2007, 56).

Kültür kavramının soyut anlamına yönelik farklı görüşlerin bulunduğu bilinmektedir. Örneğin; kavramın soyut biçimde ilk kullanımının 1718 yılında “*Dictionnaire de l'Academie Française*”de yer aldığı ve “*bilim kültürü, sanat kültürü, yazın kültürü*” biçimindeki tamamlayıcı ifadelerle birlikte kullanıldığı bilinmektedir. Voltaire de kültürü soyut anlamıyla kullanırken insanın zekasındaki gelişme ve yüceltilmesi olarak tanımlar (Galley, 2001, s.9).

Kültür kavramının evrensellik ve kendine özgü olma durumuna göre “*özgü ve*

ortak” olarak ikiye ayrıldığı bilinmektedir. İnsanlığın tamamını kapsayan evrensel değerler “*ortak kültür*” olarak tanımlanırken; adalet, özgürlük, eşitlik ve dürüstlük gibi değerler evrensel kabul edilmektedir. Belli bir millete ait kültüre ise “*özgü kültür*” tanımı yapılmaktadır. “*Özgü kültür*”, evrensel değerlerin toplumlara göre uygulanış biçimi olarak tanımlanmaktadır (Öner, 1991, s.4-6).

Kültür tanımındaki farklılıklar bu alanda çalışan pek çok araştırmacıya yol gösterici olmaktadır. Murdock (1949) bütüncül bir yaklaşımla kültür tanımını aşağıdaki şekilde gruplandırır (Güvenç, 2002, s.101-104);

- Kültür somut ve gözlemlenebilir değildir, soyut bir kavramdır.
- Kültür işlevseldir. Toplumdaki gereksinimlerin evrensel olması sebebiyle bu gereksinimleri karşılayacak sistemin benzerlikler göstermesi kaçınılmazdır.
- Dil, kültürün önemli bir parçasıdır, kültürün gelecek nesillere aktarımı dil aracılığı ile gerçekleşmektedir.
- Kültür öğrenilebilen davranışlar ve alışkanlıklar bütünüdür. Kültürün öğrenilebilir olması sebebiyle; eğitime, etik ve ahlak kurallarına uygunluk göstermesi beklenir.
- Kültürün topluma kattığı öğretiler toplumdan topluma değişebilir.
- Kültürün birleştirici olduğu kadar ayrıştırıcı etkisi de bulunabilir. Uyum gösteren toplumlar kültürel anlamda bütünleşirken tarihsel ve çevresel bütünlüğünü sağlayamayan toplumlarda çözülme yaşanabilir.
- Kültür, toplumsal yaşamın bir sonucu olmakla birlikte bireysel tutum ve davranışlarla şekillenmektedir.

Toplumsal kurallar, yurttaşlık bilinci, temel hak ve özgürlükler, dezavantajlı bireylere yaklaşım, farklılıkları olanlara hoşgörü gibi konulara yalnızca siyasal boyutuyla yaklaşılması yeterli görülmemiş yüzyıllar boyu kuşaktan kuşağa aktarılan her unsurun kültür kavramının içinde değerlendirilmesi vurgulanmıştır (Yazıcı, 2019, s.80).

Taylor (1958) kültür kavramını; toplumun bir parçası olan bireylerin sahip oldukları bilgi ve becerilerin bütünü, inançları, ahlak anlayışları, değerleri, kültür ve sanat birikimlerinin toplamı olarak açıklamaktadır. Kavramın tüm bu özellikleri nedeniyle önceki nesillerden devralınıp gelecek nesillere aktarılacağına dikkat çeker (Taylor, 1958,

s.269'dan akt. Oğuz, 2011, s.15).

Weber, Williams, Benedict, Kroeber, Parsons, Linton, Clifford, Mannheim, Elias, Mead, Malinowski, Kroeber gibi tanınmış kuramcılar Taylor'ın tanımından sonra kavrama katkı sunmaya devam etmişlerdir.

İnsanlığın gelişiminde dünyanın nesnelliğinin ve gerçekliğinin rolünü kabul eden Mead, nesnel dünyada yaşayan insanın hayatı yorumlama biçiminin öznelliğine değinir. Kültür kavramında, toplum ve birey arasında bir tercih yapılmasından çok her ikisinin de birlikte ele alınması gerektiğini göstermiş, kavrama etkileşimsel ve ilişkisel bir bakış açısı geliştirmiştir (Wallace ve Wolf, 2012, s. 222).

Kültür kavramını tanımlamaya çalışan farklı bakış açıları bulunmaktadır Kavramı “*toplumsal ve ulusal faktörler*” biçiminde iki gruba ayıran yaklaşımlar olduğu bilinmektedir. Hukuk ve adalet sistemi, devletin yönetimi, politik yapı, ekonomik göstergeler ve teknoloji “*ulusal faktörler*”in içinde yer alırken; dil, din, etnik köken gibi unsurlar ise “*toplumsal faktörler*”in içinde yer almaktadır. Tanımda böyle bir ayırım yapılmasına rağmen yine de bu iki faktörü kesin bir sınırla birbirinden ayırmanın imkansız olduğu kabul edilmektedir (Yeşil, 2009, s.100-131). Kültürel faktörler, kavramın anlaşılmasına katkı sağlayacak unsurlardan olup çeşitli kaynaklardan derlenen faktörler aşağıda özet biçimiyle sunulmaktadır.

2.4.1. Dil

Saussure'e göre dil “*insanlar arasında iletişimi ve etkileşimi sağlayan bir göstergeler bütünü*”dür (Saussure, 1985'den akt. Gürbüz, 2017, s.273) Seslerin söze, sözlerin “*dizgeli*” sözcüklere dönüşmesiyle oluşan dil, insanların düşüncelerini soyut kavram ve terimlere dönüştürmelerini sağlamaktadır (Güngör, 2011, s.180). Kültürün temel unsurlarından biri olan dil düşüncenin de kaynağıdır. Kelimelerle düşünen insan kendini ifade etmek için yine kelimeleri kullanır. Duygu ve düşüncelere derinlik katan dil, yalnızca iletişimi değil kültürlerin yayılmasını ve devamlılığını da sağlamaktadır.

İletişim aracı olarak dilin dört ögesi olduğu belirtilmektedir. Bu ögeler şunlardır; a) Dilbilgisi: “*Dilsel dizgeyi*” oluşturan kurallardır. b) Ses: Dilin temelidir, dil seslerle oluşturulur. c) Kelimeler: Birden fazla anlamı bulunan kelimeler, soyut ve somut kavramları temsil eder. d) Anlam: Soyut/yan anlamları olmadan kelimelerin tek başına

bir anlamı yoktur. Kelimelerin hem sözlükte kullanılan ilk anlamları hem de ima edilen anlamları dili zenginleştirmektedir (Vendryes, 2001, s. 66). Dil yetisinin yalnızca iletişimi sağladığını düşünmek ise dar bir bakış açısı olacaktır.

Dil, sosyal bir canlı olan insana pekçok kazanım sağlar. Kazanımlar şu şekilde açıklanabilir; İnsan, kendisi ve yaşamı hakkında pek çok duygu, düşünce ve inanç üretir. Tüm bunlar maddi dünyada dil aracılığı ile görünür hale dönüşür. Yaşamını dil aracılığı ile anlamlandıran insan, yine dili kullanarak kendi gerçeğini diğer insanlara aktarmaktadır. İnsanın amaçlarına ulaşmak için çevresini dil aracılığıyla yönlendirdiği ve böylelikle diğer insanları kontrol edebildiği bilinmektedir. Dil, geçmiş kuşakların kültürel birikimlerini gelecek kuşaklara aktarmaya yararken toplumun kendi kimliğini korumasına, gelenek ve göreneklerinin, değerlerinin taşınmasına yardımcı olur. Bu nedenle dilin canlılığını yitirmesi, toplumun kendi kültürüyle olan bağlarının kopmasına yol açabilir. Bu düşünceler bağlamında dil ve kültürü birbirinden ayrılmaz ve birbirini tamamlayıcı iki önemli unsur olarak görmek gereklidir (Gülbüz, 2017, s.271-288).

2.4.2. Değerler

Kültürün farklı düzeylerde boyutları bulunmaktadır. Örneğin; dil ve semboller kültürün görünen kısımlarını oluştururken gelenek ve görenekler, inançlar, değerler ise kültürün görünmeyen bölümlerini oluşturmaktadır (Kızıldaş, 2014, s.6-10). Hatch (1997)'e göre kültür kavramı “*insanı insan yapan nedir?*” sorusuna cevap olarak ortaya çıkmıştır. Ancak ulusların kültürlerinin anlaşılması söz konusu olduğunda değerler ve boyutlar çerçevesinden çözümlemelerin yapıldığı görülmektedir (Tunçay ve Özer, 2020, s.22). Değer odaklı kültür sınıflandırmalarında; “*Rokeach’ın, Schwartz’ın, Kluckhohn ve Strodtbeck’in çalışmaları ile Dünya Değerler Araştırması*” vurgulanırken; boyut odaklı olan çalışmalarda ise “*Hofstede’nin, Trompenaars ve Hampden-Turner’in, Edward Hall’un çalışması ve GLOBE Araştırması*”nın yer aldığı görülmekle birlikte bu çalışmalarda değerler ve boyutlar birbirleriyle ilişkilendirilmişlerdir (Tunçay ve Özer, 2020, s.22).

Schwartz (1999) kültürel değerleri “bir toplumda neyin iyi, kötü veya kabul edilebilir olduğuna ilişkin düşünceler” (s. 24) olarak tanımlar. Değerler kuramı üzerine yaptığı araştırmalarda kültürün “yatay/dikey toplulukçuluk ve bireycilik boyutları”na

değinen Schwartz (1994), yatay boyutta “ahenk”, dikey boyutta ise “hiyerarşi”yi önemli bulmaktadır. Bireyci ve toplulukçu kültürü birbiriyle ilişkilendiren Schwartz, “toplulukçu alana ilişkin değerleri muhafazakarlık ve ahenk olarak; bireyci alana ait değerleri ise entelektüel ve etkileyici özerklik” olarak tanımlamaktadır. “Ahenk ve muhafazakarlık”; aile, yaşlılara hürmet, geleneklere saygı, toplumda düzen ve güven gibi değerleri içerirken “özerklik”; özgür düşünmek, meraklı olmak, yaratıcı fikirler ve yaşamdan haz almakla ilişkili bulunmuştur (Sargut 2010’dan akt. Sakal ve Aytekin, 2014, s.49).

Rokeach (1973), değerlerin ülkelere göre farklılıklar gösterdiğini ve kendine özgü bir değişim süreci olduğunu vurgular. Değerlerin sürekli aynı kalmasının bireysel ve sosyal değişimi engelleyeceğine dikkat çeker. Ancak bu durumun tersine, devamlı değişen değerlerin ise toplumu olumsuz etkileyeceğini belirtir (Özkan ve Soylu, 2014, s.3). Bu bağlamda toplumsal yapılar ve değerlerin tıpkı yaşamın kendi doğasında var olduğu gibi bir değişim ve dönüşüm süreci yaşadığı anlaşılmaktadır.

2.4.3. Eğitim

Eğitim, insanın yeryüzünde varolduğu ilk andan itibaren yine insan aracılığıyla yaratılmış olan toplumsal bir olgu olduğu ifade edilmektedir (Kaya, 2011, s. 1). Billington (1997, s.301)’e göre, topluma yönelik doğrudan bir işlevi bulunan eğitim, kültürün önemli unsurlarından sayılmaktadır. Bakırcıoğlu (2012), toplumsal yaşamda kendine yer edinmek için çaba gösteren bireylerin bilgi ve tecrübe kazanmalarına katkı sağlayan süreç olarak tanımlanmaktadır (Yeşilyurt, 2020, s.13).

Eğitim kelimesinin kökeni Latince’de “*educare ve educere*”den gelmektedir. Kişileri ileriye götürmek anlamına gelen “*educere*” öğrenen kişinin kendini ve çevresini tanıyıp gelişmesi için gerekli yetkinliklere sahip olmasını ifade eder. Kişiye, özel yetkinlikler kazandırılması anlamına gelen “*educare*” sözcüğü ise daha çok meslek ve iş yaşamı ile ilişkilendirilmektedir. Gelişime ve değişime açık olan, kendi yaşamının kontrolünü eline alabilen ve her duruma uyum gösterebilen bireylerin yetiştirilmesi “*educere*” anlayışının içinde yer almaktadır (Taşkın, 2014, s.1). Başaran (1984), Türkçe’de eğitim kavramının “1940’lardan beri *tedrisat, maarif, talim ve terbiye gibi sözcüklerin karşılığı olarak*” kullanıldığını belirtmiştir (Yeşilyurt, 2020, s.13). Yaşamın her alanıyla ilişki içinde olan eğitimin, yalnızca tek bir tanımla açıklanabilmesi yeterli

olmayacağından kuramcılar eğitim kavramına farklı tanımlar ekleme ihtiyacı görmüşlerdir.

Durkheim (1961) eğitimi; fiziksel ve toplumsal çevrenin insanlar üzerinde meydana getirdiği etkiler, biçiminde yorumlayarak kavrama toplumsal bir nitelik kazandırmıştır. Mill (1969)'a göre eğitim “*bireyin kendisi ve başkaları için bir mutluluk aracı*” olarak görülmüştür. Spencer (1975)'e göre eğitim, bireylerin daha iyi koşullarda yaşamasını ve refaha ulaşmasını sağlayan bir araçtır. Kant (1993) ise eğitimi, insanları mükemmel hale ulaştıran bir süreç olarak tanımlamaktadır (Tezcan, 2003, s. 82).

Eğitim ve kültürün sürekli bir etkileşim içinde olduğu bilinmektedir. Kültürün öğeleri eğitimi şekillendirirken eğitim de kültürün değişmesine ve gelişmesine etki etmektedir. Toplumların kültürel mirasının kuşaktan kuşağa aktarılmasında önemli bir rol oynayan eğitim yalnızca kültürel mirası gelecek nesillere taşımakla kalmaz, toplumu günceller ve topluma yenilik katar (Yeşilyurt, 2020, s.38). Eğitim, bireylerin tutum ve davranışlarını değiştirme süreci olarak tanımlanmaktadır ve eğitimin bireylerin davranışlarını olumlu yönde değiştireceğine yönelik bir inanç bulunmaktadır (Alakuş, 2003, s. 1).

2.4.4. Grup Üyelikleri ve Sosyalleşme

İnsanın sosyal bir varlık olması sebebiyle aidiyet duygusu, bağ kurma ve bağlanma, grup yaşamına dahil olma gibi duygusal ihtiyaçları bulunmaktadır (Escalera-Reyes, 2020, s.3388). Miller (1921), bir grubun üyesi olamayan bireylerin kendini gerçekleştirmesinin imkansız olduğunu ve bu durumda bireylerin sosyal izolasyon yaşayacaklarını belirtmiştir (Sarı ve Ogelman, 2023, s.59).

Grup üyeliklerinin doğuştan ve sonradan kazanılan üyelikler olarak ayrıldığını belirten Mutlu (1999); etnik köken, ırk, yaş ve cinsiyeti, doğuştan kazanılan grup üyeliğine örnek göstermektedir. Bireylerin dernek, vakıf, kulüp, meslek örgütleri, politik organizasyonlara üyelikleri ise sonradan kazanılan grup üyelikleri olarak tanımlanmaktadır. Bireylere çok yakın olan kişiler örneğin; aile bireyleri, iş arkadaşları vb. “*birincil referans grupları*” olarak tanımlanırken; üye olunan dernekler, kulüpler, organizasyonlar “*ikincil referans grupları*” olarak tanımlanmaktadır (Kızıltaş, 2014, s.10).

Grup kimliği erken yaşlarda ortaya çıkmaktadır (Rutland ve Killen, 2017, s.56-62). Mutlu (1999) bireylerin; yaşıtlarına ve büyüklerine nasıl davranmaları gerektiğini, toplumun beklentilerini, karşı cinsle kuracağı iletişimin şeklini, etik ve ahlak kurallarını öncelikli olarak içine doğduğu aile ortamında öğrendiğini belirtir. Bireyler toplumun kurallarıyla karşılaşırlar ve bu durumda sınırlandırılırlar. Toplum kültürü bireyleri bazı davranış kalıplarına sokmaya çalışır. Toplumun kalıpları dışında kalan her türlü fikir ve davranış toplum tarafından kabul edilmeyecektir ve bu sebeple kültürün sınırlayıcı olduğu varsayılır (Kızıldaş, 2014, s.57-64)

Bireyler toplumun kurallarıyla karşılaşırlar ve bu durumda sınırlandırılırlar. Toplum kültürü bireyleri bazı davranış kalıplarına sokmaya çalışır. Toplumun kalıpları dışında kalan her türlü fikir ve davranış toplum tarafından kabul edilmeyecektir ve bu sebeple kültürün sınırlayıcı olduğu varsayılır (Kızıldaş, 2014, s.5). Başlarda biyolojik temeller üzerine kurulan aile daha sonra sosyal bir örgüte dönüşmüş ve çeşitli fonksiyonlar üstlenmiştir. Bu fonksiyonlar; nüfusun arttırılması ve gençleştirilmesi, psikolojik, ekonomik ve biyolojik tatmin, doğan çocukların sosyalleştirilmesi ve milli kültürün taşınmasıdır (Celkan, 1191, s.1) Bir grubun parçası olmanın; bireylerin eşitlik, adalet, özgürlük gibi kavramlara bakış açısını, tutum ve davranışlarını ekileme potansiyeline sahiptir ve grup üyeleri bu çeşitlilik içinde kendi kültürlerinin taşıyıcısı konumundadırlar.

2.4.5. Gelişmişlik Düzeyi

İnsan, tarih boyunca içinde yaşadığı koşullara uyum sağlayabilmek için mücadele etmiştir. Her ne kadar günümüzün koşulları ilk çağlarda yaşanan koşullardan çok farklı olsa da burada değişmeyen tek şey insanın yaşam şartlarını her zaman daha iyiye taşıma beklentisi olmuştur (Ergöl, 2019, s.8). Toplumdaki her birey eşit yaşam koşullarında dünyaya gelmemektedir. Bireylerin içine doğduğu ailenin eğitimi, kültürü, gelir düzeyi ve sosyal statüsü farklılıklar gösterebilir. Bireyleri işsizlik ve yoksullukla karşı karşıya bırakan bazı ekonomik ve sosyal faktörler de bulunmaktadır. İstihdam politikalarına yön veren ve bireylerin; sağlık, eğitim ve barınma ihtiyaçlarına çözüm üreten, düzenleyici önlemler alabilen çağdaş bir devlet anlayışı bu bağlamda ortaya çıkmaktadır (Özdemir, 2004, s.19) Toplumsal ihtiyaçlara yanıt verebilmek amacıyla devlet otoritesinin yeniden

tanımlanması gerekli olmuş ve sosyo-ekonomik yetersizliğin neden olduğu zorlukların azaltılması amacıyla “*refah devleti*” kavramı kurgulanmıştır (Ergül, 2019, s.2). Toplumun tüm bireyelerine; eğitim ve sağlık hizmetlerinin sunulması, arzu eden ve çalışabilecek durumda olan herkese iş imkanının sağlanması, yaşam alanlarının yenilenmesi ve genişletilmesi, suç oranlarının azaltılması, ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve çevrenin korunmasına yönelik uygulamalarla toplumun gelişmişlik düzeyinin, refah seviyesinin artacağı ve bu durum toplumun kültür yapısını da etkileyeceği ifade edilmektedir (Hayek, 1997, s.278).

2.5. Kültür Kavramına Yaklaşımlar

Bütün insanların biyolojik ve psikolojik ihtiyaçları bulunduğunu belirten Malinowski bu ihtiyaçların insanlar için ortak olduğuna ve kültürel yapının temel işlevinin bu ihtiyaçları karşılamak olduğuna vurgu yapar. Malinowski’nin benimsediği işlevselci görüş her bir gereksinimin karşılanması bir kültürel sisteme dönüştüğünü ve giderilen ihtiyaçların yeni kültürel gereksinimler ürettiğini kabul eder (Anadolu Üni., 2011, s.34.)

Kavramın kullanım biçimlerine değinen Williams (1977) kavramı üçe ayırmaktadır bunlar; a) Kültür, bireylerin veya toplulukların düşünce ve inanç bakımından gelişimini ifade eder. b) Sanatsal etkinlikler ve sanatla ortaya çıkarılan ürünler için kültür kavramı kullanılmaktadır. Bu bağlamda kültür ve sanatın zaman zaman eş anlamlı sözcükler olarak kullanıldığı bilinmektedir. c) Kültür, toplumun gelenek ve görenekleriyle biçimlendirdiği bir yaşam tarzını ifade etmektedir (s.80).

Kültür unsurları toplum içinde devam etme eğilimi gösterir. Toplumun sahip olduğu geleneklerin, alışkanlıkların öğretilmesi ve öğrenilmesi “*kültürlenme unsuru*”dur ve bu süreçte eski alışkanlıkların ve geleneklerin aynı şekilde aktarılması gerekli değildir. Bireyler yaşadıkları döneme uygun biçimde eskiyle yeniyi sentezleyerek kültürel bir değişim başlatırlar (Şahin, 2019, s.465) Kültür nesilden nesile aktarılabilir, kültürün bu özelliği nesiller arasında bir bağ görevi görmektedir. Örneğin çocuklar küçük yaştan itibaren dinledikleri masalları, hikayeleri ve öğrendikleri oyunları sonraki nesillere aktarırlar (Kızıldaş, 2014, s.5) Kültür kolektif bir durumdur, ortak bir algıya sahip olan bireyler hayat amaçlarını anlamak ve kendi davranışlarının ne anlama geldiğini

irdeleyebilmek için ortak bir dayanağa ihtiyaç duyarlar (Şişman, 2002, s.2)

Kültürün sembolik olgular içerdiği bilinmektedir. “Sıradan ama gündelik yaşamla bütünleşmiş anlamlar ağından; din, dil, sanat ya da moda gibi üst seviyede örgütlenmiş anlam sistemi kültürün içindedir” (Özbudun, Şafak ve Altuntek, 2007, s. 312-317). Kültürün içindeki her bir unsur birbirine bağlı bulunmakla birlikte bu unsurların birindeki değişiklik diğerlerini de etkilemektedir (Mutlu, 2005, s.202).

Mead, bireyin sosyal bir varlık olduğunu vurgularken (Joas, 2013, s. 106’dan akt., Öztürk, 2018) bir fikrin veya eylemin tamamen tek bir bireyin eseri olabileceği düşüncesinin bir yanılsama olarak düşünülmesi gerektiği ve bu yanılsama insanın benmerkezciliğinin bir ürünü olarak kabul edilmektedir.

Toplumun her üyesi kendi grubunun üyelerinden gelecek sosyokültürel uyarımlara maruz kalmaktadır ve insanın insan olarak yaptığı herşey aslında, kendi grubunun sahip olduğu işlevlerin doğal bir sonucu olarak görülmektedir (White, 1959, s.244). Bu durumda herhangi bir insan eyleminin, bir grubun kültürünün ürünü olduğu anlaşılmaktadır. Duygu ve düşüncelerin bireylerden koparılabilmesi ne kadar gerçek dışıysa kültürü bireyden ayırmaya çalışmak da gerçekçi bir yaklaşım olarak kabul edilmemektedir (Sapir, 1932, s.233). Lynd (1939)’a göre “*Bir şeyleri yapan kültür değil, insanlardır. Kültür çalışmaz, hareket etmez, değişmez. Ancak çalışılır, hareket ettirilir ve değiştirilir. Bir şeyler yapan insanlardır* (s.11).” diyerek insanın kültüre olan etkisini vurgular.

Hofstede (1980)’in aksine Schwartz (1992), ulusların kültür boyutlarını çalışmak yerine farklı ulusların bireysel değerlerine odaklanarak ulusal boyutlar elde etmiştir (Hofstede ve Geert, 2010: 41). Schwartz (1992)’un bireysel seviyede bulduğu boyutlar aşağıda aktarılmaktadır (Schwartz ve Bardi, 2001, s. 32);

- Doğayı ve insanı koruma konusunda evrensellik
- Duygusal tatmin
- Hoşgörü ve iyi niyet
- Özgürlük, bağımsız düşünce ve gelişime açıklık
- Toplum kurallarına ve beklentilerine uyum
- “Güvenlik”
- Adil rekabet yoluyla elde edilen başarı ve sosyal statü

- Yaşam mücadelesi
- Farklı inançlara ve dini görüşlere saygı
- “Güç”

Schwartz (1992)’un çalışmasının ülkeler düzeyinde boyutlandırılabilmesi için yeni boyut isimleri gerekli görülmüştür. Schwartz (1992)’un yaptığı çalışmanın sonuçlarına göre elde ettiği ulusal boyutlara “*tutuculuk, hiyerarşi, ustalık, duygusal otonomi, entelektüel otonomi, eşitlikçilik ve uyum*” isimleri verilmiştir (Hofstede ve Geert, 2010, s. 41).

2.5.1. Sağır Kültürü

Padden (1989) sağır bireylerin tarih boyunca ayrımcı uygulamalara maruz kaldığını, 19. yüzyılın başlarında sağır çocukların ailelerinden ve toplumdan dışlandıklarını; dil, din, ırk ve cinsiyete göre ayrıştırıldıklarını ve yatılı eğitim veren sağır okullarında sağır kültürünün oluşmaya başladığını belirtmiştir (s.4)

Bireylerde işitme kaybı; genetik, çevresel faktörler ve hastalıklar gibi birçok nedenden oluşabilir (Harmer, 1999, s.73-110). İşitme engelinin başlama yaşı bireyin gelişimsel sürecinde önemli bir etkiye sahiptir ve bu durum psikolojik açıdan önem taşımaktadır. İşitme kaybının olduğu yaş, ailenin yapısı, işiten ya da işitmeyen bir aileye sahip olunması, işitme kaybının yüzdesi gibi değişkenler bireylerin kimlik oluşum sürecinde farklılıklar meydana getirebilir (Austen ve Crocker, 2005; Liben, 1978’den akt. Aydoğdu ve Yüksel, 2019, s.1063).

İşitme yetisini ileri derecede veya tamamen kaybetmiş, iletişim için işaret dili kullanan veya az da olsa sözlü dili kullanabilen kişilere “sağır” denilmektedir ve bu anlamıyla (deaf) sözcüğünün ilk harfi küçük yazılmaktadır; sağırlıktan bir toplumun kültürü olarak bahsediliyorsa aynı sözcüğün ilk harfi (Deaf) büyük yazılmaktadır. (Harmon, 2013, s.167-198). Sağır sözcüğünün ilk harfinin büyük ve küçük yazımına Türkçe’de de rastlanmaktadır. Küçük s ile yazılan sağır sözcüğünde “*belli bir süre içinde işitme duyusunu kaybetmiş ve kısmen de olsa sözlü dili kullanabilen veya “bilen” ve kendini duyan toplumun da bir parçası hisseden bireylerdir* (Oral ve Ören, 2023, s. 128-140). Büyük S harfi ile yazılan Sağır sözcüğü ise işaret dilini ana dili olarak kullanan ve

kendini sağır toplumunun kültürüne ait hisseden kişiler için kullanılmaktadır. *“İşitme engelli ise duyan toplumun bir parçası olan ve kısmen işitme duyusu olan ve sese (daha az oranda erişebilse de) duyanlar gibi tepki verebilen kitledir.”* (Oral ve Ören, 2023, s. 128-140).

Sağır bireylerin oluşturduğu topluluk; ortak bir amaca göre hareket eden ve işbirliği yapan, sosyal yaşam içinde görevleri bakımından belirli bir özerkliğe sahip ve aynı zamanda kendilerine özgü yaşam ve sosyalleşme alanlarını bulunan bireylerdir (Padden, 2012, s.79-98)

Sağırlar her ülkede vardılar ve çoğunlukla ilgili ülkenin kültüründen ayrı olarak içinde yaşadıkları, çalıştıkları, çocuk yetiştirdikleri, kendine özgü gelenekleri, adetleri, tiyatroları, dergi ve gazeteleri, hatta mizahı olan ve merkezde sağır dilinin olduğu bir kültüre sahiptirler. Sağır kültürü, dil, şiir, tiyatro, popüler medya, sağır yönetmenlerin fimleri gibi kültürel öğeler aracılığı ile dünyanın her yanındaki sağır insanları birleştirir (Petitto, 2014. s. 67-69).

Sağır insanlar, duyabilen insanların sağır topluluğunun hiçbir zaman tam bir üyesi olamacağı, sağır kimliğini edinemeyeceği konusunda hemfikirdirler çünkü duyabilen insanların sağır olarak yetiştirilmesi, sağır okuluna gitmesi söz konusu değildir ve hatta işaret dilini iyi derece bilmesi bile pek bir şeyi değiştirmez (Lane, 1992, s. 17)

Sağır kültürü, içeridekiler ve dışarıdakiler arasında net sınırı olan, sadakat ve güçlü bir kimlik duygusu içeren, bilgi paylaşmanın bir görev sayıldığı kolektif bir topluluk kültürünü ifade etmektedir. (Mindess, Holcomb, Langholtz ve Moyers, 2006, s.40). Kollektivist kültür, üyelerin grup çıkarlarını bireysel çıkarlardan görece üstün tuttuğu, bireyler arası bağların güçlü olduğu, grup içi dayanışma, iş birliği gibi olguların önemli olduğu bir kültürü ifade eder. Sağır kültürü, içeridekiler ve dışarıdakiler arasında net sınırı olan, sadakat ve güçlü bir kimlik duygusu içeren, bilgi paylaşmanın bir görev sayıldığı kolektif bir topluluk kültürünü ifade etmektedir. (Mindess vd. 2006, s.40). Kollektivist kültür, üyelerin grup çıkarlarını bireysel çıkarlardan görece üstün tuttuğu, bireyler arası bağların güçlü olduğu, grup içi dayanışma, iş birliği gibi olguların önemli olduğu bir kültürü ifade eder. Solomon (2014)’a göre, sağır kültürü büyük ölçüde işaret dilinin ortak kullanımı etrafında şekillenir. Bu bağlamda, işaret dilinin sağır kültürünün en önemli göstergelerinden biri olduğu söylenebilir (s.ix).

Tabery (2014) sağır toplumunun sağır olmayı normalleştirme çabası içinde olduğunu, topluluğun işitme kaybı yerine sağır kazanımı (Deaf gain) olarak ifade ettikleri bir karşı olgudan söz etmektedir ki bu da bazı durumlarda, sağır olmanın duyanlara göre bazı avantajlar getirebileceğini savunun bir görüştür. Bu görüşe göre sağır olma ve işitme doğada var olan olgulardır ve durumlardan biri diğerine göre bir üstünlük ifade etmez (s.33). Napoli (2014)'ye göre, işaret dili Sağır kazanımının adeta bir mücheveri gibidir çünkü jest kullanımı zorlu kavramların keşfedilmesinde ve ifade edilmesine katkıda bulunur (s.211). Sözgelimi, müzik sesinin yüksek olduğu kalabalık bir konserde ya da politik bir mitingte, duyanlar yüksek gürültü nedeniyle seslerini birbirlerine duyuramaz iken, iki sağır aralarında mesafe olsa bile, işaret dilini okuyabildikleri sürece, anlaşılmaya devam edebilirler. İşaret dili aynı zamanda, diğerlerine üstünlük sağlayan bir yabancı dil bilmek gibi de düşünülebilir. Ancak sağırlar ve duyanların dil sistemleri arasında bir karşılaştırma yapmak yerine bu anlamlandırma kapasitesinin sağırlar arasındaki bir üstünlüğe işaret ettiğini söylemek daha mantıklı olacaktır. Sağırların dünyasının ne kadar çabalasalar da duyanların dünyasının üzerine kurulduğunu, bu dünyasında duyanlar için tasarlandığını görmek gerekir. Bu durum, sağır bireyler için önemli bir uyum sorunu doğurmaktadır. Başka bir deyişle sağır kazanımı olgusu belirli üstünlükleri işaret etmekle birlikte, teknolojiyi duyanların ürettiği ve politik anlamda duyanların yönettiği bir dünyada yeterince güçlü bir dengeleyici değildir.

Kyle ve Haris (2006)'ın yapmış olduğu araştırmada 5-8 yaşlarındaki duyan çocuklar ile 7-8 yaşlarındaki sağır çocukların okuduklarını anlama başarıları karşılaştırılmıştır. Sağır çocukların okuduklarını anlama başarıları duyan çocuklardan daha düşük olduğu tespit edilmiştir (s.273-285). Alnfai ve Sampali (2017)'nin araştırmasında ise akıllı telefonlarda günlük hayatta kullanılan 55 iletişim uygulamasının sağır bireylere uygunluğunu incelenmiştir. Bu çalışmada uygunluk kriterleri olarak büyük yazı tipi boyutu, işaret dili, internet bağlantısı, eş zamanlı iletişim, birden fazla dili kapsama, sesi metine metinleri de seslere dönüştürme vb. özellikler araştırılmıştır. 55 uygulamanın yalnızca 6'sının bu kriterlerin çoğunu karşıladığı görülmüştür. 13 kriterin tamamını karşılayan bir uygulama ise bulunmamıştır (s.123-124). Godoi, Junior ve Valentim (2020)'in çalışmasında ise mobil cihaz kullanıcısı olan sağır bireylerin iletişim kurmasını sağlayacak yardımcı teknolojilerin (Assistive Technologies /ATs) erişilebilirliği ve

kullanılabilirliği, kullanıcı deneyimleriyle incelenmiştir. Sağır bireylerin mobil cihazları kullanırken AT kullanıp kullanmadıkları, kullanıyorlarsa hangi AT'leri kullandıklarını, sağır bireylerin AT kullanırken ne gibi zorluklarla karşılaştıkları ve bu zorlukların nasıl üstesinden geldikleri araştırılmıştır. Katılımcıların AT kullanırken duyguları gözlemlenmiş ve şu duygular ölçeklenmiştir; uygulamayı kullanmaya istekli, endişeli, hayal kırıklığına uğramış, başarısızlık hissi, sıkılma, kontrolü kaybetme, odaklanmada zorluk ve stres (s.1-21). Chiu, Liu, Hsieh ve Li (2010)'un araştırması ise akıllı telefonların sağır bireylerin ihtiyaç duyduğu işlevsellikten uzak olduğunu göstermektedir. Sağır katılımcılarla görüşülerek akıllı telefon kullanıcılarının ihtiyaçları belirlenmiştir. Sağır katılımcılardan nitel görüşmelerden toplanan veriler ihtiyaçları, altı kategoriye ayırmıştır. Bu kategoriler; iletişim, sosyalleşme, eğlence, tüketim, ulaşım ve güvenlidir. Gereksinimler, katılımcıların akıllı telefonlarının işlevleriyle karşılaştırılmış ve işlevsel boşluklar tespit edilmiştir (s.172-183) Maiorana-Basas ve Pagliaro (2014), ABD'de yaşayan sağır bireylerin teknoloji kullanımını araştırmak için yapılan anketin sonuçlarını ele almaktadır. Anket sonuçları, sağır yetişkinlerin akıllı telefon ve kişisel bilgisayar kullandıklarını, özellikle metin tabanlı iletişim ve internet gezintisi için bu cihazlardan faydalandıklarını göstermektedir. Anket sonuçları, sağır yetişkinlerin teknolojiye erişimde bazı sorunlar yaşadığını ve bu durumun sağır bireylerin profesyonel gelişim fırsatlarını kısıtlayabileceğini belirtmektedir. Sağır bireylerin teknoloji ve internet sitelerine erişim tercihinin demografik özelliklere (cinsiyet, yaş, gelir seviyesi, eğitim durumu, iletişim tercihleri vb.) göre değiştiği belirlenmiştir. Örneğin; yaşlı sağır katılımcıların erişim tercihlerinde bilgisayar kullanımı ağırlıktayken genç sağır bireyler ise akıllı telefonları tercih etmektedirler (s.400-409). Benzer araştırma sonuçları, sağır bireylerin teknoloji kullanımını anlamak ve onlara daha iyi hizmet verebilmek adına önemli bilgiler sunmaktadır. Sağır bireylerin beklentilerine rağmen dijital teknolojilerin bu bireylerin ihtiyaç duyduğu özellik ve işlevlerden yoksun olduğu anlaşılmaktadır.

Bu nedenle, duyanların ve sağırın iş birliği sonucu oluşacak ortak yaşam alanı, en doğru çözüm gibi gözükmektedir.

Napoli (2014)'ye göre insanda bir duyunun eksikliği, plastisite olarak açıklanan bir olgu ile diğer duyuların daha iyi hale gelmesini ve verimli kullanılmasına yol açmaktadır ki bu durum sağır bireylerde işaret dili ile pekiştirilen keskin bir dokunsal

duyarlılık oluştur. Bu durum, bilişsel kapasiteyi artırarak sağır kazancının psikososyal ve fiziksel yönünü oluşturur (s.211)

Sağır kültüründeki tanımlamalara yönelik farklılıklar işitme kaybına yönelik sınıflandırmaları temel almaktadır. İşitme kaybına yönelik geleneksel sınıflandırmalar; hafiften başlayıp ağır seviyedeki işitme kaybına kadar uzanırken her bir işitme kaybı seviyesi, duyan bireylerle kurulacak iletişimin ve sağır bireylere yönelik önyargıların da kaynağını oluşturmaktadır (Padden ve Ramsey, 1997, s.97).

DSÖ'nün 2001 ve 2006 yıllarında yayınladığı raporlara göre “hearing impaired- işitme bozukluğu” işitme yeteneğinin tamamen veya kısmen kaybını ifade eden şemsiye bir kavram olarak anlaşılmaktadır. İşitme bozukluğunun seviyesi hafif, orta, şiddetli veya ağır seviyelere ayrılmakla birlikte sağırlık; işitme duyusunun tamamen kaybı anlamına gelmektedir. Sağır bireylerin her birinin iletişim yeteneklerindeki ince farklılık, bu bireylerin işitme kaybını hayatlarının hangi evresinde edindikleriyle doğrudan ilişkilidir. Örneğin doğuştan sağırlar için birincil iletişim yöntemi işaret dili olurken sonradan edinilen işitme kaybında (acquired Deaf) ise bireyler yaşamlarının bir bölümünde duyup konuşabilen ve sonradan sağır olan kişilerdir (DSÖ,2024).

Amerika'daki Ulusal Sağırlar Derneği (National Association of the Deaf/NAD); bir kişinin sağırlılığının oluşma biçiminin, işitme kaybının seviyesinin, işitme kaybına uğradığı yaşın; eğitim düzeyinin, iletişim yöntemlerinin ve kültürel kimliğinin farklılıklar gösterdiğini belirtmektedir. Bireylerin kendilerini tanımlama biçimlerinin kişisel olduğu ve bu tanımlamanın bireylerin sağır topluluklarla özdeşleşmelerini etkilediği bilinmektedir. İşitme kaybı yaşayan bireyler için günümüzde kullanılan kavramların çeşitlendiği dikkat çekmektedir. Örneğin; yaşamlarının ilerleyen yıllarında sağır olan bireyler için “Late-Deafened” denilmekteyken, yıllar içinde en yaygın kullanılan ve kabul edilen tanımların “Deaf, DeafDisabled, Hard of Hearing ve Late-Deafened” olduğu görölmektedir (NAD, 2024)

Genel anlamda engellilikle ilgili akademik çalışmalarda İngilizce'den Türkçe'ye çevirilerde kavramların anlamlarının tam olarak karşılanamadığı göröölür ayrıca Türkçe literatürde engellilik üzerinde anlaşılmış tek bir tanım ve kavram bulunmadığı anlaşılmaktadır. Birbirlerinin yerine kullanılan kavramlar arasında önceleri “özörlü,

sakat” yer alırken günümüzde “engelli kişiler / people with disabilities veya disabled people” olarak kullanılmaktadır (Güloğlu, 2022, s.301-302).

Engellilikle ilgili tanımların tercümesinde yaşanan kavramsal karmaşanın, işitme engeliyle ilgili tanımlarda da benzerlik taşıdığı görülmektedir. Uzun yıllar boyunca bireylere “sağır” denilmesi bireyleri incitecek bir sözcük olarak algılanmış ve bunun yerine “işitme engelli” kelimesi tercih edilmiştir ancak günümüzde “işitme engelli” kavramının kullanımından uzaklaşıldığı da görülmektedir. Örneğin; İşitme Engelliler Spor Federasyonu Yönetim Kurulu kararı ile değiştirmiş ve “Sağırklar Futbol Süper Ligi” olarak 5 Kasım 2017 tarihinde müsabakalara başlamıştır. Türkiye’deki bazı örnekler kavramın kullanımına yönelik değişimin başladığının göstergesi sayılabilir.

Thoutenhoofd (2000); Sengas ve Monaghan (2002) ve Bauman (2008)’e göre sağır çalışmaları alanında çoğunlukla bireyler patolojikleştirilmiş ve işitme yetisini kaybeden kişiler “dilsiz, sessiz, sakat veya eksik” kişiler olarak tanımlanmıştır (Kirkness, 2022, s.4) Tıbbi bir bakış açısına maruz kalan sağırklar yalnızca bir hastalık olarak değerlendirilmekle birlikte özellikle sağırkların eğitimlerine yönelik yanlış uygulamalarda ve işaret diline getirilen kısıtlamalarda sağırlığın ne olduğuyla ilgili tanımsal karmaşa kendini göstermiştir. Sağırklar; tarihsel olarak sıklıkla acınması gereken bir durum olarak görülmüş, zeka geriliği ile bir tutulmuş ve bu duruma yönelik ihtiyaçların hayırseverlikle çözülebileceği varsayılmıştır. (Davis, 1995, s.500-512). Kirkness (2022)’e göre sağır ve işiten insanlar arasındaki etkileşimlerde mevcut olandan daha derin kültürel sorunlar bulunmaktadır. Kirkness, işiten bireylerin her ne kadar iyi niyetle davranmaya çalışsalar da sağırklar hakkında bilgisiz olduklarını ve bu bilgisizliğin sağır insanlara zarar verebileceğini ifade etmektedir (s.4).

Sağır bireylerin yaşadıkları sorunlar incelendiğinde bu bireylerin en çok iletişim ve kültürel çerçeve içinde yaşadıkları sorunlar göze çarpmaktadır. İşitme kaybı yaşayan kişilerle yapılan çalışmalar bireylerin kendilerine “işitme engelli” değil “sağır” olarak hitap edilmesini istedikleri sonucunu yansıtmaktadır (Aydoğdu, 2017, s.11).

Bu tezin araştırmasına dahil edilen katılımcılar “sağır” kelimesinin kullanımını tercih etmektedir. Katılımcılar, işitme kaybı yaşayan ve tamamen duyma yetisini kaybetmiş kişilere “sağır” denilmesinin rahatsız edici olmadığını aksine; işitme kaybı yaşayan bireyler ve yakınlarının da “sağır” denilmesini tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Ailesinde sağır bireyler bulunan katılımcılar arasından sadece bir kişi duyma yetisini kaybetmiş yakını için sağır değil, işitme engelli demeyi uygun görmüştür. Katılımcıların bu konuyla ilgili görüşlerine araştırmanın temalarını içeren Bölüm 3'ten erişilebilir. Bu bağlamda, “*Cambridge University Press, Working with Deaf People-A Handbook for Healthcare Professionals, 2010, s.1-21*”de yer alan tanımlar kimlere sağır kimlere işitme güçlüğü çeken kişiler denileceğine yönelik kavramsal karmaşaya netlik kazandırmaktadır. Aynı çalışma sağırlıkla ilgili günümüzdeki termijolojinin değişimine dikkat çekmektedir.

A Handbook for Healthcare Professionals (2010)'un işitme kaybıyla ilgili tanımlamaları aşağıdaki tablo 15'de açıklanmaktadır;

Tablo 15: İşitme Kaybına Yönelik Tanımlamalar

Deaf (sağır) / küçük d harfi ile kullanım	İşitme yetisini kaybetmiş ve bu kayıp sebebiyle herhangi bir seviyede sağırlık yaşayan kişiler veya ileri derecede sağır olan, kısmen sözlü dili ve/veya işaret dilini kullanan kişilerdir.
Deafness	Sağırlık anlamına gelir, bir veya iki kulakta duyma yeteneğinin tamamen kaybedilmesidir.
Deaf (sağır)/ büyük d harfi ile kullanım	İşaret dilini ilk dil olarak kullanan veya kullanmayı tercih eden kişiler. Büyük harfli kullanım sağırların kendi kültürünü vurgulamak için de kullanılmaktadır.
Deaf community	İşaret dilini ilk dil olarak kullanan, sağır kültüründe yaşayan, sağırlığa bağlı olumlu bir kimliğe ve gurura sahip olduklarını düşünen kişiler
Deaf culture	Deaf community ile aynı anlamda kullanılmaktadır.

Deaf world	Deaf community ile aynı anlamda kullanılmaktadır.
Deafened	İşitme yetisini kaybetmiş, genellikle ileri düzeyde sağırılık anlamına gelmektedir. Bu gruptaki bireyler kendilerini duyan bireylerle aynı görmektedir ve işaret dilinden çok dudak okumayı ve konuşarak iletişim kurmayı tercih ederler.
Hard of hearing	İletişim kurmak için sözlü dili kullanan ve genellikle hafif-orta derecede işitme kaybı olan kişiler. Yaşlılığa bağlı işitme kaybı olan kişiler tarafından da kullanılmaktadır.
Hearing impaired	İşitme bozukluğu anlamına gelmektedir. Bir veya iki kulakta duyma yeteneğinin tamamen veya kısmen kaybedilmesi anlamına gelir. Bozukluk seviyesi hafif, orta, şiddetli veya derin olabilir

Kaynak: Cambridge University Press, 2010, s.1-21

Yukarıdaki tablo 15 incelendiğinde sağırılığın genel bir tanımlama olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır; herhangi bir seviyede işitme kaybı yaşayan (ağır veya tam) hem işaret dili kullanan hem de sözlü dili kullanabilen kişileri ifade eder. Farklı metinlerde genel tanımlayıcı olarak “hard of hearing, hearing impaired, deafened, people with a hearing loss” terimleri kullanılmaktadır ve sağır (deaf) teriminin bu grupların hepsini kapsadığı biçiminde yorumlanmalıdır. Sağır terimi “*A Handbook for Healthcare Professionals (2010, s.1-21)*”de bu anlamda ve kapsayıcı bir şekilde kullanılmaktadır.

Ancak Chang (2014, s.41), işitme kaybının farklı seviyelerine göre “sağır ve duyma güçlüğü çekenler” şeklinde temel bir ayrım yapmaktadır. İşitme kaybına yönelik sınıflandırma aşağıdaki Tablo 16’den görülebilir;

Tablo 16: İşitme Kaybı Sınıflandırması

Tanım	İşitme Bozukluğunun (Hearing Impairment) Seviyesi
Deaf (Sağır)	Tam işitme kaybı
Hard of Hearing (İşitme Zorluğu)	Hafif seviye işitme kaybı: 20 ile 40 dB arasındaki sesler, Orta seviye işitme kaybı: 41 ile 70 dB arasında sesler Şiddetli işitme kaybı: 71 ile 95 dB arasında sesler duyulabilir.
Duyuma	Herhangi bir seviyede işitme kaybı yoktur.

Kaynak: Chang, 2014, s.41-42

İşitme kaybı ve sınıflandırmalarıyla ilgili literatürdeki farklı kaynaklar incelenmiş olup bu çalışmada yukarıdaki tabloda belirtilen sınıflandırma tercih edilmektedir. Hayatının belli bir dönemine kadar duyan ancak daha sonra çeşitli nedenlerle duyma yetisini kaybeden kişiler her ne kadar kavram olarak sağır olarak tanımlansalar da bu kişilerin kendilerini sağır kültürünün bir parçası olarak gördüklerini söylemek mümkün değildir. Sağırlık denildiğinde esas alınması gereken; işitme yetisini kaybeden kişilerin işaret dilini tercih edip etmedikleri akla gelmelidir. Bu bağlamda doğuştan işitme kaybı yaşayan ve herhangi bir cihaz yardımıyla duyması mümkün olmayan kişilerin ana dili olarak işaret dilini kullandığı, dudak okuma veya sözlü iletişim gibi alternatif iletişim yöntemlerini sağır olmanın doğası gereği kullanamayacağı olmalıdır.

2.5.2. Sosyal Roller

Briddle (1986)'a göre rol teorisi sosyal yaşamın en önemli unsurlarından kabul edilen bireylerin davranış kalıpları, roller ve kişilerin üyesi olduğu sosyal konumun davranış beklentileri varsayımı ile açıklanmaktadır (s.67). Bu bağlamda sağır bireyler de toplumun engelsiz bireyleri gibi benzer roller üstlenerek yaşamlarını sürdürmek durumundadırlar. Sağır bireyler yaşamın akışında; duyan bir ailenin sağır çocuğu,

duymayan bir ailenin sağır çocuğı, duyan çocukları olan ebeveyn, duymayan çocukları olan bir ebeveyn, duyan öğrencilerle birlikte eğitim almaya çalışan sağır bir öğrenci veya iş hayatındaki çalışan, arkadaş olarak birbirinden farklı deneyimleri barındıran roller üstlenmektedirler. Ayrıca teknolojinin ilerleyişı, toplumun engelsiz bireylere yüklediğı dijital görevleri de sağır bireylere aynı şekilde yüklemektedir. İnternette ve dijital platformlardan faydalanmak isteyen sağır birey bir kurumun müşterisi, hizmetin abonesi olmaktadır.

Ev ve aile ortamının getirdiğı sorumluluklar, iş hayatındaki görevler ve sosyal çevrenin beklentileri farklı rolleri zorunlu kılarken bireyler, üstlendikleri roller gereğı katılımcı ya da oyuncu konumunda olmaktadır. Ayrıca bu rollerin kronolojik yaşla şekillendiğı var sayılmaktadır (Lemay, 1999, s.220). Engelli bireylerin topluma üyeliğinin niteliğı, nasıl bir vatandaş oldukları ve hemcinslerinin gözünde insan olarak yeterlilikleri, sorunun özünü oluşturmaktadır. Engel durumları gereğı bazı rolleri yerine getiremeyen bireylerin tabakalaşma sisteminin içinde olup olmayacağı sorusu gündeme gelmektedir (Jenkins, 1996, s.571). Sosyalleşme sürecinin tüm aşamalarında kısıtlamalarla karşılaşan engelliler, toplumun sistemlerinin yaygın inanç ve düşünce kalıplarına göre şekillenmesi nedeniyle eğitim, iş yaşamı, çevre edinme gibi pek çok konuda ayrımcılıkla karşılaşmaktadırlar (Karaca ve Nam, 2021, s.180).

Sağır bireylere yönelik olumsuz tepkiler; sağır toplumu, sorunları ve ihtiyaçları hakkında daha önce hiçbir bilgi edinmemiş veya sağır bireylerle iletişimde hiçbir deneyim yaşamamış kişiler arasında çok belirgindir. Sosyal olarak reddedilme ve olumsuz tepkilere maruz kalma korkusu yaşayan sağır bireyler, sosyal etkileşimde zorlanmaktadır. Bu nedenle kamu veya özel sektör yetkililerinden, banka görevlilerinden, yasal veya organizasyonel süreçler hakkında bilgi alabilmek için başkalarından destek almaya mecburdurlar (Lysik ve Pitula, 2016, s.532).

Bu bağlamda, duyan bireyler zaman zaman duymayan bireylerin temsilcisi olarak davranmak durumunda kalabilmektedir. Duyan bireyler sağır bireylerin dünyasıyla bir köprü işlevi görürken aynı zamanda bu bireylerin yaşamlarını da kolaylaştırmaktadırlar. Toplum bireyleri “engelli ve engelsiz” şeklinde etiketleyerek iki gruba bölmektedir. Duyan bireyler; genel olarak engelliler ve daha özel seviyede sağırlar hakkında pek bir şey bilmediklerinden, sağırlarla iletişim kurmaktan geri durabilmekte, bundan

çekinebilmektedir ya da belirli farkındalıkları olmadığı için duyarsız davranabilmektedir. Bu tavır, zaten kendi dünyasına kapanma eğilimi için olan sağırların, duyanlara daha mesafeli olmasına neden olabilmekte ve bu iki dünya arasındaki kültürel boşluğu daha da büyüebilmektedir. Ortaya çıkan bu “ötekileştirme” durumunun sağır bireylerin dünyasını görece kapalı bir toplum haline getirdiği anlaşılmaktadır.

Duyanların sağır toplumu ile uyum içinde yaşamasını sağlayacak bir kültürel yapının ve sağırın hem duyanlarla iletişimlerinde hem de toplumdaki pek çok rolü oynayabileceğini becerileri kazanmasını sağlayacak bir eğitim sistemin oluşturulması nihayi çözüm olacaktır.

Zihinsel veya fiziksel engelin başkaları için önemli olup olmadığına yönelik duygu ve düşüncelerin araştırılması literatürde bir boşluk olarak görülmektedir (Taylor ve Turner, 2001, 310-325). Engel durumunun ortaya çıkardığı işlev kayıpları bireylerin yaşam kalitesini düşürür. Engelli bireyler toplumun diğer fertleri gibi; yeterli düzeyde eğitim alarak iş yaşamına katılmak, meslek edinmek, yaşamlarını sürdürebilecekleri gelirleri kazanmak, yaşlılarıyla iletişim içinde olmak ve sağlıklı kalmak istemektedirler. Önyargılar, engellilere yönelik basmakalıp düşünceler bireyleri toplumun dışına iterken yoksullukla mücadele etmek durumunda bırakır (Cılga, 2001, s.79-89). Anlamlı sosyal ilişkilere sahip olamayan bireylerin yaşamlarının farklı dönemlerinde yalnızlık duygusu hissettikleri ve sosyal izolasyon yaşadıkları bilinmektedir. Örneğin; işlev bozukluğu bulunan yaşlı bireylerin, işlev bozukluğu bulunmayan yaşlı bireylere göre sosyal yaşama entegre olmakta zorlandıkları anlaşılrken; bireylerin işlevsel bozukluklarının engelli bireylerde olduğu kadar yaşlı bireyler için sosyal izolasyon yaratan bir risk faktörü olarak görülmektedir (Russel, 2009, s.461).

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi (2006)’nde; engelli bireylere karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmak, temel hak ve özgürlüklerden eşit biçimde yararlanılmasını sağlamak ve bu bireylerin yaşam standartlarını yükseltmek amaçlanmıştır. Sözleşmeye taraf olan devletler; engelli bireylere ayrımcılık yapılmaması, engelli bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin tam olarak sağlanmakla yükümlüdür (Bilsin ve Başbakal, 2014, s.70).

Engellilere Yönelik Eylem Planı (The Strategy Accessible Slovenia and Action, 2007-2013, s.1-21)’nda temel hedefleri şu şekilde açıklanır; fiziki yapılar (binalar, sokaklar, merdivenler, asansörler, aydınlatmalar vb.) engelli bireylere uyumlu hale

getirilmeli, engelli bireylere ayrımcılık yapılmadan, erişebilir çalışma ortamları sağlanmalı, işe ve istihdama erişimleri güvence altına alınmalı; engelli bireylere uygun yaşam standartı geliştirilerek mali destek ve sosyal güvence sunulmalı, engelli bireyler sağlık hizmetlerinden etkin biçimde faydalandırılmalı, sportif ve kültürel faaliyetlere katılımları için imkanlar sunulmalıdır.

Engelli bireylerin hakları, yaşam pratikleri ve sosyal ilişkileriyle ilgili çalışmalar Türkiye’de ve dünya genelinde hız kazanmıştır. Engelli bireylerle ilgili yasal düzenlemelerin ve uygulamaların çerçeveleri günümüzde net bir şekilde belirlenmekle birlikte engelli bireyleri hangi uygulamaların, davranışların engellediğinin detaylı olarak belirlenmesi ihtiyacı doğmuştur (Burcu, 2002, s.86). Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı (BAKKA), Zonguldak Valiliği ve Eren Enerji’nin iş birliği protokolü kapsamında yapılan Zonguldak’ın Yaşanabilir Bir Kent Olması İçin Yaşam Kalitesi ve Engelli Profili Araştırması (2015)’nin sonuçları dikkat çekicidir. Araştırmanın bulgularından engelli bireylerin yardım ve destek aldıkları kişiler içinde aile, arkadaşlar ve yakınların başı çektiği, engelli bireyler için kurum bazında profesyonel yardım hizmetlerinin yaygınlık göstermediği anlaşılmaktadır. “Engelli bireye yardım eden kişilerin engelli birey ile ilişkisi” aşağıda yer alan Tablo 17’de gösterilmiştir. Araştırmanın görüşmelerinin %6,1’i engelli bireylerin kendisiyle yüz yüze yapılmıştır. Engelli birey hakkında bilgi veren kişilerin %16,4’ü akraba, %50’si ebeveyn, %6,2’si eşi, %6’sı kızı / oğlu, %6,1’i kardeşi, %8,2’si görevli meslek üyesi, %1,2’si diğer (arkadaş, komşu vb.) tespit edilmiştir. Yardım almaya yönelik veriler aşağıdaki tablo 17’de paylaşılmaktadır;

Tablo 17: Engelli Birey Hakkında Bilgi Veren Kişilerin Engelli Birey ile İlişkisi

Yakınlık Durumu	Sayı	Yüzde (%)
Ebeveyn	503	50,0
Akraba	165	16,4
Görevli Meslek Üyesi	82	8,2
Eşi	62	6,2

Kardeş	61	6,1
Kızı/Oğlu	60	6,0
Diğer (arkadaş, komşu, vb.)	12	1,2
Kendisi	61	6,1
Toplam	1006	100,0

Kaynak: BAKKA, 2015, s.28

Tablo 17’de yer alan araştırmanın sonuçları sistemin eksikliğini özellikle ailelerin tamamlamaya çalıştığını göstermektedir

Yaşam Kalitesi ve Engelli Profili Araştırması (2015)’nın alt boyutları arasında bulunan “duygusal iyilik hali boyutu” engelli bireylere bakım sağlayan ve destek olan kişilerin engelli bireylerin ihtiyaçlarını anlayıp anlamadığına ve engelli bireylerin duygularını fark etme konusundaki durumlarını aktarmaya yöneliktir. Araştırmanın alt boyutunun sonuçları engelli bireylere yardımcı olan kişilerin, destek oldukları engelli bireyin duygularını ve ihtiyaçlarını anlama konusunda iyi durumda olduklarını göstermektedir. Ancak engelli bireylere yardımcı ve destek olan kişilere rehberlik ve yönlendirme hizmetlerinin yeterliliği konusunda aynı durum ifade edilmemiştir. Engelli bireylere yardım eden kişilerin özel bir eğitim almadıkları anlaşılmaktadır. Bu bulgular doğrultusunda görülmektedir ki engelli bireylere yardımcı olmaya çalışan kişiler profesyonel bilgi ve becerilerle bireylere destek olmaktan çok amatörce bir yaklaşımla destek olmaya çalışmaktadırlar.

Sosyal bağlantılar kurma konusunda engelli bireyler, yaşlı ve yalnız yetişkin bireylerin durumuna benzerlik göstermektedir. Örneğin; yalnız yaşayan yaşlı yetişkinlerin çoğunun arkadaş çevresi, dernek, vb. faaliyetlerle bağları olmasına rağmen engelli bireylerin, kendi yaşamlarındaki boşluğu telafi edebilecekleri yeni sosyal bağlantılar kurma konusunda daha az fırsatları olacağı düşünülmektedir (Russel, 2009, s.463).

Yapılan çalışmalar doğrultusuna görüldüğü üzere, engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımının sağlanmasında başı çeken unsurlar arasında eğitim ve istihdam yer almaktadır. Engelli bireylere yardım etmeye çalışan kişilerin profesyonel şekilde destek

verebilmesi bu konudaki eğitim ihtiyacının giderilmesi ile mümkündür. Toplum üyelerinin engelli bireylere yardım etme ve engelli bireylerle iletişim kurmaya yönelik bilinçlendirilmesi; engelli bireylere destek sürecini “acizlik ve muhtaçlık” durumu olmaktan çıkarırken engelli bireylere yardım edilmesinin ise yalnızca bir yurttaşlık görevi olarak algılanmasından öteye taşınacaktır.

İstatistiksel sınırlarla belirlenmiş ve “normal” kabul edilen bir fiziksel durumun dışında olmanın yetenek (değer) mi yoksa bir engel olarak mı tanımlanması gerektiği belirsizdir. Örneğin; uzun bir boy balerin veya bir jokey için dezavantaj anlamına gelirken, basketbol oynayan bir kişi veya bir model için avantaja dönüşür. Dolayısıyla standart (normal) dışı durumların anormal özellikleri sosyal inşa süreçlerinde bir değersizlik (engel) olarak tanımlanırken farklı durumlarda ise yetenek (değer) olarak tanımlanabilmektedir (Smith, 2011, s.118). Bireylerin fiziksel ve zihinsel özellikleri, içinde yaşadıkları toplumun bir parçası olmalarını kısıtlamaz aksine, engelliliğe yüklenen anlamlar ve etiketlemeler bireylere yönelik olumsuz algıyı belirleyen unsurlar arasında sayılmaktadır (Güneri, 2014, s.6).

Wolfensberger (1983)’in belirttiği üzere; bireyler için değerli sosyal rollerin etkinleştirilmesi engelli bireylere olumlu fırsatlar sunacaktır. Bireylerin engel durumlarına rağmen kendi yeteneklerinin farkına varmaları “*hayatın iyi yanlarını*” keşfetmelerine olanak sağlar. Değerli sosyal rollerin etkinleştirilmesi, sosyal değersizleştirmeye karşı etkili bir düzeltici ve psikososyal müdahale olarak görülmektedir (s.234-239).

2.5.3 Kimlik Arayışı ve Sağır Kimlik

Muzaffer Sherif’in (1967) grup içi ve gruplar arası etkileşimlerini gözlemlemesiyle başlayan sosyal kimlik çalışmaları bireylerin; bir guruba üyeliğini, grubun oluşma sürecini ve grupların birbirleriyle ilişkilerini konu alan bir kavram olup “*Tajfel (1978) ve Turner (1979) tarafından Sosyal Kimlik Teorisi (Social Identity Theory) başlığı ile çalışılmıştır.*” (Ertaş ve Aktaş, 2017, s.240). Tajfel ve Turner (1979)’a göre kuramcıların yeni bir yaklaşım arayışlarının nedeni; gruplar arası ilişkilerin açıklanması için sadece bireysel dinamiklerin dikkate alınması ve gruplara geniş bir bakış açısıyla bakılmamasıdır. Kuramın yeni boyutu kişisel kimliği ve kişiler arası ilişkileri işaret

ederken aynı zamanda sosyal kimliği ve sosyal grupları da kapsar (s.33). Kurama göre bireyler üyesi oldukları sosyal grubun özelliklerine göre kendilerini tanımlarken, yaptıkları sınıflandırma aracılığıyla kendilerini bir sosyal gruba dahil etmekte ve bu grupla özdeşleşmektedirler (Demirtaş, 2003, s.129). Sosyal Kimlik Kuramı'nın oluşumuna, Minimal Grup Paradigması (*Minimal Group Paradigm*)'nın önemli bir çalışma olarak katkı sunduğu kabul edilmektedir. Paradigma, gruplara ayrılan bireylerin kendi gruplarını kayırmasını ve grubun dışındaki kişilere ayrımcılık yaptıklarını gösteren, deneysel bir koşulu ifade eder. Gruplara ayrılan bireylerin ortak hiçbir geçmişi, paylaşımı ve gelecek beklentisi olmamasına rağmen kendi gruplarını (iç grubu) kayırması ve diğer (dış) gruba ayrımcılık göstermesi ilginç bir sonuç olarak değerlendirilir (Tajfel, Billig, Bundy ve Flament, 1971, s.149-178).

Muzaffer Sherif "Hırsızlar Mağarası" çalışmasında grup üyelerinin başka bir grubun üyelerine yönelik kalıpyargılarının oluşumunu incelemiştir. Grubun içindeki çıkar çatışmalarının ve bireylerin kendi konumunu grup içinde meşrulaştırma isteğinin öne çıktığını belirten Sherif; kendi grubu dışındaki kişilere olumsuz davranışlar sergilemenin temelinde bireysel öfke veya ideolojinin değil ortak bir amaca doğru hareket etme dürtüsünün yer aldığını ifade etmiştir. Gruplar arası ilişkileri gerginleştiren bu durumun, gruplar arasındaki bozulmuş ilişkileri yeniden inşa edebilecek bir etkisi olduğunu da savunmuştur (Sherif vd., 1961'den akt., Özdemir, 2015, s.35). Ait olduğu grubu diğer gruplardan daha iyi varsayan ve kendi grubunun amaç ve hedefleriyle güdülenen bireylerin davranışının kökeninde "*olumlu sosyal kimliğe ulaşma*"nın var olduğu ileri sürülür ve bu varsayım "Öz saygı Hipotezi" olarak adlandırılmaktadır (Turner, 1975, s.1-34). Bireylerin benlik kavramı ve benlik saygısı bir sosyal sınıfa üyelikle bağlı olup bireylerin, kendileriyle ilgili olumlu değerlendirme yapmaları ve bu şekilde benlik saygılarını artırmalarının insan doğası gereği olduğu düşünülmektedir. Üyesi oldukları grubu olumlu algılayan bireyler sosyal kimliklerini de olumlu algılamaktadırlar (Turner, 1987; Turner, 1991'den akt. Ata ve Ataman, 2020, s.257).

2.5.4. İşaret Dili

Duyuma yetisini kaybetmenin dil gelişimini olumsuz etkilediği bilinmektedir. İşitme kaybının erken tanınması, kaybın seviyesine göre cihaz temini ve destekleyici

terapiler sayesinde, işitme kaybının dil gelişimi üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak mümkündür (Can, 2009, s. V)

Doğal diller, konuşma ve işaret dili olarak ikiye ayrılmaktadır. Konuşma dilleri, ses ve işitme yolunu kullanırken işaret dilleri el ve yüz hareketlerini kullanan görsel bir dildir. Kullandıkları yöntemler farklılıklar göstermekle birlikte konuşma ve işaret dilinde dil bilgisi kuralları, dilin yayılımı ve dil edinimini etkileyen faktörlerde benzerlikler bulunmaktadır (Akmeşe, 2016, s.342).

Sağır çocuklar duyan yaşlıları gibi, kendiliğinden sözel iletişim kurmakta zorlanırlar. Bu nedenle sağır çocukların dil gelişimleri duyan çocuklara oranla farklılık göstermektedir. Sağır çocukların kelime hazinesi duyan çocuklara göre daha yavaş gelişmekte olup duyan çocuklarla aralarındaki bu fark, çocukların yaşları ilerledikçe açılmaktadır ve sağır çocuklara özel eğitim verilmezse bu farkın kapanması olanaksızdır. Sağır çocuklar, somut kelimeleri daha kolay öğrenirler fakat aynı kelimeye ait birden fazla anlam var ise bunları yorumlamakta zorlanırlar. Etken ve edilgen cümle yapılarını, zaman ve çoğul eklerini anlamakta güçlük çekerler ve bu takıları kullanmazlar (İşitme Engelli Çocuklar Aile Eğitim Rehberi, 2014, s.44).

Sağır bireyler işaret dili göstergelerini kullanarak sözsüz iletişim kurmaktadır ve bu iletişim kendi içinde anlamlı işaretlerden oluşurken bir kültürün dilinin göstergesidir. Alıcı ve verici aynı kültürden geliyorsa ve bu kişiler işaret dilini iyi seviyede konuşabiliyorlarsa birbirlerini yanlış anlama olasılıkları azdır. Ancak işaret dilini sonradan öğrenenler her ne kadar CODA ("Child of Deaf Adults" yani "Sağır Ebeveynlerin Çocuğu") bile olsalar işaret dilini kullanırken bazı zorluklar yaşayabilirler. Buradaki en temel sorun herhangi bir bölgede konuşulan işaret dilinin ağız özelliklerinin diğer bölgeye göre değişebilmesi ve bu durumun işaret dilini sonradan öğrenen kişileri anlama bakımından zorlamasıdır (Sömen, 2022, s.109)

Sağır bireylerin duyma ve konuşma yetilerinin olmaması aynı zamanda bu bireylerin zeka yönünden yetersiz olacakları ve eğitilemeyecekleri görüşünün yaygınlaşmasına neden olmuştur. Sağır bireylere uygun biçimde hazırlanmayan eğitim sistemleri nedeniyle bu bireyler tarih boyunca farklı zorluklarla karşılaşmışlardır.

Sağır bireylerin eğitim alabileceklerinin anlaşılmasıyla birlikte bu konuda farklı teknikler geliştirilmeye çalışılmıştır. Sağır bireylere dudak okuma, parmak alfabesi ve

işaret dili ile eğitimler verilmeye çalışmıştır. Ancak belli bir dönem işaret dili ve diğer yöntemler birbirlerinden keskin biçimde farklı olarak görülmüş, biri diğerine tercih edilmek zorunda bırakılmıştır.

1600’lü yılların sonuna doğru yaygınlaşan, konuşma ve dudak okumayı öncelikli gören “*Artikülasyon Yöntemi-Alman Metodu*” işaret dili ve parmak alfabesinin kullanılmasını geri plana atan bir yöntem olarak bilinmektedir (Başkonak, 2013, s. 251). 1880 yılında İtalya’nın Milano şehrinde İkinci Uluslararası Sağırın Eğitimi Kongresi (International Congress on Education of the Deaf /2nd.) düzenlenmiş olup sağır bireylerin eğitimlerine yönelik önemli konuların görüşüldüğü bu kongrede kararların alınması veya onaylanmasında hiçbir sağır bireye yer verilmemiştir. Kongrede, konuşma yöntemi işaret diline göre üstün sayılmış ve bu yöntemin kullanılmasıyla sağır bireylerin topluma kazandırılabilceği fikrine varılmıştır. Ayrıca konuşma ve dudak okuma yöntemlerinin, işaret dili ile aynı anda kullanılmasının sağır bireylerin gelişimine zararlı olacağı düşüncesiyle sadece konuşma ve dudak okuma yönteminin kullanılmasına karar verilmiştir (Moores, 2010, s.309)

Milano Konferansı’nın sağır bireylerin eğitimlerine yönelik zararlı etkileri kabul edilmiş ve bu konuda üzüntü ifade edilmiştir. Konferans tüm dünyayı, sağırın tarih boyunca yaşadıkları sorunları hatırlamaya davet etmiş, eğitim programlarının tüm dilleri ve iletişim biçimlerini kabul etmesini ve bunlara saygı göstermesini sağlamayı amaçlamıştır (Moores, 2010, s.310)

Tüm dünyadaki sağır bireylerin tek bir işaret dili konuştuklarına yönelik yaygın bir kanı bulunmaktadır ancak bu kanı doğru değildir. İşaret dilleri de konuşma dilleri gibi çeşitlilik göstermektedir. Ülkeler kendi işaret dilleriyle kendi sınırları içinde iletişim kurabilirken diğer ülkelerdeki sağır bireylerle iletişim kuramazlar. Sağırın tüm dünyada ortak bir iletişim kurabilmesi ve tercüme yapılabilmesi amacıyla uluslararası işaret dili geliştirilmiştir. Uluslararası işaret dili farklı işaret dilleri arasında ortak bir çeviri yapılabilmesini sağlayan ara bir dil olarak kullanılmaktadır (Arık, 2016, s. 7; Karaca ve Bayır, 2018, s. 30).

İşaret dili, konuşma dilindeki kelimeler için belirlenmiş olan işaretlerin yan yana getirilmesiyle oluşmaz, kendine özgü dilbilgisi kuralları bulunur. İşaret dili sondan eklemeli bir dil (Türkçe gibi) değildir, zaman ekleri bulunmaz. Ancak, bu durumdan işaret

dilinin ‘zayıf’ bir dil olduğu anlaşılmamalıdır (Türk İşaret Dili Dilbilgisi Kitabı, 2015, s. 45). Aşağıdaki örnek cümleler konuşma dili ve TİD arasındaki farkın temel hatlarını yansıtmaktadır;

- Ben dün işe gittim. (-e hali, Türkçe’de yönelme)
- b) Ben dün iş gitmek. (TİD)

(Türk İşaret Dili Dilbilgisi Kitabı, 2015, s.46)

Türkçe’de yer alan bütün zamanlar Türk İşaret Dili’nde yer almamaktadır. Zaman kavramı olarak “*şimdi, geçmiş ve gelecek*” zamanlar kullanılırken Türk İşaret Dili’nde karşılığı olmayan terimler, özel isimler, yabancı isimler vb. için sözcüklerde yer alan tüm harfler parmak alfabesiyle tek tek gösterilmektedir (Dikyuva vd.2015, s.57).

Türk İşaret Dili, bazı yerel farklılıklar içermekle birlikte ülke genelinde aynı olduğu kabul edilmektedir (Zeshan, 2003, s. 43). İşaret dili; yüz ve el hareketlerinden oluşan, sağır bireylerin iletişim kurabilmek için kullandıkları görsel bir dildir (TDK,2024). İşaret dilleri konuşulduğu ülkenin dili ile her ne kadar bağlantılı bulunsa da ülkenin konuştuğu dilden türetilmediği bilinmektedir (Arık, 2016, s. 7).

İnsanlık tarihi kadar eski olan işaret dili, konuşma dillerinde olduğu gibi bu dili konuşanların katkılarıyla özgünleşmiş ve tarihsel süreç içinde gelişmiştir. Dilin asıl kullanıcıları olan sağır bireylerin bir araya gelerek topluluk oluşturmaları ve işaret dilini geliştirecek çalışmalara katılmaları işaret dilinin gelişimine katkı sağlayacaktır. Sağır topluluklarının oluşmaması bu bireylerin kendilerini ifade etmek için kullandıkları işaretlerin yalnızca evde kullanılan işaretlerle sınırlı kalmasına neden olacaktır (Erten ve Arıcı, 2022, s.11)

Bir ülkede ana işaret dili bölgelere göre ayrışabildiği gibi bazen belirli bir bölge içinde birden fazla işaret dili bile konuşulmaktadır. Ayrıca, “Ev işaret dili (Home sign language)” kullanımı da mevcuttur. Bu durum sağır bireylerin aynı sözcükleri farklı işaretlerle göstermelerine (iletken kodun farklılaştırılması) neden olmaktadır. Farklı işaretlerle gösterimler, kavram karmaşalarına yol açarken bireylerin birbiriyle iletişim kurmasını da zorlaştırmaktadır. Bir diğer önemli konu ise ülkede konuşulan ana dil ile o ülkenin işaret dilinin birbirinden dilbilgisi yapısı olarak farklı olmasıdır. İki dilin de kendine özgü dilbilgisi yapılarının bulunması nedeniyle cümlelerini yazıya dökerek iletişim kurmak isteyen bireyler arasında iletişim aksayabilir. Ancak bu durum bireylerin

birbirlerini her zaman yanlış anlayacakları anlamına gelmez (Sömen, 2022, s. 541-542).

Türk İşaret Dili sözlük çalışmalarında ilk resmi çalışma Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 1995 yılında hazırlanan Yetişkinler için İşaret Dili Kılavuzu'dur (Kubuş, İlkbaşıran ve Gilchrist, 2016, s.32). Özel eğitim ihtiyacı olan bireylere daha nitelikli eğitimler sunulabilmesi amacıyla farklı çalışmalar ve düzenlemeler yapılmıştır. Yakın bir zamana kadar işaret dili alanında sistemli bir çalışmanın bulunmaması sağır bireylerin dil edinmesini zorlaştırmış ve işaret dilinde ortak bir dil oluşturulmasını gündeme getirmiştir. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı'nın alandaki bu eksikliği gidermek amacıyla 2012 yılında başlattığı sözlük çalışması alandaki önemli çalışmalar arasında gösterilmektedir. Sivil toplum kuruluşları ve eğitim kurumlarının görüşleri alınarak hazırlanan Türk İşaret Dili Sözlüğünde 2672 işarete yer verilmiştir. TİD Sözlüğü sayesinde sağır bireyler ile bu dili öğrenmek isteyen herkesin kolay ve doğru şekilde işaret dili öğrenebilmesi amaçlanmıştır (TİD Sözlüğü, 2015, s.v)

Türkiye'de ilk olarak II. Abdülhamit döneminde açılmaya başlanan sağır okulları Cumhuriyet döneminde görme engelli öğrencileri de bünyesine katmıştır. Bu okullar ilkokul olup işaret dilinde ve konuşma dilinde çift dilli eğitimler vermiştir ancak 1953 yılına gelindiğinde sağır okullarında işaret dili yasaklanmış, konuşma/sözel yöntemi kabul edilmiştir. Bu süreç 2005 yılında çıkarılan 5378 sayılı Özürlüler Kanunu'nda yer alan Türk İşaret Dili'nin sistemleştirilmesine ve bu konuda yasal düzenlemelerin yapılmasına kadar devam etmiştir. 2007 yılında ise Türk Dil Kurumu tarafından ilk defa I. Türk İşaret Dili Çalıştayı gerçekleştirilmiştir (MEB, 2024). İşaret dilinin sözel dilin öğrenilmesini zorlaştıracığı düşüncesi Türk İşaret Dili'nin bir dil olarak kabul edilmesini geciktirmiş ve eğitim uygulamalarında yer almasına izin verilmemiştir (Haykır, 2020, s.54).

İşaret dillerinin gelişimi, sağırların eğitimi ve toplumsal yaşama katılımlarıyla ilgili Batı ülkelerinde çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Türk İşaret Dili'nin herhangi bir işaret dili ile bağlantısının olmadığı, kendine özgü dilbilgisi yapısı olduğu ve yüzyıllardır kullanıldığına yönelik işaretler bulunmaktadır. Ancak, Osmanlı'da işaret dili ile ilgili kaynakların az olması ve mevcut olan kaynakların da farklı ülkelerde yaşayan kişiler tarafından yapılmış olması sebebiyle bu konuda kesin kanıtlara ulaşılamamaktadır (Erten ve Arıcı, 2022, s.11-12).

Türkiye’de sağır çocukların büyük çoğunluğu ilköğretime başladıklarında Türk İşaret Dili eğitimi almaktadır. Kırsal kesimlerde yaşayan sağır bireylerin ise Türk İşaret Dili ile ilerleyen yaşlarda karşılaştıkları bilinmektedir. “*Türkiye’de sağır öğrencilerin öğretmenleri, işiten bireylerdir.*” Bu öğretmenler her ne kadar Türk İşaret Dili’ni kullanmakta istekli olsalar da Türk İşaret Dili’ni eğitimlerde kullanabilecek kadar iyi seviyede TİD konuşamayabilirler. Ayrıca Türk İşaret Dili’nde hazırlanmış eğitim materyallerinde de yetersizlikler söz konusudur (İlkbaşaran, 2016, s.437)

Herhangi bir yüksek öğretim kurumunda eğitimine başlayan, ağır işitme kaybı veya tamamen işitme kaybı yaşayan bireyleri farklı zorluklar beklemektedir. Bu bireylerin bütün derslerinin işaret dilinde tercümesini sağlayacak bir sistemin oluşturulması gereklidir. Böyle uygulamaların eksikliği bu bireylerin farklı alanlarda lisans diploması alabilmelerinin önünde büyük bir engeldir (Kubuş, İlkbaşaran ve Gilchrist, 2016, s.37).

Türk işaret Dili, sağır toplumunun ana dilidir, sağır bireylerin özellikle eğitimde eşit fırsatlara erişimlerinin sağlanabilmesi için bu bireylerin eğitimlerinin her basamağındaki ihtiyaçlarının karşılanması özellikle okulöncesi eğitim ihtiyaçlarının göz ardı edilmemesi büyük önem taşımaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE WEB TABANLI TEKNOLOJİLERİN SAĞIR BİREYLERE UYGUNLUĞU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

3.1. Tezin Konusu ve Amacı

Dijital teknolojiler gündelik yaşam uygulamalarını doğrudan etkilemektedir. Bireyler pek çok işlemi artık, dijital yollar ile yapmaktadırlar. Bunlar arasında, dijital bankacılık yoluyla, para transferi, faturaların ödenmesi, vergilerin yatırılması, kredi alma, taksit ödeme gibi işlemler, web teknolojisi yoluyla hastane randevusu alma, otomatik para makineleri yoluyla para çekme, para yatırma gibi pek çok işlemi yapmak mümkündür. Üstelik, bu olanaklar artık yalnızca kişisel bilgisayarlar yoluyla değil, gezgin bir teknoloji olan cep telefonları yoluyla da yapılabilmektedir. Bu durum, pek çok kişinin yaşamını olumlu yönde değiştirdiği gibi dijital okuryazar olmayan kişileri de zorlayabilmektedir. Çünkü pek çok birey, sürekli değişen ve arayüzlerin kapasitesi ölçüsünde olanak sağlayan bu teknolojilere uyum sağlamakta zorlanmaktadır. Çocuklar henüz, yaşlılar da geç tanıştıkları için dijital teknolojileri tam anlamıyla kullanamayabilirler. Bunun yanında, bu çalışmanın konusunu oluşturan sağır bireyler de diğer engelli bireyler gibi bu teknolojileri verimli biçimde kullanma konusunda sorunlarla karşılaşmaktadır. Yeni ya da dijital medya okuryazarlığı olarak isimlendirilen becerilerin ne kadar önemli olduğu Corona virüsü salgını sırasında anlaşılmıştır. Evden çıkmanın mümkün olmadığı dönemlerde pek çok işlem dijital olarak evden gerçekleştirilmiştir. Bu teknolojileri verimli kullanamayan bireylerin bu dönemde çok zorlandıkları görülmüştür.

Alanyazına bakıldığında dijital teknolojiler ile ilgili yapılan çalışmaların genellikle görme engelliler üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun nedenlerinden biri, sağır insanların yazılı ya da görsel metinlerin görüp anlayabildikleri ve dolayısı ile bu tür teknolojileri kullanırken zorluk yaşamayacakları varsayımı olabilir. Ancak sağır bireyler, soyut kavramları, mecazları bağlaçları, son ekleri, deyim ve atasözlerini tam olarak kavrayamamakta ve kısıtlı bir kod bilgisi ile okuyabilmektedirler. Bu da onların özellikle sıradan bireyler için hazırlanmış arayüzleri tam olarak kavrayabilmesini engellemektedir.

Temel Araştırma Sorusu ve Alt Sorular

Herhangi bir engeli olmayan bireylerde bile eğer gerekli beceriler kazandırılmadığında, yaşamı kolaylaştıran bir olanak olmaktan çok, yaşamı zorlaştıran ve sorun üreten bir probleme dönüşen dijital teknolojilerin engelli bireyler için değişik zorluklar yaratabileceğini tahminlemek zor değildir. Bu bağlamda, araştırmanın temel sorusu;

Sağır bireyler dijital teknolojileri kullanırken ne tür deneyimler yaşamaktadırlar? şeklindedir.

Alt sorular ise şu şekilde sıralanabilir:

- 1/ Sağır bireylerin genel anlamda yaşadıkları temel sorunlar nelerdir?
- 2/ Sağır bireyler dijital platformlara hangi anlamları yüklemektedirler?
- 3/ Sağır bireylerin, dijital platformları kullanırken yaşadıkları deneyimler (zorluklar ya da kolaylıklar) nelerdir?
- 4/ Dijital platformların sağır bireylere uygunluğu açısından daha verimli hale getirilebilmesi için ne tür iyileştirmelere gereksinim vardır?

3.2. Yöntem

3.2.1.Nitel Araştırma

Araştırmanın temel ve alt sorularına bakıldığında, elde edilmek istenen yanıtların nitel araştırma ile daha doğru bir biçimde elde edileceği görülmektedir. Nitel araştırmalar, kaç ya da ne kadar gibi doğrudan ölçmeye dayalı bir yaklaşımdan çok, nasıl ve niçin sorularının yanıtlarını arar. Nicel araştırmalarda olduğu gibi bir genelleme iddiası olmasa da araştırılan probleme ilişkin ayrıntılı bir resim çizebilir. Nitel araştırmalar, daha küçük gruplar üzerinde uygulanmalarına rağmen daha uzun süreli ve derinlemesine veri toplamaya dayanır. Bu da ilgilenilen fenomenin daha ayrıntılı incelenmesine yardımcı olur.

3.2.2.Desen: Fenomenoloji

Nitel araştırmalarda desen, araştırmacıya yol gösteren bir strateji ya da rehber gibi işlev görür. Desenler görüşme sorularının oluşturulmasında, örneklemin yapılandırılmasında, örneklem sayısının belirlenmesinde ve her şeyden önemlisi, araştırmanın odağının ne olacağı konusunda temel bir fikir verir. Bu araştırmanın temel sorusu deneyimler üzerine odaklandığından, fenomenolojinin en uygun desen olduğı düşünülmüştür. Fenomenoloji, ne olduğunu tam olarak kavrayamadığımız ancak etkilerini ya da varlığının ayırımında olduğumuz olgulara odaklanır (Yıldırım ve şimşek, 2008, s.72). Bu çalışmada sağır bireylerin, dijital teknolojiler ile olan etkileşimleri incelenen fenomendir. Katılımcıların, bu teknolojilere ne anlamlar yükledikleri, nasıl algıladıkları, kullanımdan doğan duygular, etkileşimler odak konusudur.

3.2.3. Örneklem

Nitel araştırmalarda örneklem sayısı genellikle desenin gerektirdiğı bir sayıya göre belirlenir. Fakat görüşme sürecinde doygunluk nedeniyle sayı azalıp çoğalabilir. Bu çalışmada, sağır bireyler (15) ve ailelerinde sağır bireyler bulunan (duyan) birer kişi (15) ile görüşülmüştür. Araştırmada iki temel dahil etme ölçütü vardır. Araştırmaya dahil edilen sağır bireylerin, 18 yaş üstü olması, herhangi bir duyma cihazı ile duymasının mümkün olmaması ve ağır işitme kaybı olan kişiler olması gerekmektedir. İkinci olarak ise, dijital teknolojilere aşına olmaları, onları belirli düzeyde kullanıyor olmaları lazımdır. Bu veriler bağılamında, örneklem profili aşağıdaki şekilde oluşmuştur.

Sağır katılımcıların 9’u erkek 6’sı kadın olup 7’si evli 8’i bekardır. Katılımcıların 5’i 45-60 (+) yaş aralığında olup, 10’u ise 25-40 yaş aralığındadır. 15 katılımcının tamamı okuma ve yazma bilmektedir. Katılımcıların 13’ ilk ğretim 2’si lise mezunudur. Tüm katılımcılar dijital platformları ve interneti aktif olarak kullanmaktadır. Katılımcıların 8’i çalışmakta ve 7’si ise çalışmamaktadır.

Sağır yakınları olan (duyan) aile üyelerinin toplam kişi sayısı 15’dir. 15 katılımcının 4’ erkek 11’i kadın ve 10’u evli, 5’i bekardır. Katılımcıların 8’i 25-40 yaş aralığında olup 7’si ise 40-60 (+) yaş aralığındadır. 15 katılımcının tamamı okuma ve yazma bilmektedir. Katılımcıların 13’ niversite 2’si lise mezunudur. Tüm katılımcılar

dijital platformları ve interneti aktif olarak kullanmaktadır. Katılımcıların 11'i çalışmakta ve 4'ü ise çalışmamaktadır.

3.2.4. Veri Toplama Araçları

Fenomenolojik desende, temel veri toplama aracı derinlemesine görüşmeler olduğundan, bu araştırmada görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşmeler sırasında belirli bir kavramsal çerçeveye bağlı olarak pek çok açık uçlu soru sorulduğundan, konu hakkında ayrıntılı veri elde etmek mümkün olmaktadır. Bu araştırmada, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanmıştır. Böylelikle görüşmeci, veri toplama sırasında gerekli gördüğünde yeni sorular ekleyebilmiştir.

3.2.5. Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması

Araştırmada iç geçerliliği sağlamak için alınan önlemlerden biri uzman incelemesidir. Araştırma desenin seçimi, verilerin toplanması ve analizi süreçlerinde nitel araştırmalarda deneyimli bir kişiye danışılmıştır. Derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak, verilerin birbiri ile olan ilişkisi ve bir bütün olarak ne tür örüntüler içerdiği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu da iç geçerliğe katkıda bulunmuştur. Bu çalışmada gruplardan birisi sağır bireylerden olduğundan, derinlemesine görüşmeler ile veri elde etmek kolay olmamıştır. Veri toplama sırasında araştırmacıya en az bir profesyonel işaret dili uzmanı eşlik etmiştir. Görüşmeler boyunca, iki profesyonel işaret dili uzmanı çevirmen olarak görev yapmıştır. Uzun süreli etkileşim, görüşmecinin etkisini azaltmak açısından önemlidir. İşaret dili uzmanları ile sağır bireyler arasında önceden oluşmuş bir güven bağı vardır. Sağır bireyler, görece daha kapalı bir topluluk içinde yaşadığından, bu tür bir referans olmadan, görüşmelere gönüllü katılım pek kolay değildir. Araştırmacının da bazı sağır bireyler ile önceden güvene dayanan bir tanışıklığı vardır. Bu durum, araştırmanın iç geçerliğini güçlendirmiştir. Nitel araştırmalardaki düşük örneklem sayısı ve görüşme tekniği, ek veri elde etmeyi olanaklı kılan bir avantaj sağlamaktadır. Tekrar eden görüşmeler aynı zamanda, fenomenolojik desende daha sık önerilir. Transkriptlerin okunmasından daha kapsamlı ve derin veri elde edebilmek eksik bazı kısımları tamamlayabilmek için iki görüşme tekrar edilmiştir.

Dış geçerlilik bakımından amaçlı örnekleme yönteminin kullanılması bir avantajdır. Örneklem profili, başka araştırmaların örneklemeleri ile karşılaştırmaya olanak verecek ölçüde ayrıntılı tarif edilmiştir. Ayrıca temaların aktarılmasında kullanılan doğrudan alıntılar bu özelliğe katkıda bulunmuştur. Araştırmadan elde edilen sonuç, araştırma soruları ve sosyal model yaklaşımı ile uyumludur. Daha önceden sosyal modele göre oluşturulmuş olan kavramsal çerçevenin analizlerin yapılmasında rehber işlevi görmesi iç güvenilirlik açısından önemlidir. Yöntem kısmında, araştırma desenin ayrıntılı tarif edilmesi, veri toplama analiz ve yöntemlerinin açıklanması, araştırmacının konumunun ortaya konması dış güvenilirliğe katkıda bulunmuştur.

Araştırmacının Konumu

Araştırmacı, Türkçe İşaret Dili Eğitimi almıştır. Temel düzeyde işaret dili kullanabilmektedir. Bu nedenle, yerel sağır topluluğuna belirli düzeyde aşinadır. Sözelimi, görüşmeye katılan sağır bireylerden ikisini kişisel olarak tanımaktadır. Araştırmacı, süreç boyunca kimliğinin, becerilerinin, ön kabul ve inançlarının ve sağır toplumu ile olan kültürel bağının, araştırma sürecini ve veri yorumunu nasıl etkileyebileceği konusundaki farkındalığını korumuştur. Öznelliğini aza indirerek refleksiviteyi sağlamaya çalışmıştır. Bu durum araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğine katkıda bulunmuştur.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma nitel bir yaklaşıma dayalı olarak gerçekleştirildiğinden, nitel araştırmanın doğasından kaynaklanan birtakım kısıtlara sahiptir. Örnek büyüklüğü çalışmanın genellemelere ulaşmasına engeldir. Çalışma fenomenoloji yolu ile ortak temalara ulaşmaya çalışsa da sonuçların genellenebilirliği kısıtlıdır. Genelleme zaten nitel araştırmanın birincil önceliği değildir. Amaç, derinlemesine zengin verilere ulaşmak ve onları yorumlamaktır.

Araştırmacı, verilerin toplanması, analizi ve yorumlanması sırasında elden geldiğince nesnel olmaya çalışmıştır. Ancak tüm nitel araştırmalarda olduğu gibi, bunun tam olarak başarılması pek mümkün değildir.

Sağır bireylerin ailelerinin araştırmaya dahil edilmesi iki tarafından

söylediklerinin birbirleri ile tutarlılığını anlayabilmek açısından bir sağlama işlevi görebilirdi. Ancak sağır bireyler, aile bireylerinin araştırmaya katılmasına razı olmamıştır. En temel neden, bu durumun tarafların özellikle sağır bireylerin kişisel yaşamlarına ilişkin çapraz bir sorgu izlenimi yaratması ile ilgilidir. Bu endişe, sağır katılımcıların görüşmeler sırasında doğru olmayan bilgi verme olasılığını artırabilirdi. Başka bir deyişle, bu sağlamanın elde edilememiş olması bir kısıt gibi gözükürken, başka aile bireylerini araştırmaya dahil edilmesi bir yandan da yanlış veri elde etme olasılığını düşürmüştü, ayrıca çeşitliliği artırmıştır. Bu düzenleme özellikle sağır bireylerin araştırmacıya güven duymasını sağlamıştır.

Başka bir sınırlılık ise, derinlemesine görüşmelerde sağır bireyler ile bir tercüman aracılığı ile görüşülmesidir. Araştırmacı her ne kadar işaret diline belirli ölçüde hâkim olsa da dile bir derinlemesine görüşmeyi baştan sona yürütecek kadar hakim değildir. Burada iki temel sınırlılık bulunmaktadır. Birincisi, sağır bireylerin, kullandıkları dil açısından bazı dijital terim ve kavramları anlamakta zorluk çekmesidir. İkincisi, tercümanlar her ne kadar yeminli ve deneyimli olsa da aracılı bir iletişimde anlamların yitilebileceği olasılığıdır. Bunun olmaması için mümkün olan en iyisi yapılmaya çalışılmıştır.

3.2.6. Veri Toplama Süreci

Görüşmeler sağır bireyler ve ailesinde sağır bulunan aile üyeleri olmak üzere iki grup ile yapılmıştır. Sağır bireyler ile görüşmeler ortalama 30 dakika sürmüştür. Aile üyeleri ile olan görüşmeler ise 45 dk ile 70 dk arasındadır. Görüşmelerin çoğu sağırılar lokalinde gerçekleşmiştir. Sağır bireyler ile görüşmeler yeminli işaret dili tercümanları aracılığı ile gerçekleşmiştir. Ailesinde sağır bireyler bulunan kişiler ile görüşmelerde, tercümanlar yalnızca gözlemci olarak bulunmuştur.

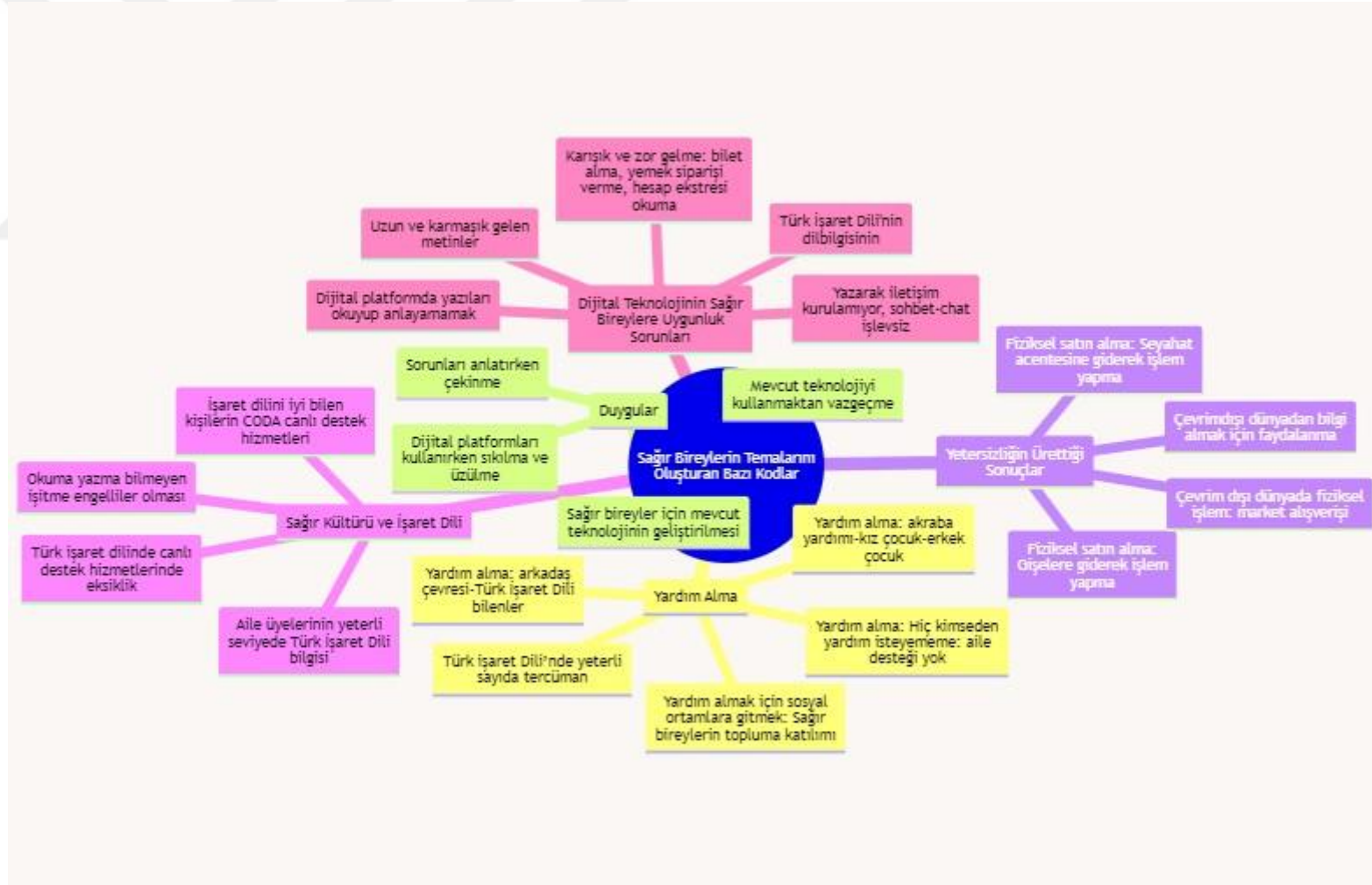
3.2.7. Veri Analizi

Görüşmeler sırasında ses kaydı yapılmış ve elde edilen kayıtlar transkriptlere dönüştürülmüştür. Tematik içerik analizi sürecinde, iki kodlayıcı yer almıştır. En verimli görüşme metni, kodlayıcılar tarafından ayrı ayrı kodlanmıştır. Daha sonra bir araya gelen kodlayıcılar, bu metinden üretilen bir kod listesi üzerinde uzlaşmıştır. Geri kalan transkriptler bu kod listesine göre yapılmış ancak yeni kodlar çıktıkça listeye eklenmiştir. Kodlayıcılar tekrar bir araya gelerek, kodlamayı beraber gözden geçirmiş ve farklı kodlamalar konusunda bir uzlaşmaya varmışlardır. Bu işlem hem sağır bireylerin görüşmeleri hem de duyan aile bireylerinin görüşme transkriptleri için ayrı ayrı tekrarlanmıştır. Tema üretme ve isimlendirme süreci birlikte gerçekleştirilmiştir. Tematik analiz sonucunda, her iki gruptan beşer adet tema ortaya çıkmıştır.

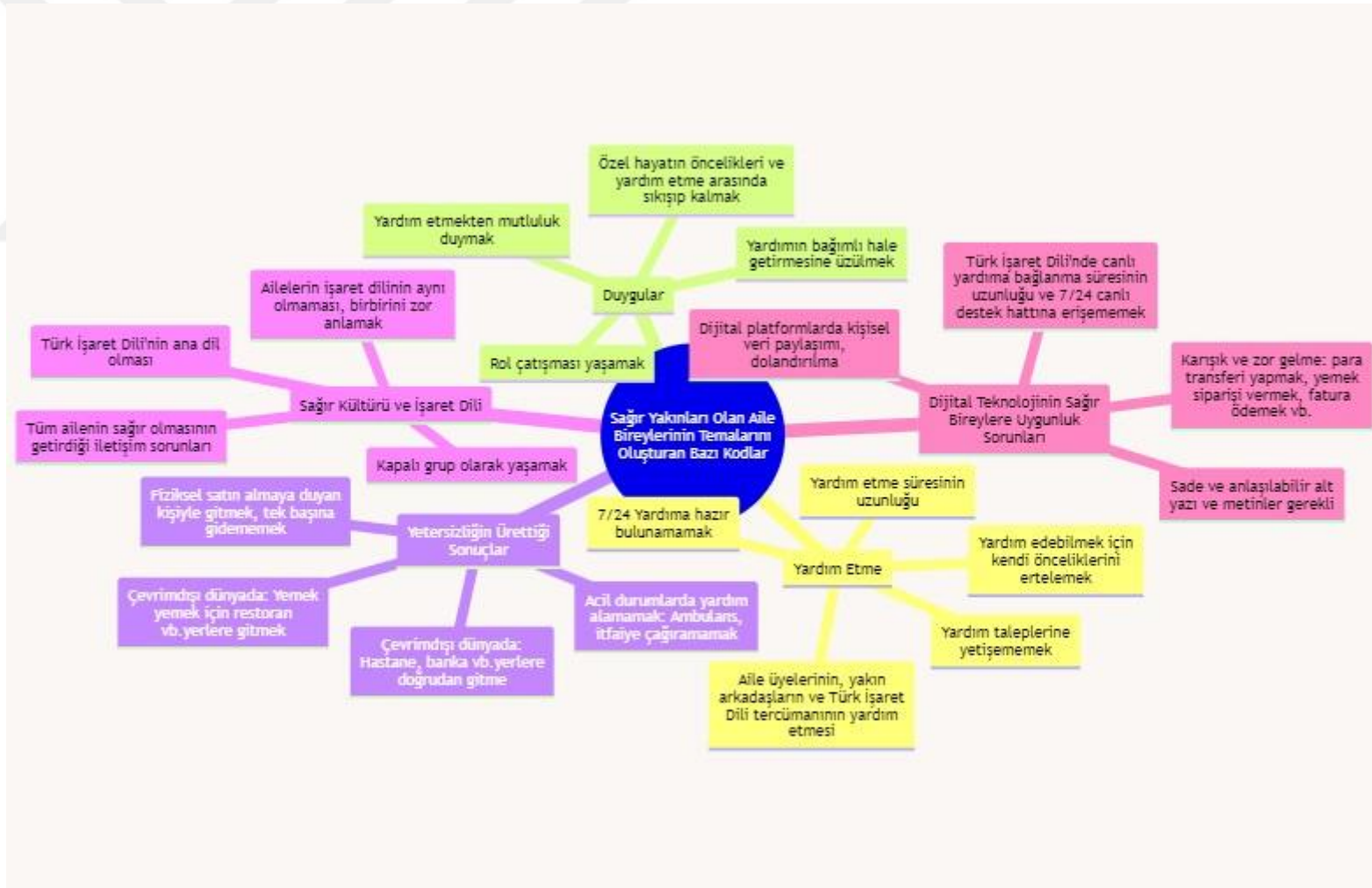
3.3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Derinlemesine görüşmelerden elde edilen verilere tematik içerik analizi uygulanmış ve elde edilen bulgular Şekil 3 ve 4'te ayrıntılı biçimde görüldüğü üzere 5 adet temada toplanmıştır. Temalar altında gösterilerin kodlar ilgili temanın en baskın kodlarıdır. Tüm kodları şekilde göstermek mümkün olmamıştır. Şekillerde gösterilen kod ve tema haritaları takip eden kısımlarda ayrıntılı açıklanmıştır.

Şekil 3: Sağır Bireylerin Temalarını Oluşturan Bazı Kodlar

Şekil 4: Sağır Yakınları Olan Aile Bireylerinin Temalarını Oluşturan Bazı Kodlar

3.3.1.Sağır Katılımcılardan Elde Edilen Temalar

Araştırma kapsamında 18 yaş üzeri, ilkokuldan liseye çeşitli seviyelerde eğitim düzeyine sahip, doğuştan sağır 15 kişi ile Türk İşaret Dili tercümanı eşliğinde derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Kodlama sürecinin sonunda aşağıdaki tablolarda yer alan temalar oluşturulmuştur;

Tablo 18: Sağır Bireylerde Elde Edilen Temalar

Dijital Teknolojinin Sağır Bireylere Uygunluk Sorunları
Yardım Alma (Çevrimiçi/Çevrimdışı Yardım Alma Alt Temaları)
Duygular
Yetersizliğin Ürettiği Sonuçlar
Sağır Kültürü ve İşaret Dili

Araştırmanın sağır katılımcıları ile yapılan görüşmelerin transkriptleri tematik içerik analizine tabi tutulmuş ve bazı temalara ulaşılmıştır. Aşağıda detaylandırılacak olan bu temalar; dijital teknolojinin sağır bireylere uygunluk sorunları, yardım alma, duygular, yetersizliğin ürettiği sonuçlar, sağır kültürü ve işaret dili şeklindedir.

3.3.1.1. Dijital Teknolojinin Sağır Bireylere Uygunluk Sorunları

Bu temayı oluşturan en önemli kodlar; platformlardaki metinlerin uzunluğu, metinlerin duyan bireylere göre hazırlanmış olması, okuma ve anlamada zorlanma, sağır bireylere uygun arayüzlerin eksikliği, sağıruları yönlendirebilecek işaretler ve görsellerin kullanılmaması, Türk İşaret Dili desteğinin yetersizliği, tercümanların dilbilgisi seviyesi, Türk İşaret Dili destek hizmetlerinde bekleme süresi şeklinde sıralanabilir.

Teknolojinin hızlı ilerleyişinin sunduğu modern çözümlerin sağır bireylerin sosyal ilişkilerinde ve iş yaşamlarında karşılaştıkları kişilerle ilişkilerini kolaylaştırıcı bir

potansiyelinin bulunduğu bilinmektedir. Sağır bireylerin sesleri ve yazılı mesajları anlamlandırırken zorlanmaları, yazılı belge ve mesajlara duyan bireyler gibi cevap verememeleri bu bireylerin zihinsel engelli olarak da algılanmalarına neden olmaktadır. Engel türlerinin doğru tanımlanması; kamu yönetim organlarına ve topluma, sağır bireylere olan yaklaşımlarını değiştirme ve bu bireylerin hak ve özgürlüklerini kullanmaları için uygun özel teknolojik çözümler üretilmesi imkanını sunacaktır (Lysik ve Pitula, 2016, s.540). Bu bağlamda, araştırma kapsamında katılımcıların dijital platformları kullanırken yaşadıkları deneyimlerde mevcut teknolojinin sunduğu çözümlerin, sağır bireylerin ihtiyaçlarına tam olarak uyum sağlayamadığı dikkat çekmektedir. Katılımcılar, dijital platformların sağır bireylerin dünyasına uygun olup olmadığına yönelik görüşlerini şu şekilde aktarmaktadırlar; Katılımcı 1 (K1); *“İnternet ve dijital platformlar genel olarak sağır insanların kullanımı için oldukça zor, bunu bazen kendi aramızda diğer sağır arkadaşlarımızla da konuşuyoruz. Sağır bireylere özel bir alan olsaydı korkmadan, çekinmeden dijital platformları kullanırdım.”* diyerek teknolojiyle ilgili beklentilerini paylaşmaktadır.

Bankacılık uygulamaları, alışveriş, hastane randevusu alımı vb. detaylı süreçlerde basitleştirilmiş bir yazı dili ve zenginleştirilmiş görsellerle işlem adımlarını kendilerine açıklayan bir yönlendirmeye ihtiyaç duyduklarını veya işaret dili tercümanından doğrudan destek almayı beklediklerini ifade etmişlerdir. Bu durumun dijital platformları sağır insanların kullanımına daha uygun hale getireceğini aktarmışlardır. Katılımcı 2 (K2) yaşadığı süreci *“Dijital platformları merak ediyorum, iletişim için kullanıyorum ancak web sayfalarında veya uygulamalarda yazılanları pek anlayamıyorum, bu sebeple merak ettiğim bir konuyu araştırıyorum. Örneğin; alışveriş sitelerinde zorlanıyorum, bankacılık işlemleri yaparken zorlanıyorum. Bu tarz platformların hepsinde Türk İşaret Dili bilen yetkililerden oluşan canlı destek hattı veya işaret dilinde görsel anlatımlar yer alırsa daha kolay anlar ve iletişim kurabilirim.”* diyerek görüşlerini paylaşmıştır. Türk İşaret Dili’nde canlı destek hizmetinin artık pek çok bankanın uygulamasında yer aldığı katılımcılara hatırlatılırken, bu uygulamalarla karşılaşp karşılaşmadıkları ve deneyimleri hakkındaki düşünceleri de kendilerine sorulmuştur. K2; *“Evet, bu uygulamalarla karşılaştım ama çok azdı. İnternetin bu konuda gelişmesi lazım. Türk İşaret Dili’nde çağrı merkezinden canlı destek alırken çok uzun süre bekliyorum ve beklerken çok sıkılıyorum.”*

Hızlı olsa daha kolay olurdu.” şeklinde belirtmektedir. Katılımcı 4 (K4)‘ün dijital platformlardaki mevcut çözümlerle ilgili deneyimleri K2 ile benzerlikler göstermektedir. K4; “Dijital platformların kullanımıyla ilgili eğitimler olmalı. Özellikle bankacılık işlemleri çok dikkat gerektiren işlemler, sağırılar doğru şekilde nasıl işlem yapılır anlayamıyor ve bu sebeple hep başkasından yardım almak gerekiyor. Ayrıca, çok fazla sayıda iyi seviyede işaret dili bilen kişi yok. Bazı uygulamalarda sağırılar için bölümler oluyor, orayı tıklayarak canlı yardıma bağlanabiliyorsun ancak bağlantı için çok beklemek gerekiyor, bu durumdan bıkiyorum ve sıkılıyorum. Uygulamaların geliştirilmesi lazım, dijital platformları kullanmak hep bir problem!” diyerek çağrı merkezlerinden aldığı Türk İşaret Dili’ndeki canlı desteğin yetersizliğinden yakınmaktadır.

Aslında pek çok bankacılık, internet sağlayıcı, hastane ve benzer hizmetlerde, bir görevliye bağlanabilmek sıradan kişiler için de kolay değildir ve uzun bekleme süreleri gerektirir. Bir bankanın telefon bankacılık hizmetlerinde çalışacak müşteri temsilcilerini ya da bir hastane randevu sistemi için bir kamu görevlilerini bulmak, yetiştirmek ve istihdam etmek görece daha kolayken bile insan kaynağının az, bekleme sürelerinin uzun olduğu düşünülürse, işaret dili bilen nitelikli insan kaynağının sayısının beklenenin çok daha altında olduğunu anlamak zor değildir.

Katılımcı 7 (K7) sosyal medya kullanımının sağırılara daha uygun olduğunu belirtirken aynı katılımcının diğer deneyimlerinin olumsuz olduğu, paylaştığı şu cümlelerden anlaşılmaktadır; “Sosyal medya platformlarını kullanıyorum (Facebook, Instagram vb.) bu platformları iletişim için kullanıyorum, yeterli oluyor. Bu platformlar sağırılara daha uygun ve kolay ama dijital platformları kullanırken örneğin; alışveriş sitelerinden bir şey anlayamıyorum. Cümleleri anlamakta zorlanıyorum. Dijital platformlarda yer alan cümleler bana çok uzun ve karmaşık geliyor. Bu platformlarda yer alan yazılar daha kısa ve anlaşılır olmalı.” K7 deneyimleriyle ilgili diğer görüşlerini “Dijital platformun içinde mesajlaşarak yardımcı olmaya çalışan müşteri hizmetleri destek hattı olabiliyor ancak bu şekilde verilen yardımda sorunumu anlatabilmem çok zor. Oradaki yetkilinin yazdıkları, duyan bir kişiye göre kurulan cümleler. Canlı destek hattındaki kişiyle birbirimizi anlamamız hiç kolay değil. Müşteri hizmetleri yetkilisinin paylaştığı ekran yazışmalarla uzuyor (sohbet/chat ekranından bahsediyor), hızlı

değişiyor ve anlaşılamıyor. Yazışarak veya mesajla (SMS) müşteri hizmetleriyle iletişim kurmak imkansız. Dijital platformların genelinde Türk İşaret Dili tercümanı yok. Olan yerlerde ise bağlantı süresi çok uzun. 7/24 bağlantı yapılabilse bile canlı destek için çok beklemek gerekiyor. Ayrıca dijital platformlardaki ekranda sık sık reklamlar çıkıyor, sağırılar bu reklamları da anlayamıyor. Dijital platformlarda işaret dilinde görüntülü canlı yardım olmalı ve destek hizmetinde çalışan yetkililer mutlaka iyi derecede Türk İşaret Dili bilmeli.” cümleleriyle beklentilerini aktarmaktadır.

Katılımcıların, kendi deneyimlerinden yola çıkarak sundukları bazı çözüm önerilerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Türk İşaret Dili’nde canlı yardım hizmetlerinin Türkiye’de yaygınlaşmakta olduğu bilinmekle birlikte katılımcılar yalnızca sağırılara göre özelleştirilmiş uygulamalara ihtiyaç duyduklarını dile getirmektedirler. Örneğin Katılımcı 6 (K6) *“Dijital platformlarda yer alan yazılar, metinler çok uzun ve karışık, anlaşılması çok güç. Dijital platformlar sağırılara uygun hale getirilmeli, sağırıları yönlendirebilecek işaretler örneğin; kulak işareti (işitme engeli sembolü olan mavi zeminli işaret) kullanılmalı ve ihtiyaç duyulması halinde bu yönlendirme ile işaret dili tercümanına bağlanmalı.”* diyerek önerilerini aktarmaktadır.

Katılımcılar dijital platformlarda, Türk İşaret Dili’nde canlı destek hattına bağlandıklarında bazı teknik ifadeleri anlamakta zorlandıklarını belirtmektedirler. Ayrıca katılımcılar, canlı destek hattındaki işaret dili tercümanın dil seviyesine de dikkat ediyorlar. İletişim kurdukları tercümanın önce terimi kavram olarak açıklamaya çalıştığını ve bu durumun görüşme süresini uzattığını belirtmişlerdir. İşaret dilinde yeterli görmedikleri tercümanla da iletişimi hemen kestiklerini ifade etmektedirler. Yaşanılan bu tarz durumların çağrı merkezlerindeki canlı destek hattına bağlanmaya çalışan diğer sağır bireylerin de bekleme sürelerini etkileyebileceğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda Katılımcı 9 (K9) ‘un aktardıkları dikkat çekicidir K9; *“Canlı destek hattını arıyorum, “merhaba” dedikten sonra yetkili kişiye bakıyorum işaret dili kullanımı yeterli mi diye. Eğer yetkili yeteri kadar iyi işaret dili konuşamıyorsa görüşmeyi hemen sonlandırıyorum, sonra tekrar başka bir tercümana bağlanmak için arıyorum. Ancak uzun süre beklediğim de oluyor. Bu durumda kabahat kimde? Bazı kelimelerin anlamları anlaşılamıyor, örneğin; provizyon sözcüğü... Bağlantı sırasında bazı kelimelerin terminolojik olarak açıklanması gerekiyor ve tercüman önce kavramı anlatmaya çalışıyor, bağlantıda vakit*

kayıp yaşıyor.” biçiminde görüşlerini aktarmaktadır. Burada K9, Türk İşaret Dili’nde her sözcüğün karşılığının bulunmadığını ve özellikle teknik terminolojiye giren sözcüklerde bu durumun fazlasıyla yaşandığını ifade etmeye çalışmıştır. Dolayısıyla terminolojik kelimelerin karşılığının işaret dilindeki var olan kelimelerle açıklanması gerekmektedir. Bu nedenle sağır bir bireye “provizyon” sözcüğünün açıklanabilmesi için işaret dilinde bilinen gösterimlerle öncelikle anlatılması gerekmektedir. Bu bağlamda K9 Türk İşaret Dili tercümanlarının dil yeterliliğinin üst seviyede olması gerektiğine dikkat çekmiştir.

Kavramı açıklamaya çalışarak zaman kaybetmek yerine, işaret dilinde ilgili terimin bir karşılığını geliştirmek gerekmektedir. Ancak bu sözgelimi bankacılık sistemindeki işaret dili kullanıcısının tek başına yapabileceği bir şey değildir. İşaret dilinin, kurumlar arasındaki iş birliği ile daha da geliştirilip provizyon sözcüğü gibi teknik terimleri de içine alması sağlanmalıdır.

Katılımcıların deneyimleri, genel olarak mevcut dijital teknolojinin kullanımının sağırlara uygun olmadığı ve geliştirilmesi gereken yönleri olduğu görüşünde yoğunlaşmaktadır. Katılımcılar kamu veya özel sektör ayrımı olmaksızın uygulamaların geliştirilmesini talep etmektedirler. Dijital platformlardaki sağırlara yönelik bilgilendirici, yönlendirici işaretlerin ve görsellerin artırılması, Türk İşaret Dili’nde hizmet veren uygulamaların geliştirilmesi, destek hizmetlerinde görev alan yetkililerin sayısının artırılması ve hizmet alımı sırasında bekleme süresinin kısaltılması, her alanda 7/24 destek hizmetlerinin sunulması, işaret dili tercümanlarının iyi seviyede işaret dili konuşmaları, farklı teknik terimlerle ilgili işaret dilinde yeni terminolojilerin oluşturulması en başta gelen talepler olarak dikkat çekmektedir.

Toplumun sağırlara yönelik yaygın ve basmakalıp inanışlarının dijital teknolojinin uygunluk sorunlarının gözden kaçırılmasına etki ettiğini söylemek mümkündür; “görebiliyorlar o halde her yazılanı engelsiz bireyler gibi okuyup anlayabiliyorlar” biçimindeki genel kanı, sağır bireylerin ihtiyaçlarının doğru anlaşılamamasına neden olmaktadır. Sağırların kendine özgü bir dil yapısıyla konuşmaları ve yazmaları, duyan bireylerin dünyasındaki sözcüklerin anlam zenginliğinden yoksun oluşları da sağırların dijital dünyanın zenginliğine erişmelerine engel olmaktadır. Duyan bireyler tarafından ve sağır bireylerin deneyimleri incelenmeden

geliştirilen dijital teknolojinin, engelli bireylerin temel sorunlarına çözüm üretemeyeceği açıktır. Örneğin; engelli bireyler için ısrarla sunulmaya çalışılan mesajla (SMS) veya doğrudan yazışma/sohbet (chat) şeklindeki destek hizmetlerinin sağır bireylere uygun olmadığı fark edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, dijital platformlardaki uygulamaların engel gruplarının ihtiyaçlarına göre şekillenmesinin zorunluluğu yadsınamaz bir gerçekliktir.

Dijital platformlara eklenecek bazı özellikler sayesinde sağır bireylerin bu platformlarda kolaylıkla işlem yapması mümkündür. Örneğin; ürün veya hizmetlerle ilgili Türk İşaret Dili'nde kısa ve açıklayıcı videolar eklenmelidir; değişim ve iptal işlemlerinin nasıl yapılacağını ve kargo süreçlerini anlatan işlem adımlarına yönelik Türk İşaret Dili'ndeki videolar hazırlanmalıdır. Sağır bireyler web sayfalarında veya mobil uygulamalarda mavi renkte kulak işaretini gördüklerinde bu işarete tıklayarak Türk İşaret Dili'ndeki anlatımlara erişebilirler. Platformların kendi içlerinde 7/24 tercüman hizmetinin sunulması ise sağır bireylerin özellikle ürün değişimi veya iptali konusunda doğru ve hızlı işlemler yapabilmelerini sağlayacaktır.

3.3.1.2. Yardım Alma (Çevrimiçi/Çevrimdışı Alt Temaları)

Bu tema, çevrimiçi ve çevrimdışı yardım olarak iki alt temada ele alınmıştır ve grafikte gösterilmiştir. Çevrimiçi yardım, sağır bireyin aile yakınından dijital ortam için yardım istemesidir. İkinci durum ise yine sağır bireyin yardımı çevrimdışı dünyada istemesidir. Bazen bu iki durum birbirinden bağımsız şekilde gerçekleşirken, bazen de çevrimdışı dünyadaki yardımın işe yaramaması sonucu, çevrimdışı dünyada doğru yönelmesi şeklinde olur. Sözgelimi, dijital bankacılık hizmeti için yardımı isteyen sağır birey ve yakını, sorunu orada çözemezler ise, o bankanın çevrimdışı dünyadaki şubesine gitmektedirler.

Bu temaya ilişkin kodlar; duyan aile üyeleriyle ve duyan arkadaşlarla yardımlaşmak, Türk İşaret Dili tercümanı desteği, çağrı merkezi görüntülü canlı yardım, hazır bulunmak, vakit bulamamak, devamlı yardım alamamak, normalleştirmek, umursamamak, zorunluluk olarak sıralanabilir.

Diğer insanların verdiği tepkilerin engelliliğin anlamını belirlediğini vurgulayan Taylor (1999, s.263-264) engelli olmayan bireylerin engelliliğe ilişkin tepkileri ve

duyguları sonucu engellilikle ilgili kültürel bir çerçeve ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bu bağlamda, Engellilere Yönelik Eylem Planı (The Strategy Accessible Slovenia and Action/2007-2013)'nda belirtilen koşulların engelli bireylere sağlanmamasının bireyleri, başkalarına bağımlı ve yardıma muhtaç kişiler haline getireceğini ve engelli bireylerle ilgili önyargıları perçinleyeceğini söylemek mümkündür.

Bu araştırma kapsamında dijital platformları kullanırken yaşadıkları deneyimleri aktaran katılımcılar, yardım almadan işlemleri yapamadıklarını belirtmişler ve bu durumun kendilerini mutsuz ettiğini paylaşmışlardır. Örneğin; Katılımcı 2 (K2) “*Web sayfasındaki cümleleri anlamadığım için başkalarından yardım istemek zorunda kalıyorum. Dijital platformları kullanırken annem, babam ve kardeşimden yardım alıyorum, onlar duyuyorlar, bazen duyan arkadaşlarım da yardım ediyorlar. Dijital platformları yardımsız kullanabilseydim, kolay iletişim kurabilseydim kendimi daha iyi hissederdim. Devamlı başkalarından yardım istiyorum, çevremdekiler anlatmaya çalışıyorlar. Kendi işlerimi yapmak için hep birilerini çağırmak zorunda kalıyorum. Her zaman duyan birisinden yardım alıyorum. Üzülüyorum ve sinirleniyorum. Devamlı annem ve babamdan yardım istemek beni çok üzüyor.*” şeklinde görüşlerini aktarmıştır. Katılımcı 3 (K3)'ün aktardıkları da benzerlik taşımaktadır. K3 deneyimi şu cümlelerle paylaşır; “*18 yaşında bir erkek çocuğum var, bana o yardım ediyor. Oğlum duyuyor. Zorlandığım şeylerde hep bana yardım ediyor. Sadece dijital platformları kullanırken değil, dışarıdaki normal yaşantımda da yardım almak durumunda kalıyorum. İnsanlar sağırlarla doğru ve yeterli şekilde iletişim kuramıyor. Anlaşılamadığımda mutsuz oluyorum, bazen sinirleniyorum. Fakat kendi kendime sabırlı olmam gerektiğini söylüyorum. Sürekli birilerinden yardım istemek iyi bir duygu hissettirmiyor bana. Her ne kadar bana destek olan oğlum bile olsa bazen onun da dışarda işleri oluyor veya müsait olamıyor ama ben internet ortamındaki işlerimi tamamlamak için onu beklemek zorunda kalıyorum. Hep başkalarına bağlı olarak yaşamak durumundayım.*” diyerek yardım beklemenin zorluklarına değinmektedir.

Katılımcı 4 (K4) yardım almakla ilgili düşüncelerini ise şu şekilde paylaşmaktadır; “*Birisinden yardım istemeyi hiç sevmiyorum, sinirleniyorum. Yardıma almaya mecbur kalmayı hiç sevmiyorum. Kimseye bağımlı olmadan, tek başına dijital platformları kullanmak güzel olurdu* “ şeklinde görüşlerini açıklamaktadır. Katılımcı 5

(K5) platformlardaki işlemleri yaparken kimlerden yardım aldığını açıklamaktadır. K5 yardım alma deneyimini şu sözlerle açıklar; *“Eşim, annem, babam sağır, bir tek kardeşim duyuyor. Çocuğum var o da sağır. Bana ve ailemdeki diğer duymayan kişilere kardeşim yardım ediyor fakat yardım ederken hiç şikayet etmez, söylenmez...Çok iyi biridir, her zaman yardımcı olur. Fakat kardeşim de çalışıyor, bana devamlı yardım edebileceğini sanmıyorum.”* şeklinde açıklarken, kendisine yardım edebilecek aile üyelerinin de meşgul olabileceklerini ifade etmektedir. Sağır bireylerin ailelerinde işaret dilini yeteri kadar bilmeyen aile fertleri de bulunabilmektedir. Katılımcı 7 (K7) bu durumla ilgili *“Dijital platformları kullanırken yardım alıyorum. Duyabilen ve Türk İşaret Dili bilen arkadaşlarım var, onlar dijital platformlarda karşıma çıkan ekranı okuyorlar ve bana açıklıyorlar. Kardeşim de var, o da bana yardım ediyor ama kardeşim çok iyi seviyede Türk İşaret Dili bilmiyor. Devamlı yardım almak...Yardım almak...Nereye kadar? Sürekli sormaktan, yardım almaktan çok bıktım, yardım istemek hoşuma gitmiyor. Yardım eden kardeşim bile olsa sonunda yeter artık diyor, nereye kadar diyor? dijital platformlarda bankacılık işlemlerini yapmayı biraz öğrendim, ben de diğer sağır arkadaşlarıma yardım ediyorum.”* diyerek yardım almakla ilgili problemlerini ifade etmektedir. Katılımcı 8 (K8) yardım almakla ilgili üzüntüsünü şu sözlerle ifade eder; *“Sürekli yardım istemek çok zor. Bazen sinirleniyorum bazen ağlıyorum. Ben yine de kendimce dijital platformlarda işimi yapmaya çalışıyorum ama işaret dili tercümanı yoksa hep başka birinden yardım istemek çok zor.”*

Sağır katılımcıların ailelerinde eğer duyan kişiler bulunuyorsa sağır katılımcılar yardımı bu kişilerden aldıklarını belirtmektedirler. Eğer aile bireyleri yeterli seviyede işaret dili bilmiyorlarsa duyan aile bireylerinden alınan yardım da iletişim sorunlarına neden olabilmektedir. Benzer bir durum ailesindeki tüm bireylerin sağır olduğu katılımcılar için de geçerli görünmektedir. Aile bireylerinin tamamı sağır olan Katılımcı 15(K15) dijital platformları kullanırken işaret dili tercümanından destek alarak işlemlerini tamamlayabildiğini belirtmektedir. K15 yaşadığı deneyimi *“Böyle durumlarda sinirleniyorum, sıkılıyorum ve sabredemiyorum...Kendimi çaresiz ve yetersiz hissediyorum...Başarısız da hissediyorum çünkü ben iyi bir sporcuyum ve böylesine bir durum kendimi kötü hissetmeme neden oluyor. Ailemde herkes sağır, devamlı işaret dili tercümanından yardım istemek beni mutlu etmiyor, üstelik her ihtiyaç duyduğum anda*

tercümâna da ulaşamıyorum.” diyerek aile bireylerinin tamamının sağır olduğu bir ortamda sorunlarını ne şekilde çözebildiğine açıklık getirmektedir. K15 aynı zamanda kendisinin de sağır aile fertlerine yardım ettiğini ve bu sefer de diğer aile bireylerinin kendisinin yardımına mecbur kaldığını ifade etmektedir. K 15 bu durumu şu şekilde açıklamaktadır; “Ailemdeki herkes sağır. İnterneti ve dijital platformları herkes benim gibi kullanamıyor. Örneğin; annem dijital platformlarda herhangi bir işlem yapması gerektiğinde ona sadece ben yardım edebiliyorum. Dijital platformlarda yapılan işlemleri annem hiç bilmiyor. Diğer aile bireylerimiz için de durum aynı sayılır. Tıpkı duyan biri gibi hepsine yardım etmeye çalışıyorum ama ben de zorlanıyorum. Onlar da devamlı benim yardımına bağımlı duruma geliyorlar. Onların da kendi başlarına, bağımsız şekilde dijital platformlarda işlerini yapabilme özgürlüğü olmalı.”

Sağır katılımcılar arasında dijital platformları temel özellikleriyle kullanabilen kişiler de bulunmaktadır. Katılımcılar dijital platformlardaki basit işlemlerin yapılışını kendilerine öğreten kişiler sayesinde teknolojileri kullanabildiklerini belirtmektedirler. Örneğin; Katılımcı 14 (K14) *“Dijital platformlarda yaptığım işlemler benim için kolay fakat bunun nedeni bana yardım edilirken nasıl yapıldığını öğrenmem oldu. Kendime öğrenmek için zaman tanıdım. İşlemleri yapamadığımda veya yardım istediğimde sinirlenmiyorum çünkü yardım istemeyi normal buluyorum. İnsanlardan doğru bilgi aldığımda mutlu oluyorum ama bana yanlış bilgi verilirse mutsuz oluyorum. Herkese güvenemiyorum, karşımdaki kişinin beni kandırıp kandırmadığını anlayabiliyorum, hissediyorum. Dürüst kişiyi anlayabiliyorum.”* şeklinde bilgi vermiştir ve K14, daha az yardım alarak işlemleri kendi kendine yapabildiğini ve ayrıca yardım istemeyi de normal bulduğunu bu şekilde aktarmıştır.

Katılımcı 13 (K13), dijital platformları seyrek kullandığını, ihtiyaç duymadığını, tüm işlemlerin duyan bir aile bireyi tarafından yapıldığını belirtmektedir. K13; *“Kendi başıma dijital platformları kullanmak istemiyorum çünkü ihtiyaç duymuyorum. Dijital platformlardaki tüm işlerimi oğlum yapıyor, bundan çok mutluyum... Evi bizim evimize çok yakın, o yardıma geliyor. Oğlum iyi bir evlat, beni üzmiyor çünkü yardım eden kişi benim evladım ve bu durumdan rahatsızlık duymuyorum. Kendimi çok şanslı buluyorum çünkü benim duyan çocuğum var ve bana hep yardım ediyor. Fakat hiç çocuğu olmayan veya çocuğu da sağır olan aileler var, bu kişilerin durumu daha da zor. Herkesin*

ailesindeki durum benimki gibi değil, devamlı yardım alamayabilir.” diyerek kendisine yardım edebilecek duyan bir aile bireyi olmasından dolayı kendini şanslı hissettiğini ifade etmektedir.

Katılımcı 11 (K11) de dijital platformlardaki temel işlemleri çok az bir yardımla yapabildiğini belirtmektedir. Yardım eden kişilerin arasında yine aile bireyleri ve akrabaların yer aldığı dikkat çekmektedir. K11, az yardım almanın kendisine hissettirdiği duygularla ilgili şunları paylaşmaktadır; *“Fazla yardıma ihtiyacım olmuyor, basit işlemleri yapabiliyorum. Çocuklarım bana yardım ediyorlar. Bir kızım ve bir oğlum var, bazen akrabalarım yardımcı oluyorlar. Az da olsa kendi başıma işlerimi yapabildiğim için mutlu oluyorum, kendimi güvende hissediyorum.”* diyerek görüşlerini belirtirken az yardımla teknolojiyi kullanabilmenin kendisini güvende hissettirdiğini paylaşmaktadır.

Engelli bireyler toplumun farklı duygusal tepkileriyle karşılaşmaktadırlar. Toplum engelli bireyleri çok az bir yardımla kendi işlerini yapabilecek kişiler olarak görmemekte ve aşırı korumacı biçimde davranarak, devamlı yardıma muhtaç kişiler olarak algılamaktadır. Engellilere çocuk gibi davranılmakta ve yetenekleri görmezlikten gelinmektedir. Bu yaklaşım sebebiyle engellilerin kaygı, çaresizlik, öfke gibi duygular hissettikleri bilinmektedir (Garin Ayuso-Mateos, Almansa, Nieto, Chatterji ve Vilagut, 2010, s.4-8). Bu bağlamda toplumun engeli bireylere karşı verdiği tepkilerin engelliliğin anlamını belirlediğini söylemek mümkündür.

Bağımsız yaşam sürdürebilmek, bireylerin başkalarına veya kurumlara bağımlı olmadan kendi sorumluluklarını üstlenerek sosyal yaşama katılabilmelerini sağlar. Engelli bireylerin bağımsız yaşam sürdürmelerinin sağlanması ile bu bireyler kendilerine yetebilen, *“kendisine yardımcı olabilen”* bireylere dönüşecektir. Engelli bireyleri, engelsiz bireylerle *“denk”* kabul edecek zihniyetin oluşması için; eğitim, istihdam ve hukuksal haklarda yapılacak çalışmalar *“kendisine yardımcı olabilen”* engelli bireylerin sayısının artmasına katkı sağlayacaktır (Tufan ve Arun, 2006, s.16).

Engellilere yönelik olumsuz algıyı değiştirebilmek ve ayrımcılıkla mücadele edebilmek amacıyla engelli bireylerle yaşam kültürü eksikliğinin giderilmesi ve engelli bireylere nasıl davranılacağı ile ilgili bilincin oluşturulması, toplumdaki önyargıların giderilmesine ve engelliliğin anlamının değişmesine olumlu biçimde katkı sağlayacaktır.

3.3.1.3. Duygular

Bu tema, araştırmaya katılan sağır bireylerin teknoloji kullanımına yönelik duygularını ifade etmektedir. Bu temada; büyük oranda teknolojiyi yeterince iyi kullanamamaktan hatta bazen hiç kullanamamaktan kaynaklanan vazgeçme, korku, yetersizlik, çaresizlik, güvensizlik, çekinme, dünyanın dışında hissetme, sinirlenme gibi olumsuz duygular yer alırken, teknolojiyi bazen ve belirli alanlarda kısmen kullanabilmekten kaynaklanan gurur duyma, mutlu olma gibi çok az sayıda kod bulunmaktadır. Bu durum katılımcıların dijital teknoloji deneyimlerinin onlarda büyük oranda olumsuz duygulara neden olduğunu göstermektedir.

Sağır bireyler de duyan bireyler gibi internetten en üst seviyede faydalanabilirlerse sahip oldukları bilgiyi artırıp yaşamlarını zenginleştirebilirler. İnternetin sunulan teknolojiye erişim kolaylığının yanısıra mevcut teknolojinin kullanımına yönelik zorlukları dikkat çekicidir. Bu bağlamda katılımcıların olumsuz duyguları arasında en başta korku ve güvensizlik duygusu gelmekte ve bu duygunun temelinde teknolojiye yeteri kadar hakim olamamanın verdiği endişe ön plana çıkmaktadır. Örneğin Katılımcı 1(K1) bu durumu şu şekilde ifade etmektedir; *“Dijital platformları kullanarak yapacağım diğer işlemler beni korkutuyor, örneğin bankacılık işlemleri...İşlemlerin nasıl yapılacağını bilmiyorum. Problem olur, param gider, çalınır diye düşünüyorum ve bunlardan korkuyorum. Maddi anlamda zarara uğrarım diye endişe ediyorum, üzülüyorum. Bu yüzden de bu işlemleri yapmaya ihtiyaç duymuyorum.”* Dijital platformları teknolojileri bankacılık işlemlerinde ve para ile ilgili işlemlerde kullanmaktan korktuğunu belirten K1’e “dijital platformları kullanmadan parasını/maaşını nasıl yönettiği, yatırım fırsatlarına erişip erişemediği ve erişebiliyorsa bunu nasıl sağladığına yönelik” sorular sorulmuştur. Katılımcı yöneltilen bu sorulara *“Maaşımı aldıktan sonra hemen çekiyorum ve harcıyorum, bu yüzden yatırım yapamıyorum. Nasıl para transferi yapılır, nereden biriktirilir bilmiyorum. Maaşımı alıyorum ve borçlarımı ödüyorum, elektrik-su gibi genel giderleri ödüyorum. Param hiç kalmıyor, nasıl yatırım yapılır bilemiyorum... Altın, döviz, mevduat geliri vb. şeyleri anlayamıyorum. Paramı yönetemiyorum. Çok güzel bir yerde çalışıyorum, maaş almamla ilgili hiçbir sorun yok ama yatırım yapamayınca kendimi güvende hissetmiyorum ve gelecekle ilgili endişelerim oluyor.”* şeklinde görüşlerini eklemiştir.

Dijital platformları kullanırken ihtiyaç duyulan şifreler veya kişisel bilgilerin paylaşımı, sağır bireylerin güvensizlik hissetmesinde önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Sağır bireyler, yapacakları pek çok işlemde (e-devlet uygulamasını kullanmak, bankacılık işlemlerini yapmak, sağlık randevusu almak, muayene sonuçlarını incelemek vb.) bazı kişisel bilgilerini (kimlik numarası, doğum tarihi, şifre vb.) başkalarıyla paylaşmak zorunda kalmaktadır. Bu durumun sağır bireyler için önemli bir güvenlik açığı oluşturduğunu söylemek mümkündür. Katılımcı 2 (K2) dijital platformları kullanırken kişisel bilgilerini başkalarıyla paylaşmakla ilgili şunları söylemiştir *“Şifrelerimi veya kişisel bilgilerimi paylaşmak zorunda kalıyorum ama sadece ailemle paylaşıyorum, bunun dışındaki başka kimseye şifrelerimi vermiyorum çünkü başka kimseye güvenemiyorum.”* Katılımcı 3 (K3) de tıpkı K2 gibi, şifre veya kişisel bilgilerini paylaşmak zorunda kalırsa yalnızca ailesine güvendiğini belirtmiş *“Başkaları şifrelerimi görüyor ancak ben şifreli işlemlerde veya kredi kartı bilgisi gerektiren işlemlerde kendi oğlumdan yardım alıyorum. Başka kimseye bu tarz özel bilgilerimi vermiyorum çünkü başkalarına güvenmiyorum. Yalnızca aileme güveniyorum.”* şeklinde açıklamıştır.

Teknoloji bilimsel yöntemlerle ilerlerken insanların hayatlarını daha iyi hale getirmeyi amaçlamaktadır. Artur (2009)’a göre teknolojinin yaşamımızı kolaylaştırmasını, sorunlarımızı çözmesini, bizleri çıkmazdan kurtarmasını, kendimiz ve çocuklarımız için hayal ettiğimiz geleceği sunmasını bekleriz ve böylelikle umudumuzu teknolojiye bağlarız (s.9-11). Bu bağlamda teknolojinin duyan bireylerin yaşamlarını kolaylaştırdığı kadar sağır bireylerin de yaşamlarını kolaylaştırması beklenmelidir. Ancak katılımcıların görüşleri, mevcut teknolojinin engelsiz bireylere sunduğu kolaylıkları aynı biçimde sağır bireylere de sunamadığını göstermektedir.

Dijital platformları kullanarak yapılacak işlem sayısı her geçen gün artarken sağır bireylerin bu değişime aynı hızda uyum sağlayabildiğini söyleyebilmek pek mümkün değildir. Sağır bireyler dijital platformları kullanırken çoğunlukla yardım almak zorunda kalmakta ve bu durum beraberinde farklı duyguları getirmektedir. Örneğin Katılımcı 4(KA4), sağır bireylerin yaşadıkları tek zorluğun kişisel bilgilerin paylaşımı olmadığını, bazı sağır insanların yardım alacak kişileri bile bulamadığını belirtmiş *“Hiç kimse bana yardım etmiyor, edemiyor çünkü etrafımda yardım edebilecek bir yakınım bile yok. Abilerim var ama onlardan biri Almanya’da diğeri de İstanbul’da yaşıyor. Onlar duyuyorlar ama*

çalıştıkları ve uzakta oldukları için bana yardımcı olamıyorlar. Eşim de sağır ve bir tane çocuğumuz var, çocuğumuz sağır değil fakat henüz 4,5 yaşında... Çok küçük olduğu için bana yardım edemiyor.” diyerek kendisinin de dijital teknolojileri kullanırken ihtiyaç duyduğu yardıma kolaylıkla erişemediğini vurgulamıştır. K4 kendisine yardım edecek kişiyi bulsa bile bu durumun yine de kendisini mutsuz ettiğini ve bıktırdığını sözlerle aktarmaktadır; *“Tek başına işlerini yapamamak kötü bir duygu. Sürekli birilerinden yardım almak ve yardım almayı beklemek de kötü bir duygu. Yardım al...yardım al...Nereye kadar? Bıktım artık. Sabret sabret ne zamana kadar?”* sözleriyle açıklamaktadır.

Katılımcıların teknoloji kullanımına yönelik deneyimleri çoğunlukla olumsuz duygular yaratmakla birlikte kısmen bazen başardıkları işlemler için olumlu duygular da hissetmektedirler. Teknolojinin gelişimiyle ilgili düşüncelerini K4 *“Teknoloji geliyor ve bu durum beni mutlu ediyor.”* şeklinde belirtmektedir. K1 ise dijital platformlarda yapabildiği bazı işlemlerle ilgili olumlu duygularını şu şekilde paylaşmaktadır; *“Dijital platformlar içinde örneğin; e-devleti kullanarak yaptığım bazı işlemler var, bu platformdaki işlemleri kendim yapabildiğim için kendimi cesaretli hissediyorum, başarılı buluyorum ve kendimle gurur duyuyorum.”*

Katılımcıların dijital platformları kullanırken kimi zaman zorlandıkları anlaşılmaktadır ancak kısıtlı da olsa sağır bireylerin bu platformlarda yapabildikleri işlemler kişileri mutlu etmektedir. Sağır katılımcıların başkalarından yardım almaktan mutsuz oldukları ve bu duruma tahammül etmek zorunda kaldıkları paylaşımlardan anlaşılmaktadır. Sağır bireylerin bu platformlarda yardımsız olarak işlemlerini yapabilmeleri için teknoloji kullanımıyla ilgili eğitimlerin verilebileceği göz ardı edilmemesi gereken bir durumdur. Böylelikle yeterli eğitimi alan sağır bireyler interneti kullanırken kendilerini bağımsız, güvende ve mutlu hissedebileceklerdir.

3.3.1.4. Yetersizliğin Ürettiği Sonuçlar

Bu temada.; dijital çevreden faydalanamama, çevrimdışı dünyadaki fiziksel alternatiflere yönelmek, dijital ortamın dışında kalmak, acenteye, mağazaya, banka şubesine, markete, restorana gitmek, Türk İşaret Dili bilen yetkili bulamamak, iptal ve iade yapamamak ve fırsatlara erişememek, kampanyalardan yararlanamamak kodları ön

plana çıkmıştır

Teknoloji sayesinde bireyler pek çok farklı ürün ya da hizmete dijital platformları kullanarak kolaylıkla ulaşabilmektedir. Alınacak hizmetle ya da ürünle ilgili karar verme sürecini tamamlayan bireyler, evden veya ofisten dışarı çıkmadan tüm temel ihtiyaçlarına dijital platformlar üzerinden erişebilmektedirler. Üstelik dijital platformlar, bireylerin alışveriş sürecinin önemli bir parçası olan iptal ve iade işlemleri için de birbirinden farklı çözüm önerileri sunmaktadır. Ancak, teknolojinin sunduğu tüm kolaylıklara rağmen sağır bireylerin dijital dünyada yaşadıkları zorluklar, duruma farklı bir bakış açısıyla yaklaşılması gerektiğine işaret eder.

Bu zorlukların temelinde esasen iletişim engelleri bulunmaktadır. Sendi ve Kerbler-KEFO (2009) engelleri; fiziksel çevreden kaynaklananlar (bina yapıları, aydınlatma, ulaşım araçları vb.) ve iletişim kaynaklı engeller olarak belirtmektedir. İletişim engelleri ise; işaret dili tercümanlarının azlığı, altyazıların yetersizliği, işitme cihazlarına erişememe, internet ve bilgisayarın sunduğu dijital çevreden faydalanamama, engellilere uygun ekranların eksikliği, yazılı ve sözlü duyurulardan engellilerin faydalanamaması, kitle iletişim araçlarından yararlanamamak ve bilgi aktarımında aksaklıklar olarak ifade edilmektedir (s.127). Hızla gelişen teknolojiye erişim ve uyum sorunları, ekonomik yetersizlikler ve işaret dili tercümanlarına erişememek sağır bireylerin “ebeveyn, vatandaş, çalışan, hasta, müşteri” gibi değerli sosyal rollere tam olarak sahip olmalarını engellemektedir (Hamill ve Stein 2021, s. 9). Bir yurttaşın, toplumun sağlıklı bir parçası olup olmadığı, onun oynadığı rollerin çeşitliliği ile ilişkilidir. Bireyler bazen bir tiyatro izleyicisi, bazen bir spor karşılaşmasında oyuncu, bir lokantada müşteri, bir evde misafir olmak gibi pek çok rolü oynarlar. Ancak sağır bireylerin, işitme sorunu nedeniyle oynayabileceği roller ciddi oranda azalmaktadır. Pek çok sıradan insan için, bir bankanın uygulamasını ya da web sitesini kullanarak onun müşterisi olmak rolü sağır bireyler için zorluklar içeren bir meydan okuma gibidir.

Okunamayan bildirimler, anlaşılması güç talimatlar, uygunsuz konumlandırılmış danışma masaları, yöneltici işaretlerin yokluğu, işaret dili tercümanlarının sayısındaki yetersizlik gibi unsurlar özellikle sağır bireyler ve işitme zorluğu yaşayan kişiler için yaşamı zorlaştıran engeller arasındadır (Sendi ve Kerbler-KEFO, 2009, s.137).

Dijital platformları kullanarak yapılan alışverişlerde gerekli olan para transferinin

sağlanması, alışverişle ilgili formların doldurulması, kişisel verilerle ilgili rıza formlarına onay verilmesi, satın alınan ürün veya hizmetle ilgili uyarıların, kampanyaların, indirimlerin anlaşılması; kargo aşamaları hakkında bilgilendirmeler ve özellikle iptal-iade koşulları ile ilgili izlenmesi gereken tüm süreç ve işlem adımlarının sağır bireyler için olumsuz bir deneyime dönüştüğü gözlemlenmektedir. Bu bağlamda katılımcılara dijital platformları kullanarak herhangi bir ürün veya hizmet alımıyla ilgili deneyimleri sorulmuş olup katılımcıların yaşadıkları olumsuz deneyimler sebebiyle farklı çözüm yolları üretmeye mecbur kaldıkları görülmektedir. Örneğin; Katılımcı 10 (K10) *“Dijital platformlar üzerinden iptal veya iade işlemi yapamıyorum, bu işlemler çok karmaşık ve zor. Sipariş verdiğim ürün kapıya geldiği zaman ürünü ancak kapıda kontrol edebiliyorum. Eğer yanlış bir ürün geldiyse veya ben yanlış sipariş verdimse getiren görevliyle yüz yüze iletişim kurmaya çalışarak hemen kapıda iptal veya iade işlemi yapmaya çalışıyorum.”* diyerek kendisini zorlayan duruma yönelik ürettiği çözümü aktarmaktadır.

Katılımcılar dijital platformlarda para transferi yaparken de farklı zorluklarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Örneğin; Katılımcı 6 (K6) yaşadığı durumu; *“Dijital platformu kullanarak para transferi yapmışım fakat işlemde bir hata yaptığımı fark ettim ve bunu düzeltmek için Türk İşaret Dili’nde canlı destek hizmetine ihtiyaç duydum. Fakat bu hizmeti alacağım yeri web sayfasında bulamadım. İşlemi düzeltebilmek için bankaya kadar gittim ama bu sefer de işaret dili bilen banka yetkilisi bulamadım. Bankadan sonra tekrar eve geldim ve yanlış yaptığım işlemi kendim düzeltmeye çalıştım. Tek başıma bu işlemi yine yapamayınca yakınlarımdan yardım almak zorunda kaldım.”* diyerek açıklamaktadır.

Katılımcı 2 (K2) de benzer olumsuzluklar yaşadığını belirtmiş ve deneyimleriyle ilgili şu detayları aktarmıştır *“Size uzun uzun bir deneyim anlatmak isterdim ama anlatamam çünkü dijital platformlarda tek başıma tamamlayabildiğim hiçbir işlem yok. Her zaman duyan birisinden yardım alıyorum. Bankacılık işlemleri, para transferi yapamıyorum, bankaya gitmem gerekiyor. Kıyafet vs. almak için de mağazaya gidiyorum. Eski yöntemlerle alışveriş yapıyorum ve teknolojiden faydalanamıyorum, kendimi dijital ortamın dışında buluyorum. Dijital platformları kullanırken zorlandığım için bu şekilde alışveriş yapmayı tercih ediyorum.”* diyerek yaşadığı zorlukları paylaşmıştır.

Katılımcılara dijital platformlarda yaptıkları iade veya iptal işlemleri ile ilgili deneyimleri de bu araştırma kapsamında sorulmuş olup katılımcıların bu işlemler sırasında çok zorlandıkları ve duyan birisinden yardım almadan işlemlerini gerçekleştiremedikleri anlaşılmaktadır. İade veya iptal sürecini deneyimleyen Katılımcılardan (K3), yaşadığı olumsuz duyguları şu şekilde aktarmaktadır; *“Aldığım üründe bir yanlışlık olursa, değiştirmek veya iade etmek istersem ürünü iade etmiyorum çünkü edemiyorum... Olduğu gibi bırakıyorum. Çok üzülüyorum, param da boşa gidiyor. Yanlış gelen siparişi değiştiremiyorum. Bu yüzden dijital platformları kullanarak yiyecek-içecek vb. ürünler sipariş etmek istemiyorum. Alışverişimi yapmak için dışarı gidiyorum ve peşin para vererek alıyorum. Diğer türlü alışveriş yapmak beni çok zorluyor.”*

Dijital platformları kullanarak yiyecek siparişi verme konusunda katılımcı 4 (K4)’ün de benzer deneyimler yaşadığı görülmektedir. K4, *“Yiyecek siparişi veremiyorum, yemek yemek için dışarıdaki restoran vb. yerleri tercih ediyorum çünkü yemek siparişi verirken web sayfasında yapmam gerekenleri anlayamıyorum.”* diyerek deneyim sürecini paylaşmaktadır.

Katılımcıların gıda alışverişleri ve yemek siparişleriyle ilgili yaşadıkları olumsuzluklar alışveriş sürecinin dijital ortamın dışına taşınmasına sebep olmaktadır. Katılımcılar, olumsuz alışveriş deneyimleriyle ilgili firmalara geribildirim vermeye çalışsalar bile başarılı olamadıklarını belirtmektedirler. Müşteri ilişkileri yetkililerinin standart bir geribildirim verme sürecinde (örneğin; puanlama sistemi, detaylı yorum yazma vb.), geribildirim veren kişinin sağır bir birey olup olmadığının fark edilebilmesi mümkün görülmemektedir. Örneğin; katılımcı 15 (K15) geribildirim sürecinde yaşadığı olumsuzlukları şu şekilde açıklamaktadır *“Diyelim ki yemek siparişi verdim, acısız bir yiyecek istemiştım ama acılı geldi, bu durumda eğer Türk İşaret Dili’nde canlı yardım/destek hattı yoksa bu yemeği değiştirebilmem mümkün değil. Gelen yiyeceği değiştiremiyorum veya iade edemiyorum, mecburen satın almış oluyorum ama şunu yapıyorum; alışveriş yaptığım sitede ürünle ilgili sadece puanlanma kısmına düşük puan (yıldız) verebiliyorum, detaylı yorumlar yapamıyorum. Bu durumla ilgili bana yardımcı olabilecek bir muhatap bulamıyorum.”*

K 15, dijital platformları kullanarak ulaşım ile ilgili hizmet almak istediğinde yaşadıklarını ise *“Otobüs bileti aldım ve koltuk seçtim diyelim... Ama bu seçimde*

yanlılık yaptıysam durum biraz daha zor oluyor çünkü ulaşım için bilet almak yemek siparişi vermek gibi değil. Sipariş verdiğim yemeği yanlış sipariş versem bile bir şekilde kabullenip yine de yiyorum ama ulaşım biletini mutlaka değiştirmem gerekiyorsa bu işlemi dijital platformun dışında yapmak zorunda kalıyorum. Acenteye veya terminale giderek uçak veya otobüs biletimi değiştirebiliyorum veya iptal edebiliyorum. Bu tarz durumlarda bana destek verebilecek işaret dili konuşan ve anında ulaşım canlı destek alabileceğim biri yok.” şeklinde ifade etmiştir.

Dijital platformlarda satın alınan ürün veya hizmetle ilgili müşteri hizmetlerine yönelik olumsuz deneyimlerde benzerlikler bulunduğu görülmektedir. K7 yaşadığı olumsuz deneyimi; *“Alışveriş için dijital platformları kullanmayı denedim, fotoğraflara bakarak ürünleri anlayabiliyorum ama ürünlerin altında yazan cümleleri anlamıyorum. Cümleler çok detaylı, ürünlerin fiyatlarını karşılaştırırken çok sıkılıyorum, problem oluyor. Bütün alışveriş sitelerinde durum aynı. Uçak bileti almaya çalıştığım bir deneyimimi de aktarmak istiyorum size... Yurtdışına gitmek için bilet araştırıyordum ama uçuş sürecindeki aktarma şehirlerini ve detaylarını tam olarak anlayamadım. Biletlerde engelliler için bazen indirimler oluyor ama indirimlerin de detaylarını anlayamıyorum, engelli indirimlerinden faydalanamıyorum. İndirimlerle ilgili dijital platformlardaki destek hattı yetkililerine birkaç kez mesaj yazdım ama müşteri hizmetleriyle mesajla iletişim kurulamıyor çünkü karşıdaki yetkili benim sağır olduğumu anlayamıyor. Sağır olmayan birisi yazdıklarımı okuyunca cümlelerimi çok kısa ve anlamsız bulabiliyor... Böyle olunca karşıdaki yetkili kendisiyle dalga geçtiğimi düşünüp görüşmeyi yarıda kesiyor.”* diyerek deneyimlerini paylaşmaktadır.

K 7, uçak bileti almak istediğinde çareyi doğrudan seyahat acentesine gitmekte bulunduğunu belirtmiştir. Ancak K 7'nin acenteye giderken yine yardım aldığını belirtmesi dikkat çekicidir. K7 bu süreci şu şekilde açıklamaktadır; *“Acenteye yalnız gitmiyorum, duyan bir kişi bana yardım etmek için mutlaka yanımda geliyor”* diyerek eklemiştir.

Katılımcı 8 (K8) ulaşım araçlarıyla ilgili bilet satın alma işlemi sırasında yaşadığı deneyimi *“Uçak bileti alabiliyorum fakat biletimi çok uzun zaman önce almaya çalışıyorum (birkaç ay önce) çünkü değişiklik yapmak için zaman kalmıyor ancak değişiklik veya iptal işlemi yapmam gerekirse yine de kendi başıma yapamıyorum. Dijital platformlarda karşıma çıkan işlem ekranı iade ve iptal işlemleri söz konusu olduğunda*

daha da zor oluyor, metinleri anlamakta zorlanıyorum. İptal ve iade işlemi yapmam gerektiğinde çevremdeki Türk İşaret Dili tercüman arkadaşlarımdan destek alıyorum” biçiminde aktarmaktadır.

Katılımcılar arasında K5, ulaşım hizmetleri arasında otobüs bileti almayı karmaşık bulduğunu ve deneyimlemekten kaçındığını; *“Otobüs bileti almayı bilmiyorum, dijital platformları kullanırken karşıma çıkan yazılar çok uzun ve anlaşılması zor cümlelerden oluşuyor. Kelime sayısı çok fazla, uğraşmak istemiyorum”* cümleleriyle belirtmiştir.

K8, dijital platformları kullanırken yaşadığı bir başka soruna bulduğu çözümü ise şu şekilde dile getirmektedir; *“Dijital platformları kullanırken telekomünikasyon şirketiyle sorun yaşadım. Faturam ve internet hızıyla ilgili sorunlarım vardı. Firmanın web sayfasına girdiğimde hiçbir şeyi anlayamıyordum çünkü web sayfasındaki cümleler çok uzun ve detaylıydı. Ödemelerimi yapmama rağmen borcum sürekli artıyordu, neden böyle bir şey olduğunu anlayamıyordum. Ben duymuyorum ve kolay iletişim kuramıyorum, sorunlarımı anlatamıyorum, bu gerçekten kötü bir duygu. İşaret dilini iyi bilen bir arkadaşım ve işaret dili tercümanlığı yapan bir arkadaşımınla beraber telekomünikasyon firmasının şubesine giderek ancak sorunumu çözebildim.”* şeklinde açıklamaktadır. K8 dijital platformlarda yaşadığı sorunları çözebilmek için ilgili yerlere şahsen gitmek zorunda kaldığını ve duyan arkadaşlarının da kendisine eşlik ettiklerini belirtmektedir.

Dijital platformlardaki bankacılık uygulamaları duyabilen bireyler için pek çok kullanım kolaylığı sağlamaktadır. Örneğin; kredi ve yatırım fırsatları hakkında bankalar müşterilerine sesli aramalarla ulaşabilmektedirler. Aynı şekilde bankalar, müşterilerinin borçlarıyla ilgili önemli uyarılarını (borcun hukuki yollarla tahsil edilecek olması vb.) yetkili kişiler aracılığıyla sesli aramalarla da yapabilmektedir. Ancak, sağır bireyler duyamadıkları için sesli şekilde gelen aramalara cevap veremezler ve dolayısıyla karşılaşacakları hukuki sorunlarla ilgili güvenilir bir kaynaktan hızlı bilgi almakta zorluk yaşarlar. Katılımcı 9 (K9)’un aktardığı deneyim bu durumu doğrular niteliktedir. K 9; *“Bankadaki bir borcum sebebiyle ceza aldım. Banka beni borcumu hatırlatmak için aradı ama ben sağır olduğum için aramalara cevap veremiyorum ve bu yüzden bankayla olan durumundan haberim olmuyor.”* diyerek yaşadığı sorunlara değinmektedir.

Dijital teknolojiler sağlık hizmetlerine erişim için sıklıkla kullanılmakta olup pek çok kişi sağlık tetkikleri ve muayene için bu alanda hizmet veren kurumların web sayfalarından randevu işlemlerini tamamlayabilmektedir. Sağır bireyler de duyabilen bireyler gibi dijital platformlardan sağlık hizmetlerine erişim sağlamaya çalışırlar ancak bu durumda bazı sorunlarla karşılaştıkları anlaşılmaktadır. Örneğin; K15 yaşadığı sorunları şu şekilde paylaşmaktadır; *“Hastane randevumu yanlış alırsam iptal edebiliyorum ama etrafımdakilerden yardım istiyorum. Sürekli yardım almak beni mutsuz ediyor. Kendim mecburen hastaneye gidiyorum ve orada işlemlerimi yaptırmaya çalışıyorum. Hastaneye gittiğimde yardım lazım olduğunda güvendiğim ve iyi tanıdığım bir Türk İşaret Dili tercümanı arkadaşşımdan yardım alıyorum. Hastaneye gittiğim zaman tercüman arkadaşşıımı görüntülü arıyorum ve o da doktorla benim aramda tercüme yapıyor.”* K9’un da sağlık hizmetlerine erişimle ilgili benzer deneyimler yaşadığı aktardıklarından anlaşılmaktadır. K9; *“Dijital platformları kullanarak randevu almakla uğraşmıyorum, hastaneye veya doktorun muayenehanesine doğrudan giderek oradaki yetkiliden randevu alıyorum ve muayene oluyorum.”* diyerek dijital platformları kullanarak sağlık hizmetlerine erişimle ilgili zorlandığını ve kendi çözümlerini aktarmıştır.

Katılımcıların dijital platformları kullanırken kısıtlı kullanım sergilediği; genellikle e-devlet uygulaması kullanımı, hastanelerden doktor randevusu alma, sosyal medya kullanımı ve bankacılık işlemleri gibi işlemleri tercih ettiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Örneğin; Katılımcı 1 (K1) yaptığı işlemleri; *“Covid 19 salgını zamanında aşşı randevusu aldım fakat bu konuda oğlum yardımcı oldu, bir de ateşlendiğim zaman hastaneden randevu aldım, e-devletten faydalanabiliyorum, ikametgah ile ilgili işlemleri yapabiliyorum”* diyerek belirtmiştir. K3 ise yaptığı işlemleri; *“E-devlet’te işlem yapabiliyorum, herhangi bir ceza veya mahkemelik bir konu var mı oradan bakıp kontrol edebiliyorum”* biçiminde aktarmaktadır. K5, e-devlet uygulamasını kullanış nedenlerini şöyle açıklamaktadır; *“E-devlete giriyorum, arabanın cezası, vergi borcu var mı kontrol ediyorum.”* K 6 bankacılık uygulamasını kullanım nedenini; *“Bankacılık işlemlerini yapmak için dijital platformları kullanıyorum çünkü maaş hesabımı oradan kontrol ediyorum”* biçiminde açıklamaktadır. Katılımcılar sosyal medyayı ise daha kolay kullandıklarını belirtmektedirler. K7’nin görüşleri bu durumu destekler niteliktedir;

“Sosyal platformları kullanıyorum (Facebook, Instagram vb.) bu platformları iletişim için kullanıyorum, bu platformlar sağır bireylere daha uygun, kolay iletişim kuruluyor.” diyerek görüşlerini paylaşmaktadır. Diğer katılımcılardan farklı olarak K9, e-devlet işlemlerini yapabildiğini belirtirken ulaşım için gerekli biletleri dijital platformları kullanarak nispeten daha kolay alabildiğini belirtmektedir ancak K9 başka bir konuda zorlandığını şu sözlerle açıklar; *“E-devlet işlemlerini yapabiliyorum. Bankacılık işlemlerini de kendim yapmaya çalışıyorum, kimseye güvenim kalmadı. Uçak, tren bileti almak daha kolay fakat konaklama işlemleri (otel, pansiyon vb.) için dijital platformları hiç kullanmıyorum çünkü güvenemiyorum, dolandırıcı çok fazla, rezervasyon yaptığım yerin gerçekten olup olmadığını anlayamıyorum.”* şeklinde açıklamaktadır.

Dijital platformların ve genel olarak dijital teknolojilerin sağır bireyler açısından yeterli donanımına sahip olmaması, onları bu teknolojileri kullanırken yardım almalarına ve çoğu zaman da kullanmaktan kaçınmalarına yol açmaktadır. Katılımcıların paylaştıklarından çıkan başka bir sonuç ise, sağır bireylerin sanal olandan çok çevrimdışı dünyadaki fiziksel alternatiflere yönelmesidir. Bu durum sağır bireyleri, banka, hastane veya fatura kuyruklarına mahkum etmektedir.

3.3.1.5. Sağır Kültürü ve İşaret Dili

Bu temaya ilişkin kodlar; Türk İşaret Dili, CODA, Türkçe, dilbilgisi, sağır kültürü, kapalı toplum, mizah, empati, iletişim, sağır bireylerle sosyalleşme olarak sıralanabilir.

Sağır toplumunun normlarına uymayan bir topluma katılımın zorluğunu yaşamak ve bu durumun zaman zaman ulusal sınırları aşacak şekilde genişlemesi, sağır olmanın getirdiği zorluklar arasındadır. Sağır bireyler kendi ülkelerinde yabancı veya ezilen birer azınlık olarak düşünülmemelidir. Sağır toplumu, daha büyük bir toplumla bütünleşmiş ancak asimile olmamış bir kültürü temsil etmektedir (Dirksen, Bauman ve Murray, 2014, s.xiv). Farklı ülkelerde yaşayan sağır bireyler çoğunluk kültürü içinde ayrı bir kültürel grup oluşturmaktadırlar. Sağır bireylerin kendilerine özgü gelenekleri, görenekleri, mizah anlayışları ve şakaları vardır. Ayrıca sağır bireylerin kendilerine özgü tiyatro, edebiyat eserleri, dansları, sağır film yönetmenlerinin eserleri ve iletişim kurmak için tercih ettikleri internet mecraları bulunmaktadır. Tüm bu özellikler sağıruları, dünyanın farklı ülkelerinde özgün bir kültüre bağlamaktadır. Sağır kültürünü oluşturan en önemli unsurun

başında bu bireylerin çocuklarını yetiştirmelerini ve diğer insanlarla iletişimlerini sağlayan işaret dili gelmektedir (Lane, Bahan ve Hoffmeister, 1996'dan akt. Petitto, 2014, s.68).

Bu tezin kapsamında elde edilen sağır kültürü teması, katılımcıların işaret diliyle ilgili görüşlerini de içermektedir. Sağır katılımcılar; duyan bireylerin sağır kültürünü iyi tanımadıklarını, duyan bireylerin kültürüyle sağırların kültürü arasında önemli farklılıklar bulunduğunu ve bu farklılıkların iletişim sorunlarına yol açtığını vurgulamaktadırlar. Ayrıca katılımcılar, aile üyelerinin tamamının yeterli seviyede işaret dili bilmediğini veya öğrenmek istemediğini belirtmektedirler.

Sağır katılımcılar, dijital platformlardaki uygulamalarla ilgili şunları paylaşırlar; sağır bireyler dijital platformlarda yer alan yazıları okurken zorlanmaktadırlar, sağır bireylerle yazışarak yeterli biçimde iletişim kurulamaz ve mevcut teknolojinin kullanımı konusunda sağır bireylere ve ailelerine eğitimler verilmesine ihtiyaç duymaktadırlar. Sağır katılımcılar; çağrı merkezlerinde görev alan Türk İşaret Dili tercümanlarının dil yeterliliğine dikkat etmektedirler ve sağır bireyler bu hizmetlerde görev alan tercümanların dil seviyelerini yetersiz gördüklerinde ise çağrı merkeziyle iletişimi kesmektedirler. Sağır katılımcılar aynı zamanda işaret dilinin tamamlayıcı bir parçası olan mimik ve jestlerin kullanımına büyük önem vermektedirler. Sağır bireyler, işaret dili konuşan herkesin özellikle de işaret dili tercümanlarının mimik ve jestlerini iyi kullanmalarını beklemektedirler.

Katılımcı 2 (K2) görüşlerini şu şekilde aktarmaktadır; *“Teknolojiden faydalanamıyorum, kendimi dijital ortamın dışında buluyorum, Sağırların kültürü ve iletişimi farklı, herkese güvenemiyorum. Sağır bireyler içine kapanık olabiliyor. Benim de gelişebilmem için bana yol gösteren birinin olması gerekiyor. Sağırlar bu platformları içinde Türk İşaret Dili olursa kolaylıkla kullanabilirler.”* diyerek işaret dilinin önemini paylaşmaktadır. Katılımcı 3 (K3), sağır bireylerin duyan bireylerden farklı olduğunu ve bir sağır olarak kendisinin yeteri kadar anlaşılmadığını düşünmektedir. K3 bu durumu şu şekilde açıklamaktadır; *“İnsanlar sağır bireylerle doğru ve yeterli şekilde iletişim kuramıyor, sağır kültürünü bilmiyor. Duyan bireylerden farklıyız. Anlaşılmadığımı düşünüyorum ve mutsuz oluyorum.”* diyerek duyan bireylerin sağır kültürünü iyi tanımadıklarına vurgu yapmaktadır. K3 dijital platformlarda çağrı hizmetlerinde çalışan

işaret dili tercümanlarıyla ilgili görüşlerini şu şekilde açıklar; *“Bazen Türk İşaret Dili Tercümanı desteği aldığım oluyor, bankacılık uygulamalarında böyle hizmetler var. Çağrı merkezindeki yetkililerin genelde orta seviyede işaret dili konuştuklarını düşünüyorum. Yardım almak için farklı yetkiliye bağlandığım oluyor, 4-5 kişide bir iyi seviyede işaret dili konuşan yetkili denk geliyor diyebilirim... Diğerleri orta seviyede konuşuyor. Ayrıca konu sadece işaret dili seviyesi değil, tercümanların empati de yapabilmesi lazım...Sağır bireylere daha iyi hizmet verilebilmesi için sağır kültürünün iyi bilinmesi lazım.”* diyerek sağır bireylerle iyi iletişim kurabilmek için sadece işaret dili konuşmanın yeterli olmayacağını aynı zamanda sağır kültürünü de tanımak gerektiğini ifade etmektedir.

Katılımcı 15 (K15) de K3 gibi, dijital platformlardaki çağrı merkezlerinde görev alan Türk İşaret Dili tercümanları için benzer görüşler aktarmaktadır. KA15, yalnızca işaret dilini iyi konuşmanın yeterli olmadığına, sağırın kültürünü iyi bilen ve o kültüre adapte olabilmış kişilerin sağırarla iletişimde daha başarılı olabileceklerine dikkat çekmektedir. K15 konuyla ilgili görüşlerini şu şekilde paylaşmaktadır; *“Dijital platformlarda işaret dilini iyi bilen ve mimiklerini iyi kullanan tercümanlar yaygınlaşmalı. Sadece işaret dilini iyi konuşmak yetmiyor, konuşurken mimik kullanılmadığı zaman işaret dili eksik kalıyor.”*

Katılımcı 4 (K4), teknolojinin sunduğu imkanları beğendiğini ancak bu imkanları kendisinin yeteri kadar kullanmadığını belirtmektedir. K4 işaret dili ve sağır kültürüyle ilgili bazı düşüncelerini de aktarmaktadır. K4; *“Dijital platformlar ve internet sağırılar için zor, orada sadece engelsiz kişiler için güzel bir iletişim var. Sağır bireyler düşünülüyor, bu platformlardan ben de faydalanmak isterdim. Sağır toplumu içine kapalıdır ama internet bizi özgürleştiriyor.”* diyerek düşüncelerini aktarmaktadır. K4 sağır bireylerin eğitim durumuna da değinmektedir. K4 görüşlerini şu şekilde paylaşmaktadır; *“İşaret dili bilen kişi sayısı çok az. Sağır bireylerin eğitim durumları da iyi değil. Genellikle ilkokul ve ortaokul mezunu oluyorlar. Sağırılar için iyi okullar lazım. Sağırıların eğitim seviyesi yükselirse sağır toplumu de rahat eder. Eğitim seviyesi yükselince teknolojiyi de daha rahat kullanabilirler. İşaret dili sağır bireyler için çok önemli, işaret dili ile ilgili çok konuşulan şey var ama bu konuda bir birlik sağlanamıyor bu yüzden işaret dili ile ilgili eğitimlerin ve çalışmaların artırılması lazım.”* diyerek

görüşlerini açıklamaktadır.

Katılımcı 5 (K5) de işaret diliyle ilgili bazı detaylara vurgu yapmaktadır. İşaret dilini, sağır kültürünün bir parçası olarak gören K5; *“Dijital platformlarda kullanılan cümleler kısa ve anlaşılır olmalı. Sağırların kullandığı dil yapısı ve cümle yapısı duyan kişilerin kullandığı cümle yapılarından çok farklı. Bu platformlar işaret diline ve sağır kültürüne uygun değil.”* diyerek görüşlerini açıklamaktadır. K5 ayrıca sağır bireylerin eğitim durumlarına da dikkat çekmektedir; *“Okuma yazma bilmeyen çok fazla sağır var, kendimi okuma yazma bildiğim için çok şanslı görüyorum. Okuma yazması az olan veya hiç olmayan kişiler için de kesinlikle işaret dilinde 7/24 canlı destek hizmeti olması gerekiyor. Ama burada başka bir sorun var o da şu; işaret dilinde canlı destek hizmeti verilse bile sağırlara özgü bir hizmetin varlığından hemen haberdar olamıyorlar. Sağırlar kendi içinde iletişim kurmayı tercih ediyorlar, sağırların lokallerine veya derneklerine gelerek sosyalleşiyorlar. Böyle hizmetlerin varlığından bir araya gelince haberleri oluyor. Sağırlarla ilgili hizmetlerin yaygınlaştırılması ve daha iyi duyurulması lazım.”* diyerek sağırların beklentilerini aktarmaktadır.

Katılımcı 14 (K14) işaret dilinin yaygınlaştırılması gerektiğini ve beklentilerini paylaşırken ayrıca CODA’larla ilgili düşüncelerini de aktarmaktadır. Sağır kültürünü yakından tanıyabilen kişilere CODA (Children of Deaf Adult /Ebeveynleri sağır olan çocuklar)’ları örnek gösterirken CODA’ların işaret dilindeki yeterliliğine de değinmektedir. KA4 görüşlerini şu şekilde ifade eder; *“CODA’lar sağır kültürünün içinde büyürler ve ana dillleri işaret dilidir. Bu nedenle işaret dilini daha iyi konuşmaları normal. Ebeveynleri sağır olduğu için onlarla vakit geçirirken kendilerine özgü iletişim kurarlar. Sağır kültüründe espriler farklıdır, biri hakkında konuşurken o kişinin takma ismi kullanılır. Sağır bireyler pek sabırlı değildir ve kolay sinirlenebilirler.”* diyerek sağır bireyler ve ebeveynleri sağır olan kişilere değinmektedir. KA4, dijital platformlarla ilgili şu görüşleri aktarmaktadır; *“Bankacılık uygulamalarının çağrı merkezlerinde Türk İşaret Dili’nde canlı destek hizmeti bulunuyor, memnunum. Ama bu hizmetlerin sayısı artmalı, yaygınlaştırılmalı. Bu hizmetlere erişim sırasında çok bekliyorum ve sıkılıyorum, buralarda daha çok kişi çalışmalı, bekleme süresi kısalmalı. Yalnızca dijital platformlarda değil günlük yaşantımızın her yerinde işaret dili olmalı. Herkes işaret dili öğrenmeli, sağırlarla daha fazla bir arada kalarak sağır kültürünü tanımalı.”* diyerek

duyan bireylerle sağır bireylerin iletişiminin geliştirilmesine dikkat çekmektedir.

Sağır katılımcılar, Türk İşaret Dili'nin yaygınlaştırılması ve sağır kültürünün daha yakından tanınmasını istediklerini belirtmektedirler. Sağır katılımcılar, işaret dili olmadan sağır bireylerle tam bir iletişim kurulamayacağını, yazarak iletişim kurmanın yetersiz kalacağını vurgularlar. İşaret dilinin sağır kültürünün önemli bir parçası olduğunu ifade eden katılımcılar bu dili iyi seviyede bilmeden ve sağır bireylerle doğru şekilde iletişim kurmadan sağır kültürünün de anlaşılamayacağını altını çizmektedirler.

Sağır katılımcılar işaret dilinin CODA (Children of Deaf Adult)'lar için ana dil olduğunu ve diğer kişilere göre bu dilin detaylarına ve sağır kültürüne daha vakıf olabileceklerini belirtmektedirler. Ancak bu durum sağır bireylere göre normaldir çünkü CODA'lar sağır kültürünün içine doğup büyüyen kişilerdir. Bu durum, sağır bireylerle bir arada büyüyen kişilerin işaret dilini daha iyi konuşabildiğine ve sağır kültürünü daha iyi anlayabildiklerine işaret etmektedir. Ancak burada CODA olmayan işaret dili tercümanlarının çabalarını da göz ardı etmemek gereklidir çünkü ailesinde veya yakınlarında hiç sağır birey olmayan kişilerin kendilerini bu dili öğrenmeye ve kültürünü tanımaya adanmaları, toplumun engelli bireylerle sağlıklı iletişim kurabilmesi adına kıymetli bir çaba olarak görülmelidir. Sağır katılımcıların da vurguladığı gibi; işaret dilini iyi seviyede konuşmaya çalışmak, işaret dilinin kendine özgü jest ve mimiklerini iyi kullanmak, sağır bireylerle daha fazla zaman geçirip kültürlerini tanımaya çalışmak; duyan bireylerin empati yapabilmesi ve sağırların dünyasını anlayabilmesi adına atılacak önemli adımlardan olacaktır.

3.3.2. Sağır Yakınları Bulunan (Duyan) Aile Üyelerinin Temaları

Bu katılımcı grubu 18 yaş üzeri, ilkokuldan lisansüstüne çeşitlenen eğitim düzeyine sahip, işiten ve ailesinde sağır yakınları bulunan 15 kişiden oluşmaktadır. Sağır yakınları bulunan (duyan) aile üyeleri ile yapılan görüşmelerin transkriptleri tematik içerik analizine tabi tutulmuş ve şu temalara ulaşılmıştır; dijital teknolojinin sağır bireylere uygunluk sorunları, yardım etme, duygular, sağır bireylerin yetersizliğinin ürettiği sonuçlar, sağır kültürü ve işaret dili şeklindedir.

Tablo 19: Sağır Yakınları Bulunan (Duyan) Aile Üyelerinden Elde Edilen Temalar

Dijital Teknolojinin Sağır Bireylere Uygunluk Sorunları
Yardım Etme (Çevrimiçi/Çevrimdışı Alt Temaları)
Duygular
Sağır Bireylerin Yetersizliğinin Ürettiği Sonuçlar
Sağır Kültürü ve İşaret Dili

3.3.2.1. Dijital Teknolojinin Sağır Bireylere Uygunluk Sorunları

Bu temayı oluşturan en önemli kodlar; yazarak iletişim, Türk İşaret Dili desteği ihtiyacı, destek hizmetlerinde uzun bekleme süresi, okuduklarını anlamakta zorlanma, sadeleştirme, kullanımda zorluk, yönlendirici işaretler, tasarım yetersizliği şeklinde sıralanabilir.

Kullanıcı deneyimlerinden yola çıkarak verimliliği artırmayı ve yeni değerler yaratmayı amaçlayan dijital teknolojiler, günümüzde hızla ilerlerken bu değişimin hızına toplumun yetişip yetişemediği gözlemlenmelidir. Teknolojinin sunduğu yeniliklerin ve dönüşüm hızının, verimliliği beklenen düzeyde etkilemediği ve bu sebeple dijitalleşme sürecine aynı hızda ayak uydurulamadığı anlaşılmaktadır (Ulu, 2023, s.37-38) Teknoloji; ekonomik ve ticari faaliyetlerle, sosyal ve kültürel yaşamla doğrudan ilişkilidir. Mobil cihazların ve bilgisayarların kullanımı her geçen gün artarken özellikle engellilerin bu teknolojiye yeterli şekilde erişip erişemediği hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Mobil telefonlar günümüzde yalnızca iletişim kurmak ve bilgi edinmek için kullanılmamaktadırlar aynı zamanda bu teknolojilerin hayatı kolaylaştırması da beklenmektedir. Teknolojinin bu olumlu yönlerine rağmen engelli bireylerin ihtiyaçlarına ne şekilde cevap verebildiği ve yeterliliği konusunda hala çok az bilgi bulunmaktadır (Nam ve Park, 2017, s.257-263)

Teknolojinin ayrılmaz bir parçası olan tasarımın, bireylerin teknolojiye uyumunu kolaylaştırdığı bilinmekle birlikte tasarımlar, evrensel ilkelere bağlanmaya çalışılmıştır. Teknolojiye uygunluk temasının daha net anlaşılabilmesi için öncelikle “*Evrensel Tasarım*” kavramına ve “*Evrensel Tasarım İlkeleri*”ne kısaca değinmek yerinde olacaktır.

“*Evrensel Tasarım*” kavramıyla toplumu ilk kez buluşturan mimar Ronald R.Mace; geniş kitlelere hitap edebilen ve herkesin kullanımına uygun çevre ve ürünlerin tasarlanmasının gerekli olduğunu vurgulamıştır (Mace, Hardie ve Plaice, 1991’den akt., Çetin, 2023, s.58) “*Evrensel Tasarım (Universal Design)*” kavramına göre; kullanıcıların farklılıkları vardır ve bu farklılıkların dikkate alınması gereklidir. Kavram; kullanıcı deneyimlerinin tasarımcılara bir şeyler söylemeye çalıştığını ve bu deneyimlere odaklanılması gerektiğini savunmaktadır (Hacıalibeyoğlu, 2013’den akt. Çepehan ve Güller, 2020, s.385)

Başlarda mimari engellerin kaldırılmasına yönelik uygulamaları içeren bu kavram ilerleyen yıllarda dijital teknolojiler dahil olmak üzere tüm hizmetleri ve ürünleri kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Kullanılabilirlik ilkesi, genişleyen evrensel tasarımının önemli bir alt başlığı olurken bu ilke kapsamında engelli bireyler için farklı ürün ve hizmetler geliştirilmektedir.

Nielsen (2012) kullanılabilirlik kavramını beş bileşen ile açıklamaktadır, bu bileşenler; öğrenilebilirlik, akılda kalıcılık, verimlilik, memnuniyet ve kullanıcıların yaptıkları hatalardır (Yeşilada ve Harper, 2019, s.450). Dijitalleşmenin getirdiği kullanım taleplerindeki artış ve beklentiler, dijital ürünlerin ve ortamların standartlarının belirlenerek tasarlanmasını zorunlu kılmaktadır (Abou-Zahra ve Brewer, 2019, s.229). Bu bağlamda sağır bireylerin aile üyelerinin aktardığı deneyimler yukarıda bahsi geçen ilkelere göndermeler yapmaktadır. Katılımcı aile üyeleri, sağır olan yakınlarının teknolojiyi rahatlıkla kullanabilmeleri için bazı çözüm önerileri de sunmaktadırlar.

Katılımcı Aile 10 (KA10), dijital platformların sağır olan yakınına uygunluğu konusunda şunları aktarmaktadır; “Dijital platformları kullanırken çok zorlanıyorlar çünkü bu platformlardaki cümleleri duyan kişiler gibi okuyup anlayamıyorlar. Ne yazık ki bu yüzden çok fazla problem yaşıyorlar. Bu platformların bazılarında örneğin bankacılık uygulamalarında Türk İşaret Dili tercümanı bulunuyor ve sağır bireyler işaret

dili tercümanına bağlanarak destek alabiliyorlar. Ancak bu tarz uygulamalar çok yaygın değil. Ayrıca tüm dijital platformlarda 7/24 Türk İşaret Dili tercümanı bulundurulması çok verimli bir uygulama da olmayabilir. Böyle platformlara işaret dilinde videolu anlatımlar eklenebilirse, 7/24 tercümana da ihtiyaç kalmaz. Sağır bireyler işlemlerini bu bilgilendirmelerden öğrenerek kendi başlarına yapabilirler” diyerek görüşlerini paylaşmaktadır.

Katılımcı Aile 9 (KA9), bazı bankacılık uygulamalarında, alışveriş sitelerinde veya sosyal medyayı kullanarak ürün satan firmaların sosyal medya hesaplarında ekranın bir köşesinde canlı destek hattı kutucuğunun belirttiğini ancak bu alanın kullanımının sağır bireylere uygun olmadığına değinmektedir. KA9 bunun nedenlerini şu şekilde açıklamaktadır; *“Sağırların kullandığı dil farklı bir dil, yazışarak karşıdaki kişi ile iletişimde çok zorlanılabilir. Örneğin; sağır olan yakınım bir şey yazarken baştaki cümleyi sona yazar, sonundaki cümleyi ortaya yazar ve ekleri cümleye koymaz, karşıdaki insanın da kafası karışır bu yüzden. Müşteri hizmetleri yetkilisi böyle bir durumda karşıdaki kişinin sağır bir birey olduğunu anlayamayabilir, dalga geçmek için bu alana yazı yazıldığını düşünebilir.”* diyerek işaret dilinin yapısal farklılığına dikkat çekmektedir.

Katılımcı Aile 7 (KA7), dijital platformların sağır olan yakınına uygun olmadığını çünkü bu platformlarda yapılacak işlemlerde sağır olan yakının kendisinden ve duyan arkadaşlarından yardım almak zorunda kaldığını belirtmektedir. Ancak KA7, mevcut teknolojinin sağırılara uygun olmadığını ifade ederken bazı platformlardaki (bankacılık uygulamaları, gıda ürünleri satışı yapan özel bir işletmenin web sayfası vb.) Türk İşaret Dili’nde müşteri hizmetleri desteğinin eksikliklerine değinmektedir. Bu platformlarda verilen hizmetin 7/24 veya 7/23 olarak belirtildiğini ancak sağır olan yakının bu hizmetten memnun kalmadığını aktarmaktadır. KA7 bunun nedenlerini şu şekilde sıralamaktadır; *Sağır yakınım bu platformların çağrı merkezlerinde çalışan müşteri temsilcilerinin işaret dilindeki yetkinliğinin az olduğundan yakınıyor çünkü destek yetkilisinin kendisini çok iyi anlayamadığını fark ediyor. Bazı tercümanların sağır kültürünü bilmediklerini ve tercüman olacak kişilere sağır kültürü ile ilgili ek eğitimlerin verilmesi gerektiğini söylüyor. Sağır olan yakınım, çağrı merkezine bağlanmak için çok uzun süre beklediğini ve sıkıldığını da söylüyor.”*

Katılımcı Aile 14 (KA14) dijital platformların sağır bireylere uygunluğu ile ilgili şu deneyimlerini aktarmaktadır; *“İnternet ortamı her zaman çok güvenli bir yer değil, sahte web sayfaları veya uygulamalar olabiliyor fakat sağır olan yakınımın bu yerleri ayırt edebilmesi çok zor. Bu platformlarda kendi başına işlemler yapamadığı için hep başkalarından yardım almak zorunda, bazen de kişisel bilgilerini yeni tanıdığı insanlarla paylaşmak zorunda kalıyor, yakınları olarak endişe ediyoruz. Eğer mevcut teknoloji sağır insanların kullanımına uygun olsaydı sağır bireyler şifrelerini, kimlik numaralarını veya diğer kişisel verilerini başkalarıyla paylaşırlar mıydı hiç? Demek ki bunu yapmaya mecbur kalıyorlar!”* diyerek sağır insanların kişisel verilerini başkalarıyla paylaşmalarının ardındaki mecburiyeti, teknolojinin sağır bireyler için uygun olmamasına bağlamaktadır.

Katılımcı Aile 13 (KA13) teknolojinin sağır olan yakınına uygunluğu hakkında şu detayları aktarmaktadır; *“Sağır yakınımın en sık kullandığı uygulama internet bankacılığı ve e-devlet uygulaması. Alışveriş siteleri de çok önemli ama bu siteleri kullanırken zorlanıyorlar, dolandırılabilirler. Platformlardaki yazılar onun için uzun ve karmaşık. Duyurulardan veya kampanyalardan bir şey anlamıyor. Diyelim ki sağır olan yakınım dijital platformları kullanarak yemek siparişi verdi ama siparişi yanlış geldi...Bunu değiştirmek için müşteri hizmetlerini arayamaz, Türk İşaret Dili’nde destek hizmeti bu platformlarda bulunmuyor. Belki işlem adımlarını anlatan işaret dilinde açıklayıcı videolar olsa işe yarardı. Kıyafet alışverişi yaptı diyelim ama üzerine uymadı, iade veya iptal işlemlerini bu platformlardan nasıl yapıldığını anlamıyor. Aldığı ürünü iade veya iptal ettikten sonra bazı kargo adımları var, bu işlemleri yapamıyor. Kargo firması eve geldiğinde haberi bile olmuyor. Kargo firması bilgi vermek için telefon açıyor ama sağır yakınım telefonu açsa zaten konuşamayacak. Üstelik tanımadığı bir numaradan arandığı için bazen gelen aramayı hiç dikkate almıyor.”* diyerek iade veya iptal işlemleri için yaşadıkları zorlukları aktarmaktadır. KA13, güvenilir olmayan web sayfalarına veya dijital platformlara sağır bireylerin girmemesi ve kişisel verilerini buralarda paylaşmaması için eğitim verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Verilecek eğitimler sayesinde sağır bireylerin bu platformları daha güvenli biçimde kullanacağı ve iletişim özgürlüğü yaşayacaklarını düşünmektedir. KA13 düşüncelerini şöyle aktarmaktadır; *“İnternet ortamındaki riskler, güvenlik sorunu yaşatabilecek paylaşımlarla ilgili sağır bireylere mutlaka temel eğitimler verilmeli. Yasal olmayan pek çok web sayfası var,*

dolandırıcılar var. Sağır bireyler karşısına çıkan reklamları tam olarak anlamayacağı için tüm kişisel verilerini bu yerlere kaptırabilir. Riskler örnekleriyle birlikte, çok basit ve yalın halde sağırlara anlatılabilir.” sözleriyle sağır bireyler için bazı çözümler önermektedir.

Tabletler ve akıllı telefonların ortaya çıkışı engelli bireylere önemli fırsatlar sunmuştur. Ayrıca mobil cihazların taşınabilirliği ve konuma duyarlı etkileşimleri sayesinde engelli bireyler daha bağımsız olmaya başlamışlardır (Kane, Jayant, Wobbrock ve Ladner, 2009, s.115-122) Ancak engelli bireylere sunulan fırsatlara bu bireylerin ne kadar erişebildiği ve gelişen teknolojinin engelli bireyleri ne kadar kapsadığı hala bir soru işareti olarak durmaktadır. Dijital dünya engelsiz bireylere eğitim, iletişim, tasarruf etme, alışveriş, eğlence vb. pek çok konuda sınırsız seçenekler sunarken engelli bireyler bu seçeneklerden özgürce faydalanamamaktadırlar. Katılımcı aile üyelerinin sağır olan yakınlarının teknoloji kullanımıyla ilgili deneyimlerinden yola çıkarak aktardıklarına bakıldığında görülmektedir ki; dijital platformlar her engel grubunun beklentisine göre tasarlanmalıdır. Tüm bu tasarım süreçlerinde her engel grubundan bireylerin görüşleri alınmalı ve bu bireylerin deneyimlerine göre güncellemeler yapılmalıdır.

Engelli bireylerin tanınma mücadelelerinin önemli bir sloganı haline gelen *“Nothing About Us Without Us/Biz olmadan bizimle ilgili hiçbir şey olmaz”* cümlesi (Charlton, 1998, akt. Peruzzo, 2020, s.35) engelsiz bireylerin engelli bireyler için yapacakları çalışmalarda göz ardı etmemeleri gereken bir bakış açısı olarak vurgulanmaktadır.

3.3.2.2. Yardım Etme (Çevrimiçi/Çevrimdışı Alt Temaları)

Bu tema, çevrimiçi ve çevrimdışı yardım etme olarak iki alt temada ele alınmıştır ve grafikte gösterilmiştir. Çevrimiçi yardım, aile yakınının sağır bireye dijital ortamda yardım etmesidir. İkinci durum ise yine aile yakınının sağır bireye çevrimdışı dünyada yardım etmesidir. Bazen bu iki durum birbirinden bağımsız şekilde gerçekleşirken, bazen de çevrimdışı dünyadaki yardımın işe yaramaması sonucu, çevrimdışı dünyada doğru yönelmesi şeklinde olur. Sözgelimi, kargo sorununu çözmek için alışveriş sitesinde sağır bireye yardım eden aile yakını, bu sorun çözilemeyince, sağır yakınının kargo şubesine götürür.

Bu temayı oluşturan en önemli kodlar; nezaket, aile olmak, duyan bireylerden yardım almak, yetişememek, hak savunuculuğu, rol çatışması, devamlı yardım etmek şeklinde sıralanabilir.

Sağır bireyler teknoloji kullanımı sırasında yardım alma ihtiyacı duymaktadırlar. Bunun nedeni olarak dijital platformlardaki metinlerin, reklam içeriklerinin, kişisel verilerin onay formlarının veya diğer yasal uyarıların tamamının duyan bireyler için hazırlanmış olması gösterilmektedir. Sağır bireylerin iletişim dilinin kendine özgü kuralları bulunan “Türk İşaret Dili (TİD)” olması sebebiyle bu platformlar, sağır bireylerce kolaylıkla okunup anlaşılamaz. Bu nedenle sağır bireyler, bu platformlarda işlemlerini yapabilmek için duyan kişilerden devamlı yardım almak zorunda kalırlar. Sağır yakınları bulunan (duyan) aile üyeleri, yardım sürecini ilk olarak deneyimleyen kişiler arasında gelmektedirler.

Engelli bireylerin yaşam kalitesinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar her geçen gün artmaktadır. Örneğin; Engelli Bireylerde Dijital Erişilebilirlik (2017) adlı çalışmaya göre; engelli bireylerin %91,8’i internet kullanımında teknik yetersizlikler yaşamaktadırlar ve bu durumun engelli bireylerin sosyal hayattan dışlanmalarına neden olduğu düşünülmektedir. İnternet kullanımındaki teknik yetersizliklerin, engelli bireyleri sosyal yaşamdan uzak tuttuğuna yönelik oran ise %76,3 gibi yüksek bir oranda izlenmektedir. Ayrıca, engelli bireylerin interneti daha verimli kullanabilmeleri için mevcut eksikliklere odaklanan aynı araştırma; internet ortamında %46,4’lik bir oranda görsel ve işitsel rehberlerin yer alması gerektiğini, daha erişilebilir web sayfalarına ihtiyaç duyulmasını ise %45,1’lik bir oranda olduğunu açıklamaktadır. Bu bağlamda, engelli bireylerin internet kullanımı ve teknolojiye erişimi üzerine yapılan benzer çalışmaların sonuçları yardım alma temasındaki deneyimleri doğrular niteliktedir.

Bu tema kapsamında (duyan) aile üyeleri; dijital platformları kullanamayan sağır olan yakınlarına yardım etme ve sağır olan yakınlarının yardım alma deneyimlerini paylaşmaktadırlar.

Katılımcı Aile 1 (KA1) dijital platformları kullanırken başarısız olan sağır yakınlarına yardımın, ömür boyu sürececek bir yardım olarak düşünülmesi gerektiğini

belirtmektedir. Ancak sağır yakınının, devamlı olarak başkalarından yardım almaktan hiç hoşlanmadığını eklemektedir. KA1 yaşanan bu deneyimi şu sözlerle açıklamaktadır; *“Sağır olan yakınım bu platformlarda gördüğüne inanmıyor, örneğin; rakamlar...Fiyatlarla ilgili hep şüphe duyuyor. Okuduğunu anlamadığı için devamlı teyit etmek istiyor. Bankacılık uygulamalarını kullanmaya çalışıyor ama her zaman değil. Sağlık hizmetleri için bu platformları kullanmayı ise tercih etmiyor. Doğrudan hastaneye gidiyor. Bizim durumumuzda sağır birine yardım etmek ömür boyu devam edecek bir şey. Yani bunun saati yok, zamanı yok, gecesi yok, gündüzü yok... Onlara göre her zaman hazır bulunmak zorundasınız. Sağır bireyler aslında yardım kelimesini de hiç sevmiyorlar. Öyle tuhaf bir durum ki ... Sanki bunu zaten yapmak zorundasınız! Yani... eğer bir ailenin duyan çocuğuydysanız bu desteği onlara zaten vermek zorundasınız şeklinde düşünüyorlar.”* diyerek yardımlaşma sürecini duyan ve duymayan kişilerin bakış açısıyla ele almaktadır. KA1 aynı zamanda, yardım etme ve alma sürecinin yarattığı duygulara da değinmektedir. Sağır olan yakınına yardım etmeyi doğal bir süreç olarak ifade eden KA1; hayatın getirdiği iş yüklerinin özel yaşam dengelerini bozduğunu, yardım etmek ve kendi özel yaşamı arasında sıkışıp kalılabileceğine dikkat çeker. KA1 bu durumu şu sözlerle açıklar; *“Yardım etmek...Önce bu bir alışkanlığa dönüşüyor, alışkanlığa dönuştükten sonra zaten yadırgamıyorsunuz. Ama hayat telaşınız, yükleriniz, kendi aileniz ve kendi çocuğunuz olmaya başladığında yorgunluklar artıyor. Sağır olan yakınına her zaman yardım edebilecek fırsatı bulamıyorsunuz. Duyan kişiler arasında bile böyle bir zaman sınırı var! Yardım etmezseniz de bu sefer; neden yardım etmeyi öteledim diyerek vicdanen sorun yaşıyorsunuz. Yani iki duygu arasında tost gibi oluyorsunuz diyelim, iki büyük duygu arasında kalıyorsunuz. Bir tarafta sağır yakınına yardım etmek diğer tarafta kendi hayatınızın devamını sağlamak zorundasınız. Ama bu durumda biraz daha sağır olan yakınına ağır basıyor, kendi hayatınızı öteleyorsunuz. Sağır olan yakınına öteleyemiyorsunuz...”* diyerek hissettiği duyguları aktarmaktadır. KA1 sağır yakınına yardım etme sürecinin sadece basit bir yardımlaşma olmadığını vurgularken bambaşka bir noktaya değinmektedir. KA1, sağır olan yakınlarına yardım eden (duyan) aile üyelerinin kendilerini hak savunan kişiler olarak gördüklerini vurgulamaktadır. KA1 bu konudaki düşüncelerini şu sözlerle aktarır; *“Şimdi şöyle bir durum var aslında; onlara yardım ederken ya da onlarla ilgili bir iş yaparken kendimizi*

hak savunucusu zannediyoruz. Burada bir ikilem var, bunu belki sağırların işlerini kolaylaştırmak için yapıyoruz ama bir taraftan da onlar için savaş verdiğimizi düşünüyoruz. Yardım ediyoruz ve yardım ederken hem kendi vicdanımızı hem de sağır yakınımızın içini rahatlatıyoruz. Onların hayatını kolaylaştırmaya çalışıyoruz ama yeri geliyor onlar için hak savunucusu olmaya çalışıyoruz. Burada bir hata var aslında...” diyerek yardım etme ve yardım alma deneyiminin farklı boyutlarını göz önüne sermektedir. KA1 sağır olan yakınlarının (duyan) aile üyeleri olarak rol çatışması yaşadıklarını ve bu durumun karmaşık bir hal aldığını şu sözlerle aktarmaktadır; “*Yardım eden veya işaret dilinde tercümeyle destek olan kişi kendisini hak savunucusu olarak görmemeli. Hak savunuculuğu yapmak yardım eden kişilerin veya işaret dili tercümanlarının görevi değil. Bu bir karmaşa, burada bir karışıklık var. Yani roller birbirine giriyor...”* diyerek yardım eden kişilerin veya işaret dili tercümanlarının yardım etmeye çalışırken kendilerini sağır bireylerin haklarını savunan bir temsilci olarak gördüklerini ve rol çatışması yaşadıklarını ifade etmektedir.

Katılımcı Aile 2 (KA2) de sağır yakınının dijital platformları kullanırken yaşadığı deneyimi aktarmaktadır. Teknolojiyi kullanmanın kendisinin yaşamını kolaylaştırdığını belirten KA2, aynı şekilde teknolojinin sağır olan yakınının yaşamını kolaylaştırmadığına değinmektedir. Platformları kullanmaya çalışan sağır olan yakının yapabildiği ve yapamadığı işlemleri aktaran KA2, bu deneyimin hem kendisinde hem de sağır olan yakınında yarattığı duyguları da şu sözlerle aktarmaktadır; “*İnternet ve dijital platformları aktif olarak kullanıyorum, kısıtlı zaman içerisinde çok iş yapmaya çalışan bir kişiyim, tüm bu bahsettiklerim hayatımızı kolaylaştırıyor ve bize zaman kazandırıyor. Fakat sağır olan yakınım benim gibi tüm platformlardan faydalanamıyor, onun yapabildiği şeyler çok sınırlı. Sağlık hizmetlerinden faydalanmaya çalışıyor, bankacılık uygulamalarını kullanmayı deniyor. Sosyal medyayı (Instagram, Facebook, Youtube) ise rahatlıkla kullanabiliyor. Fakat kendi başına yemek siparişi veremiyor, seyahat etmek için bilet alamıyor, kıyafet alamıyor, mağazaya gitmek istiyor. Bu alışverişleri biz yokken kendi başına bir şekilde yapsa bile iptal veya iadeyi kendi başına yapamaz, bizlerden yardım alıyor.”* diyerek dijital teknolojinin pek çok uygulama ile duyan bireylerin yaşamını kolaylaştırdığını ancak sağır olan yakınının yaşamını zorlaştırdığını ifade etmektedir. KA2, sağır bireylerin teknolojiyi genelde iletişim için kullandıklarını ve bunu

da sosyal medya üzerinden gerçekleştirdiklerini belirtmektedir. KA2 bu durumu şöyle açıklar; *“Dijital platformları iletişim amaçlı kullanıyorlar. Malum eskiden telefonlarda görüntülü görüşme de yoktu. Sağır bireyler mobil telefonu sadece SMS için kullanıyordu, şimdi belli uygulamalar üzerinden görüntülü görüşme yapıyorlar.”* diyerek görüşlerini aktarmaktadır.

KA2 sağır yakınının teknoloji kullanımında başarısız olduğunda verdiği duygusal tepkiyi şu örnekle açıklamaktadır; *“Diyelim ki (duyan) biri sinirlendi, bunun nedenini bana rahatça açıklayabilir, ben de ona istediği şekilde yardımcı olmaya çalışırım fakat sağır bir birey sinirlendiğinde bana sinirlenme nedenini çok kısa sürede ve hızlı hızlı anlatmaya çalışıyor. Ben duyan birisiyim, o bana kızgınlığını böyle anlattığında bakalım ben onu hemen anlayabilecek miyim? Bu kadar kısa sürede onun duygularını doğru anlayıp tepki vermemi bekliyor. Doğru şekilde iletişim kuramadığımızda ise yardımlaşmanın sinir ve stres seviyesi daha da yükseliyor.”* diyerek sağır bireylerin duygularını doğru şekilde anlayıp yorumlamanın iletişim için ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Dijital platformların kullanımında Katılımcı Aile 3 (KA3)’ün de diğer katılımcı ailelerin deneyimlerine benzer deneyimler yaşadığı anlaşılmaktadır. KA3, sağır olan yakının bu platformlarda duyan bireylerle aynı işlemleri kolaylıkla yapamadığını; e-devlet, bankacılık uygulamaları veya sağlık hizmetlerinde basit işlemleri kendi başına yapabildiğini fakat bu platformlardaki yazıları okuyup anlamakta çok zorlandıkları için duyan aile üyelerinden devamlı yardım almak zorunda kaldıklarını paylaşmaktadır. KA3 kendisinin de bu platformları kullanmaya geç alıştığını belirtirken bunun nedenini yaşına bağlamaktadır. Sağır gençlerin ise teknolojinin getirdiği kolaylıklara yaşlı sağır bireylerden daha kolay uyum sağladıklarını ifade etmektedir. KA3 kendisinin teknolojiye alışma sürecini şu şekilde aktarmaktadır; *“Teknolojiye alışmak benim için zor oldu tabii... Biz eski insanlarız, şimdiki gençler gibi hemen pat diye öğrenemedik. Öğrenmek için çok soru soruyorum, kardeşimi ve çocuklarımı biraz sinir ediyorum. Ama şimdi pek çok işlemi kendi başıma yapıyorum.”* KA3 sağır olan yakınının dijital platformları kullanım durumunu ise şu şekilde açıklar; *“Sağır olan yakınım, e-devlet ve sağlık hizmetleri uygulamalarını biraz kullanabiliyor. Sağlık hizmetleriyle ilgili uygulamaları verimli kullanamadığı için hastaneye gitmek istiyor. Hastaneye gittiği zaman da çok zorluk*

çekiyor. Mesela doktorlar, sağır bireylerle yeterince iletişim kuramıyorlar. Ayrıca, bankacılık işlemleri de sağır yakınım için çok zor özellikle para transferi yaparken çok zorlanıyor. Bu işlemler için ben yardımcı oluyorum.” diyerek deneyimlerini aktarmaktadır. KA3 sağır olan yakınının, işaret dili bilgisine güvendiği bir kişiden yardım almayı tercih ettiğini ve herhangi bir duyan kişi onu anlamadığında ise sağır olan yakınım kendisini çaresiz hissettiğini ve çok sinirlendiğini belirtmektedir. KA3 bu süreci şöyle aktarır; *“Çok sinirleniyor çünkü çok çaresiz kalıyor. Devamlı başkasından yardım istemek durumunda ama iyi seviyede işaret dili konuşamıyorsanız sağır bir birey size derdini anlatamıyor. İşaret dilini az bilen kişiyle anlayamıyorsun ki! Sağır yakınım çaresiz kaldığını hissederse çok öfkeleniyor ve bir anda parlıyor.”* sözleriyle işaret dilini iyi seviyede bilmenin sağır bireylere doğru şekilde yardım edebilmek için gerekli olduğunu ifade etmektedir.

KA3, sağır yakınının sağlık hizmetlerinden faydalanırken yaşadığı deneyimleri şu şekilde paylaşmaktadır; *“Sağır olan yakınımın iki çocuğu var, biri geçenlerde çok rahatsızlandı. Acil hastaneye götürülmesi gerekti fakat sağır olan yakınım ambulansı arayamadı, çok telaşlandılar, biz de hemen yardımcı olmaya çalıştık ve hastaneye birlikte gittik. Hastaneye gittik ama orada da bazı sorunlar yaşıyorlar. Sağır bireylerin çok basit teknolojileri bile anlayamadıklarına şahit oluyorum ben. Örneğin; hastanenin bekleme sırasında yanıp sönen elektronik bir tablo bile sağır yakınım için sorun olabiliyor. Tabloda ismimiz yanıp söniyor ve gitmemiz gereken doktorun adı yazıyor ama bunu bile bir araya getirip yorumlamakta zorlanıyorlar.”* diyerek sağır olan yakınının bazen çok basit teknolojik uygulamaları bile anlayıp yorumlamakta zorlandığına vurgu yapmaktadır. KA3, sağır yakınına yardım etme sürecinin duygusal boyutunu şu şekilde paylaşmaktadır; *“Çaresizliklerini görüyorsun, anne ve baba olarak onların kendi çocuklarına karşı çaresizliklerini görüyorsun... Çocuklarının ihtiyaçlarına anında cevap verememek ve yardım edememek onları çok üzüyor. Çocuğunu bu platformları kullanarak doktora götüremiyor, istediği hastaneden randevu alamıyor, tek başına sinema bileti alıp çocuğunu bir sinemaya bile götüremiyor. Düşünün çocukları sağır değil fakat ebeveynleri sağır, ailesi çocukları için etkinlikleri takip edip onları sosyalleşebilecekleri bir yere götüremiyor. Bazen de tam tersi... Sağır ebeveynlerin çocukları anne ve babalarıyla birlikte ortak bir şey yapmak istemiyorlar, dışarıda iletişim kurmaktan*

çekiniyorlar.” diyerek sağır ebeveynlerin ve duyan çocukların yaşadığı deneyimleri aktarmaktadır.

Katılımcı Aile 4 (KA4) sağır olan yakınlarına, dijital platformları kullanırken yardım etme sürecini aktarmaktadır. KA4 sağır olan yakınıyla iletişim kurarken bazen zorlandığını belirtmektedir. Sağır olan yakınının yaşadığı bir sorunu çözmenin duyan bireylerle olduğundan çok daha uzun sürdüğünü aktaran KA4, bu durumu şöyle ifade etmektedir; *“Sağır yakınım yardıma ihtiyaç duyduğunda her zaman yan yana olamıyoruz, ben de meşgul oluyorum. Görüntülü olarak konuşuyoruz, platformlarda yapamadığı işlemi önce bana anlatıyor, yazarak anlatmaya kalksa yazdıklarını bazen ben de anlamıyorum. Sağır olan yakınım işaret dili ile anlatsa belki iki dakikada anlayacağım bir şeyi yazarak anlatmaya kalktığında on beş dakikada anlayamıyorum. Fakat sağır olan yakınım bana işaret dilinde sorununu anlatmaya çalıştığında ise benim sağır olmadığımı unutuyor. Sağır olduğumu düşünerek o kadar hızlı ve heyecanlı anlatıyor ki... Gözü beni görmüyor, anlamadığımı fark edemiyor. Sağır yakınım böyle bir durumda; sakın ol, yavaş ol ki ben de sorununu çözebileyim diyorum.”* sözleriyle deneyimlerini paylaşmaktadır.

KA4 sağır yakının dijital platformlarda işlem yaparken başarısız olduğunda hemen pes etmediğini ve öğrenmek için ısrarcı olduğunu ifade etmektedir. KA4 sorun çözmekle ilgili deneyimlerini şu şekilde aktarır; *“Sağır olan yakınım anlamadığı işlemleri çok merak ediyor. Çözemediği, anlayamadığı bir şeyi anlayabilmek için çok çaba sarf ediyor. Diyelim ki para transferi yapmayı anlayamadı, bunu öğrenmek, üstesinden gelmek için elinden geleni yapıyor, çok inatçıdır.”* diyerek sağır olan yakının öğrenme azmine değinmektedir. KA4 sağır olan yakınına, işlemleri kendi başına yapması için fırsat vermeye çalıştığını hemen müdahale etmediğini vurgulamaktadır. Ayrıca KA4, sağır olan yakınına yardım sürecinin ortaya çıkardığı duygusal yansımaları şu şekilde özetler; *“Sağır olan yakınım ve tanıdıklarım onlara yardım ettiğim için mutlu oluyorlar, beni rahatsız ettiklerini düşündüklerini hiç sanmıyorum. Onlara yardım ettikten sonra her zaman teşekkür ediyorlar, çay kahve ısmarlıyorlar, nazik davranıyorlar.”* diyerek yardımlaşma süreciyle ilgili duygularını paylaşmaktadır.

Katılımcılar, sağır olan yakınlarına yardım etmekten mutlu olduklarını ancak 7/24 yardım edebilmenin mümkün olmadığına dikkat çekmektedirler. Katılımcılar

kendilerinin, yaş almış bireyler olsalar bile dijital platformları kullanmaya alıştıklarını ve bu platformlardan birçok işlem yaptıklarını aktarmaktadırlar. Sağır bireylerin bu platformlarda yazılanları ve içerikleri duyan bireyler gibi tam olarak okuyup algılaması söz konusu olmadığından bu bireyler devamlı olarak duyan bir birey tarafından desteklenmek zorunda kalmaktadır. Katılımcı (duyan) aile üyeleri sağır olan yakınlarının özellikle de genç olanların; teknolojiye ilgi duyduğunu, engelsiz bireyler gibi bu platformlarda aynı işlemleri yapmak istediklerini belirtmektedirler ancak dil bariyerleri sebebiyle sağır bireylerin bu işlemleri yardımsız yapamadıkları anlaşılmaktadır. Devamlı şekilde birinden yardım istemenin zaman zaman sağır bireyleri olumsuz etkilediğini, sağır bireylere uygun platformların hazırlanması durumunda bu işlemleri kişisel verilerini bir başkasıyla paylaşmadan ve yardımsız olarak yapabilecekleri anlaşılmaktadır.

3.3.2.3. Duygular

Bu temaya ilişkin kodlar; üzölmek, sinirlenmek, çaresizlik, zorunluluk, bağımlılık, eksik hissetmek, kaygı, stres, zamanın gerisinde kalmak, bıkkınlık, ertelemek, sabırsızlık, inatçılık, yetersizlik, güvensizlik, zorlanma, korku, mutluluk, özgürlük, kolaylık, güvenmek olarak sıralanabilir.

Bu tema, sağır bireylerin teknoloji kullanımına yönelik deneyimlerini ve duygularını gözlemleyen aile (duyan) bireylerinin paylaşımlarından oluşmaktadır. Duygular temasında; teknolojiyi yeteri kadar kullanamayan ve hatta teknolojiyi tamamen kullanmaktan vaz geçen sağır bireylerin deneyimlerini gözlemleyen aile (duyan) üyelerinin görüşlerine yer verilmektedir. Bu bağlamda sağır yakınlarına yardımcı olmaya çalışan aile (duyan)bireylerinin deneyimleri ve duyguları dikkat çekmektedir. Sağır yakınlarına yardım etme sürecini yaşamlarının önemli bir parçası ve görevi haline getiren aile (duyan) bireyleri sağır yakınlarına yardım edebilmek için büyük fedakarlıklar göstermektedirler. Hatta bu durum bazen aile bireylerinin günlük yaşamını aksatacak boyuta varmaktadır. Örneğin; sağır yakınına devamlı yardım edebilmek için işten ayrılmak zorunda kalan katılımcı aile üyeleri bu temada deneyimlerini aktarmaktadırlar. Katılımcı aile bireylerinin paylaşımları; teknoloji kullanımının getirdiği zorlukların duygusal boyutunun, yalnızca sağır bireyleri değil onların aile üyelerini de yakından etkilediğini göstermektedir.

Katılımcı Aile 11 (KA11) deneyimlerini şu şekilde aktarır; *“Sağır yakınım genelde Facebook ve Instagram kullanıyor. Bankacılık ve e-devlet uygulamalarını da kullanmaya çalışıyor ama bizlerden yardım alıyor. Fakat alışveriş sitelerinden faydalanamıyor.”* diyerek sağır yakınının en çok hangi dijital platformları tercih ettiğini açıklamaktadır. KA11, sağır yakınına yardım etme sürecinde hissettiklerini şu sözlerle paylaşmaktadır; *“Bizlerden yardım istemekten çekinmiyor, nasıl diyeyim... hani birisine işiniz düşer ya kırmazsınız, her dediğini istediğini yaparsınız, bizim durum da öyle. Yardım etmenin bazı zorlukları da var tabi ki... 7/24 birine yardıma hazır bulunamazsınız ki! Bu durum bazen bizlerin günlük yaşamını etkileyebiliyor. Babam rahatsızlandığında, işaret dilini en iyi ben konuşabildiğim ve tercüman olduğum için tüm işlemleriyle ben ilgilenmek durumunda kaldım. O dönem işimi yeni değiştirmiştım ve kariyerimde güzel bir konuma gelmişim ama iş yerim bu süreçte sıkıntı çıkarmaya başladı. Maalesef işimi bırakmak zorunda kaldım.”* diyerek ailesindeki sağlık sürecinin kendisini ne şekilde etkilediğini açıklamaktadır.

Katılımcı Aile 10 (KA10) da sağır yakınının dijital platformları kullanırken zorlandığını belirtmektedir. Bunun nedeni olarak sağır bireylerin platformlardaki yazıları duyan bireyler gibi okuyup anlayamamaları olarak ifade etmektedir. KA10, sağır bireylerin konuşup yazdıkları dilin duyan bireylerden farklı olduğuna dikkat çekmektedir. Genç sağır bireylerin teknolojiye ilgi duyduklarını ve kolay alıştıklarını ancak yaşlı sağır bireylerin teknolojiyi kullanırken aynı şekilde istekli olmadıklarını belirtmektedir.

Duyan aile üyeleri, sağır yakınlarına sürekli yardım ederek onları teknolojiyi öğrenme konusunda tembelleştirdiklerini ve isteksizliğe sürüklediklerini ifade etmektedir. KA10 bu konudaki deneyimlerini şu şekilde aktarmaktadır; *“Babam e-devleti ve bankacılık işlemlerini kendi yapmaya çalışıyor fakat işlem sırasında anlamadığı yerler oluyor. Böyle durumlarda beni hemen görüntülü arıyor. Anlamadığı yerleri ona tek tek anlatmam gerekiyor çünkü hatalı bir işlem yapmasını istemiyorum. Daha sonra işlemi kendisini yapmasını istediğimde ise bunu yapmak istemiyor, sen varsın, sen yaparsın diyor, öğrenmekten kaçınıyor.”*

Sağır yakınına yardım ederken anlamadığı işlemleri tek tek anlatmak durumunda kaldığını beliren KA10 bu yardım süresinin uzunluğunu ve uzama nedenini şu cümlelerle açıklar; *“Önce hangi konuda yardım istediğini iyi anlamam gerekiyor. Sorunun ne olduğu*

konusunda karşılıklı olarak hemfikir olmamız ise en az 20 dakikayı buluyor çünkü sağır bireyler, karşı tarafın her şeyi A'dan Z'ye bilmelerini istedikleri için tüm konuyu detaylı anlatıyorlar, yani kısa kesip anlatmıyorlar. Yardım istediği şeyi iyi anladıktan sonra sağır yakınımın girdiği web sayfası veya sosyal medya platformuyla ilgileneceğimi söyleyip görüşmeyi sonlandırıyorum. Önce kendim bu platformlara girerek ekran görüntülerini alıyorum, sonra ekran görüntülerini sağır yakınıma gönderiyorum ve tekrar görüntülü konuşma başlatıyorum. Sağır yakınıma, nelerin ekran görüntüsünü aldığımı ve ne yapması gerektiğini gönderdiğim görüntüler üzerinden, madde madde anlatıyorum. Bu durum en az yarım saat, bilemediniz 45 dakika sürebiliyor” diyerek yardım süresinin uzamasının nedenlerini aktarmaktadır.

KA10 sağır yakınının başka duyan bireylerden yardım isteme konusunda huzursuz olduğunu, duyan bireylerin sağırılarla iletişim kurmaktan sıkıldıklarını düşündüğünü ifade etmektedir. KA10 bu durumu şu sözlerle aktarır; *“Babam bir gün bana şöyle dedi; kızım, ben başka birinden yardım beklerken ya da destek isterken çok huzursuz oluyorum çünkü yardım istemeyi bir kenara bırak...Duyan kişiler normal bir sohbetin içinde bile biz sağır bireylerden çok çabuk sıkılıyorlar, bazen bu kişiler tercüman bile olsa fark etmiyor...”* diyerek duyan bireylerden yardım isterken hissettiklerini paylaşmaktadır.

Katılımcı Aile 7 (KA7) dijital platformları kullanırken sağır yakınlarının zorlandığına görmektedir, bu durumun kendisini de çok mutsuz ettiğini belirten KA7, sağır yakınıyla birlikte yaşadıkları olumsuz duyguları şu sözlerle aktarmaktadır; *“Dijital platformları kullanırken başarısız olan sağır yakınım çok sinirleniyor. Hayatlarını sürdürebilecekleri basit işlemleri yapamadıkları zaman sabırsızlanıyorlar. Hemen bankaya veya hastaneye giderek ihtiyaçları olan hizmeti almaya çalışıyorlar. Sağlık hizmetlerinde de böyle...Sağır yakınım acil servise gittiği zaman kendini anlatamıyor ki! Bankada da durum aynı, banka şubelerinde iyi seviyede işaret dili bilen yetkili bulunmuyor. Sağır yakınım buralara gittiğinde de sabırsızlanıyor ve çok sinirleniyor. Bir gün sağır yakınımın başka bir arkadaşı beni aradı, dijital platformu kullanarak bir tişört satın almış ama üzerine uymamış, bana hemen gelmen lazım, bunu iade edelim diyordu fakat işyerinde olduğum için ne yazık ki yardıma gidemedim.”* diyerek her zaman yardım edememenin yarattığı duyguyu aktarmaktadır. KA7 dijital platformları kullanarak herhangi bir ürünü veya hizmeti satın alan sağır bireylerin bu ürün veya hizmetlerin

iade/iptal işlemlerine yönelik deneyimlerini şu sözlerle vurgulamaktadır; *“Şimdiye kadar bir şeyi kolaylıkla iptal edebilen ya da değişim yapabilen sağır bir bireye rastlamadım (yanlış gelen yemek siparişinin iadesi, bedeni uymayan bir kıyafetin değişimi, kargo firmasıyla iletişim kurmak, yanlış alınan uçak biletinin değişimi, vb.) Sağır yakınım her ne kadar dijital platformu kullansa bile bu işlemlerin tüm özelliklerinden faydalanabilmek için Türk İşaret Dili’nde 7/24 destek hizmeti sunan bir çağrı merkezine veya işaret dilinde kaydedilmiş yönlendirmelere ihtiyaç duyuyor.”*

KA7, teknoloji kullanımında yaş faktörüne de değinmektedir. KA7, genç sağır bireylerin teknolojiye daha kolay uyum sağladıklarını ve dijital platformları kullanmaya istekli olduklarını vurgulamaktadır. KA7’nin aktardıklarından yardım alma konusunda, sağır bireylerin görüşlerinin iki temel gruba ayrıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca KA7’nin paylaştığı deneyimler yardım alma temasına yaşlı sağır bireylerin gözünden bakılmasını da sağlar. KA7, bazı sağır bireylerin yardım almaktan hiç mutsuz olmadığına değinirken bazılarının ise bu durumdan son derece üzgün olduğunu belirtmektedir. KA7 düşüncelerini şu sözlerle paylaşmaktadır; *“Bir kesim var ki gerçekten işlerini sürekli başkalarına yaptırmaktan rahatsız olmuyorlar...Bu gruptaki kişiler; ben yapamam, anlamıyorum zaten, gel sen yap! diyerek duyan kişilerden yardım istiyorlar. Bir de yardım istemekten gerçekten rahatsız olan bir kesim var ki onlar da kendi işlerini yapamamanın üzüntüsünü yaşıyorlar. Yaşlı sağır bireyler; bu yaşa geldik biz bunu yapamıyoruz. İşte yine evlat eline kaldık! diyorlar ve birine bağımlı kalmaktan hoşlanmıyorlar.”* diyerek devamlı yardım alan sağır bireylerin duygularını paylaşmıştır. İleri seviyede Türk İşaret Dili bilen KA7 sağır bireylere yardımcı olma konusunda elinden gelen gayreti gösterdiğini ancak tüm yardım taleplerine aynı anda yetişemediğini ve kendi kendine çözümler üretmek zorunda kaldığını ifade etmektedir. KA7, kendi özel yaşamı ve herkese yardım etme süreci arasındaki dengeyi şu şekilde kurabildiğini aktarmaktadır; *“O kadar çok gelsen ne olur ki cümlesiyle karşılaşıyorum anlatamam... Bazen, çocuğumun okulunda sıkıntı var yardıma gel diyen de oluyor. Çocuğun annesi sağır ve okul yetkilileriyle yeterli iletişim kuramıyor. Bana okula git ne sorun olduğunu öğren diyorlar, okulu telefonla arayıp sorunu öğreniyorum ve yardımcı olmaya çalışıyorum fakat bu sefer de sadece telefonda konuştun diyorlar ve mutlu olmuyorlar. Bu tarz durumlarda tabi ki çok zorlanıyorum, hayatımı dengede tutmaya çalışıyorum. Her yardım*

isteğine yetişebilmem neredeyse imkansız, dolayısıyla gerçekten çok çaresiz olduğunu hissettiğim kişilerin yanında olmaya gayret ediyorum.” diyerek herkese yardım etmeye çalışmanın yarattığı duygusal yansımaları paylaşmaktadır.

KA7; dijital platformları kullanan sağır yakınlarının yaşadıkları olumsuz deneyimlerin, bu bireylerde güvensizlik ve yetersizlik duygusu yarattığını ifade etmektedir. KA7’nin bu konuda aktardıkları son derece dikkat çekicidir; *“Bir kere güven problemi ve yetersizlik hissi oluyor, yani ben bunu neden tek başıma yapamıyorum ya da bu platform neden bana uygun değil diyerek yakınıyorlar, hayal kırıklığı yaşadıklarını gözlemliyorum. Geçen gün bir sağır arkadaşım kredi çekmek için benden yardım istedi, ben bunu neden kendi başıma yapamıyorum, sağır bireyler için bu sorunlar üzerine hiç düşünülmemiş mi? diyerek üzüntüsünü aktardı, ben de çok etkilendim. Sağır arkadaşım; şubeye tek başıma gitsem yine aynı sorunları yaşayacağım diyor. Yanımda eşimi, çocuklarımı veya kardeşimi sürekli yardım için bir yerlere götürmek istemiyorum. Kendime ait bir özelim olamayacak mı diyerek duygularını paylaştı. Söyledikleri beni çok etkiledi çünkü sağır bireyler bu duruma çok üzüliyorlar. Ben de kendilerini tamamlanmamış hissettiklerini düşünüyorum.”* diyerek devamlı yardım almanın yarattığı olumsuz duyguları aktarmıştır.

Katılımcı Aile 8 (KA8), sağır yakınının dijital platformlarda yapacağı işlemlere kendisinin yardımcı olduğunu belirtmektedir. Ancak buralarda yapılacak işlemler için şifre kullanımının gerektiğini ve sağır yakınının bu şifreleri kendisiyle paylaşmak zorunda kaldığını ifade etmektedir. Fakat KA8, yakını olan sağır bireyin kendisine güvendiğini ve bu paylaşımdan rahatsız olmadığını ifade etmektedir. KA8, sağır olan yakınının teknolojiyi kullanırken ona yardım edecek birisini bulduğu için şanslı olduğunu ifade etmektedir. KA8, bazen sağır arkadaşlarının da benzer yardım taleplerinde bulunduğunu ve onların da kişisel verilerini paylaşmak zorunda kaldıklarını belirtmektedir. KA8, her ne kadar aile üyeleri bile olsa bir başkasının kişisel verilerini bilmenin huzursuzluk verici bir durum olduğunu ve bunun büyük bir sorumluluk yüklediğini vurgulamaktadır. KA8 ‘in konuyla ilgili aktardıkları şu şekildedir; *“Bütün her şeyleri bende, tüm şifreleri... Çünkü fatura ödemek, para transferi yapmak gibi yaşamın getirdiği rutin ve zorunlu işlemler var. Bu ödemelerin yapılması gerekiyor. Sağır yakınımın tüm kişisel bilgilerini bilmek elbette büyük bir sorumluluk ve bu sorumluluk*

bazen ağır geliyor. Bu tarz işlemleri yaparken onların yanında ve onlarla birlikte işlemleri yapmaya özen gösteriyorum. Ayrıca yaptığım işlemleri mutlaka onlara göstererek ve anlatarak yapıyorum, böylece içim daha rahat ediyor.” diyerek başkalarının kişisel verilerini bilmenin getirdiği psikolojik baskıya vurgu yapmaktadır.

Katılımcı aile üyelerinin aktardıklarından bazı önemli tespitleri yapmak mümkündür. Örneğin; sağır yakını bulunan aile üyeleri, yakınlarına yardım etmekten kaçınmazken onlara her an yardım edebilme imkanlarının olmadığına dikkat çekmektedirler. Sağır yakını olan aile üyeleri, sağır bireylerin genel olarak dijital platformları kullanırken zorlandıklarını ve bu platformların kullanımını öğrenmek için istekli olmadıklarını vurgulamaktadırlar. Ancak yaşa göre teknoloji kullanımında olumlu bir değişim gözlemlediklerini de belirtmektedirler. Genç sağır bireylerin teknolojiyi gerekli gördüğünü ve teknolojinin kullanımını öğrenmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Sağır aile üyelerinin en çok tercih ettiği platformların; sosyal medya platformları, e-devlet uygulaması, banka ve sağlık hizmetleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu platformları kullanmaya daha alışkın olan sağır bireylerin yine de tam olarak buradaki ürünlerden ve hizmetlerden faydalanmadıklarına işaret edilmektedir. Katılımcı aile üyeleri, sağır olan yakınlarının bu platformlardaki cümleleri, reklamları, kampanyaları, KVKK metinlerini uzun ve karmaşık yazılar olarak bulduklarını belirtmekte ve bu yüzden anlayamadıklarını ifade etmektedirler.

Sağır olan yakınlarını gözlemleyen aile üyesi katılımcılar, yardım alan kişilerin temel olarak iki gruba ayrılabilceğini ifade etmektedirler. Birinci grup; sağır bireylerin duyan aile üyelerinden yardım almayı doğal bir durum olarak karşıladığını diğer grubun ise bundan üzüntü duyduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda duyan bireylerden devamlı yardım talep etmenin getirdiği psikolojik baskısının yaşlı bireylerde daha fazla gözlemlendiği anlaşılmaktadır. Sağır bireylerin aile (duyan) üyeleri, sağır olan yakınlarına devamlı yardımcı olmaktan şikayet etmemektedirler aksine sağır olan yakınlarına ve arkadaşlarının yardım isteğine yetişememekten üzüntü duymaktadırlar. Aile (duyan) üyeleri, sağır bireylere özellikle de gençlere teknoloji kullanımı eğitimi verilmesi halinde bu bireylerin bazı işlemleri yardımsız veya çok az yardım alarak yapabileceklerini belirtmişlerdir.

3.3.2.4 Sağır Bireylerin Yetersizliğinin Ürettiği Sonuçlar

Bu temayı oluşturan en önemli kodlar; dijital platformları kullanmaktan kaçınma, sağır sanal dünyadaki işlemlerin aynısını fiziki dünyada gerçekleştirmek şeklinde sıralanabilir

Dijital erişebilirlik; elektronik belgelerin, mobil uygulamaların veya web sitelerinin görme, işitme, fiziksel veya zihinsel engelli kullanıcılar tarafından veya yaşlı bireyleri de kapsayacak şekilde herkes tarafından kolayca anlaşılabilmesi ve kullanılması olarak tanımlanmaktadır (Çetin, 2023, s.59)

Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, bilgiye erişim hakkını (acces to information) güvence altına almış olup “*basılı, sesli ya da görüntülü, materyallerin yanı sıra televizyon veya internet yayını dahil olmak üzere her türlü medyada iletilen enformasyonu*” kapsayacak şekilde engelli bireyler için düzenlemeler yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Sözleşme; iletişim teknolojilerinin engelli bireylerin etkin kullanabileceği şekilde tasarlanması, uyumlandırılması; kamu otoritesi ile engelli yurttaşların kesintisiz şekilde iletişim kurması ve kamuya açık bilgiye engelli bireylerin de kolaylıkla erişebilmesi için uluslararası bir güvence sunar (Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması, 2010, s.49)

Uluslararası Özürlü Hakları İzleme Örgütü’nün Avrupa Raporu (2007)’nda teknolojiye erişimde geri kalındığı ileri sürülmektedir. Resmi kurum ve kuruluşlar dahil olmak üzere web sitelerinin engelli bireyler için erişilmez nitelikte olduğu belirtilmektedir. Dünya Çapında Ağ Konsorsiyumu (W3C)’nin (The World Wide Web Consortium) Uluslararası Web Erişilebilirliği (WAI)’nin (Web Accessibility Initiative) ilkeleri ölçüt alındığında, Avrupa ülkelerinin de erişilebilirlik bakımından henüz sürecin çok başında olduğu anlaşılmaktadır. Birçok web sayfasının erişilebilirlik amacıyla geliştirilmeye çalışıldığı ancak yine de tam bir uygunluk sağlanamadığı vurgulanmaktadır. Bu rapora göre; Türkiye’de web erişilebilirliğinin bir konu olarak henüz ilgi çekmediği belirtilmektedir (Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması, 2010, s.50). Uluslararası Engelsiz Medya Toplantısı, 2008 yılında İstanbul’da gerçekleşmiş olup işaret dilinin önemi ve kitle iletişim medyasında erişilebilirlik için işaret dili kullanımının yaygınlaştırılmasına vurgu yapmaktadır (Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması, 2010, s.50).

Bu tez kapsamında sağır yakınları bulunan (duyan) katılımcılarla görüşülmüş; sağır olan yakınlarının dijital platformları kullanırken yaşadıkları zorluklar ve deneyimler incelenmiştir. Sağır olan yakınları bulunan bireyler; bu platformların sağır olan yakınlarının kullanımına uygun olmadığını, zorlandıklarını ve bu zorluklara kendilerince çözümler üretmeye çalışmışlardır. Katılımcılar sağır olan yakınlarının dijital platformları teknolojileri kullanırken karşılaştıkları zorluklara ürettikleri çözümleri aşağıdaki örneklerle aktarmaktadırlar;

Katılımcı Aile 3 (KA3) duyan kişiler için son derece kolay sayılan e-devlet işlemleri veya hastane randevusu almanın sağır olan yakını için nasıl bir deneyim olduğunu şu sözlerle açıklamaktadır; *“E-devlet’ten kendi başına işlem yapamıyorum, hastane randevusu alamıyorum. Ailemle birlikte hastaneye gidip randevu almak zorunda kalıyoruz. Sağır olan yakınım doktorun dediklerini de anlayamıyor, ona yardım etmemiz gerekiyor. Muayeneden sonra e-reçete geliyor fakat sağır yakınım bunun ne olduğunu anlamıyor ki! Eğer biz yardımcı olmazsak başka yardımcı olacak kimse de yok. İyi ki bu görüntülü telefonlar çıktı. Sağır olan yakınım hastaneye gittiğinde beni doktorun yanından görüntülü arıyor ve ben de ona tercüme yapıyorum.”* diyerek deneyimlerini aktarmaktadır. Sağır yakını olan KA3, iletişim eksikliğinin neden olabileceği bazı tehlikeli durumlara da dikkat çekmektedir. KA3 sağır olan yakının, doktorun verdiği reçeteyi eczaneden yardımsız almaya çalıştığında yaşadığı deneyimi endişeli biçimde aktarmaktadır. Sağır olan yakının eczaneden reçetesini aldıktan sonra ilaçlarını kullanmaya başladığını fakat birkaç gün sonra rahatsızlığının ilerlediğini aktarmaktadır. KA3 bu durumun nedenini şu şekilde paylaşır; *“Sağır olan yakınım eczaneden ağrı kesici ve antibiyotik almış. Eczanedekiler ona ilaçların nasıl kullanılacağını anlatmaya çalışmışlar. Fakat sağır olan yakınım bir türlü iyileşemeyince bana ilaçlarını gösterdi. Antibiyotikle ağrı kesici arasındaki farkı tam olarak anlayamadığı için antibiyotiğini aynı ağrı kesici gibi kullanmaya çalıştığını fark ettik. İyi ki sağlığı daha kötüleşmedi, çok korktuk.”* diyerek yaşadıkları korku ve endişeyi aktarmaktadır. KA3 böyle bir durumun başka sağır bireyler arasında yaşanmaması için bir de öneri sunmaktadır; *“İlaçların yanına özel bir kare kod eklenmeli, bu kare kodun telefona okutulmasıyla birlikte sağır bireyler ilacın kullanımını işaret dilinde kısa bir videodan öğrenebilirler. Böyle bir uygulama faydalı olurdu.”* demektedir.

Hayatı kolaylaştıran teknolojinin sağır bireylerin yaşamını aynı ölçüde kolaylaştırmadığı katılımcıların aktardıklarından anlaşılmaktadır. Duyan bireyler istedikleri her sağlık kurumundan ve doktordan dijital platformları kullanarak randevu alabilirken sağır bireyler aynı şekilde randevu alamamaktadırlar. Hastaneye gitmeden randevu alma kolaylığı sağır bireyler için geçerli görülmemektedir. Aksine sağır bireyler, teknoloji kullanımında yaşadıkları yetersizlikler nedeniyle kendilerince çözümler üretmek zorunda kalmaktadırlar. Ancak bu noktada bile yine duyan kişilerden yardım aldıkları bilinmektedir. Engelli yakını olan KA3, sağır olan yakının eşinin yabancı olduğunu ve eşinin yaşadığı ülkeye gidebilmek için pasaport çıkarmak zorunda kaldığını belirtirken bu sürecin ne kadar zorlayıcı bir deneyime dönüştüğünü şu sözlerle aktarmaktadır; *“Sağır olan yakınım pasaport randevusunu kendi başına alamadı. Sağırlar bunu yapamıyorlar, randevu alsalar bile yaptıkları işlemi iptal edemiyorlar veya değiştiremiyorlar. Yurtdışına gitmek için uçak bileti nasıl alınır, nasıl koltuk numarası seçilir bilemiyorlar. Havayolu şirketinin herhangi bir indirimi var mı anlayamıyorlar. Pasaport için randevu işlemlerini beraber yaptık ve kalan işlemleri tamamlayabilmek için pasaportu veren resmi kuruma beraber gittik. Uçak bileti almak için de seyahat acentesine birlikte gittik. Uçak biletini, havayolu şirketlerinin web sayfasını veya mobil uygulamasını kullanarak kendi başına alamıyor. Acenteye gitmek istiyor. Acenteye tek başına gitse yine işlemlerini yapmakta zorlanacak, yazıarak acente yetkilisiyle iletişim kuramaz, bilet almak için her zaman birlikte gidiyoruz.”*

Katılımcılara sağır olan yakınlarının dijital platformları kullanarak hangi işlemleri yaptıkları ve bu işlemleri yaparken deneyimleri sorulmuştur. Sağır bireylerin genelde e-devlet işlemleri, bankacılık işlemleri ve sağlık işlemlerini bu platformlardan yapmaya çalıştıkları anlaşılmıştır. Yiyecek siparişi vermek veya iptal etmek, kıyafet alışverişi yapmak veya iptal etmek, ulaşım biletleri satın almak veya iptal etmek, abonelik işlemlerini takip etmek (elektrik, su, doğalgaz, internet, TV yayınlarının ödemeleri vb. ödemelerin yapılması, abonelik kapatma-açma, ceza ödeme vb. işlemlerin takibi), kargo işlemlerini takip etmek vb. işlemleri sağır bireylerin duyan aile üyelerinden yardım almadan yapamadıkları anlaşılmaktadır. Katılımcıların sağır olan yakınlarının içine düştüğü yetersizlik durumunun onları fiziksel satın alma işlemlerine yönelttiği ve bu durumda duyan yakınlarını yanlarına alarak işlemlerini tamamlamayı tercih ettikleri

anlaşılmaktadır. Katılımcı Aile 5 (KA5)'in aktardıkları dikkat çekmektedir. KA5; *“Sağır yakınım en kolay e-devlet uygulamasını kullanabiliyor çünkü sisteme giriş ekranı diğer uygulamalara göre daha kolay. Burada herhangi bir ceza veya davalık durumu var mı onu kontrol ediyor, sigorta bölümüne bakabiliyor, ikametgahını kontrol edebiliyor. E-devlet çok geniş bir platform ama o en fazla 3-4 özelliğinden faydalanabiliyor”* diyerek deneyimlerini paylaşmaktadır. KA5 yardım etme ve çözüm üretme sürecini şu sözlerle açıklar; *“Dijital platformları kullanarak herhangi bir ürün veya hizmet satın aldıysa iptal veya iade işlemlerini kendi başına yapamıyor. İade işlemi yapmaya çalıştı ve çok uzun süre harcadı. Kargo firmalarıyla ilgili ne yapılacağını ise hiç anlayamadı ve yapmaktan vazgeçti.”* diyerek duyan kişilere son derece basit gelen işlemlerin, sağır bireyler için zor ve karmaşık olduğunu ifade etmektedir.

Genç sağır bireylerin teknoloji kullanımı konusunda daha cesur olduklarını ancak yaşı ilerlemiş olan sağır bireylerin dijital platformlara uyum konusunda zorlandıkları anlaşılmaktadır. Bu durumu KA5 şu şekilde açıklar; *“Yaşı ilerlemiş sağır bireyler teknolojiyi kullanarak hiçbir şekilde tek başına işlemlerini yapamıyorlar. Sağırılar lokaline giderek oradaki diğer sağırlardan veya işaret dili tercümanlarından yardım almayı tercih ediyorlar. Biraz daha hayatın içinde olan, teknolojiye entegre olmuş genç arkadaşlardan yararlanıyorlar.”* Diyerek dijital platformları kullanma konusunda yaş faktörüne değinmektedir. KA5, sağır olan yakınının dijital platformlarda başkalarından destek almasından endişe duyduğunu ifade etmektedir. Bu platformlarda işlemleri tamamlayabilmek için bazı kişisel verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Kişisel verilerin başkalarıyla paylaşılmasının güvenlik sorunu yaratabileceğini düşünen KA5 endişelerini şu şekilde dile getirmektedir; *“Sağır olan yakınım eğer biz yoksak, yanındaki başka birinden destek almak zorunda ve bu riskli bir durum. Son yıllarda sürekli olumsuz şeyler duyuyoruz. Örneğin; sağır olan yakınımın bir arkadaşı, internet bankacılığı için kendi bilgilerini başka biri ile paylaşmış ancak sonra hesabından para çekildiği ortaya çıkmış. Kredi kartı bilgilerini başkasıyla paylaşan başka sağır arkadaşımız ise dolandırıldı, onun da kredi kartından çok fazla para çekmişler.”* diyerek sağır bireylerin içine düştükleri tehlikeli durumlara işaret etmektedir.

Katılımcı Aile 6 (KA6), Katılımcı Aile 5 (KA5) gibi benzer görüşlere sahiptir. Dijital platformları kullanırken sağır bireylerin çok dikkatli olmaları gerektiğini ifade

etmektedir. Sağır bireylerin yazıların içeriğini tam olarak anlayamamaları nedeniyle kötü deneyimler yaşayabileceklerini belirtmektedir. Özellikle internet platformlarında karşılaşılan reklamlar sağır bireylerin güvenli olmayan sitelere girerek işlem yapmalarına neden olabilmektedir. KA6, sağır olan yakınının dijital platformlarla ilgili yaşadığı deneyimi şu şekilde aktarmaktadır; *“En sık kullandıkları internet bankacılığı ya da e-devlet uygulaması oluyor. Bu uygulamalar çok önemli çünkü kendileriyle ilgili her şeyi oradan, çok yakından takip edebiliyorlar. Alışveriş sitelerini pek tercih etmiyorlar çünkü yanlış sipariş verdiklerinde bunu düzeltmeleri çok zor oluyor. Yiyecek veya giyecek bir şeyler alınması gerekiyorsa kalkıp markete veya mağazaya gidiyoruz.”* diyerek sağır bireylerin yetersizlik durumunun kişileri fiziksel satın almaya yönlendirdiğini vurgulamaktadır. KA6, yakının yaşadığı olumsuz tecrübeyi şu şekilde aktarmaktadır; *“İlgilerini çeken zararlı platformlar var. Bu web sitelerinin veya dijital platformların ne gibi bir hizmet verdiğini tam olarak anlayamıyorlar, reklamlarından etkilenip kişisel verilerini paylaşıyorlar ve maddi kayba uğruyorlar.”* diyerek görüşlerini aktarmaktadır. KA6’nın aktardığı olumsuz deneyim, sağır bireyleri bekleyen tehlikelere işaret etmektedir. KA6 olumsuz deneyimini şu şekilde aktarmaktadır; *“İnternette birçok site karşımıza çıkıyor. Mesela geçen gün sağır olan yakınım dolandırıldı. Bankada bir miktar parası varmış o parayı bahis sitelerine kaptırıyor. Parasının alındığını geç fark ettik. Kimlik numarası bahis sitesine verilmiş ama kimlik numarasını bilen biri bu işlemi yapmış. Bir süre sonra hesabından para çekildiğiyle ilgili kendisine mesaj geldi. Siber suçlara şikayet ettik, soruşturma aşamasındayız, yakınımın engelli belgelerini gerekli kurumlara ilettik, işlemi kendisinin yapmadığını ispatlamaya çalışıyoruz.”* diyerek yaşadıkları olumsuz deneyimi aktarmaktadır.

Katılımcı Aile 8 (KA8) sağır olan yakınının dijital platformları kullanırken devamlı yardım almak zorunda kaldığını, bu platformlarda duyan bireyler gibi tüm işlemleri yapamadığını (yiyecek, giyecek alışverişleri, kargo işlemleri, fatura ödeme işlemleri veya bu işlemlerin iade ve iptal süreçleri), sadece sosyal medyayı kolay kullanabildiğini belirtmiştir. KA8, sağır olan yakınının deneyimlerine yönelik gözlemlerini şu şekilde aktarmaktadır; *“E-devlet’i kullanabiliyor ama yardım alarak kullanabiliyor. Tek başına sosyal medyayı (Instagram, Facebook, WhatsApp vb.) kullanabiliyor. Diğerlerinde biz yardımcı oluyoruz. Herhangi bir fatura geldiğinde ise*

önce babama gösteriyor. Eğer herhangi bir ürün veya hizmet satın almak isterse zaten bize söylüyor. Ürünlerle ilgili ekran görüntüsü alabiliyor ve bizimle paylaşıyor, biz de istediği şeyi satın alıyoruz.” KA8 dijital platformların kullanımını sağır olan yakınına öğretmeye çalıştıklarında yaşadıklarını şu şekilde aktarmaktadır; *“Banka hesabındaki işlemlerle zaten babam ve abim ilgileniyor. Dijital platformların nasıl kullanılacağını öğretmek istedik ancak bazen çok sıkılıyor, aşırı yani...Öğretmek için ısrar ettiğimizde yanımızdan kalkıp gidiyor ve geri döndüremiyoruz, işlemlerini tekrar yaptırıyoruz.”* diyerek öğretme konusundaki ısrarlarının bir işe yaramadığını belirtmektedir. KA8, sağır olan yakınının aile üyeleri dışında başka kişilerden yardım istemekten kaçınmasını çocukluğunda yaşadığı bazı kötü deneyimlerden kaynaklandığını belirtmektedir. KA8 bu durumu şu sözlerle aktarır; *“Çoğu zaman bizlerden yardım alıyor, başkasından yardım almaya çekiniyor, bu durum çocukluğundan kalan bir şey. Ellerini kullanarak konuştuğu için çevresindeki diğer insanların onunla dalga geçtiğini düşünüyor, dışarı çıkmak istemiyor ve arkadaş edinmek istemiyor.”* diyerek sağır bireylerin içine kapanık bir şekilde yaşamaya yatkın olabileceklerini belirtmektedir.

Katılımcı Aile 7 (KA7), sağır olan yakınlarının dijital platformları kullanırken yaşadıkları deneyimleri yaş farkıyla ilişkilendirmektedir. Gençlerin teknolojiyi kullanmaya daha istekli olduklarını ama yaşlı sağır bireylerin aynı şekilde ilgi göstermediğini belirtmektedir. KA7 bu durumu şöyle paylaşmaktadır; *“Genç nesil sağır bireyler teknolojiye alışmaya başladı. Bir de gençler birbirleriyle çok fazla iletişim kuruyor. Instagram, Youtube hayatlarını kolaylaştırdı, buralarda işaret dili ile ilgili yapılan paylaşımlara daha kolay ulaşıyorlar. Ayrıca sağır bireyler teknoloji ile ilgili öğrendikleri bilgileri kendi aralarında birbirlerine öğretiyorlar. Yaşlı sağır bireyler dijital platformları kullanmaktan kaçınabiliyorlar çünkü buralardaki pek çok işlem kişisel verilerle yapılıyor. Şifre paylaşımı konusunda yaşlı sağır bireyler daha tutucu. Örneğin; dedemin yapamadığı bir işlem vardı ve ona yardım etmemiz gerekti fakat bize şifresini vermek istemedi, şifresini çok dil döküp alabildim...”* diyerek yaşadığı süreci aktarmaktadır. KA7, sağır olan yakınlarının dijital platformlarda kendi başlarına yapamadıkları işlemler için örneğin; giyecek alışverişi yapmak, uçak bileti satın almak, fatura ödemek vb. işlemlerde yardım almak zorunda kaldıklarını ve bu işlemler için fiziki satın almayı tercih ettiklerini belirtmektedir ancak sağır olan yakınlarının bu fiziki satın

alma sürecinde yine kendisinden yardım istediklerini, bu işleri yapabilmek için birlikte dışarıya çıktıklarını ve bu durumun bazı zorlukları beraberinde getirdiğini ifade etmektedir. *“Her zaman dışarı çıkmak için benim de çok vaktim olmuyor, çalışıyorum. Çalışmaktan arta kalan zamanlarım oluyor fakat 24 saat yetmiyor derler ya... Sadece sağır olan yakınım değil onun sağır arkadaşları da beni arıyorlar ve yardımcı olmamı istiyorlar. İzin günlerimde elimden geldiği kadar yardım etmeye çalışıyorum ama bir noktadan sonra benim için de sosyal yaşamımı çok kısıtlayan bir durum haline dönüşüyor. Ama onlara da hak veriyorum çünkü yapacakları işlemlerde güven duyabilecekleri birine ihtiyaç duyuyorlar.”* diyerek düşüncelerini aktarmaktadır.

Katılımcıların paylaşımlarından anlaşılabacağı üzere sağır bireyler, dijital platformları kullanırken yardıma ihtiyaç duymaktadırlar. Sağır olan yakınlarına yardım eden aile üyelerinin bu süreci deneyimlerken en az sağır bireyler kadar zorlandıkları anlaşılmaktadır. Aile üyeleri, teknoloji kullanımını sağır olan yakınlarına öğretmediklerini ve bu konuda dirençle karşılaştıklarını belirtmektedirler. Ayrıca kişisel verileri sağır olan yakınlarından edinme sürecinin aile üyeleri için bile huzursuzluk verici bir durum olduğunu aktarmaktadırlar. Kişisel verileri sağır olan yakınlarından almak zorunda kalmanın zahmetli bir ikna sürecine dönüştüğü ve bu durumun yardım etmeye çalışan aile bireylerini de mutsuz ettiği anlaşılmaktadır. Sağır bireylerin teknoloji kullanımı konusunda yetersiz kalmasının hem kendilerini hem de duyan aile üyelerini başka çözümler üretmeye mecbur bıraktığı bu araştırmadaki paylaşımlardan anlaşılmakta olup sağır bireylerin sanal dünyada yapamadıkları işlemlerin aynısını fiziki dünyada gerçekleştirmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır.

3.3.2.5. Sağır Kültürü ve İşaret Dili

Bu temaya ilişkin kodlar; sağır kültürü, duyan bireylerin dışlanması, Türk İşaret Dili, sağırlara özgü espriler, yetersiz iletişim, aile içi işaret dili olarak sıralanabilir.

Sağır bireyler temel haklarını kazanmak ve engelsiz bireylerin dünyasında seslerini duyurabilmek için tarih boyunca önemli mücadeleler vermişlerdir. Sağır bireylerin bu “kendini bulma” çabalarına bilimsel platformlardan destekler gelmiş ve sağır kültürü üzerine yapılan farklı araştırmalarla bu alana katkı sunulmaya çalışılmıştır. Günümüzde sağır bireyler kendilerini dışarıdan bakan gözlerle tanımlamak yerine sağır

kültürünü kendi bakış açılarıyla keşfetmeye ve yeni kavramlarla adlandırmaya başlamışlardır (Skutnab-Kangas, 2014, s.492).

Sağır kültürü karmaşık bir yapıdır ve bunun nedeni sağır kültürünün içinde farklı seviyelerde işitme kaybı yaşayan bireylerin, CODA (Children of Deaf Adult/Sağır Ebeveynlerin Çocukları)'ların ve işaret dili tercümanlarının bulunmasıdır. Sağır kimliğini daha geniş bir perspektife yayan başka bir unsur ise işitme cihazlarının kullanımınıdır. Bazı bireyler doğuştan sağır kültürüne sahipken bazıları sonradan bu kültüre sahip olmaktadır (Skutnab-Kangas, 2014, s.492). Sağır çocukların %90'ından fazlasının işiten ebeveynlerden doğduğu, özellikle sağırlıkla ilk kez karşılaşan ailelerin sağırlık sürecinden duygusal olarak etkilendikleri ve çoğu kez travma yaşadıkları bilinmektedir. Deselle (1994), işiten bireylerin sağırlığı ortadan kaldırabilmek amacıyla öncelikle tıbbi prosedürleri tercih ettiklerini belirtir. Austen ve Crocker (2005) ve Liben (1978) tıbbi çözüm arayışları ve yaşanan psikolojik sorunlar nedeniyle işiten ebeveynlerin sağır çocuklarının duygusal ihtiyaçlarını göz ardı edebileceklerini ve çocuklarının duygusal ihtiyaçlarına cevap vermekte zorlanabileceklerine dikkat çeker (Aydoğdu ve Yüksel, 2019, s.1063).

Sağır yakınları bulunan katılımcı aile üyeleri, sağır kültürü ve işaret diline yönelik önemli deneyimler yaşamaktadırlar. Sağır bireylerin kendine özgü kültür yapılarını yakından gözlemleyebilme imkanına sahip olan duyan aile üyeleri, sağır olan yakınlarının bebeklikten yetişkinliğe kadar olan tüm gelişme evrelerine şahitlik ederken duyan bireylerin dünyasında gözden kaçan deneyimlere vurgu yapmaktadırlar. Örneğin; aile içinde oluşturulan işaret dili ile Türk İşaret Dili'nin farklılıklar göstermesi, sağır ebeveynlerin çocukları olmanın getirdiği zorluklar ya da duyan ebeveynlerin sağır çocukları olmanın yarattığı zorluklar araştırmanın temaları içindedir. Katılımcıların bu bölümde aktardığı deneyimler; sağır kültürü ve işaret dili temasını oluşturarak sağır bireylerin kültürüne yönelik bilinmeyen detayları sunmaktadır.

Katılımcı Aile 1 (KA1), sağır olan yakınının dijital platformları kullanırken zorlanmasının nedenini bu platformlarda kullanılan dil dilbilgisi yapısının olduğunu belirtmektedir. KA1, sağır olan yakınıyla ilgili gözlemlerini şu şekilde aktarmaktadır; *“Sağır olan yakınım yeni yeni bazı uygulamaları kullanmaya başladı ama sıkıntı yaşıyor. Türkçe okuma ve yazması kısıtlı olduğu için fazla kullanmak istemiyor. Sağır bireyler;*

görüyorlar ama gördüklerini bizim gibi okuyamıyor ve anlayamıyorlar. Bir dilin dilbilgisi yapısı diğer bir dilin yapısından farklıysa ve yazıldığı şekilde okunmuyorsa, doğru anlamlandırılması için kendi diline çevirmeniz gerekiyor. Türk İşaret Dili ile konuştuğumuz Türkçe arasında dilbilgisi farklılığı var. Bir dilin tam olarak anlaşılabilmesi için sesli girdilerin olması gerekiyor, Sağırılar için sesli olarak Türkçe bir girdi yok, bir sessizlik var... Sadece görsel olarak kelimeler var.” diyerek toplumda sağır bireylerin tüm yazıları okuyabildiklerine yönelik genel bir kanıya vurgu yapmaktadır. İşaret dilinin sanılanın aksine duyan bireylerin konuştuğu dilden çok farklı olduğunu ve başka bir dil gibi değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Katılımcı Aile 2 (KA2) sağır bireylerin kendine özgü bir kültürü bulunduğuna ve bu kültürün temelinde işaret dili bulunduğuna değinmektedir. Ayrıca sağır bireylerle ilgili yapılan çalışmalarda sık sık karşılaşılan önemli bir terminolojik karmaşaya da açıklık getirmektedir. Duyma yetisini kaybeden kişilere ne şekilde hitap edilmesi gerektiği, bu alanda çalışanlar arasında gerçek bir kavram karmaşasına dönüşmektedir. KA2, kendisinin hem bir sağır yakını olduğunu ve hem de sağırılarla ilgili uluslararası proje çalışmaları yaptığını belirtirken önemli bir konuya dikkat çekmiştir ve sağır bireylerle ilgili güncel çalışmalarda artık terk edilen terminolojilere vurgu yapmıştır. KA2, işitme yetisini kaybeden bireylere tüm dünyada artık sağır (deaf) denildiğini ve bunun bireyleri inciten bir söylem olmadığını aksine bu sözcüğün işitme yetisini kaybeden tüm bireyleri ve kültürlerini kapsadığını ifade etmektedir. KA2, sağır olan yakının da kendisine sağır denilmesini istediğini, işitme engelli denilmesini tercih etmediğini belirtmektedir. Sağır bireylerin kullandığı işaret dilinin ise sağır kültürünün en önemli unsuru olduğunu açıklamaktadır. KA2 görüşlerini şu şekilde ifade eder; *“Sağır bireylerle ilgili Avrupa’da on iki ülkeyle aktif olarak çalışıyorum. Avrupa’daki tüm sağır toplumlarıyla iletişim halindeyiz, sağır olan yakınların ve pek çok sağır arkadaşım var. Bir insan kendini sağır kabul ediyor ve ana dili olarak işaret dilini kullanıyorsa bu insan sağırdır, içinde yaşadığı kültür de sağır kültürüdür. Nasıl ki tüm dünya sağıra (deaf) diyor ve bu bireylerin içinde bulunduğu kültürü de Sağır/Deaf (ilk harf büyük yazarak) ifade ediyorsa artık böyle kullanılmalıdır. Yani bunu böyle söylemekte herhangi bir sakınca yoktur, işitme engelli, işitme özürü vs. denilmemelidir.”* diyerek işitme yetisini kaybeden kişilerle ilgili değişen terminolojiye, mesleki tecrübeleri ve sağır yakını olmanın verdiği deneyimler

çerçevesinden bakarak vurgu yapmaktadır.

Katılımcı Aile 4 (KA4)'ün de aktardıkları KA2'nin görüşlerini tamamlar niteliktedir. Sağır yakını ve sağır arkadaşları olması sebebiyle sağır bireylerin terminolojik olarak tercihlerini gözlemlene imkanı bulduğunu belirten KA4, bu konudaki deneyimlerini şu sözlerle açıklamaktadır; *“Bazen birisine sağır mısın duymuyor musun? diyoruz ya...Buradaki kullanımdan dolayı kişilere sağır demeye çekiniyoruz ama çekinecek bir durum yok çünkü onlar sağır, işitme yetisinin tamamen kaybının karşılığı bu sözcük. Sağır bireylere işitme engelli dersek bunu çok kaba bir durum olarak görüyorlar ve kabul etmiyorlar. Hatta çok da sinirleniyorlar. Ben engelli değilim, işaret dili benim ana dilim, işaret dili bilmediğin için asıl sen engellisin diyorlar. Kendi dillerini ve kültürlerini bu şekilde savunuyorlar ki çok da haklı olduklarını düşünüyorum. O yüzden yakınlarımla ilgili deneyimlerimi aktarıırken onlar için işitme engelli değil, sağır diyerek düşüncelerimi paylaşacağım.”* diyerek işitme yetisini kaybeden bireylere neden sağır denilmesi gerektiğini, sağır bireylerin bakış açısıyla aktarmaktadır.

Katılımcı Aile 3 (KA3), sağır bireylerin iletişim deneyimlerine farklı bir boyuttan yaklaşmaktadır. Sağır ebeveynlerin duyan çocuklarının yaşadıkları deneyimleri gözlemlene imkanı bulan KA3, ebeveynleri sağır olan ve duyan çocukların yaşadıkları iletişim sorunlarına dikkat çeker. KA3 gözlemlerini şu şekilde aktarmaktadır; *“Sağır olan yakınımın eşi de sağır bir birey ama çocukları duyuyor. Bu durumun yarattığı iletişim sorunlarını gördüğümde gerçekten çok üzülüyorum ve çaresiz kalıyorum. Sağır olan yakınımın çocuğu duyuyor fakat duyduğunu kabul etmiyor. Çocuk çok içine kapanık, sağır olan yakınımın çocuğuyla konuşmaya çalıştığımızda bizi itiyor ve sesli olarak konuşmak istemiyor. Çocuk duymak istemiyor, konuşmayı öğrenmek istemiyor, sadece sağır anne ve babasının dilini öğrenmek istiyor. Çünkü çocuğun ilk öğrendiği dil, ana dili annesinin ve babasının dili işaret dili... Mesela yakınımın çocuğuna adıyla seslendiğimizde bize bakmıyor çünkü babası da annesi de bakmıyor ki... Çocuk da aynısını yapıyor.”* diyerek sağır ebeveynler ve çocukları arasındaki iletişimin biçimini, duyan bir çocuğun işaret dilini ana dili olarak benimsemesini ve konuşarak iletişim kurmayı reddetmesini tüm netliğiyle aktarmaktadır. KA3, yaşananlara bir de sağır ebeveynler tarafından yaklaşmaktadır; *“Sağır olan yakınım ve onun gibi sağır olan başka ebeveynler için durum gerçekten çok zor. Çocukları duyuyor ama anne babaları*

duyamıyor, konuşamıyor. O çocuk annesine anlatamıyor ki hiçbir şeyini! Sağır ebeveynler, anne ve baba olarak çocuklarının gülme seslerini, ağlama seslerini hiç duyamıyorlar, bebeklerinin ses tonunu bilmiyorlar. Mesela ben, kendi çocuğumun ses tonundan onun kızdığını, üzüldüğünü hemen anlayabiliyorum. Sağır olan yakınım kendi çocuğunun bağırdığını, ağladığını, şarkı söylediğini veya şiir okuduğunu duyamıyor. Şöyle bir düşününce... Bir anne olarak ne kadar üzücü geliyor.” diyerek görüşlerini aktarmaktadır.

KA4 sağır olan yakınıyla iletişim kurarken Türk İşaret Dili’ni kullandığını belirtmekte ve işaret dilinin özelliklerini şu şekilde açıklamaktadır; *“Sağır bireylerle iletişim kurarken ne kadar kısa ve anlaşılır cümle kurarsanız o kadar iyi. Ayrıca mimik ve jestlerin bu işin büyük bir bölümünü oluşturduğunu da belirtmeliyim. İşaret dilini kendi konuştuğumuz dil gibi düşünemeyiz. Duyan bireyler konuşurken bir kelimeyi çok farklı sözcüklerle anlatabilir, eş anlamlı sözcükler kullanabilir ancak işaret dilinin kelime dağarcığı sınırlıdır; deyimler, atasözleri tam olarak anlaşılabilir, mecaz anlamları anlatmak kolay değildir. Her şehirde kullanılan işaret dilinin birbirinden farklı olabileceğini, her ailenin kendine özgü bir işaret dili konuştuğunu ve bunun başkaları tarafından anlaşılamayacağını özellikle eklemek istiyorum.”* diyerek tek bir işaret dili (Türk İşaret Dili) konuşulmasına rağmen kelimelerin işaretlerle gösteriminin aileden aileye ve şehirlere göre değiştiğine dikkat çekmek istemektedir. Bu durumun bazı iletişim sorunlarına neden olabileceğini söylemek kesinlikle mümkündür.

Katılımcı Aile 15 (KA15)’in bu konuda sağır olan yakını ile yaşadığı deneyimler sorunların benzerliğini doğrular niteliktedir. KA15 kendisinin ve ailesinin uzun yıllar sonra Türk İşaret Dili Eğitimi veren bir kurumdan eğitim aldıklarını ve uzun yıllardır aile içinde kullandıkları işaret dilinin, eğitim aldıkları işaret diliyle hiçbir benzerliğinin olmadığı vurgulamaktadır. Ailelere özgü işaret dili farklılıklarının kendi yaşamlarına nasıl etki ettiğini şu şekilde aktarmaktadır; *“Sağır yakınım evlendi ve gelinimiz de sağır bir birey. Sağır yakınım evlenmeden önce gelinimizi bizlerle tanıştırmak istedi. İlk tanıştığımızda birbirimizi anlamakta çok zorlandık çünkü gelinimiz ve bizim konuştuğumuz Türk İşaret Dili aynı değildi, gelinimiz kendi ailesinin konuştuğu işaret dilini konuşuyordu. Çok uzun zaman sonra birlikte ortak bir dil oluşturabildik.”* diyerek Türk İşaret Dili’nin ortak bir dil olmasına rağmen ailelerin kendi aralarında oluşturduğu

başka bir işaret dilinin varlığına dikkat çekmektedir. KA15, Türk İşaret Dili'ni resmi bir kurumdan öğrendikten sonra bu dili çok sevdiğini ve kendini bu alana adanmış olduğunu ifade etmektedir. Kendisinin de Türk İşaret Dili öğretmeni ve tercümanı olduğunu, kendisinin verdiği işaret dili eğitimlerine sağır olup Türk İşaret Dili bilmeyen kişilerin de katıldığını belirtmektedir. KA15 sağır öğrencilerinin dil seviyeleri ve aile içinde konuşulan işaret dili ile ilgili şunları paylaşmaktadır; *“Sağır bireylerin Türkçe ve Türk İşaret Dili bilme seviyeleri büyük farklılıklar gösteriyor. Kardeşim küçükken işaret dili eğitimi almadığı için ilk başlarda ne o ne de bizler tam olarak işaret dilini biliyorduk. Kendi içimizde bir işaret dilimiz vardı. Kardeşim büyüdükçe bize işaret dili öğretmeye başladı ama sonradan anladık ki o da uydurma bir işaret diliymiş. Hala geçmişte öğrendiği bazı işaretleri kullanıyor, değiştirmiyor, çok inatçı. İnatçılığın sağır kültürünün önemli bir özelliği olduğunu mutlaka eklemek isterim.”* diyerek deneyimlerini aktarmaktadır. KA15, sağır kültürü ile ilgili bazı tespitlerini şu sözlerle paylaşmaktadır; *“Sağır bireyler kendi aralarında duyan bireylerle ilgili şakalar yapmıyorlar, genelde maddiyatla ilgili espriler yapıyorlar. Sağır kültüründe kişilere takma isim takılması da çok yaygın bir durum ayrıca kişiler hakkında konuşurken takma isimleriyle o kişilerden bahsediyorlar. Sağır bireyler sinirlendiklerinde aşırı tepki veriyorlar ve aşırı alıngan olabiliyorlar. Örneğin; sağır olan yakınım bir ortamda kendisiyle ilgili bir konuşma geçmese bile yine de alınabiliyor. Ayrıca hiçbir şeyi unutmuyorlar, hafızaları çok iyi. Yıllar önce olmuş bir şeyi bile çok iyi hatırlıyorlar.”* diyerek sağır bireylerin bazı özelliklerine değinmektedir. KA15 işaret dili ile ilgili komik bir anısını da şöyle aktarmaktadır; *“Sağır yakınımınla geçen gün bir konu hakkında tartışıyorduk ve ona; sende deve kını var, hiçbir şeyi unutmuyorsun dedim. Dedim ama sonra deve kını ne demek uzunca bir süre ona anlatmaya çalıştım! İşaret dilinde deyimlerin, atasözlerinin, mecaz anlamların tam olarak karşılığı bulunmuyor. Bu yüzden sağır bireylerle iletişim kurarken bu duruma dikkat edilmeli.”* diyerek Türk İşaret Dili'nin bazı özelliklerini vurgulamaktadır. KA15, duyan bireylerle sağırın arkadaşlık ilişkilerine yaşadığı deneyimler üzerinden örnekler de vermektedir. KA15, sağır toplumunun içinde duyan bir birey olarak kendi yerini şu şekilde tanımlamaktadır; *“Beni sağır arkadaşlarının içine almıyorlar ve o gruba sokmak istemiyorlar. Nedenini fazla sormak istemiyorum çünkü bu sefer de yanlış anlayabiliyorlar. Sağır bireyler bir araya geldiklerinde kendi aralarında oyunlar oynamayı seviyorlar. Sessiz sinema oyunu, okey*

gibi oyunlar oynamayı seviyorlar, film izlemeyi seviyorlar. Sağırılar, duyan kişileri kendilerine yardımcı olacak ve sorunlarını çözebilecek kişiler olarak görüyorlar. Dostluk, arkadaşlık kurmak için büyük beklentiye girmek istemiyorum. Çoğunlukla hastaneye, vb. yerlere giderken yardımcı olalım istiyorlar ama gerçek bir dostluk ilişkisinden uzak duruyorlar. Sırlarını sağır arkadaşlarıyla paylaşmak istiyorlar hatta bunun için çok uzun saat görüntülü sohbet ederek birbirleriyle konuşuyorlar. Sağır toplumu çok içine kapalı, kendi aralarında özel konularını konuşmayı tercih ediyorlar.” diyerek görüşlerini paylaşmaktadır. KA15 aynı zamanda Türk İşaret Dili öğretmeni olduğu için eğitim verdiği kişileri bazı konularda uyardığını da belirtmektedir. Sağır bireylerin sağlıklarıyla ilgili sorunlarını paylaşırken her şeyi çok açık bir şekilde anlattıklarını (mahrem konular vb.) ve bazen bunun duyan bireyler tarafından tuhaf karşılanabildiğini belirtmektedir. KA15 bu durumu şöyle aktarmaktadır; *“Sağlıkları konusunda sohbet ederken hiç çekinmiyorlar, eğitim alan kişilere bu tarz durumlarla karşılaşabileceklerini ve şaşırmamaları gerektiğini söylüyorum.”* diyerek paylaşmaktadır.

Katılımcıların aktardığı deneyimler sağır kültürü ve Türk İşaret Dili ile ilgili bazı önemli detayları kapsamaktadır. Sağır bireylerin genellikle sağır bireylerle sosyalleşmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Türk İşaret Dili’nin sağır bireyler için ortak bir iletişim dili olmasına rağmen bu dilin aileler içinde ve şehirlere göre farklılıklar gösterdiği bilinmektedir ancak bu durumun iletişimi zorlaştırdığı da gözlemlenmektedir. Katılımcıların bu paylaşımları; sağır bireylerin kendilerine özgü bir kültürleri olduğunu ve bu kültürün en önemli göstergesinin ise işaret dili olduğunu vurgular.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dijital teknolojilerin ve daha spesifik olarak sağır bireylerin sağlık ve yurttaşlık hizmetleri almak, alışveriş yapmak ve eğlenmek için kullandığı web sitelerinin, onlar için uygunluğu tezin odak noktasıdır. Tezin kuramsal zemini işitme kaybına uğramış bireylerin toplumla olan ilişkilerine odaklanan sosyal modele dayalıdır. Her bireyin farklı şekillerde deneyimlediği ve etkilendiği özel bir durum olan engellilik, sosyal model kapsamında farklı bir bakış açısıyla ele alınır. Sosyal modele göre, sınırlı işlevsellik durumu yaşayan bireyler, toplumun ürettiği çevresel, ekonomik, teknolojik ve sosyal koşullar nedeniyle aslında engelli değil engellenmiş olan bireylerdir. Sosyal model, engelli bireylerin beklentilerinin ve ihtiyaçlarının görmezlikten gelinmesini insan hakları sorunu olarak görmektedir. Bireylerin toplum tarafından engelliye dönüştürüldüğünü savunan sosyal model, engelli bireylerin haklarının ortak bir uzlaşıyla, yerel ve uluslararası platformlarla korunacak şekilde garanti altına alınması gerektiğine vurgu yapar. Bu bağlamda sosyal model çerçevesinde, dijital platformların engelli bireylere uygun olup olmadığı sorusu da akla gelmektedir.

Araştırmanın odağında sağır bireyler yer almaktadır. Sağır bireylere odaklanılmasının temel nedeni, dijital platformların uygunluğun anlaşılabilmesinin ancak hiçbir duyma olanağı olmayan kişiler tarafından kullanıldığında ortaya çıkmasıdır. Söz gelimi, işitme engelli olarak tanımlanan grup içerisinde bazı kategoriler cihazlar yardımı ile duyabilmektedir, bazıları yaşlılığa bağlı nedenler yüzünden işitme bozukluğuna sahiptir ve duyabilen bir insan olarak uzun süre yaşayıp bunun kazanımlarını elde etmiştir. Bu tür kişiler dijital platformları kullanırken, platformun sağırlara uygunluk kapasitesine yüzde yüz mahkûm değildir ve bazı engelleri aşarak ilgili siteyi kullanabilirler. Ancak sağır bireylerin bu tür bir şansı yoktur. Araştırmaya yalnızca sağır bireylerin dahil edilmesi platformun onlara uygunluğunu anlamak için daha sağlıklı bir yoldur. Ayrıca sağır bireylerle ilgili literatürdeki kavram karmaşasına dikkat çekmek ve bu konuda değişen terminolojiye ışık tutmak amaçlanmıştır.

İşitme yetisini kaybeden bireylere işitme engelli mi yoksa sağır mı denilmesi gerektiği günümüzde hala devam eden bir kavram karmaşası olmakla birlikte bu tezin kapsamında yapılan literatür çalışmaları ve araştırmaya katkı sunan katılımcıların görüşleri, değişen terminolojinin varlığını net bir şekilde yansıtmaktadır. İşitme kaybı

yaşayan bireylerin konuştukları dil duyan bireylerden farklıdır ve bu bireyler okuma ve okuduğunu anlama becerilerinde duyan kişilerin gerisinde almaktadır. Okuma ve anlamadaki yetersizliğin sağır öğrencilerin yetişkinlik dönemlerinde de devam eden bir sorun olduğu bu araştırmanın bulgularından anlaşılmaktadır. Bulgular incelendiğinde katılımcıların dijital platformları kullanırken ekranda karşılaştıkları metinleri (onay formları, hesap ekstreleri, iptal ve iade koşulları, ödeme yöntemleri, kampanya bilgilendirmeleri vb.) okuyup anlamakta zorlandıkları anlaşılmıştır. Katılımcıların yaşadıkları deneyimlerden çıkan kodlar ve temalar sağır bireylerin teknoloji kullanımına yönelik yaşadıkları zorlukların henüz dijital dünyada tam olarak fark edilemediğinin önemli bir göstergesidir. Diğer taraftan sağır bireyler için geliştirildiği söylenen fakat onlar tarafından kullanılamayan pek çok hizmet bulunmaktadır.

Duyan bireylerin internet ortamında kolaylıkla yapabildiği pek çok işlem (fatura ödemek, abone olmak, para transferi yapmak, yiyecek ve giyecek satın almak, seyahat için rezervasyon yapmak, ulaşım biletleri almak, sağlık hizmetlerinden faydalanmak, tasarruf seçeneklerini öğrenmek, kredi çekmek vb. ayrıca tüm bu işlemlerin iptal veya iade süreçleri) sağır bireyler için karmaşık ve sıkıcı işlemlere dönüşmektedir. Alanyazındaki farklı çalışmalar sağır bireylerin okuma ve anlama becerisindeki yetersizliklerini kanıtlar niteliktedir. İkinci Bölüm’de de ifade edildiği gibi sağır çocukların okuma ve anlama konusunda geride kaldıkları anlaşılmaktadır. Kyle ve Haris (2006)’in bu konuda yapmış oldukları çalışma sağır bireylerin okuma ve anlama konusundaki yeterlilik sorunlarına ışık tutmaktadır. Alnfiai ve Sampali (2017) akıllı telefonlardaki iletişim uygulamalarına yönelik yaptıkları araştırmayla 55 uygulama ölçütünün sadece 6’sının sağır bireylerin kullanım kriterlerin bazılarını karşıladığı anlaşılmıştır. Godoi, Junior ve Valentim (2020)’in çalışması yardımcı teknolojileri (Assistive Technologies /ATs) kullanan sağır bireylerin endişe, stres, başarısızlık hissi gibi duygular hissettiklerine işaret etmektedir. Chiu, Liu, Hsieh ve Li (2010)’un araştırması ise akıllı telefonların sağır bireylerin ihtiyaç duyduğu işlevsellikten uzak olduğuna dikkat çekmektedir. Maiorana-Basas ve Pagliaro (2014)’nın çalışması ise sağır yetişkinlerin teknolojiye erişimde yaşadıkları sorunları ve bu sorunların sağır bireylerin profesyonel gelişim fırsatlarını kısıtlamasına vurgu yapmışlardır.

Görüldüğü gibi alanyazın araştırma sonuçları, sağır bireylerin dijital teknolojileri kullanma konusunda duyan kişilere göre bazı açılardan geri kaldığını göstermektedir. Halbuki, bu araştırmaların yapıldığı ABD ve Avrupa ülkelerinde sağır bireylerin eğitim kalitesi ve topluma entegrasyonu daha yüksektir. Buna rağmen sağır bireylerin gereksinimleri ile teknolojilerin bunları karşılama oranları arasında boşluklar vardır. Ülkemizde bu sorun, eğitim kalitesinin yeterince iyi olmamasına bağlı olarak daha belirgindir. Bu tez çalışması da sağır bireylerin diğer araştırmaların gösterdiği biçimde dijital teknolojilerin kullanımı konusunda zorluk yaşadığını göstermiştir. Bu sorunlar, daha iyi eğitim sağlayan ülkelerdeki sağır bireylerin yaşadıkları zorluklara kıyasla daha derindir.

Sağır bireylerin beklentilerine rağmen dijital teknolojilerin bu bireylerin ihtiyaç duyduğu özellik ve işlevlerden yoksun olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle tezde, dijital platformları kullanan, tasarlayan ya da bu platformlara ürün/ hizmet satan kurum ve kuruluşların dikkatini mevcut sorunlara çekebilmek amaçlanmıştır.

Bu tezin araştırması: 18 yaş üzerinde, ilkokuldan liseye çeşitlenen eğitim düzeyine sahip 15 sağır birey ve sağır yakınları bulunan (duyan) 15 aile üyesi ile yapılmıştır. Sağır katılımcılarla yapılan tüm görüşmeler Türk İşaret Dili Tercümanı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. İki katılımcı grubu da dijital teknolojinin sağır bireylere uygunluğu üzerine deneyimlerini ve düşüncelerini paylaşmışlardır. Her iki gruptaki katılımcıların tamamı, sağır bireylerin kullanması en kolay dijital platformlar (Facebook, Instagram, Youtube, X vb.) olarak sınıflandırmıştır. Bu platformların iletişim kurmak için kullanıldığı belirlenmiştir. Sağır bireylerin dijital platformlarda en çok yaptıkları işlemin E-devlet uygulamasındaki işlemler ve bankacılık uygulamaları olduğunu belirlenmiştir. Her iki grubun katılımcılarının tamamı sağır bireylerin dijital platformları duyan bireyler gibi kullanamadığını, sağır bireylere uygun özellikler geliştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. İki katılımcı grubu da mevcut platformlardaki canlı yardım veya sohbet robotu (chat) ekranı biçimindeki uygulamaların işlevsizliğine vurgu yapmışlardır.

Her iki grubun dijital platformlardaki deneyimleriyle ilgili sorular sorulmuştur. Katılımcı gruplarından gelen cevaplar doğrultusunda yapılan tematik analizden 5'er tema ortaya çıkmıştır. Sağır bireylerin temaları; dijital teknolojinin sağır bireylere uygunluk sorunları, yetersizliğin ürettiği sonuçlar, yardım alma, duygular, sağır kültürü ve işaret

dili, olarak belirlenmiştir. Aile üyelerinin temaları; dijital teknolojinin sağır bireylere uygunluk sorunları, sağır bireylerin yetersizliğinin ürettiği sonuçlar, yardım etme, duygular, sağır kültürü ve işaret dili olarak belirlenmiştir. Bu gruba ait temalar arasında yer alan yardım teması, sağır bireylere yardım eden (duyan) aile bireylerinin deneyimlerinden oluştuğu için “yardım etme” teması olarak farklılaşmaktadır.

Çalışmanın temel araştırma sorularına tek tek ve özet bir cevap olarak şu yanıtlar verilebilir;

➤ ***Sağır bireylerin genel anlamda yaşadıkları temel sorunlar nelerdir?***

Sağır bireylerin dijital dünyada yaşadıkları zorluklar, bu bireylerin yaşamları boyunca karşılaştıkları pek çok sorunun küçük bir bölümünü yansıtmaktadır. Sağır bireylerin zorlukları, içine doğdukları aile ortamıyla birlikte başlamaktadır. Sağır ebeveynleri olan sağır bir çocuk olarak büyümek veya duyan ebeveynleri olan sağır bir çocuk olarak büyümek farklı zorluklar barındırmaktadır. Her iki durumda da sağır bireyleri bekleyen önemli iletişim sorunları bulunmaktadır. Sağır bireylerin okuma ve anlama becerilerinin duyan bireylerin gerisinde kalması sebebiyle bu bireyler eğitim hayatları boyunca da pek çok sorunla karşılaşır. Duyan bireylerin eğitim seviyesine erişmekte zorlanan sağır bireyleri, iş hayatında da bazı sorunlar beklemektedir. Her ne kadar kamuda ve özel sektörde engelli istihdamına yönelik iyileştirici uygulamalar yer alsa da Türkiye’deki engelli istihdamına yönelik veriler incelendiğinde sağır bireylerin iş bulabilme potansiyelinin düşük olduğu anlaşılmaktadır.

Sağır bireyler yaşamlarının her alanında farklı zorluklarla karşılaşır. Örneğin; deprem, yangın, trafik kazası vb. acil durumlarda sağır bireylere ulaşabilmek oldukça güçtür. Hastaneye giden bir sağır birey sağlık hizmetlerinden faydalanırken de zorlanabilir, işaret dili bilen herhangi bir sağlık yetkilisinin bulunmaması pek çok iletişim sorunu yaratacaktır. Tedavisi için eczaneden aldığı ilaçların ne şekilde kullanacağını anlayamayan sağır bireyleri ise farklı tehlikeler beklemektedir.

Sağır bireyler kendi ekonomilerini yönetme konusunda da zorlanmaktadırlar. Herhangi bir banka şubesine giden sağır birey eğer işaret dili bilen bir yetkiliye ulaşamıyorsa, işlemlerini gerçekleştiremeyecektir. Kredi çekmek, yatırım yapmak vb. işlemler sağır bireyler için karmaşık işlemlere dönüşmektedir. Bu zorlukların ne kadar

geniş bir alana yayılabileceğini anlamak için duyan bireylerin günlük yaşamları içinde yaptıkları işlemleri izlemek yeterli olacaktır. Tüm bu bahsi geçen ortamlarda duyan bireylerle sağır bireylerin yazışarak yeterli iletişimi kurabilmesi olanaksızdır, bunun nedeni sağır bireylerin konuştuğu dilin dilbilgisi yapısının duyan bireylerin konuştuğu dilden farklı olması ve sağır bireylerin okuduklarını anlamakta zorlanmalarıdır. Sağır bireylerle duyan bireyleri ortak bir noktada buluşturabilmek için işaret dili gerekmektedir. Duyan bireylerin işaret dilini bilmemesi veya öğrenmekten kaçınması sağır bireylerin sosyal yaşamını kısıtlayacak ve bu bireyleri yalnızca sağır bireylerle iletişime zorunlu kılacaktır. İşaret dilini toplumun sıradan bireylerinin öğrenmesi belki ilk aşamada öncelikli olmamakla birlikte hiç olmaz ise, kamu kurumlarında seçilecek bazı memurların işaret dili eğitim alması ve sağır bireylerin sorunlarını çözme konusunda uzmanlaşmaları yerinde olacaktır.

➤ ***Sağır bireyler dijital teknolojilere hangi anlamları yüklemektedirler?***

Sağır bireylerin teknolojiye ilgi duydukları bilinmektedir ve özellikle genç sağır bireyler dijital teknolojileri kullanma konusunda istekli görünmektedirler. Sağır bireyler teknolojinin yaşamı kolaylaştırdığını, bireyleri özgürleştirdiğini ve kişisel gelişimlerine katkı sunduğunu düşünmektedirler ancak bu kolaylıkların duyan bireyler için olduğunu belirtmektedirler. Sağır bireyler dijital teknolojileri duyan bireyler gibi kullanamadıkları için kendilerini yaşamın gerisinde görmektedirler. Teknolojiden uzak yaşamı “eski usul” olarak adlandırmaktadırlar. Dijital teknolojilerin gündemi takip etmek için önemli bir araç olduğunu ve sosyal medyayı kullanarak bunu gerçekleştirebildiklerini belirtmektedirler. Dijital platformların bireylerin kişisel gelişimine katkı sunduğunu düşünen sağır bireyler, kendilerinin bu konudaki fırsatlara erişemediklerini ve bu yüzden kendilerini tamamlanmamış hissettiklerini ifade etmişlerdir. Sağır bireyler için dijital platformlar haberleşme ve sosyalleşme anlamına gelmektedir.

➤ ***Sağır bireylerin, dijital teknolojileri kullanırken yaşadıkları deneyimler (zorluklar ya da kolaylıklar) nelerdir?***

Sağır bireylerin dijital platformları kullanarak; yiyecek ve giyim alışverişi yapmak, ulaşım bileti temin etmek ve koltuk numarası seçmek, konaklama ve seyahat

işlemleri yapmak, sağlık hizmetleri için randevu almak, sağlık tahlillerinin sonuçlarına erişmek, kişisel verilerin paylaşımına onay vermek, abonelik işlemleri yapmak, kargo işlemleri yapmak , bankacılık işlemleri (para transferi, kredi çekmek, otomatik ödeme talimatı vermek, fatura ödemek, tasarruf yapmak vb.) eğitim hizmetlerinden faydalanmak (eğitim kaydı oluşturmak, sınav başvurusu yapmak vb.) şeklindeki işlemleri yapmakta zorlandıkları, iptal ve iade işlemleri yapmaktan kaçındıkları anlaşılmaktadır. Tüm bu işlemleri yaparken yasa dışı ve güvenli olmayan uygulamalarla karşılaşabilecekleri için endişe duymaktadırlar. Dolandırılmaktan, maddi ve manevi kayba uğramaktan korkmaktadırlar. Bu nedenle, işlemleri yaparken en güvendikleri (duyan) kişilerden (aile üyeleri, yakın arkadaşlar ve işaret dili tercümanları) yardım almaktadırlar. Fakat sağır bireylerin bu işlemleri yapabilmesi için kişisel verilerini başkalarıyla paylaşması gerekmektedir. Sağır bireylerin bu bilgileri verdikleri kişiler her ne kadar güvendikleri kişiler de olsa bazı güvenlik riskleri taşımaktadır. Bu durum özel yaşamın mahremiyetine de etkilemektedir. Dijital platformları kullanmak için devamlı yardım almak hem sağır bireyleri hem de duyan kişileri olumsuz etkilemektedir. Devamlı yardım istemek sağır bireyleri mutsuz ederken, her zaman yardıma yetişemeyen aile üyeleri ise üzüntü duymaktadırlar.

Dijital platformlarda sağır bireyler için sunulan bazı destek hizmetleri bulunmaktadır. Bu hizmetlerin ağırlıklı olarak bankacılık hizmetlerinde toplandığı anlaşılmaktadır. Türk İşaret Dili'nde canlı yardım hizmeti veren bankacılık uygulamalarından genelde memnun olduklarını belirten sağır bireylerin bu hizmetlere bağlanırken çok uzun süre beklemek zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır. Uzun bekleme sürelerinden sıkılan sağır bireyler canlı yardım almaktan vaz geçerek banka şubesine doğrudan gidip işlemlerini yapmaya çalışmaktadırlar. Sağır bireyler, bankaların çağrı merkezlerinde canlı yardım hizmetinde çalışan Türk İşaret Dili tercümanlarının işaret dili seviyelerini genel olarak yeterli görmektedirler. Sağır bireyler bu platformlarda çalışan tercümanların işaret dili konuşurken jest ve mimiklerini kullanıp kullanmadıklarına da dikkat ettiklerini belirtmişlerdir.

Dijital platformlarda yapacakları işlemler için aile üyelerinden veya arkadaşlarından yardım alan sağır bireyler, kendi aralarında yardımlaşmanın da uzun sürdüğünü belirtmişlerdir. Yardım eden (duyan) kişi, yanlış işlem yapmamak için sağır

bireyin onayına ihtiyaç duymaktadır. İşleme ilgili ekran görüntüsü almanın veya fotoğraf çekerek karşılıklı görseller paylaşmanın yardım süresini uzattığı anlaşılmaktadır.

➤ ***Dijital platformların sağır bireylere uygunluğu açısından daha verimli hale getirilebilmesi için ne tür iyileştirmelere gereksinim vardır?***

Dijital platformların sağır bireylerin kullanımına uygun hale gelebilmesi için nitelik ve içerik bakımından birtakım iyileştirmelerin yapılmasını gerektirmektedir. Günümüzde teknoloji bağımlılığı giderek artarken sağır bireylerin yaygın olarak kullandıkları cihazlar, bu cihazların kullanım sıklığı ve hizmetlere erişim tercihleri önem kazanmaktadır. Sağır bireylerin dijital platformları kullanırken karşılaştıkları metinleri okuyup anlamakta zorlanmaları bu platformlardaki dilin kullanımıyla ilgili iyileştirmeleri akla getirmektedir. Örneğin; sağır bireyler için özel arayüzlere ihtiyaç duyulmaktadır. Arayüzlerde yer alan metinlerdeki cümleler kısa ve sade cümle yapılarıyla oluşturulmalıdır. Platformlara, sağır bireyleri yönlendirecek işaretler (kulak işareti), hareketli görseller, animasyonlar eklenebilir. Platformlardaki videolara altyazı eklenmesi, alt yazıların metin transkriptlerinin oluşturulması, sesleri yazıya ve işaret diline, metinleri işaret diline dönüştürmek çözüm önerileri arasındadır. Ayrıca, dijital platformlardaki uygulamalarda sağır bireylere özel bir erişim alanının oluşturulması ve bu alanda Türk İşaret Dili'nde 7/24 tercüme desteği hizmeti verilmesi faydalı bulunmaktadır.

Sağır bireylerin teknolojiye erişimlerini zorlaştıran etkenler arasında internet tabanlı içeriklerin (özellikle ses ve video dosyalarının) çoğunlukla alt yazı içermemesi, içerse bile alt yazıların uzun cümlelerden oluşturulmasıdır. Okuduklarını anlamakta zorlanan sağır bireyler için uzun cümlelerden oluşan alt yazılar işlevsel değildir. Dijital platformların sağır bireylerin özel ihtiyaçlarının dikkate alınmadan tasarlanması, bu bireylerin duyan bireyler gibi teknolojiye erişmesini engellemektedir. Sağır bireyler bu durum nedeniyle eğitim, istihdam, sağlık vb. alanlarda ihtiyaç duydukları bilgi kaynaklarına erişmekte zorlanmaktadır. Kamuda ve özel sektörde bazı kuruluşlar, geliştirdikleri iyi uygulamalarla bu konuda önde olmakla birlikte çalışmalar henüz yeterli değildir. Konuyla ilgili alanyazındaki çalışmalarda ise eksiklikler bulunmaktadır. Sağır

bireylerin sorunlarını, deneyimlerini ve beklentilerini tespit etmek için farklı disiplinlerden araştırmacıların çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu araştırmaların sonuçları sağır bireylerin duygularının, düşüncelerinin ve kültürünün daha yakından anlaşılmasına katkı sunacaktır. Gerek özel sektör gerek kamu sektöründe Türk İşaret Dili'ni bilen kişilerin, uzmanların ve Türk İşaret Dili üzerine çalışmalar yapan dernek ve federasyonların bir araya gelerek, öncelikle Türk İşaret Dili'nin kapasitesini geliştirmeye odaklanmaları ve dijital teknolojiler için çözümler sunmaları gerekmektedir.

Tezin kavramsal alt yapısını; geleneksel model, medikal model ve sosyal model oluşturmaktadır. Ancak, tezin merkezindeki yol gösterici model sosyal modeldir. Bu araştırmada elde edilen bulgular dijital teknolojilerin sağır bireyleri pek de hesaba katmadığını göstermektedir. Bu da sosyal modelin ifade ettiği gibi engelliliğin önemli bir bölümünün sağır insanların gereksinimlerini dikkate almayan toplumun diğer üyelerinden kaynaklandığını göstermektedir.

Dijital platformlarda engelli dostu uygulamaların ve özellikle Türk İşaret Dili desteğinin eksikliği sosyal modelin argümanlarını desteklemektedir. Mevcut teknolojiler bu bireyler için tasarlanmış olsaydı engel değil bir kolaylaştırıcı haline dönüşmesi gerekmekeydi. Bu çalışmanın sonuçları dijital teknolojilerin sağır bireylere yeteri kadar uyarlanmadığını vurgularken aynı zamanda sosyal modelin de doğruluğunu göstermektedir.

Halkla İlişkiler Açısından Bir Değerlendirme

Bilindiği üzere sosyal model, yeti kayıplarının ürettiği engelliliğin büyük bir bölümünün sorun hakkında yeterince farkındalığa sahip olmayan, sorunu çözmeye yeteri kadar ilgi göstermeyen yetkili kurum / kuruluşlardan (otoritelerden) ve toplumun sıradan bireylerinden kaynaklandığını söylemektedir. Bu ilgisizlik, modern insanın yaşamını şekillendiren her türlü üretimin (kent mimarisi -yeşil alanlar, parklar, binalar, işyerleri, alışveriş merkezleri- ulaşım ve toplu taşıma, sağlık, eğitim ve nihayet teknoloji) toplumun yeti kaybına sahip olmayan bireyleri için tasarlanmasına yol açmaktadır. Halbuki toplumlar, pek çok farkı düzeylerde yeti kaybına ve fiziksel engellere sahip kişilerle doludur. Sağır toplumu ise bunlardan biridir. Bu ilgisizliğin, sağır toplumunun harcama gücünün yeterince yüksek olmaması (karlı bir pazar bölümü oluşturmaması), sağır toplumunun yeterince örgütlü olmaması, genel bir belirleyici olarak az gelişmişlik gibi

farkı nedenleri olabilir.

Sorunun çözümü bakımından iki taraf olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan ilki sağır toplumu diğeri ise bu değişimi mümkün kılacak gücü ve beceriyi elinde bulunduran kamu ve özel sektör otoriteleridir. Sağır toplumunun yeterince örgütlü olmadığı ve kendini anlatmakta eksikleri olduğu görülebilir. Otoritelerin ise konuya yeterince eğilmediği açıktır.

Sorunun çözümüne katkıda bulunabilecek mesleklerden biri de halkla ilişkilerdir. Halkla ilişkiler mesleği, dijital teknolojilerin kullanıldığı sağlık, bankacılık, yurttaşlık (e-devlet, e-belediye vb.) ve alışveriş gibi farklı sektör ve alanlarda sağır bireyler için de kullanılabilir hale gelmesi konusunda aracı işlevi görebilir. Bu bağlamda, halkla ilişkilerin katkı yapabileceği alanlardan ilki, sağır toplumunun temsil gücünün artırılması konusundadır. Bilindiği gibi bugün, sivil toplum örgütleri ya da toplumsal hareketler, kendilerini kamuoyuna doğru anlatabildiklerinde ve elde ettikleri kamuoyu desteği sayesinde kalıcı olabilmekte ve devlet ya da özel sektör politikalarında gerekli değişikliklerin yapılmasını sağlayabilmektedirler. Halkla ilişkilerin iletişim konusundaki uzmanlığı, sağır toplumunun ve kültürünün daha görünür hale gelmesi, kendisini daha iyi anlatabilmesi, geleceği için vizyon, politika ve hedef belirlemesi konusunda fark yaratabilir. Sağır topluluklar ve örgütleri için çalışan halkla ilişkiler uzmanları, saha araştırmalarına dayalı olarak belirleyecekleri stratejik planlar üzerinden onların geleneksel ve sosyal medyada daha etkin temsil edilmesine yardımcı olabilir. İlgili politika yapıcılarını ile diyalog kurarak sağır toplumun hem genel durumu ve koşulları hakkında hem de dijital platformların sağır dostu hale getirilmesi konusunda iyileştirmeler yapılmasını sağlayabilir.

Diğer tarafta ise kamu ve özel sektördeki otoriteler söz konusudur. Bu sektörlerde görev yapan halkla ilişkiler uzmanları, temsil ettikleri kurum ve kuruluşları, kamu sektörü için sosyal devlet anlayışı, özel sektör için kurumsal sosyal sorumluluk ilkesi bakımından harekete geçirebilir. Halkla ilişkiler, görüşleri yeterince temsil edilmeyen ve seslerini iyi duyuramayan paydaşların durumunu, kararların alındığı yönetim kurulu masasına taşıyan birimdir. Bu bağlamda, halkla ilişkiler danışmanlarının görevi, sürekli bir biçimde paydaş ilişkilerini geliştirmek hem örgütün hem de ilgili paydaşların kazanım elde edebileceği çözümler sunmaktır.

KAYNAKLAR DİZİNİ

- Abou-Zahra S, B. J. (2019). Standards, Guidelines, and Trends. Yeliz Yesilada ve Simon Harper, Web Accessibility. *A Foundation for Research*, s. 225-246.
- Akmeşe, P. (2016). Türk İşaret Dili (TİD) Eğitimi ve Yüksek Öğretim Programlarında İşaret Dili Dersi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 341–361.
- Akova, İ., Kılıç, E., & Ekici Koşaroğlu, N. (2022). Yenidoğan Metabolik ve Endokrin Hastalıkların 10 yıllık Tarama Programı Sonuçlarının Değerlendirilmesi: Sivas İli. *Türkiye Örneği*.
- Aköğretmen, M. (2023). Engellik Modelleri Bağlamında Bir Değerlendirme. Batı'da Engelli Emeginin Kısa Tarihi. 129 - 144.
- Akpınar, E. (2011). 2000 Genel Nüfus Sayımına Eleştirel Bir Bakış. Erzincan Örneği. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 10(14), 31-45.
- Aktan, C. C., & Tutar, H. (2007). Bir Sosyal Sabit Sermaye Olarak Kültür.
- Alakuş, A. O. (2003). Öğretme- Öğrenme Sürecinde Uzaktan Öğretim ve Türkiye'deki Yansımaları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(6), 72-82.
- Albayrak, H. (2014). *Tarihte Kör, Sağır, Dilsiz ve Engelli Eğitimi. A. Koçibar, H. Albayrak, N. Güçtekin, H. Köse (Araş. Komisyonu). Engelliler Eğitiminin Tarihsel Gelişimi İçinde*. İstanbul: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı İstanbul İl Milli Eğitim.
- Alnfiai, M., & Sampali, S. (2017). Social and Communication Apps for the Deaf and Hearing Impaired. *International Conference on Computer and Applications (ICCA)*.
- Arık, E. (2016). *Ellerle Konuşmak: Türk İşaret Dili Araştırmaları*. Koç Üniversitesi Yayınları.
- Arık, E., Karaca, M., & Bayır, Ş. (2018). Türk İşaret Dili İncelemesi: İletişim ve Dil Bilgisi. *Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi*, 2(2), 35–58.
- Arslan, Y. (2021). Geçmişten Günümüze İşitme Engellilerin Eğitimi ve Türk İşaret Dilinin Rolü.

- Arslan, Y., Şahin, H., Gülnar, M., & Şahbudak, U. (2014). Görme Engellilerin Toplumsal Hayatta Yaşadıkları Zorluklar (Batman Merkez Örneği). *Yaşam Bilimleri Dergisi*, 4(2), 1-14.
- Ata, H., & Ataman, G. (2020). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algılanan Dışsal Prestij ve Örgütsel Bağlılık: Sosyal Kimlik Kuramı Çerçevesinde Bir Araştırma. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yönetim Bilimleri Dergisi*, 18(36), 255-435.
- Avcıoğlu, C. (2023). Engelli Bireylerin İstihdamı. *TSKB Kalkınma Perspektifi*.
- Aydemir, C., & Zinciroğlu, A. (2004). Yenidoğan Bebeklerde İşitme Tarama Testleri. *Sted*, 13, 418-421.
- Aydoğdu, B. N. (2017). Ergenlik Dönemindeki Sağır Öğrencilerin Psikolojik Problem ve İhtiyaç Alanlarının Belirlenmesi: Fenomenolojik Bir Çalışma: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Aydoğdu, B. N., & Yüksel, M. (2019). Psychological Problems and Needs of Deaf Adolescents: A Phenomenological Research. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, Journal of Qualitative Research in Education*, 7(3), 1062-1079. doi:10.14689
- Banks, J., Grotti, R., Fahey, É., & Watson, D. (2018). Disability and Discrimination in Ireland: Evidence from the QNHS Equality Modules 2004, 2010, 2014. *Irish Human Rights and Equality Commission: Economic and Social Research Institute*.
- Barlı, Ö. (2007). *Davranış Bilimleri*. Ankara: Bizim Büro.
- Barnes, C., & Oliver, M. (2010). British Journal of Sociology of Education, September 2010, Vol. 31, No. 5, The Sociology of Disability and Education 3-6.
- Başaran, S. (2007). Özürlülerin Toplumsal Bütünleşmesinde Yerel Yönetimlerin Önemi. *İstanbul Sosyal Politika Dergisi*, 2, 46-52.
- Başaran, S. G., & Sarpel, T. (2005). Yaşam Kalitesi ve Sağlık Sonuçlarını Değerlendirme Ölçütleri, Romatizma. 20,1:55-63s.
- Başkonak, M. (2013). Ali Haydar Taner İle İşitme Engellilerin Eğitim Tarihi Üzerine. *Türk – İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 8(16), 245–264.
- Baykoç Dönmez, N. (2015). *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim (3. baskı)*. Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık.

- Beken, S., Önal, E., & Kemaloğlu, Y. (2014). Yenidoğanda İşitmenin Gelişimi ve İşitme Tarama Testleri. *Bozok Tıp Dergisi*, 4(3), 57-62.
- Berghs, M., Atkin, K., Hatton, C., & Thomas, C. (2019). Do Disabled People Need a Stronger Social Model: A Social Model of Human Rights? *Disability & Society*, pp.1–6.
- Bilsin, E., & Başbakkal, Z. (2014). Dünyada ve Türkiye'de Engelli Çocuklar. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 65-78.
- Birinci, G. (2017). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin Kısa Tarihi : Milletler Cemiyeti'nden Birleşmiş Milletler'e Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*.
- Boas, F. (1938). *The Roots of Socio-Environmental Research in Geography and Anthropology*. Cambridge University.
- Briddle, B. J. (1986). Recent Developments in Role Theory. *Annual Review of Sociology*, 12, 67–92.
- Brown, C., Emmett, S., Robler, S., & Tucci, D. (2018). Global Hearing Loss Prevention. 51(3): 575-592.
- Burcu, E. (2002). Üniversitede Okuyan Özürlü Öğrencilerin Sorunları: Hacettepe-Beytepe Kampüsü Öğrencileri Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 83-103.
- Can, E. (2009). T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Dilbilim Anabilim Dalı Genel Dilbilim Programı Yüksek Lisans Tezi İşitme Kayıplı Türk Çocuklarda Alıcı ve İfade Edici Dil Becerilerinin Gelişimi.
- Celkan, H. Y. (1991). *Beşeri Kültürün Temel Ögesi Aile* (Cilt 1).
- Chang, K. C. (2014). GJB2-Associated Hearing Loss: Systematic Review of Worldwide Prevalence, Genotype, and Auditory Phenotype. *Laryngoscope* 124, E34–E53.
- Chaves, T. L., & Soler, J. L. (1974). Sign Language Studies. pp. 48-63 (16 pages).
- Chia-Ming Chang. (2014). New Technologies and New Communication Opportunities for Deaf/Hard of Hearing People Nottingham Trent University, United Kingdom. *Online Journal of Communication and Media Technologies Special Issue*.

- Chiu, H.-P., Liu, C.-H., Hsieh, C.-L., & Li, R.-K. (2010). Essential Needs and Requirements of Mobile Phones for the Deaf. *Assistive Technology*, 22(3), 172–185.
- Cılga, İ. (2001). Özürlülerin Yaşam Kalitesi. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi Cilt 1, sayı, 1*.
- Çamur, A., & Arap, İ. (2023). Türkiye’de Engellilik Politikasının Gündeme Gelmesinde Uluslararası Aktörlerin Etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 57, ss. 1-19.
- Çepehan Zeyrek, İ., & Güller, E. (2020). Evrensel Tasarım Kapsamında Herkes İçin Erişilebilir Tasarım. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi Erişilebilirlik Özel Sayısı Cilt-2, ISSN: 2148-9424*, s.385.
- Çetin, B. (2023). Dijital Erişilebilirlik : Kapsam, Kavramlar, Standartlar, Yasalar. Cilt: 3 Sayı: 1, 57 - 68,.
- Çetin, B. I. (2016). Antik Çağ’dan Sanayi Devrimi’ne Batı Dünyasında Engellilik Tarihi. s:170.
- Dahl, T. (2002). International Classification of Functioning, Disability and Health: An Introduction and Discussion of Its Potential Impact on Rehabilitation Services and Research. *J Rehabil Med.* 34, pp.201–204.
- Davis, L. J. (1995). Enforcing Normalcy: Disability, Deafness, and the Body. 203.
- Demirtaş, H. (2003). Sosyal Kimlik Kuramı, Temel Kavramlar ve Varsayımlar. *İletişim Araştırmaları*, 1(1), 123-144.
- Dikyuva, H., Makaroğlu, B., & Arık, E. (2015). *Türk İşaret Dili Dil Bilgisi Kitabı*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları.
- Dirksen, H., Bauman, L., & Murray, J. J. (2014). Deaf Gain : Raising the Stakes for Human Diversity. *University of Minnesota Press*.
- Dönmezer, S. (1994). *Toplumbilim*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Ediz, İ. G., Beyhan, S., Akçakoca, H., & Sarı, E. (2002). *Madencilikte Gürültüye Bağlı İşitme Kayıplarının İncelenmesi*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Müh. Fak. Maden Müh. Böl. 43100.
- Ekim, A., & Ocakçı, A. (2021). 8-12 Yaş Arası İşitme Engelli Çocuklarda Yaşam Kalitesi. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1.

- Erbay, E., Altındağ, Ö., & Çelik, M. A. (2018). Sosyal Hizmetler Kanunu Kapsamında Kamu Kurum ve Kuruluşlarında İstihdam Edilenlerin Yaşam Kalitesi: Ankara İli Örneği. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 3, s. 845- 874.
- Erdoğan, İ. (1999). *Popüler Kültür: Kültürel Alanda Egemenlik ve Mücadele*. Ankara: Vadi.
- Erdoğan, İ., & Alemdar, K. (2005). *Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi*.
- Erdoğan, İ., & Alemdar, K. (2005). *Öteki Kuram*. Ankara: Erk Yayınları.
- Ergül, R. B. (2019). Refah Devleti ve Sürdürülebilir Kalkınma. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kamu Yönetimi Bilim Dalı*.
- Erickson, W. A.-S. (2009). *A Guide to Disability Statistics from the Behavioral Risk Factors Surveillance System (BRFSS)*. Cornell University.
- Erkan, Z. (2022). Sosyal Kaygı Düzeyi Yüksek ve Düşük Ergenlerin Ana Baba Tutumlarına İlişkin Nitel Bir Çalışma. *10(10)*.
- Ertaş, M., & Aktaş, G. (2017). Sosyal Kimlik Kuramı: Motosiklet Kullanıcılarının İncelenmesi. *4. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi, Aydın*, ss. 239-247.
- Erten, H., & Arıcı, N. (2022). İşaret Dilinin Tarihi Serüveni ve Türk İşaret Dili, Historical Headway of Sign Language and Turkish Sign Language. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 1, Mart 2022, 1-14.
- Escalera-Reyes, J. (2020). Place Attachment, Feeling of Belonging and Collective Identity in Socioecological Systems: Study Case of Pegalajar (Andalusia-Spain). *Sustainability*, 12(8), 3388.
- Exeter, D., Wu, B., & Lee, A. (2015). The Projected Burden of Hearing Loss in New Zealand (2011-2061) and the Implications for the Hearing Health Workforce. *Searchfield GD.N Z Med J*.
- Filer, J. (2001). Dwarfs in Ancient Egypt and Greece by Veronique Dasen Review by: Joyce M. Filer Source. *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 87 (2001), pp. 187-190.
- Galley, C. C. (2001). Cultural Policy, Cultural Heritage and Regional Development.

- Garin, O., Ayuso-Mateos, J., Almansa, J., Nieto, M. C., S., & Vilagut, G. (2010). Validation of the “World Health Organization Disability Assessment Schedule, WHODAS-2” in Patients with Chronic Diseases. *Health and Quality of Life Outcomes*, pp. 8(1).
- Gencer, İ. (2019). Dünya’da ve Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları.
- Gensel, L. (2005). The Medical World of Benjamin Franklin . 98:534–538.
- Girgin, C. (2006). İşitme Engelli Çocukların Konuşma Edinimi Eğitiminde Dinleme Becerilerinin Önemi . *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi* , 7 (1) 15-28 .
- Godoi, T. X., Junior, G., & Valentim, N. M. (2020). Evaluating a Usability, User Experience and Accessibility Check List for Assistive Technologies for Deaf People in a Context of Mobile Applications. *Proceedings of the 19th Brazilian Symposium on*.
- Goman, A., Reed, S., & Lin, F. R. (2017). Addressing Estimated Hearing Loss in Adults in 2060 . *JAMA Otolaryngology–Head & Neck Surgery* 143, (7), 733.
- Gökçay, G., Boran, P., Çirput, A., & Bağlam, T. (2014). Çocukluk Dönemi İşitme Taramalarında Ülkemizde ve Dünyada Güncel Durum. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 57, 265-273.
- Gray, C. (2004). Joining-Up or Tagging on? The arts, Cultural Planning and the View from the Below. *Public Policy and Administration*, 19 (2), 38-49.
- Güçtekin, N. (2014). Osmanlı Devleti Kurumlarında Engellilere Yönelik Uygulamalar. A. Koçibar, H. Albayrak, N. Güçtekin, H. Köse (Araş. Komisyonu). Engelliler Eğitiminin Tarihsel Gelişimi içinde İstanbul: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı İstanbul. (s. 115-143).
- Güloğlu, F. K. (2022). Türkiye’de Engelliliğe Dair Sorun Alanlarına Sistemik Bir Yaklaşım. 32.
- Gültekin, G. (2019). İşitme Cihazı Kullanıcılarında Memnuniyeti Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi.

- Güneri, H. (2014). Türkiye’de Engelli İstihdamı: 4857 Sayılı İş Kanunu’nda Yer Alan Engellilere İlişkin Kota Uygulaması. Ministry of Labor and Social Security Expertise Thesis, ÇSGB Publications.
- Güngör, E. (2014). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*.
- Güngör, N. (2011). *İletişim: Kuramlar ve Yaklaşımlar* . Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gürbüz, O. (2017). Dil-Kültür İlişkisi, Etnik Dilde Canlılık ve Dil Ölümü Bağlamında Fransa'da Yaşayan Türklerde Ana Dil Olarak Türkçe'nin Durumu. *The Journal of Academic Social Science*.
- Güvenç, B. (1999). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güvenç, B. (2002). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hahn, H. (1995). Journal of Health and Human Services Administration. Vol. 17, No. 4, pp. 391-415.
- Haile, L. M., Orji, A. U., & Reavis, K. M. (2002). Hearing Loss Prevalence, Years Lived With Disability, and Hearing Aid Use in the United States From 1990 to 2019: Findings From the Global Burden of Disease Study. *GBD 2019 USA Hearing Loss Collaborators*.
- Hamill, C., & Stein, H. (2021). Culture and Empowerment in the Deaf Community: An Analysis of Internet Weblogs. *Department of Psychology, Bowling Green State University, Bowling Green, USA*, s.9.
- Harmer, L. M. (1999). Health Care Delivery and Deaf People: Practice, Problems, and Recommendations for Change. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education* , pp. 73-110 (38 pages).
- Harmon, K. (2013). Growing Up to Become Hearing: Dreams of ‘Passing’ in Oral Deaf Education. In: J. Brune, & D. Wilson (Eds.), Disability and Passing: Blurring the Lines of Identity. *Temple University Press*, 167-198.
- Hayek, F. A. (1997). *Hukuk, Yasama ve Özgürlük: Özgür Bir Toplumun Siyasal Düzeni*, (Çev: Mehmet Öz). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Haykır, H. (2020). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitimin Kültürel Temelleri Anabilim Dalı Türkçe Eğitimi Programı. *İşitme Engelli Öğrencilerin Okuduğunu Anlama Becerilerinin Sınıf Düzeylerine Göre İşiten Öğrencilerle Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi Doktora Tezi*.

- Herder, J. G. (1784). *Materials for the Philosophy of the History of Mankind*.
- Hofstede, G. (2010). *Cultures and Organizations: Software of the Mind (3rd Edition)*. New York: McGraw-Hill.
- İlkbaşıran, D. (2016). *Türkiye'deki Sağır Gençlerin İletişim Alışkanlıkları ve Türk İşaret Dili'nin Toplumsal Dilbilimi Açısından İncelenmesi*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Jaeger, P., & Bowman, C. (2005). *Understanding Disability: Inclusion, Access, Diversity, and Civil Rights. USA*. Praeger Publishers.
- Jenkins, R. (1991). Disability and Social Stratification. *The British Journal of Sociology*, 42(4), 557.
- Jenkins, R. (1996). *Social Identity*. New York: Routledge.
- Kağnıcı, G. (2020). *Çivi Yazılı Metinlerde Engelliler: Eski Mezopotamya'da Fiziksel ve Zihinsel Yeti Yitimleri. İçinde A. R. Aydın, İ. Keskin ve N. Z. Yelçe (Edt), Engellilik Tarihi Yazıları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi.
- Kane, S. K., Jayant, C., Wobbrock, J. O., & Ladner, R. E. (tarih yok). *Freedom to Roam: A Study of Mobile Device Adoption and Accessibility for People with Visual and Motor Disabilities*.
- Karaca, Z. E., & Nam, D. (2021). Kronik Bir Sosyal Sorun: Engellilere Yönelik Ayrımcılık. 167-194.
- Karademir, Ş. (2008). Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı Özürlülük Sınıflaması İçin Bir Model Oluşturma Uzmanlık Tezi. Aydın.
- Kaya, G. İ. (2011). Eğitimde Merak ve İlgi. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13-2, 103-114.
- Kemaloğlu, Y. (2015). *Yenidoğan İşitme Taramaları. E. Belgin ve A. S. Şahlı (Ed.), Temel Odyoloji İçinde*. Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.
- Keyong, L., Yuanhang, S., Hutao, H., Guangde, S., & Meina, C. (2023). Analysis of Global and Chinese Disease Burden of Hearing Loss from 1990 to 2019[J]. *Occupational Health and Emergency Rescue*, 41(4): 414-420.
- Kirkness, J. (2022). Writing the Hearing Line: Telling Family Stories of Deafness. 25-44.

- Kırman, A., & Sarı, H. (2011). İşitme Engelli Çocuk ve Adölesanların Sağlık Durumları. *Güncel Pediatri Dergisi*, s:6.
- Kızılaslan, A., Zorluoğlu, S., & Sözbilir, M. (2016). Yeti Yitimi Modellerinin Tarihsel Süreci. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 183-197.
- Kızıлтаş, Ş. (2014). Kültürleşmenin Tüketici Etnosentrizmi Üzerine Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, Doktora Tezi, Erzurum.
- Köse, N., Ömeroğlu, H., & Dağlar, B. (2013). *Gelişimsel Kalça Displazisi Ulusal Erken Tanı ve Tedavi Programı*. T.C. Sağlık Bakanlığı Türk Ortopedi ve Travmatoloji Birliği Derneği.
- Köse, T., & Avcıoğlu, K. (2023). Gender and Job Satisfaction in OECD Countries. *Economics and Business Letters*, 12(2):157-164.
- Kubuş, O., İlkbaşaran, D., & Gilchrist, S. (2016). Türkiye’de İşaret Dili Planlaması ve Türk İşaret Dilinin Yasal Durumu.
- Kyle, F. E., & Harris, M. (2006). Concurrent Correlates and Predictors of Reading and Spelling Achievement in Deaf and Hearing School Children. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 11, 273-288.
- Lane, H. (1992). *The Mask of Benevolence: Disabling the Deaf Community*. New York: Knopf.
- Lemay, R. (1999). *Lemay 1999 Roles, Identities, and Expectancies: Positive Contributions to Normalization and Social Role Valorization*. Ottawa: University of Ottawa Press.
- Łukasz Łysik, G. P. (2016). Modern Technologies in Support of Communication between Persons with Severe Hearing Impairments and Public Administration Authorities. *Information Systems in Management*.
- Macit, G. (2010). İletişim Tarzları Üzerinde Kültürel Değerlerin Etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı*.
- Madhesh, A. (2022). Disability Awareness People with Disabilities Saudi Universities University Graduates. s:2.

- Maiorana, M., & Pagliaro, M. (2014). Technology Use Among Adults Who Are Deaf and Hard of Hearing: A National Survey Michella Maiorana-Basas, Claudia M. Pagliaro . *Michigan State University*.
- Marks, D. (1997). Models of Disability. *Disability and Rehabilitation*. 19(3), 85–91. doi:10.3109/09638289709166831
- McDaid, D., Park, A.-L., & Chadha, S. (2021). Estimating the Global Costs of Hearing Loss. *International Journal of Audiology*.
- Metzler, I. (2005). Thinking About Physical Impairment in the High Middle Ages c.1100–c.1400. *Disability in Medieval Europe*.
- Mindess, A., Holcomb, T. K., Langholtz, D., & Moyers, P. (2006). *Reading Between the Signs: Intercultural Communication for Sign Language Interpreters (2nd ed.)*. Intercultural Press.
- Moore, D. F. (2010). Partners in Progress: The 21st International Congress on Education of the Deaf and the Repudiation of the 1880 Congress of Milan. *1880 Congress of Milan*, (s. 155(3), 309–310). doi:10.1353/aad.2010.0016
- Murat, S. (2010). Genel Olarak Özürlülere Yönelik Çalışmalar ve İSMEK Örneği. *Journal of Social Policy Conferences*(56).
- Mutlu, E. (2005). *Globalleşme, Popüler Kültür ve Medya*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Nam, S.-J., & Park, E.-Y. (2017). The Effects of the Smart Environment on the Information Divide Experienced by People with Disabilities . *Disability and Health J.*, 10(2):257-263.
- Napoli, J. (2014). *A Magic Touch Deaf Gain and the Benefits of Tactile Sensation içinde H. D. L. Bauman & J. J. Murray (Eds.), Deaf Gain: Raising the Stakes for Human Diversity*. University of Minnesota Press.
- Neves. (2008). Sağır ve İşitme Engelli Çocukların Erişimi Bağlamında Fablların Türk İşaret Diline Çevirileri Üzerine Bir İnceleme A Study on the Interpreting of Fables into Turkish Sign Language in the Context of Accessibility for the D/deaf and Hard of Hearing Chil.
- Officer, A., & Groce, N. E. (2009). Key Concepts in Disability. *The Lancet*, 374(9704), 1795–1796. doi:10.1016/s0140-6736(09)61527-0

- Oğuz, E. S. (2011). Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı: The Concept of Culture in Social Sciences . *Edebiyat Fakültesi Dergisi/ Journal of Faculty of Letters*, Cilt/Volume 28 Sayı/Number 2 (Aralık/December 2011).
- Okur, N., & Erdugan, F. E. (2010). *Sosyal Haklar ve Özürlüler: Özürlülük Modelleri Bağlamında Tarihsel Bir Değerlendirme*, 2. Sosyal Haklar Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Yayını, 4-6 Kasım 2010.
- Oliver, M., & Barnes, C. (2013). Disability Studies, Disabled People and The Struggle for Inclusion.
- Oliver, M., Sapey, B., & Thomas, P. (2012). Social Work With Disabled People, 4th Edn. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 16.
- Olusanya, B. N., & Saunders, J. (2014). "The Global Burden of Disabling Hearing Impairment: A Call to Action", *Bull World Health Organ.*, 92(5), 367-373.
- Opitz, M. F., & Zbaracki, M. D. (2006). Listen Hear!: The Economic Impact and Cost of Hearing Loss in Australia', *Access Economics*, (February). pp. 8–91.
- Oral, Z., & Ören, T. (2023). S/sağır ve İşitme Engelli Çocukların Erişimi Bağlamında Fablların Türk İşaret Diline Çevirileri Üzerine Bir İnceleme. *Çeviribilim Ve Uygulamaları Dergisi*(35), 128-141. doi:10.37599/ceviri.1376300
- Öner, N. (1991). Kültür. *Felsefe Dünyası Dergisi*, I (2), 2-7.
- Özbudun, S., Şafak, B., & Altuntek, N. S. (2007). *Antropoloji Kuramlar/Kuramcılar*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Özdemir, G. (2015). Başarılarımın Sahibi Ben Değilim: Sosyal Kimlik, Sosyal Baskınlık ve Sistemi Meşrulaştırma Kuramları Perspektifinden Sahtekâr Fenomeni (Yüksek Lisans Tezi).
- Özdemir, S. (2004). *Küreselleşme ve Refah Devletler Üzerindeki Etkileri*.
- Özer, S. (2014). Türkiye’de Trahomla Mücadele(1925-1945) . *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, s.121-152.
- Özkan, R., & Soylu, A. (2014). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Benimsedikleri Temel İnsani Değerler (Niğde İl Örneği)". *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. (9), ss. 1253-1265.
- Özlem, D. (2000). *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*. İstanbul: İnkılâp.
- Öztürk, B. (2005). *Yenidoğan İşitme Taraması Eğitim Kitabı*.

- Öztürk, E. (2018). George Herbert Mead’ın Sosyal Davranışçılık Devrimi: Sosyolojizm ve Psikolojizm Kiskacında Bir İlişkisel Faillik Denemesi. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 253-284. doi:10.18490/sosars.476516
- Öztürk, K. (2014). Dezavantajlı Gruplara Yönelik Ayrımcılık: Engellilerin Çalışma Hayatında Karşılaştıkları Ayrımcılık ve Çözüm Önerileri. (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma .
- Padden, C. A. (2012). *From the Cultural to the Bicultural: The Modern Deaf Community, Cultural and Language Diversity and the Deaf Experience*. New York: Edited by Ila Parasnis, Rochester Institute of Technology.
- Padden, C., & Ramsey. (1997). Claire Deaf Students as Readers and Writers: A Mixed-Mode Research Approach. *California Univ., San Diego. Department of Education, Washington, DC*.
- Peruzzo, F. (2020). Ableism in Academia: Theorising Experiences of Disabilities and Chronic Illnesses in Higher Education. pp. 31-50.
- Petitto, L.-A. (2014). Three Revolutions: Language, Culture, and Biology. içinde H. D. L. Bauman & J. J. Murray (Eds.), *Deaf gain: Raising the Stakes for Human Diversity*. *University of Minnesota Press*, 65-76.
- Reddy. (2011). From Impairment to Disability and Beyond: Critical Explorations in Disability Studies, May 2011, *Indian Sociological Bulletin* .
- Rimmerman, A. (2013). Social Inclusion of People with Disabilities, National and International Perspectives. s. 27.
- Rosen, R. S. (2007). Looking Inside or Outside? A Review of Inside Deaf Culture. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*. 12(3), 406–406.
- Russell, D. (2009). *Living Arrangements, Social Integration, and Loneliness in Later Life: The Case of Physical Disability Author(s): Journal of Health and Social Behavior , Dec., 2009, Vol. 50, No. 4 (Dec., 2009), pp. 460-475 Published by: American Soc.*
- Rutland, A., & Killen, M. (2017). Fair Resource Allocation Among Children and Adolescents. *The Role of Group and Developmental Processes. Child Development Perspectives*, 11(1), 56– 62.

- Sakal, Ö., & Aytekin, İ. (2014). Bireycilik-Toplulukçuluk Değerlerinin Başarı Amaç Yönelimlerine Etkisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 8.
- Samaha, A. M. (2007). What Good Is the Social Model of Disability? Author(s). (Vol. 74, No. 4), 1251-1308. The University of Chicago Law Review.
- Sapir, E. (1932). Cultural anthropology and psychiatry. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 229-242.
- Sarı, A., & Zabun, S. (2021). Bimarhaneler hakkında alan yazı çalışması, *Usaysad Derg*, 2021; 7(3): 585-599 (Derleme Makale).
- Sarı, B., & Ogelman, H. (2023). Yaşamın İlk Yıllarında Grup Kimliği. 3(1), 57-78.
- Saussure, F. (1985). *Genel Dilbilim Dersleri*. (Çev: Berke Vardar). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Schwartz, S. H. (1999). A Theory of Cultural Values and Some Implications for Work, Applied Psychology. *An International Review*, 48, 23–47.
- Schwartz, S. H., & Bardi, A. (2011). Value Hierarchies Across Cultures: Taking a Similarities Perspective. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(3), 268–290. doi:10.1177/0022022101032003002
- Sendi, R., & Kerbler, B. (2009). Disabled People and Accessibility: How Successful is Slovenia in The Elimination and Prevention of Built-Environment and Communication Barriers? *Urbani Izziv*, Vol. 20, No.1.
- Senghas, R. J. (2002). Signs of their times: Deaf communities and the culture of language. *Annual Review of Anthropology*, 31, 69-97.
- Siebers, T. (2008). Disability theory. University of Michigan Press.
- Skutnabb-Kangas. (2014). Afterword. Implications for Deaf Gain: Linguistic Human Rights for Deaf Citizens., January 2014, In book: Deaf Gain. Raising the Stakes for Human Diversity. Foreword by Andrew Solomon. Afterword by Tove Skutnabb-Kangas. Chapter: Afterword. (pp.492-502),.
- Smith, S. R. (2011). Egalitarianism, disability and monistic ideals Book Title: Equality and diversity Book Subtitle: Value incommensurability and the politics of recognition Book Author(s):. s.107-130.

- Solomon, A. (2014). *Deaf Loss. içinde H. D. L. Bauman & J. J. Murray (Eds.), Deaf gain: Raising the stakes for human diversity*. University of Minnesota Press.
- Sömen, O. (2022). Türk Sağır ve İşitme Engelli Halkbilimi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi. İstanbul.
- Sriramesh, K., & White, J. (1992). Societal Culture and Public Relations. s.47-61.
- Şahin, M. (2019). *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 458-466.
- Şimşek, M. Ş., Akgemci, T., & Çelik, A. (2001). *Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Şişman, M. (2002). *Eğitimde Mükemmellik Arayışı-Etkili Okullar*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Şişman, M. (2002). *Örgütler ve Kültürler*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Şişman, Y. D. (2012). Özürlülük Alanında Kullanılan Kavramlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*. 7(28), 69-85. doi:10.21560/spcd.74554
- Tabery, J. (2014). *Identifying the “Able ” in a Vari -able World içinde H. D. L. Bauman & J. J. Murray (Eds.), Deaf gain: Raising the stakes for human diversity*. University of Minnesota Press.
- Tajfel, H. v. (1971). Social Categorization and Intergroup Behaviour. *European Journal of Social Psychology* 1/2, 149-178.
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An Integrative Theory of Inter-Group Conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The Social Psychology of Inter-Group Relations . Monterey, CA: Brooks/Cole*, pp. 33–47.
- Tanyeri, Y. (2016). Türk Otorinolarenkoloji Arşivi. Cilt: 54 Sayı:1 s:1 4.
- Taşçı, F. (2010). *Sosyal Politikalarda Can Simidi Sosyal Yardım*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Taşkın, P. (2014). Ortaöğretim Okulları Öğrencilerine Yönelik Disiplin Düzenleme ve Uygulamalarının Çocukların Temel Hak ve Özgürlükleri Bağlamında Değerlendirilmesi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Taylor, E. (1958). *The Origins of Culture and Religion in Primitive Culture*. New York: Harper&Brothers.

- Taylor, j., & Turner, R. (2001). A Longitudinal Study of the Role and Significance of Mattering to Others for Depressive Symptoms. *Journal of Health and Social Behavior*, 310-325.
- Taylor, S. (1999). *Health, illness and medicine. Sociology: Issues and Debates*. London: Mac Millan Press.
- Terzi, L. (2004). The Social Model of Disability: A Philosophical Critique. *Journal of Applied Philosophy*(Vol. 21, No. 2).
- Tezcan, M. (2003). Gizli Müfredat Eğitim Sosyolojisi Açısından Bir Kavram Çözümlemesi. 1(0).
- Tikici, M. (2005). *Örgütsel Davranış Boyutlarından Seçmeler*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tufan, İ., & Arun, Ö. (2006). Türkiye Özürllüler Araştırması 2002 İkincil Analizi. s.16.
- Tunçay, S., & Özer, S. (2020). Kültürü Çözümlemeye İlişkin Sınıflamalar / Classifications Analysing Culture, March 2020. 55(1):20-39. doi:10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.20.01.1263
- Turner, J. C. (1975). Social Comparison and Social Identity: Some Prospects for Intergroup Behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 5, 5–34.
- Ulu, S. (2023). Dijital Dönüşümde Model Fabrikaların Rolü. *C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Aylık Yayın Organı*, 35 Sayı: 410.
- Vendryes, J. (2001). *Dil ve Düşünce*. (Çev. Berke Vardar). İstanbul: Multilingual.
- Verma, R. R., Konkimalla, A., Thakar, A., & Sikka, K. (2022). Prevalence of hearing loss in India,. *The National Medical Journal of India*, 34(4):216-222,.
- Wallace, R. A., & Wolf, A. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları. L. Elburuz ve M. R. Ayas (Çev.)*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Wazakili, M., Chataika, T., Mji, G., Dube, K., & MacLachlan, M. (2011). One Social inclusion of people with disabilities in poverty reduction policies and instruments: initial impressions from Malawi and Uganda. 15-30.
- White, L. A. (1959). The Concept of Culture. *American Anthropologist*. 61(2), 227–251. doi: doi:10.1525/aa.1959.61.2.02a

- Wiersma, D., DeJong, A., & Ormel, J. (1988). The Groningen Social Disabilities Schedule: Development, Relationship with I.C.I.D.H., and Psychometric Properties. *Int J Rehabil Res.* 11(3):213224.
- Yazıcı, S. (2019). Turizm Öğrencilerinin Kültürel Zekâ Düzeylerinin İncelenmesi, The Investigation of Tourism Students' Cultural Intelligence. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi/İzmir Journal of Social Sciences*, S.80. doi:10.47899/ijss.20213209
- Yesilada, Y., & Harper, S. (2019). Web Accessibility. *Human-Computer Interaction Series.*
- Yeşil, S. (2009). Kültürel Farklılıkların Yönetimi ve Alternatif Bir Strateji: Kültürel Zeka. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 100-131.
- Yeşilyurt, E. (2020). Yaratıcılık ve Yaratıcı Düşünme. *Tüm Boyut ve Paydaşlarıyla Kapsayıcı Bir Derleme Çalışması*, 15(25), 3874 - 3915.
- Yiğit, Ö., & Kılıç, S. (2019). İşitme Cihazı Memnuniyetinde Cihaz Kullanım Süresinin Rolü. *H.Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt:6, Sayı:3. doi:10.21020/husbfd.647854
- Yiğit, Ö., & Kılıç, S. (2019). İşitme Cihazı Memnuniyetinde Cihaz Kullanım Süresinin Rolü. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 6(3), 243-253. doi:10.21020/husbfd.647854
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seckin Yayınları.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, H. (2023). Görme Engelli Çocukları Erken Çocukluk Döneminde Tarama, Tanılama ve Değerlendirme Süreçleri Screening, Diagnosis, and Evaluation Processes of Visually Impaired Children in Early Childhood : Makale Türü / Article Type: Derleme Makale.
- Yücel, İ. (2011). Bir Misyonerlik Uygulamasının Teorisi ve Pratiği: Urfa Amerikan Körler Okulu (1902-1914). *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 14. Güz 2011, s. 65-86.

- Yücel, Z., & Yüksel, E. B. (2023). Spinal Musküler Atrofi: Tanı, Tarama ve Tedavide Güncel Gelişmeler: Karaman Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Karaman.
- Zastrow, C. (2013). *Sosyal Hizmete Giriş. AslınaAkkaya (Çev.Ed.)*. Ankara: Nika Yayınları.
- Zeshan, U. (2003). Aspects of Türk Isaret Dili (Turkish Sign Language). Sign Language and Linguistics. 6(1), 43–75.

5378 Sayılı Engelliler Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr>, Erişim: Eylül, 2022

Action On Hearing Loss, <https://www.england.nhs.uk/wp-content/uploads/2015/03/act-plan-hearing-loss-upd.pdf>, Erişim: Aralık, 2023

Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı (BAKKA), <https://www.bakka.gov.tr/>, Erişim: Eylül,2022

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (Universal Declaration of Human Rights, <https://www.ohchr.org/en/human-rights/universal-declaration>, Erişim: Ekim, 2022

Birleşmiş Milletler (BM) Engellilerin Hakları Sözleşmesi Uygulama Kılavuzu, <https://www.engellilerkonfederasyonu.org.tr>, Erişim, Mart, 2024

Birmingham Public Health Division, Deaf and Hearing Loss Community Health Profile, <https://www.england.nhs.uk>, Erişim: Nisan 2024

Cambridge University Press, <https://www.cambridge.org/>, Erişim, Ocak, 2024

Çocuklar İçin Özel Gerekesinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik, <https://www.resmigazete.gov.tr>, Erişim: Haziran 2022

DİE, Türkiye Özürlüler Araştırması, 2002, İkincil Analizi, <https://avesis.akdeniz.edu.tr>, Erişim: Nisan,2024

DSÖ, Dünya İşitme Raporu, <https://www.who.int/publications>, Erişim: Nisan, 2024

Dünya Engellilik Raporu, <https://www.engellilerkonfederasyonu.org.tr>, Erişim: Ekim, 2023

Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ, 2001) Uluslararası İşlevsellik, Engellilik ve Sağlık Sınıflandırması (International Classification of Functioning-ICF),

<https://www.who.int/standards/classifications/international-classification-of-functioning-disability-and-health>, Mayıs,2022

EHDI,

https://health.alaska.gov/dph/wcfh/Documents/newborn/docments/EHDI_manual.pdf,

Erişim: Ocak, 2024

EYGHM, <https://www.aile.gov.tr/eyhgm>, Erişim: Ağustos, 2022

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Gen.Müd., <https://www.aile.gov.tr/eyhgm>, Erişim: Temmuz, 2023

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Gen.Müd., Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, https://www.aile.gov.tr/media/98625/eyhgm_istatistik_bulteni_ocak_2022.pdf, Erişim: Haziran,2022

Engellilere Yönelik Eylem Planı (The Strategy Accessible Slovenia and Action, 2007-2013), <https://www.gov.si>, Erişim: Mart, 2024

Gazi Üniversitesi, <https://gazi.edu.tr/> , Erişim: Şubat, 2024

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Türkiye Sağlık Araştırması, https://hips.hacettepe.edu.tr/tr/nufus_ve_saglik_arastirmalari_serisi-59, Erişim: Mart, 2024

HSGM, <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/>, Erişim: Eylül, 2023

ILO, The right to decent work of persons with disabilities, <https://webapps.ilo.org>, Erişim: Eylül, 2022

İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (La Déclaration des droits de l'homme et du citoyen-1789) ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (Universal Declaration of Human Rights-1948), <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>, Erişim: Nisan, 2022

MEB, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Gen.Müd., <https://orgm.meb.gov.tr>, Erişim: Aralık,2023

Mississippi State Department, <https://www.state.gov/states/mississippi/>, Erişim: Ocak, 2024

Office for National Statistics, <https://www.ons.gov.uk>, Erişim: Ocak, 2024

Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması,
<https://www.aile.gov.tr/media/5597/ozurluluge-dayali-ayrimciligin-olculmesi-arastirmasi.pdf>, Erişim: Mart, 2023

Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması,
<https://www.aile.gov.tr/media/5597/ozurluluge-dayali-ayrimciligin-olculmesi-arastirmasi.pdf>, Erişim: Eylül,2023

Sabancı Vakfı, <https://www.sabancivakfi.org/>, Erişim: Ekim, 2022

Sağlık Araştırması, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Gen.Müd., Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, https://aile.gov.tr/media/135432/eyhgm_istatistik_bulteni_nisan_23.pdf, Erişim: Eylül,2023

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, <https://www.aile.gov.tr/>, Erişim: Ocak, 2024

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü-Aile Eğitim Rehberi-İşitme Engelli Çocuklar, <https://www.aile.gov.tr/media/5633/isitme-engelli-cocuklar-aile-egitim-rehberi.pdf>, Erişim: Mart,2022

T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması, <https://www.aile.gov.tr/media/5597/ozurluluge-dayali-ayrimciligin-olculmesi-arastirmasi.pdf>, Erişim: Ekim,2022

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, <https://orgm.meb.gov.tr/www/ozel-egitim-hizmetleri-yonetmeliği>, Erişim:

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Hizmetleri Sekreterliği, https://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf, Erişim: Eylül, 2023

The Global Burden of Disease-2019, <https://www.thelancet.com>, Erişim: Eylül,2023

TÖNA, <https://www.aile.gov.tr/media/42389/how-society-perceives-persons-with-disabilities.pdf>, Erişim: Mart, 2022

TÜİK Sağlık Araştırması, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Gen.Müd., Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, https://aile.gov.tr/media/135432/eyhgm_istatistik_bulteni, Erişim: Mart, 2022

TÜİK, Nüfus ve Konut Araştırması, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Bina-ve-Konut-Nitelikleri-Arastirmasi>, Erişim: Eylül, 2022

TÜİK, <https://www.tuik.gov.tr/>, Erişim: Kasım, 2022

Türk İşaret Dili Sözlüğü, https://orgm.meb.gov.tr/dosyalar/00012/tid_sozluk.pdf, Erişim: Ekim, 2022

<https://orgm.meb.gov.tr/icdep/tid/turkiyede-isaret-dilinin-gelisimi>, Erişim: Nisan, 2024
<https://www.aile.gov.tr/media/5633/isitme-engelli-cocuklar-aile-egitim-rehberi.pdf>,
Erişim: Ocak 2024

Türkiye’de Engeli olan Çocuklara Yönelik Bilgi, Tutum ve Davranış Araştırması, <https://www.unicef.org/turkiye/raporlar>, Erişim: Ekim, 2023

The Office for Disability Issues UK, Public perceptions of Disabled People – Evidence from the British Social Attitude Survey, <https://assets.publishing.service.gov.uk>, Erişim: Eylül, 2023)

UNESCO, España. Ministerio de Educación y Ciencia, Özel Eğitim Dünya Konferansı, 1994, s.15-17), <https://unevoc.unesco.org>, Erişim: Haziran, 2023

Uluslararası İşlevsellik, Engellilik ve Sağlık Sınıflandırması (International Classification of Functioning-ICF), https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/42407/9241545429_tur.pdf,
Erişim:Nisan,2024

Uluslararası Çalışma Örgütü, The Right to Decent Work of Persons with Disabilities, <https://webapps.ilo.org/>, Erişim: Kasım, 2022

Uluslararası Yeti Yitimi, Engellilik ve Özürlülük Sınıflandırması ((International Classification of Impairment, Disability and Handicap-ICIDH), <https://www.ohchr.org>,
Erişim: Nisan,2024

UN, Convention on the Rights of Persons with Disabilities, <https://www.un.org/disabilities/documents>, Erişim, Aralık, 2023

UNICEF, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yaşlı ve Engelli Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Bir Sen Daha Var Projesi-Türkiye’de Engeli olan Çocuklara Yönelik Bilgi, Tutum ve Davranış Araştırması, <https://www.unicef.org/>, Erişim: Şubat,2024

UNESCO, España. Ministerio de Educación y Ciencia, Özel Eğitim Dünya Konferansı, <https://unesdoc.unesco.org/>, Erişim: Ocak, 2024

UPIAS, <https://disability-studies.leeds.ac.uk>, Erişim: Ocak,2024
<https://www.resmigazete.gov.tr>, Erişim: Ocak, 2024

U.S. Food and Drug Administration, <https://www.fda.gov/>, Erişim: Ocak, 2024

WBUR, <https://www.warren.senate.gov/imo/media/doc/FDA>, Erişim: Mart, 2024

EK-1: GÖRÜŞME SORULARI

<u>Sağır Bireylere Sorulan Sorular</u>	<u>Sağır Yakını Olan (Duyan) Aile Üyelerine Sorulan Sorular</u>
Dijital teknolojiler ile nasıl tanıştınız?	Dijital teknolojileri ne kadar süredir kullanıyorsunuz?
Dijital uygulamaları kullanarak hangi işlemleri yapıyorsunuz? Örnekler verebilir misiniz? (E-devlet işlemleri, bankacılık işlemleri, ulaşım ve/veya konaklama işlemleri, alışveriş vb.)	Sağır yakınlarınız web üzerinden hangi işlemleri (E-devlet işlemleri, seyahat, hastane, bankacılık vb.) yapıyorlar?
Dijital uygulamaların sağırlara uygunluğu hakkında neler düşünüyorsunuz?	Sağır yakınlarınız dijital teknolojileri kullanırken yardım alıyorlar mı? Ne sıklıkta süre yardım ediyorsunuz? Sağır yakınlarınıza yardım ederken neleri gözlemliyorsunuz?
Dijital uygulamalar kullanırken hangi zorluklarla karşılaşıyorsunuz?	Sizden yardım almak konusunda sizce ne düşünüyorlar?
Web sayfalarının canlı yardım işlemlerinde ne çeşit sorunlarla karşılaşıyorsunuz?	Dijital teknoloji kullanımında zorlanan yakınlarınızın tutumları nasıl? Neler gözlemliyorsunuz?
Dijital platformları kullanırken ne gibi deneyimler yaşıyorsunuz?	Sağır bireylerin dijital teknolojiye uyum sağlayabilmeleri için sizce neler yapılabilir?
Web sayfalarında sağırların kullanımına uygun olmayan koşullar nelerdir? (Örn; iade işlemleri vb. müşteri hizmetleri desteği gerektiren işlemlerinizi web sayfası üzerinden veya müşteri hizmetleri aracılığıyla nasıl tamamlıyorsunuz? Hangi sorunlarla karşılaşıyorsunuz?) Bu sorunları yaşamak size neler hissettiriyor?	Teknoloji okuryazarı olabilmeleri için sağır bireylere nasıl bir eğitim verilebilir? Eğitimlerde ne tür beceriler kazandırılmalı? Yardım ettiğiniz sağır birey en çok becerilere gereksinim duyuyor?

Dijital uygulamaları kullanırken kimden, nasıl bir yardım alıyorsunuz? Yardım aldığınız kişiler genellikle kimlerden oluşuyor? Yardım alma konusunda sizi en çok ne zorluyor? Yardım istemek size ne hissettiriyor? Dijital teknolojileri ve dijital platformları sağrıların daha kolay ve verimli kullanabilmeleri için neler yapılabilir? Önerileriniz nelerdir? Canlı bağlantı kurulabilen ve Türk İşaret Dili ile destek verebilecek bir yetkili ile desteklenecek dijital platformlar hakkında neler düşünüyorsunuz? Dijital teknolojilere sağrıları yönlendirebilecek işaretler konulması hakkında neler düşünüyorsunuz?	
--	--

EK 2: SAĞIR BİREYLERDEN ELDE EDİLEN TEMALARI

OLUŞTURAN KODLAR

SAĞIR BİREYLERDEN ELDE EDİLEN TEMALARI OLUŞTURAN KODLAR

DİJİTAL TEKNOLOJİNİN SAĞIR BİREYLERE UYGUNLUK SORUNLARI

- Dijital platformlarda Türk İşaret Dili'nde yeterli sayıda tercüman olmaması,
- Görsel / video / animasyon desteğinin bulunmaması
- Aynı bir yönlendirme yapan arayüzün olmaması
- Sesleri metinlere ve metinleri seslere dönüştüren uygulamaların eksikliği
- Sade ve anlaşılabilir bir dilde alt yazı bulunmaması
- Metinlerin duyan bireylere göre hazırlanması ve sağırların bu dilbilgisini okuyamaması
- Teknolojiyi kullanırken zorlanmak
- Web sayfalarındaki işlemler ve şifreler
- 7/24 TID canlı yardım hizmetine erişilememek
- Sık beliren reklamlar ve yanıltıcı olma ihtimali, güvenlik sorunu
- Metinlerin uzun olması (KVKK formları, onam formları, sözleşmeler, vb.),
- Yatırım araçlarını kullanamamak, indirimleri açıklayan yazılı içerikleri anlayamamak,
- Kısıtlı kullanım: E-devlet, bankacılık işlemleri, sosyal medya platformları
- İptal ve iade işlemlerinde zorlanma, iptal iade edemediği için ürünü/hizmeti kabullenme
- Teknolojiye yavaş alışmak
- Sohbet (chat) ortamında karşıdaki kişinin engelli olup olmadığını anlamaması
- Sohbet (chat) şeklinde verilen destekte yazı dili nedeniyle yetkilinin kendisiyle dalga geçildiğini düşünmesi
- Mevcut teknolojiyi yetersiz kullanamamak

YARDIM ALMA

- Yardım alma: aile üyeleri yardımı
- Yardım alma: arkadaş çevresi-Türk İşaret Dili tercümanı
- Yardım alma: hiç kimseden yardım istememe, ailede ve arkadaş çevresinde duyan kişi olmaması
- Teknolojinin tehlikeli ve güvenilmez olduğu düşüncesi
- Yardım almak için sosyal ortamlara gitmek: sağırlar lokalinde arkadaşlarıyla toplanmak
- Yardım almayı normalleştirmek
- Dijital platformları kullanırken yardım almaya alışmak
- Yardım aldığı için dijital platformları kullanmayı öğrenmekten kaçınmak
- Yardım alınan kişilerden 7/24 yardım beklentisi, özel hayatın görmezlikten gelinmesi
- Dijital platformların kullanımını Türk İşaret Dili tercümanından öğrenmek
- Teknoloji kullanımında diğer sağırlara öğrendikleri doğrultusunda yardım etmek
- Tüm ailenin sağır olmasının neden olduğu zorluklar
- Dijital dünyanın dışındaki işleri de yetersiz yapamamak

DUYGULAR

- Ümitsizlik, sabrın tükenmesi
- Sorunları anlatırken çekinme
- Sıkılma, üzüme, mutsuzluk, etrafındaki kişilere küsmek
- Teknolojiyi kullandığında cesur hissetmek
- Yardım istemekten hoşnutsuzluk
- Yardım istemeyi unursamamak, sıradan bir durum olarak görmek
- Yanlış yapma korkusu
- Teknolojiyi kullanmayı önemsememek, inatçılık
- Çaresiz, yetersiz, başarısız hissetmek
- Teknolojiyi kullanırken korkmak (bankacılık işlemleri), maddi kayba uğrama korkusu
- Aile üyeleri, işaret dili tercümanı ve arkadaşlar dışındaki kişilere güvensizlik
- Kendini dijital dünyanın dışında hissetme, sınırlanma
- Geride kalmışlık hissi
- Gelecek endişesi
- Yaşamsal gereklilikler/mecburiyet
- Mahremiyet kaybı/özel hayatını paylaşmak zorunda kalmak
- Teknolojiyi kullandığında kendini başarılı bulmak, özgürlük, mutluluk, gurur duymak, cesur hissetmek
- Teknolojiyi sevmek, kullanmaya özenmek

YETERSİZLİĞİN ÜRETTİĞİ SONUÇLAR

- Fiziksel satın alma: seyahat acentesine giderek bilet almak - uçak bileti, otobüs bileti vb.
- Fiziksel satın alma: gişelere giderek işlem yapmak
- Çevrim dışı dünyada fiziksel işlem: market alışverişi
- Çevrimdışı dünyadan bilgi almak için faydalanma: banka gişesine gidip bilgi almak
- Çevrimdışı dünyada: yemek yemek için restoran vb. yerlere gitmek
- Parayı nakit olarak harcamayı güvenli bulmak
- Teknolojiyi sınırlı kullanım: bankacılık işlemleri
- E-devletli kısıtlı kullanım: sağlık randevusu almak
- E-devletli kısıtlı kullanım: ikametgah belgesi alma, sigorta kontrolü (SGK)
- Çevrimdışı dünyada: fiziksel işlem (para çekmek)
- Çevrimdışı dünyada: hastane, banka vb. yerlere doğrudan gitmek

SAĞIR KÜLTÜRÜ VE İŞARET DİLİ

- Türk İşaret Dili İşaret dili bilen kişilerin azlığı, aile üyelerinin yeterli seviyede Türk İşaret Dili bilmemesi
- Okuma yazma bilmeyen sağır bireyler, eğitim yetersizliği
- TID tercümanlarının dil seviyesini, jest ve mimik kullanımının önemi
- Türk İşaret İşaret dili eğitimlerinin yaygınlaştırılması
- Her şeyi yarım anlamak
- Yazarak iletişim kuramamak
- Sağır bireyler sayılar, matematiksel işlemler ve hesaplamalarda zorlanmak
- Sağır kültürü yeteri kadar bilinmiyor
- Sağır bireylerin kendine özgü şakaları
- Sağır bireylerin duyan bireylerle sosyalleşmeyi tercih etmemesi
- Duyan bireylerin yalnızca sorun çözücü kişiler olarak görülmesi
- Sağır bireylerin duyan kişilerle arasında kültürel farklılıklar olması

EK 3: SAĞIR YAKINLARI OLAN (DUYAN) AİLE ÜYELERİNDEN ELDE EDİLEN TEMALARI OLUŞTURAN KODLAR

SAĞIR YAKINLARI OLAN (DUYAN) AİLE ÜYELERİNDEN ELDE EDİLEN TEMALARI OLUŞTURAN KODLAR

DİJİTAL TEKNOLOJİNİN SAĞIR BİREYLERE UYGUNLUK SORUNLARI

- Dijital platformu kullanamamak
- Dijital platformlardaki yazıları okuyup anlayamamak
- Sade ve anlaşılabilir alt yazı ve metinlerin eksikliği
- Metinlerin sese dönüştürülmesinde yetersizlik
- Yardımsız işlem yapamamak (uzun ve karmaşık gelen metinler)
- Karışık ve zor gelme: bilet alma, yemek siparişi verme, hesap ekstresi okuma, abone olmak, fatura yatırma, kredi çekmek vb.
- Dijital platformları kullanarak iptal veya iade işlemlerini yapamamak
- Kargo sürecini yönetememek
- Yazarak iletişim kuramamak, sohbet (chat) işlevsiz
- Türk İşaret Dili'nde canlı yardım hizmetlerinin eksikliği ve az sayıda uygulama bulunması (hizmetlerin bankacılıkta yaygın olması)
- Türk İşaret Dili'nde canlı yardıma bağlanma süresinin uzunluğu ve 7/24 canlı destek hattına erişememek
- Reklamları ve kampanyaları anlamamak, dolandırılmak, maddi kayba uğramak
- Okuyup anlamakta zorlandıkları için güvenlik sorunları

YARDIM ETMEK

- Yardım taleplerine yetişememek
- 7/24 yardıma hazır bulunamamak
- Yardım etme süresinin uzunluğu
- Yardım ederken yazarak iletişim kuramamak
- Yanlış anlaşılma
- Ekran görüntüsü alarak yardım etmek ve bu durumun yardım süresini uzatması
- Aile üyelerinin, yakın arkadaşların ve Türk İşaret Dili tercümanının yardım etmesi
- Yardım edebilmek için kendi önceliklerini ertelemek
- Yardım edebilmek için isten ayrılma
- Yardımı şansı bir durum olarak düşünmek
- Yardım ederken kişisel verileri öğrenmek zorunda kalmak
- Yardım edince nazik davranılması
- Acil durumlarda ambulans, itfaiyeyi arayamamak, duyan kişi aracılığıyla aramak, müdahalede gecikmek

DUYGULAR

- Yardım etmekten mutluluk duymak
- Yardımın bağımlı hale getirmesine üzülme
- Gelecek kaygısı
- Anlayışlı olmak,
- Sabretmek
- Empati yapmak
- Özel hayatın öncelikleri ve yardım etme arasında sıkışıp kalmak
- Yardım etmeyi normalleştirmek
- Yardım etmeyi görev olarak düşünmek
- Rol çatışması yaşamak
- Pısmanlık duymak
- Yardım edilen kişi için üzülme
- Yardım eden kişilerin psikolojik yardım ihtiyacı

YETERSİZLİĞİN ÜRETTİĞİ SONUÇLAR

- Fiziksel satın almaya mecbur kalmak (acenteye, mağazaya, markete, gişeye gitmek vb.)
- Çevrimdışı dünyada: yemek yemek için restoran vb. yerlere gitmek
- Çevrimdışı dünyada: hastane, banka vb. yerlere doğrudan gitme
- Acil durumlarda yardım alamamak (ambulans, itfaiye çağırarak)
- Parayı hemen harcamak, tasarruf yapamamak
- Reçete, sağlık raporu vb. dokümanları okuyamamak
- İlaçların kullanımını yanlış anlamak
- Teknolojiyi sınırlı kullanma: bankacılık işlemleri, E-devlet
- Fiziksel satın almaya duyan kişiyle gitmek, tek başına gidememek.

SAĞIR KÜLTÜRÜ VE İŞARET DİLİ

- Duyan bireylerle sadece ihtiyaçları dahilinde iletişim kurmak
- Kapalı grup olarak yaşamak
- Sağırın kendi aralarında sosyalleşmesi
- Duyan kişiyi aralarına zor kabul etmek
- Ailelerin işaret dilinin aynı olmaması, birbirini zor anlamak
- Sağırın mizah anlayışının duyan bireylerden farklı olması
- Türk İşaret Dili'nin sağır bireylerin ana dili olması
- Tüm ailenin sağır olmasının getirdiği iletişim sorunları
- Sağır kültürünün anlaşılması beklentisi
- Mimik ve jestlerin Türk İşaret Dili'ndeki önemi

TEŞEKKÜR

Bu çalışma her zaman saygı, sevgi ve rahmetle andığım dedem Mehmet Aldemir'e ithaf edilmiştir...

Doktora tezimin her aşamasında değerli desteğini ve bilgisini esirgemeyen, tez önerimin hazırlık aşamasından son anına kadar geçen sürede ihtiyaç duyduğum tüm motivasyonu sağlayan tez danışmanım değerli hocam Doç. Dr. Özgür Köseoğlu'na,

Deneyimleri, bilgi ve tecrübeleriyle tez çalışmama katkı sunan, akademik yolculuğumda beni yalnız bırakmayan tez izleme jürisindeki değerli hocalarım Prof. Dr. Ayşen Temel Eğinli ve Dr. Öğr.Üyesi Onur Orkan Akşit'e,

Doktora eğitimim boyunca desteklerini her zaman hissettiğim değerli hocalarım Prof. Dr. Aylin Göztaş, Prof. Dr. Füsün Topsümer, Prof. Dr. Mine Saran ve Prof. Dr. Nahit Erdem Köker'e,

Sağır bireylerle yapılan görüşmelerde Türk İşaret Dili'nde tercümanlık desteği vererek araştırmama bilgi ve tecrübeleriyle katkı sunan Türk İşaret Dili tercümanı ve eğitmenleri değerli dostlarım Gülnaz Umsu ve Meryem Çınar'a,

Saha çalışmalarımda bana uygun ortamı sağlayarak aile üyeleriyle beni bir araya getiren ve her zaman büyük desteğini gördüğüm değerli hocam Gökhan Kaya'ya,

Sağır bir birey olarak gerek sportif faaliyetlerde gerek Türk İşaret Dili çalışmalarında gurur duyulacak başarılarla imza atan ve sağır katılımcılarla beni bir araya getiren değerli dostum Mustafa Yavaş'a,

Yaşam deneyimlerini ve görüşlerini benimle paylaşarak bu tezin oluşmasına katkı sunan saygıdeğer katılımcılara,

Manevi desteğini üzerimde her zaman hissettiğim, güzel enerjisiyle bana her daim güç veren değerli aile büyüğüm Gülnihal Yalın'a,

Çalışma süresince tüm zorlukları benimle birlikte göğüsleyen ve motivasyonumun düşmesine asla izin vermeyip beni her koşulda sonsuz destekleyen canım kızım Defne Türcan ve sevgili eşim Özgür Eren'e, sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum...

ÖZGEÇMİŞ

NÜKET AYGİN EREN

Engelli bireylerle ilgili ilk çalışmalarına Türk İşaret Dili temel eğitimi olarak başlamıştır. Sağır bireylerle iletişim kurmaya başladıkça bu bireylerin kültürünü daha yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Uluslararası Mutfak Sanatları ve Şeflik eğitimini tamamladıktan sonra, sağır bireylerin mutfak sanatları alanında meslek edinmelerine katkı sağlayacak proje çalışmalarına katılmıştır. Avrupa Birliği tarafından desteklenen Sağır Şefler Dünya Mutfağını Öğreniyor-Deaf Chefs Learning The World Cuisine” isimli projede görev almış ve bu projenin eğitim içeriklerini hazırlamıştır. Uluslararası Koçluk Federasyonu Akredite Koçluk Eğitimi ve Çevik Koçluk eğitimlerini tamamlayan Nüket Aygen Eren, uzun süredir turizm sektöründe eğitim yöneticiliği yapmaktadır.